

BENKŐ T. SÁNDOR | 1956

A képen egy hatalmas, erős tölgy látható, amelynek gyökerei az 1956-os évszámot „rajzolják” meg, lombjának ágai pedig az 1989-es évszámot, a változás kezdetének dátumát formázzák. A rajz maga is akkor készült. A fa mellett látható egy kopjafa, amelyre a 301-es szám van rávésvé, utalva a 301-es temetői parcellára. A háttérben pesti bérházak sziluettje jelenik meg, ez a helyszín változatlanóságára utal a forradalomtól napjainkig.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XVIII. évfolyam 8. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelv-művelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacska András** (műbírálat),
Kovács Ildikó (szöveggyűjtés), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (történelem),
Toot-Holló Tamás (próza), **Wehner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppany**, **Doncsev Toso**,
Gráfik Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radnóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Telefón: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongy@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Makkai Ádám: Kegyelem	3
Miklóssy Endre: A harmadik út és az '56-os munkástanácsok	11
Búzás Huba: Tizenöt vaságy – a forradalomban	20
Doncsev Toso: Zsivagyor	47

Tárlat

Az MMA művészeinek alkotásai színes melléklet	
Harsányi Katalin: Az én Kálváriám	49
Dávid Géza: Egy hét éves gyerek emlékei '56-ról	52
Sárándi József: Az iskolakerülő	55
Szegedi Kovács György: Imádkozósáská	56

Dokumentum

Bakonyi Péter: Tiszay Andor fotói	57
Dobos Marianne: Mikor Dávid...	59
Végvári Vazul: Memento	64
Kabdebó Lóránt: A Tiszta szívvel	68

Hetedhét

Szabó Palócz Attila: Páncélgyűrű.	70
Amerikai '56-os képregény	71

Hetedhét | Mustra

Plamen Dojnov: A magyar felkelés bolgár ábrázolásai (Temesi János fordítása)	77
--	----

Tizennegyedmagunkban | Mustra

Frankovics György: Nagy Imre „menedékjoga”	95
---	----

Mustra

Petz György: DE FENYŐ	126
Szesztay András: Az Ügy	140
Lajos Béla: 1957	152

Hangírás

Objektívvel szubjektíven (Jajecsnica Róberttel Rojkó Annamária beszélget).	158
Fenyvesi Félix Lajos: Az új Tamás (Vas István beszélget 1956-os verséről) Forradalmi szvit (Szántó Piroskával a késő őszi kertben)	164

Ablak

Pomogáts Béla: Déry Tibor ötvenhatban . . . 171

E számunk szerzői. 176

Illusztrációk

Az MMA művészeinek alkotásai

. 54, 139, 151, 175, 177

Tiszay Andor fotói 57, 58

Jajnesica Róbert felvételei 160, 162

Benkő T. Sándor rajza borítóbelső

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 108.

Szabó Palócz Attila: Shakespeare-i vizeken
(Globe-ális hangjátékkörület három részben)

Pályázati eredmények

A naputonline.hu-n hamarosan olvashatják a kedves résztvevők, a munkájukat beküldők a Cédrus Művészeti Alapítvány irodalmi pályázatának s a tematikus fotópályázatnak a kiértékelését – a közléseredményeket.

Köszönjük
a Magyar Művészeti Akadémia támogatását.

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XVIII. évfolyam 8. szám

Ha küzd ellenséggel

FORINTOS KÁLMÁN
(RÉSZLET)

A Magyar Művészeti Akadémia tagjai képzőművészeti alkotásaikkal emlékeznek az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára – két vidéki városban. A művek a sortüzek áldozatainak nagyméretű kültéri installáció formájában állítanak emléket azokhoz az ikonikus helyszínekhez kötődve – Mosonmagyaróváron az egykori lakatnya előtt és Salgótarjánban a valamikori Tanácsház téren –, ahol a korabeli diktatórikus hatalom és szövetségese a fegyvertelen tömeget vette célba és sok száz ember életét oltotta ki.

Makkai Ádám

Kegyelem

– rekvíem egy maroknyi bolondért –

Ifj. Endrey Árpád, „Muki”, általános iskolai tanuló emlékének

SZEMÉLYEK:

HERNYÓTALPAS

A HANG

ELSŐ HALOTT

MÁSODIK HALOTT

DAVAJGITÁR

A FIÚ

A LEÁNY

ÚTSZÉLI FA

HERNYÓTALPAS

csusszanjanak és nyikorogjanak
és szusszanjanak és csikorogjanak
és csakazértis mennydörögjenek
a dicsőséges nagy

elefánt tetűk

a ropogó köhögő bedúlt
házak megett
lángoljanak fel a betűk

a bennégettekben
aszalódjanak rögökké a
lázongó nedűk

akik itt azt hitték szabadok lesznek
aszalódjanak szénkavicsokká
ereikben az akaratos nedvek
zabálják meg pórusaikat
a börtönpenész meg a rozsda meg a redvek
itt mi vagyunk

itt csak mi vagyunk
 ittcsakmivagyunkmertcsakmilehetünk
 a csusszanvanyikorgó és szusszanócsikorgó
 utolsó ítélet
 a rögeszméitektől
 örökre felszabadító
 dicsőséges baráti

elefánt tetvek

A HANG

Fájdalomtól lomtárivá üresedett,
 hangmúzeumivá porosodott
 meddőn kongó jajjal tudatlak szerettem,
 hogy a kegyelem elfogyott.
 Zátony előtt hőköl-vergődik a vízben
 a második Tízezer Éves Terv –
 hangyaraj iszkol: a teknő alján évezredes a repedés
 s én a maradék kegyelemből is kifogyva,
 téptetten gunnyasztok a trónszerű sziklaszírtan,
 míg lábaim alatt csonttépő sós-zöld cápahalállal
 zeng a Vízöntő.

ELSŐ HALOTT

Pedig egy kicsit már látlak –
 nem tudtam, hogy gyűrűző narancssárga körökből
 van a te széked
 és hogy dünnyögni is tudsz,
 amikor szomorú vagy. Harminchat
 sípja van a te dünnyögésednek
 és mindegyik szólam egy-egy
 ismeretlen világnyelv.
 Miért sikoltoz mindegyik apró láng a közelemben,
 hogy „...irgalom...!” meg „...kegyelem...!!!” ...?
 narancs színű köreidből
 csak lassúdan gomolyognak a nyelvek
 s a nagyobb körök körülfolják
 és elnyelik a kisebb köröket –
 egymást faló narancslángú körök
 szűnhetetlen csatája vagy, egyszerre
 vég nélkül táguló
 és önégetőn összeszűkülő...

kedves nővér kérem
miért van olyan hideg
össze kell nagyon húznom magamat
pedig én anélkül is mindig a sor végére kerültem tornából
szíves lenni

oldalamra tessék fordítani nővér kérem
nem beszéltem félre csak a hátamon fekvve
már nem is tudtam

Isten áldd meg

anyuhoz de anyu reggel hatkor akkurátusan
felpofozott

kiabált nagyon hogy ki nem merjek menni

bőséggel

nyújts feléje

kedves nővér kérem a jobb oldalamra tessék
igen köszönöm

nyúúúúújs felééééje

v é v é é é é é é d o o o

ha küzd

5

ha küzd
 és az ember életéből
ha küzd
 senki úgy nem tudott bezúgni
 de api kérem becsületszavamra fogadom hogy
ha küzd
 kijavítom a jegyeimet
ellenséggel
 de api soha
 egyetlen szavamat sem hitte még házitanítót is
 fogadott mellém akinek megengedte hogy elverje a lábam
 ha nem figyelek
ellenséggel
ellenséggel
ellenséggel
 te Muki
 ebből kéthavi zsebpénzelvonás lesz a mozinak Sashegynek
 befellegzett
balsors
 jaj most oda kéne nagyon
 bújni anyuhoz
akit régen tép
 jaj fázom rémesen és nem tudok
 innen elszabadulni ez rosszabb api
hozz reá
hozz reá
 szobafogságánál is jaj miért fogtok olyan rettenetesen
 eresszetek el nem látjátok
 még mindig azt hiszitek hogy mindenhez túl
 kicsi vagyok...?!

DAVAJGITÁR

hetvenkettő
 hetvenkettő
 koppan körkörös
 pléphpofa-bendő
 rézfog acsarog
 hetvenkettő
 hetvenkettő
 — — — — —
 — —
 fennakadnak a szemek
 mészgödör ásít
 kikötözött gyerekek
 (lesz okulás itt!)
 mészkőfehér minden arc

halántékon égnek
 – – – – –
 – –

hetvenkettőt mennydörög
 szégyene az égnek
 hetvenkettő
 hetvenkettő
 fennakadó szemekről
 leesik a kendő

A FIÚ

Búcsúzni jöttem, nézd, nincs más megoldás.
 Fű itt már nem nő. Másnak sem, nekem sem.
 – Mert nem bírnád az utat...

– Kuss!

– Nem értesz?!

Miért estél *pont* most teherbe? – Állati.
 Még jó, hogy van küret. Nem, ne vádaskodj,
 behoztalak a hátamon. A ruszkik
 háromszor igazoltattak az úton.
 A műtét alatt bőgtem a folyosón,
 izzadtam, haraptam a kezemet
 és arra gondoltam, ha fiú lenne
 kire hasonlítana, rád, vagy rám?
 Ne bőgj, az Isten áldja meg a fejed...!
 Hát megöltük – és kész.

Nem ez az első.

Veszélytelen, tiszta, ingyen csinálják.
 Még azt is mondhatnám, mázlija volt.
 Így nem kell neki melósna születni
 és főleg *itt*.

Szülessen jobb helyen

...legközelebb.

– Na, Isten áldjon, én leléptem.

Igen, a Keletiről, reggel hatkor.

ELSŐ HALOTT

Nem értem, nem értem hiába,
 végképp nem értem
 a trösztöket,
 a konzorciumokat,
 a magyarokat,
 a Bolsevik Pártot
 és a Kegyelmet.
 Csak az egymásba oldvadó

narancsszínű lángok muzsikáját értem:
ez az otthonom, idetartozom
ősidőktől fogva.

PÁR HUNYORGATÓ, szűkös, különös napra
simogató vizenyős testek
meleg szorítása fogott körül
és kopolyám kezdett lenni,
mint az őshalaknak, és nedveket
szívtam magamba lassú,
hatalmas dagadozással.
Hirtelen nagy hideg acélszekercék
hasítottak le a meleg Óceán testéről
és én szállni kezdtem vissza a fénybe
az egymásba olvadó narancsszínű lángok
örök forgásába ahol most
közrefognak a többi sistergő lángok
különös értelmetlen szavakat sisteregnek
„kegyelemért” pörölve sikoltozva köpködve forgolóznak, de én
nem értem, nem, végképp nem értem a szavakat
a trösztöket,
konzorcimokat,
a kereszténységet,
a magyarokat,
a Bolsevik Pártot,
de legfőképpen nem értem a Kegyelmet.

A LEÁNY

Hát itt hagyott.
Itt hagy mindenki lassan.
Egy ember anyja kezdtem volna lenni,
de ijesztett a szörnyű felelősség,
azt hittem, odavész a szabadságom,
ha lebilincsel gond, kín, csecsemő.
Pedig *épp most* nem lett volna szabad!
Az utcán egyre többen a halottak
és én e számot megszorítottam.
Szabad vagyok... s a lélkem belepusztul...

Csak őt ne engedtem volna...!

A gyilkos
két szép szemét. Isten, de kikaparnám!
Jaj, felkelek és kimászom a kórház
kapuján éjjel – „hatkor”. „Keleti” –
ha vércsatakosan rogyok is össze
Csornán vagy Győrött – vigyen el magával

nyugatra örök emlékeztetőül:
mi mindig mindent épp így elcsináltunk!

MÁSODIK HALOTT

félig még ott fekszem most is a jobb oldalamon
a Rókusban
köszönöm szépen kedves nővér hogy át tetszett fordítani
most már nem is vagyok olyan kicsi
már egyre nagyobb leszek

víg esztendő

víg esztendő

viiiiigesztendőtviiigesztendőtviiigesztendőőőőőő

én egyre nagyobb leszek most már

a kezem is akkora

a markomba három tank is belefért
házmester Feri meglóbálta a benzines palackot
és a fekete T34-esen végigsikoltott a láng
kipattant a tető és a kitámlógó tatárfejeket
belevalóan learatta a golyózápor a háztetőről
soha mi még

jaj, soha mi még

ilyen igaziból nem játszottunk

pedig mi vagyunk a Körtéri Srácok
Házmaster Feri a legidősebb neki már bajusza is van
rajtam minden csak nevetett hogy tizenkettő vagyok
de most hirtelen az se számít már hogy mindig
én voltam a

megbüűűűűűűűnhőőőöde már

legkisebb

e nééép

a golyó

e nép

e néééééép

a bal lapockámon talált

a múltat

és én egyre nagyobb leszek

a múúúúúltat

a kórház is messze

lent van

a múúúúúúltat

és akkora mint egy gyufásdoboz

a múúúl-

tat

§§§§§

$$j\ddot{\theta} \dots$$

ÚTSZÉLI FA

Ezt láttuk mind, sebzett útszéli fák:
 a megittasodott hancúrozásban
 új tudományotok, a *meghalástan*
 kevély kivételét úgy méri ránk
 élőkre, hogy a szenvedélyes játék
 (játék-tudatra robbanó palack,
 melyben tízmillió szellem a rab)
 felhördülő történelemnek lássék.

Ágaimon új holtak lelkei lobognak
 cókókjukkal ügető boldogtalanoknak –
 fának jó sírva hajbókolnia.

ha árka szélin egy kivérző ország
 futói már a végső titkot osztják:
 tett + ismeret = *thanatológia*.

A HANG:

– Szeretteim...

Végképp nem értitek? ...
Magatoknak kell végre megbocsátani!

Los Angeles, 1966

Gratulálunk Makkai Ádámnak, aki ebben az évben a Kossuth-nagydíj után a Magyar Szent István-rend kitüntetését is megkapta. Gratulálunk kissé megkéské, de így időzítve az 1966-ban írt megrázó versciklusának most kompozícióközponttá emelt magyarországi bemutatóihoz. *Rekviem 1956 halott fiataljaiért – a ma élőknek* – hangzik a címe az Erdélyi György előadásában és rendezésében színpadra állított összeállításnak.

Miklóssy Endre

A harmadik út és az '56-os munkástanácsok

A „harmadik út” fogalmához. 1942-ben megjelent és azonnal világsikert aratott Wilhem Röpke *Die Gesellschaftskrise der Gegenwart* című könyve. Javában folyt a világháború, és nyilvánvaló volt, hogy Európa döntően meg fog változni – viszont a háborút szörnyetegek vívták, semmi jót nem lehetett várni tőlük. Ezért volt oly fascináó az a diagnózis, amely nem a hatalompolitikából, hanem a társadalom állapotából indult ki, és építő javaslatai is ehhez kapcsolódtak.

Röpke a marburgi egyetem közgazdász professzora volt, keményen küzdött a náciizmus ellen. Hitler uralomra jutásakor ezért megfosztották a katedrájától, ő pedig emigrált – nem a szokásos úton, Franciaországba vagy Amerikába, hanem Törökországba, amely aztán semleges maradt a háborúban, az ezzel járó szellemi függetlenséggel együtt.¹

Röpke egy átfogó gazdaság- és társadalomépítő programot írt le. Gazdaságfelfogása a „lausannei iskola” (Léon Walras) piacgazdaság-elméletéhez kapcsolódik. Ő azonban nem csupán közgazdász volt, hanem jogász és keresztény is, ezért beszélni tudott a megvalósításnak az eszközeiről és a céljairól is. Tőle származik a „szociális piacgazdaság” fogalma, és Ludwig Erhardt, a német gazdaságnak a háború utáni talpra állítója az ő tanítványának tekintette magát, és szanálta meghökkenő gyorsasággal és teljesen unortodox módon a háború utáni német gazdaságot.

A röpkéi javaslatok lényege az emberi szabadság és méltóság biztosítása, ami szemben áll mind a kollektívizmussal, mind pedig az individualizmussal. A totalitarizmus minden formáját teljes mértékben elveti – de ezzel együtt elveti a „jóléti állam” koncepcióját is. „A tömegekre kiterjedő államilag szervezett gondoskodás nem egyéb, mint múltból a proletarizálódás által megnyomorított társadalomnak.”² Ez a rendszer, ámbár soft eszközökkel, de szintén alávetni kívánja az embert, az elvonás és osztogatás kényszerkapcsolata segítségével. A távlati következmények pedig végzetesek lehetnek. „Az embert a modern tömegkultúra idegeníti el a közösségtől és a természettől. Mindez nem felel meg a legbenső lényegének. Ezt bizonyítja, hogy a mai ember igen szerencsétlennek érzi magát.”³ Közös vonása a totalitarizmussal a tömeg és a koncentráció.

A másik pólus, az individualizmus „eltompítja az embernek a társadalomhoz fűződő viszonyát, és így végezetül visszavezet a torz kollektívizmushoz”.

Mindezekkel szemben a cél „az egyes ember felelőssége és önállósága, egyensúlyban a közösséggel”, ami akkor lehetséges, ha a közösség az emberi méreteket nem múlja felül, vagyis áttekinthető méretben. Ez volna a lényege

¹ Vajmi különös, de a háború után éppúgy cenzúrázták, mint a náciizmus idején...

² Röpke, 81.

³ Röpke, 103.

a piacgazdaságnak, egy emberileg-társadalmilag kiegyensúlyozott talajon: vállalkozási szabadság, magántulajdon, amely véd az állam ellen is, társadalmi-erkölcsi rend és felelősség, függetlenség, élettervezés, szerves kapcsolat a családdal, a nemzedékekkel, a természettel.⁴

A mi '56-os forradalmunkkal kapcsolatban ezt írta Nagy Imre kivégzése után: „Másfél éve, hogy a tétlenségbe merevedett nyugat szeme előtt a magyar szabadságharcot a szovjet páncélosok lehengetelték. És baj van azzal a társadalommal, amely a jogtiprás, önkény, embertelenség és részvétlenség csapásaira nem reagál, és beáll a fásultság, amely az összeomlás előfutára.”⁵

Hát a mi '56-unkra éppen nem a fásultság volt a jellemző...

Röpke könyvét elsőnek magyarra fordították le, és ez a fordítás kapta, a szerző egyetértésével, a *Harmadik út* címet. Alapjában véve a népi mozgalom találta meg benne az összefoglaló eszmekörét, ez lett a jelszava az 1943-as szárszói konferenciának (és ezt a címet választotta Szabó Zoltán az 1960-ban Nyugaton kiadott Bibó-válogatásának is). Nagyjából ezeknek megfelelően kíséreltük meg '45 után az ország helyreállítását, és ezek az eszmék mozgatták '56-ban is a magyar társadalmat.

'56 és társadalmunk állapota. Részletezés nélkül le kell szögezmem néhány alaptényt.

1. Volt némi esélyünk.
2. A fegyveres harc nem a lényeg volt, csupán a feltétel.
3. Szimbolikus dátumként nem november 4-én, a szovjetek második visszatérésével ért véget, hanem december 8-án, a salgótarjáni vérfürdővel. Ez a disztinkció mondanivalónknak a lényegét érinti.

Beszélnünk kell mindenekelőtt az alapfeltételről. A nagy dán püspök, Grundtvig, a modern Dánia megalapítója használta a „folkeligheden”, népesség fogalmát, amiben szintézist tudott teremteni a liberális polgárság és a konzervatív parasztság között, és ez lett az ország felemelkedésének az alapja. Aminthogy a mi forradalmunknak is.

Ami a zsidókat illeti, a mai nyugati agyamosoda egyre erőteljesebben terjeszti azt, hogy '56 „antiszemita mozgalom” volt. Értsük meg a fiúkat. Valahogy mentegetni kell a gyalázatos cserbenhagyást. Mindazonáltal az igazsággal ez köszönő viszonyban sincs. A forradalom előkészítői, résztvevői, a megtorlás áldozatai közt annyi zsidó volt, hogy ezt nyugodtan elfelejthetjük.

A kommunistákról annyit, hogy akkoriban mintegy másfél millió párttag volt, de nem is ez a lényeg. Pongrácz Gergely azt mondta, hogy fogalma sincs, hány párttag harcolt a Corvin közben, ugyanis a kutya se kérdezte az emberektől, de a becslése szerint úgy harmadrésznyi lehetett az arányuk.⁶ Hadd emeljem ki Angyal Istvánt, ki Auschwitzból tért vissza, és az ő Tűzoltó utcai harcosai egy egész szovjet páncélososztagot semmisítettek meg. Október végén fegyveres

⁴ Röpke, 41

⁵ Röpke, 26.

⁶ Rácz Sándor vallomásából, a párt vezetőségéről: „Ha olyan jó kommunisták voltak, miért engedték meg Gerőnek és Rákosinak, az országot eladni. Van Magyarországon kommunista, a Bp-i KMT-ben is vannak, de nem olyanok, mint ők.” (*Vádirat*, 26.)

segítséget ajánlott Kádár Jánosnak, hogyha az új pártot valami ellenforradalmi megmozdulás fenyegetné. (Az események, mint tudjuk, másfelé kanyarodtak.)

Érdekes aztán az „osztályharc” kérdése is. A falusiak rokonszenve az üldözött kulákok felé fordult, noha az idáig nem túlzottan kedvelték ezeket az úgynevezett „basaparasztokat”. És amikor több tízezernyi, Budapestről kitelepített „osztályellenséget” kulákházakba költöztettek, a várt ellenségeskedés helyett a két különböző kulturális környezethez tartozó embercsoport között barátság szövődött. Olyan, amely néha generációkon is átívelt, és mai napig tart. A munkások is barátságosan fogadták a közéjük deklasszált, tisztességesen viselkedő és keményen dolgozó „osztályellenséget”. Apám beszélgetett akkoriban egy osztályöntudatos öreg arisztokratával, aki könnyekig meghatva mondta a forradalomra azt, hogy „mi erre sohasem lettünk volna képesek”.

Ebből a társadalmi helyzetből nőtt ki az a robbanás, amely úgyszólván órák alatt elsöpörte az egész kommunista diktatúrát.

Az önszervező társadalom. A kommunista közhatalom páratlanul gyors összeomlása után a társadalom éppily páratlan gyorsasággal szervezte meg magát. Hozzátenném ehhez, a közbizalom alapján megválasztott vezetők tudták, hogy most nem krumpliföldet osztanak, hanem egész mást, netán akár kötelet is – mégis elvállalták. Végül is minden az embertől – mitőlünk – függ. Röpkét kell idéznem: „A megváltást ne várjuk intézményektől, programoktól vagy tervektől. Az eredmény attól függ, hogy lesz-e elég ember, akinek megvan a korszerűtlen bátorsága a magába szállásra, és a modern tolakodás helyett a szilárdhoz, a tartóshoz – Goethe szavával –, a »régii igazhoz« visszatérni.”⁷

Az új szervezeteknek nem volt egységesített névhasználata. Nagyjából mégis kialakult a következő:

- a közigazgatásban nemzeti tanácsok, nemzeti bizottságok;
- a közhivatalokban, katonaságnál, rendőrségnél forradalmi bizottságok;
- a gyárakban pedig munkástanácsok.

Ez az utóbbi már csak azért is érdekes, mert jól mutatja a vezetők fejében lévő ideológiai zűrzavart. Az indulás ugyanis pártkezdemény volt, ingadozó hatalmuk megerősítésére.⁸ Már október 22-én megszerveződött az első munkástanács, a következő napokban pedig lavinaszerűen mindenütt, főleg 26-a után, amikor is a dolog a Politbüro-tag Mikojan legmagasabb helyeslésével is találkozott, mint „munkáshatalom”. (Figyelmen kívül hagyták Rákosi Mátyás egykori intését, amit 1950-ben mondott egy pártaktíva-gyűlésen: „Eltársak, ne legyünk annyira naivak, hogy bedőljünk a saját propagandánknak.”)

A szervezést a gyárak vezetősége kezdeményezte, de azonnal elvesztették az irányítást.⁹ Az új munkástanácsok első dolga volt saját kezükbe venni a hatalmat,

⁷ Röpké, 20.

⁸ Úgy tűnik, helyesen ismerték fel azt, hogy az országot irányító úgynevezett szakapparátus színvonalával alapvető baj van, ez ellen segíthet, hogyha a gyárak vezetése kap némi mozgásteret – amit a „munkásokra” támaszkodva erősíthet meg. A helyzetet magát persze alapvetően félreértették.

⁹ Ámbár például Tőke Ferenc emlékezete szerint a tanácstagok 90%-a párttag volt... (Rácz, 159.)

kezdve a szakmai vezetés felülvizsgálatával. Senkit se bántottak, de a nyilvánvalóan alkalmatlan vezetőket visszaküldték a munkapad mellé,¹⁰ és szakmailag-emberileg bizonyított hozzáértőket választottak helyettük, többnyire háttérbe szorított mérnököket. Október vége felé aztán sztrájkok formájában közvetlen politikai nyomást is kezdtek gyakorolni a kormányra, a diktatúra maradványainak a felszámolásáért.¹¹ A társadalomszervezésben azonban november 4. előtt egyáltalán nem vettek részt, azt a többi forradalmi szervezet feladatának tekintették.¹²

November 4. hozta a radikális fordulatot. Az új társadalmi szervezeteket, elszigeteltségük miatt, könnyen fel lehetett számolni, viszont a munkástanácsok mögött ott állt a nagyüzemekben koncentrálódott munkásság, és ezt a társadalom széttzilált többi szervezete, mindenekelőtt a forradalmi értelmiség is azonnal felismerte, és csatlakozott hozzájuk.¹³ Sőt még azt is hozzá kell tennünk, hogy a munkástanács még a politikusok és értelmiségiek között kibontakozó eszmei zűrzavart is könnyedén lehűtötte.¹⁴

Egy történelmi tanulság és konzekvenciái. 1917 februárjától, a cárizmus bukása után, sok ezer munkás, és katonaszovjet szerveződött a hatalmas birodalomban. A Duma baloldali frakcióiból pedig megalakult az Ideiglenes Kormány. Ezt viszont a szovjetek nem ismerték el, bár nem is fordultak vele szembe. És mivel a kormány ura maradt a közigazgatásnak, kettős hatalom alakult ki, melynek tagjai egymással köszönő viszonyban sem voltak. Felbukkant viszont egy anonimusból álló önjelölt csoport mint „koordinációs bizottság” a szovjetek között. Ez aztán a jámbor munkásokat könnyedén vezette az orruknál fogva, lényeges szerepe lett a bolsevik hatalomátvétel előkészítésében is. A bolsevikok aztán felvették a legyőzött ellenfelük nevét, ahogyan egy indián törzsfőnök szokta kitűzni a megölt ellensége skalpját.

A mi munkásaink ugyan aligha tanulmányozták a történelmet, de természetes józan eszükkel mégis sikerrel kerülték ki ezt a két csapdát. Elfogadták végül Nagy Imre koalíciós kormányát, majd pedig annak megmaradt tagját, Bibó István államminisztert mértékadónak tekintették, az ő november 9-i memoranduma beépült a követeléseikbe. A koordinációt pedig a saját választott képviselőikre bízták. Így lépett ki az üzemből a munkástanács az országos politika színterére. „Az üzemi tanácsok egymástól elszigetelve nem válhattak jelentős politikai erővé. Annak, hogy ez megvalósuljon, alapvető feltétele volt a területi szervezkedés és a közös politikai platform.”¹⁵

¹⁰ Molnár, 77.

¹¹ Rácz Sándor szerint ez a nyomás a jelentőségét tekintve a fegyveres harcokat is felülmúlta, és lényeges szerepe lett Nagy Imre teljes átállásában.

¹² Tőke Ferenc emlékezése: „Amikor úgy nézett ki, hogy a Nagy Imre-kormányban megbízhatunk, szóba se került, hogy a munkástanácsoknak politikai funkciói is lehetnek.” (Rácz, 163.)

¹³ „Az Írószövetség mellett a Forradalmi Értelmiségi Tanács is sietett támogatásáról biztosítani a KMT-t.” (Vádirat, 12.)

¹⁴ A kezdődő széthúzás jegyében még egyébként tiszteletre méltó polgári és főleg szociáldemokrata politikusok is ódzkodtak egy „kommunista” vezette kormányba lépni. Ám a munkástanácsok kitartottak Nagy Imre mellett, és ez végül is eldöntötte a kérdést (Rácz, 107.)

¹⁵ Molnár, 51.

A dolog Újpesten kezdődött, azzal, hogy november 8-án a forradalmi bizottságot elkergették a Városházáról, azonban az Egyesült Izzó munkástanácsa a gyárba invitálta őket, és itt határozták el az egységes irányító központ megszervezését Nagybudapesti Központi Munkástanács néven. Egyidejűleg megindult a kerületi munkástanácsok szervezése is, és ezekből állt össze a Központi Munkástanács, amely november 14-én – miután a kitűzött színhelyet, a Sportszarnokot a szovjet páncélosok körbezárták, a Beszkárt Akácfa utcai székházában alakult meg. Kísérletet tettek országos munkástanács szervezésére is, de ettől Kádárék fölöttébb idegesek lettek, a központi munkástanács meg rájött arra, hogy fölösleges. Enélkül is órájuk hallgat az ország, a tanácskozásaikon pedig a vidéki küldöttek bármikor részt vehetnek. „Nincs ma erősebb hatalom Magyarországon, mint a munkástanácsok hatalma” – állapították meg november végére.¹⁶ Így aztán az ország sztrájkolt, ha arra hívták fel, a főváros lakói tüntetőleg nem léptek az utcára a forradalom egy hónapos évfordulóján (a megszállók nagy megdöbbenésére teljesen kihalt a város), a gyászruhába öltözött nők tízezrei zarándokoltak virággal a Hősök terére a november 4-i szovjet invázió egy hónapos fordulóján.

A Kádár-kormány rendeleteit pedig kutyába se vette senki. Beleértve a saját embereiket is. November során a szervezkedő pufajkások számos helyen vittek el munkástanács-tagokat,¹⁷ amire mindig dühödtt sztrájk volt a válasz. Ez aligha volt ínyére Kádárnak, aki egészen kívánta lenyelni a mozgalmat – de nem tehetett semmit ellene.

Tekintettel arra, hogy nem volt sztrájkalap, a munkások fizetést kaptak ezen idő alatt is. A helyzet kissé furcsa, mert a pénz a kormányzat kezében volt, aki ezt zsarolásra kívánta felhasználni. Csakhogy a gyárak válaszul elkezdtek a saját termékeikkel üzletelni, hogy pénzhez jussanak. Sokat segített a vidék is, ahonnan a parasztság hatalmas önkéntes élelmiszer-adományokkal támogatta az ellenálló főváros lakosságát.¹⁸

A munkástanácsok folyamatos kapcsolatot tartottak a megszállók vezetőségével is, a Nagybudapesti Munkástanács üléseire pedig szovjet tiszteket hívtak meg, békés szándékuk demonstrálására.¹⁹ Ezek az ideológiai képzetlen és a nagypolitika boszorkánykonyhájába se beavatott tisztek, akiknek a dolga a rend fenntartása volt, láthatták, hogy ők is ezen fáradoznak, sőt hatalmuk is van hozzá. Talán a mondanivalójuk se állt távol tőlük. Kádár ez idő tájt úgy érezhette, hogy két szék közt könnyen a pad alá kerülhet – a szovjetek netán elejtik, és a konszolidációt közvetlenül a munkástanácsokkal hajtják végre. Ideges is lett rendszeren, fűt-fát ígérgetett, miniszteri tárcát a vezetőknek, villalakást, pénzt és útlevelet a nyugatra távozáshoz. Sőt még viszonylag elfogad-

¹⁶ Molnár, 69.

¹⁷ Ezeket a T54-esek nyomában visszaszivárgó káderekből szerveződött fegyveres csoportokat „tishti századoknak” nevezték el (Molnár, 45.) Az indulójuk azonban úgy kezdődött, hogy „Nem vagyunk mi fényes úri gárda”. Erre a toplák banda-indulóra mondta a fekete humor azt, hogy abszolút fölösleges ezt említeni...

¹⁸ Molnár, 86.

¹⁹ „Rácz Sándor terhelt egy 3 tagú bizottságot létesített a szovjet katonai parancsnoksággal és a magyar karhatalmi és rendőri szervekkel való kapcsolattartás céljából.” (Vádirat, 8.)

ható politikai programot is a munkástanácsok jogilag szabályozott szerepére.²⁰ Csak a biztosítékokba nem volt hajlandó belemenni. December elejére ezért a követelések mindinkább e biztosítékokra egyszerűsödtek. De ekkor már Kádár kezdte nyeregben érezni magát.

Mind ez idő alatt lázasan folyt a szovjet akció a leszámolás nemzetközi előkészítésére. Mert még egy Maurice Thorez vagy Palmiro Togliatti-forma KGB-ügynök pártfőtitkár torkán se volt könnyű lenyomni azt, hogy a jövő proletariátusa érdekében célszerű lemeszárolni a jelen proletariátusát. De végül sikerült. Marosán György, a renegát szocdem vezető elégedetten mondhatta december 5-én: „most már lövünk”. És lőn. December 8-án vérfürdő Salgótarjánban egy kiprovokált felvonulás résztvevői közt.²¹ December 11-én feloszlatták a Nagybudapesti Munkástanácsot, és vezetőit – Rác Sándort és Bali Sándort – letartóztatták. Önként jöttek ki a gyárból, ahol a munkások megvédték volna őket. December 8. után ugyanis tudták, hogy itt is vérfürdő következne – ezek most már azt csinálhatnak a fegyvereikkel, amit csak akarnak.

A szabadság kísérlete véget ért. Ahogyan Marx mondaná, a kritika fegyverét átvette a fegyverek kritikája.²²

A harmadik út programjai. Nagyon rövid volt az idő, és nagyon zaklatott. Maguk a tervezetek a gyorsan változó/romló politikai viszonyokhoz is alkalmazkodni próbáltak, a lényeg lehetőség szerinti megőrzésével. Végezetül, mint említettük, már csak a biztosítékok maradtak. Ez a decemberi követelés a következőket tartalmazta:²³

- a munkástanács-tagok zaklatásának abbahagyása;
- sztrájkjog;
- újság;
- a gyárigazgatók kinevezési joga;
- független szakszervezet megválasztása;²⁴
- Termelői Tanács a munkástanácsok delegáltjainak részvételével.²⁵

Elméleti szempontból azonban fontosabb ennél a november 18-án elhatározott program, amely egy új világrend alapidokumentumának tekinthető – a világon az egyetlen olyannak, amit egy választott képviselő el is fogadott.²⁶

Politikai feltételek: a szovjet csapatok kivonása, alkotmányozó gyűlés, többpártrendszer Nagy Imre miniszterelnökségével, szocialista állam, alkotmánybírárság, a közigazgatás újjászervezése.

²⁰ Molnár, 89.

²¹ A fekete humor erről így emlékezett meg: „fasiszta bányászok, kenyérrel a kezükben, megtámadták a békésen lövöldöző pufajkásokat”.

²² A rettentő vérbosszú, ami ezt követte, nem tartozik a tárgykörünkbe.

²³ Molnár, 129. és Rác, 255–259. alapján.

²⁴ „Marosán azt a nyilatkozatot tette, hogy dögöljön meg az a nép, amelynek külön szakszervezet kell.” (Vádirat, 26.)

²⁵ Ez a szervezet véleményezési, esetleg vétőjoggal is rendelkezett volna a gazdasági célkitűzéseket illetően.

²⁶ Rác, 167. és Molnár, 55. összefoglalója alapján

Tulajdonviszonyok: a bankok és a nagyipar állami tulajdona, munkásigazgatás mellett.²⁷ Munkásrészvények, nyereségrészesedés.²⁸ A magántulajdon egyenjogúsága, „a kizsákmányolás tilalma mellett”, az 1945-ös földreform helyreállítása, maximum 20-40 holdas birtoktestekkel (családi gazdaságok).

Társadalmi viszonyok: egyéni és szövetkezeti szabad vállalkozás, munkásvédelem, szervezkedési szabadság.

Az Országos Munkástanács a november 21-i, végül is el nem fogadott tervezet szerint valóban hatalmi központ lett volna a Kádár-kormány mellett. Nagyon tanulságos abból a szempontból, miképpen képzeltek el azt a „munkáshatalmat”, amely ezúttal ténylegesen is létrejött, és az együttműködését az egész társadalommal.²⁹ A tanácsba a következők delegálnak tagokat:³⁰

- a budapesti kerületek, a megyék, néhány nagyüzem,
- az egyetemek,
- a honvédség,
- a rendőrség,
- az írószövetség,
- az újságíró-szövetség,
- a művészeti szervezetek,
- a négy '45-ös koalíciós párt.

A féligazságok pillanatában, 1969-ben jelent meg Molnár János könyve, amelyben megkísérelte értelmezni a munkástanácsokat.³¹ A különben igen sok információt tartalmazó, itt is gyakran idézett könyv végső lesújtó véleménye a következő: „A munkástanácsok eszméit csak nagy megszorításokkal lehet ideológiának nevezni. Sem a munkások, sem az őket támogató értelmiségiek közt nem alakult ki olyan csoport, amely ideológiai kérdésekkel hatékonyan tudott volna foglalkozni.”³² Így igaz. De hallgassuk meg erről a kérdésről Röpke ítéletét is: „Modern világunk kétségkívül egyre inkább az ideológiák álarcosbálja lett. Valójában már senki se tudja, mi az álarcok mögé bújó szavak valódi értelme. Azok számára, akiknek nincs eltitkolnivalójuk, jótétemény volna, ha

²⁷ „A gyári munkástanács elhatározta, hogy a gyárat munkás-önigazgatás alá helyezi, és a termelőeszközöket ezután köztulajdonnak tekintjük. Ez azt jelentette, hogy annak a közösségnek a tulajdona, amely azt felelősséggel működteti.” (Rácz, 37.)

²⁸ Maguk se igazán ismerték fel, hogy ez a program kivezet az állami tulajdon fogalmából. Ez a mozzanat hiányzik az állam gazdasági tulajdonlását egyébiránt ellenző röpkei programból, nálunk azonban a kialakult helyzet kényszerű következménye volt. A reprivatizációt egyértelműen elutasították – reálisan lehetőség se lett volna rá. Bibó azonban szükségesnek ítélte a méltányos kártérítést, amellyel a kifosztottak egzisztenciát teremthetnek.

²⁹ Felépítése a korporatív rendszerre emlékeztet, azonban döntő különbség, hogy „alulról” szerveződött volna. Magát a szakmai korporációt egyébként Bibó évtizedek múltán szükségesnek vélte a szakbürokrácia ellenőrző fórumaként, amely egyszerre igényli a demokráciát és a szakértelmet (Az európai társadalomfejlődés értelme című kézírata szerint).

³⁰ Molnár, 63.

³¹ Feltehető célja az volt, hogy az új gazdasági mechanizmus kezdetén kihúzza a szőnyeget a bolsevik masztodonok alól, akiknek éppen Marosán volt a legnagyobb pófájú képviselője. Ebből származhat az őt súlyosan kompromittáló dokumentumok idézése.

³² Molnár, 102.

ezt az álarcviselést felfüggeszteniék.”³³ A népi definíciója pedig így hangzott: „Az ideológia az eszme diadala az ész fölött.”

A tanulság. A nyugatra emigrált Rőczei János sokat tűnődött az '56-os események értelmén, és sikerült összefoglalnia egy kérdő mondatban: „Ha én választhatom meg a köztársasági elnökömet, akkor miért nem választhatom meg a munkahelyi főnökömet is?”³⁴

A nyolcvanas években történt, hogy az egyik Springer-lap közölni kezdte Hitler naplóját. Hatalmas szenzáció volt, ám azonnal kiderült, hogy ormótlan hamisítvány. A főszerkesztő lemondott, és ekkor Rőczei besétált a lap szerkesztőségébe és előadta a tézisét. Nagy sikert aratott vele, ám lett két következménye. Az egyik, hogy azonnal kinevezték az új főszerkesztőt. A másik, hogy Rőczeivel közölték, nemkívánatos személy a Német Szövetségi Köztársaságban. Elvégre mindennek van határa, a demokráciának is.³⁵ Figyelemre méltó persze az is, hogy eközben a kommunista párt zavartalanul ténykedhetett...

Epilógus. 1956-ot ünnepélyesen eltemettük a rendszerváltás alkalmából. A szobrát vitrinbe raktuk, és évente egyszer elővesszük, hogy leporoljuk. Ám a munkástanácsok még erről a szoborról is hiányoznak. E hiányt kívántam itt valamelyest pótolni.

Valahogy úgy történt ez, hogy kitettek egy táblát:

RENDSZERVÁLTÁS!

A fejeket kérjük leadni a ruhatárban!

A teljes rendszerváltó értelmiségi garnitúra, minden belső acsarkodása ellenére, egyetértett két alapvető dologban:

1. Jó a Mikulás, és segít rajtunk. Csak annyi volt a különbség köztük, hogy ki honnan várta a Mikulást.

2. Az istenadta nép pedig ennek a változásnak nem az alanya, hanem a tárgya kell legyen.³⁶

'56 alapvető jelszava, „aki magyar, velünk tart”, most fasiszta jelszová minősült át. Az átalakulás meghirdetett jelszava pedig az lett, hogy „rablóvezérekre van szükség”. Ebben a tekintetben tehát a röpkéi jóslat szerint kialakuló individuál-bolsevizmus most aratott teljes győzelmet, '56 pedig most szenvedett teljes vereséget. (Az az egy jó azért megvan, hogy legalább nem ünnepeljük ezt az egészet.)

Egyébként a tét valóban nagy volt, éppoly kulcshelyzetbe kerültünk, mint '56-ban. Egy sikeresebb átmenet más példát és irányt szabhatott volna az egész átalakuló, tanácstalan Közép-Európának. Ekkoriban 3 millió cseh kezdett magyarul tanulni, hogy megérthesse a magyar tv műsorát, ugyane célból az erdélyi románok magyar szomszédait kérték tolmácsolásra, elindítva tán

³³ Röpke, 117.

³⁴ Rőczei, 24.

³⁵ Mi lenne például korunk agymosodájával?

³⁶ Ezt a privatizációt például a munkástanácsok kétségkívül nem nyelték volna le.

a történelmi megbékélést is. Szerepünk a német egyesítésben közismert. De még Moszkva társadalmát is megmozdította a híres „Tovariscsi konyec” plakát, élelmes üzletkötők százszámra vitték át ezeket, az oroszok pedig úgy vásárolták, mint a cukrot. Egy efféle folytatás talán segített volna az egész haldokló nyugati civilizációnak is.³⁷

Irodalomjegyzék

- Molnár János, *A Nagybudapesti Központi Munkástanács* (Akadémia, Bp., 1969)
 Rácz Sándor, *Parázsló szándék* (Magánkiadás, Bp., 2005)
 Rőczei János, *A nyugat neuralgikus pontja* (Közdok, Bp., 1995)
 Röpke, Wilhem, *Civitas humana* (Hans Seidel Alapítvány, Bp., 1996)
Vádirat a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének büntette és egyéb bűncselekmények miatt Rácz Sándor és társai elleni bűnügyben (Bp. Főváros Ügyészsege, 1957)

³⁷ Efféle dolgok többeknek jutottak az eszébe, Jacques Séguélatól, Mitterrand hajdani kampányfőnökétől kezdve David Kortenig, a tőkés társaságok világuralmának az ellenfeléig. Nem is szólván ama nagyszámú anonyusról, akik az ellendrukker szerepét játszották az Agymosodában (a dolog fontosságát azért ez is igen jól megmutatja).

Búzás Huba

Tizenöt vaságy – a forradalomban

– Egy nemzetőrraj története –

Manapság, amikor hetyke-bötyke bútorreklámok kísérőzenéjeként fölcsendül Ravel *Bolerója*, mindig eszembe jut tizenöt vaságy. Ezerkilencszázötvenhat októberének utolsó hetében a rádió alig egyebet sugárzott. A néha megszakított zenei adások szünetében a budapesti eseményekről tájékoztatott egy élelopott hang. Ültünk a *Pius* társalgójában és értelmezni próbáltuk az egymásnak el-
lentmondó híreket. Időnként meghánytuk-vetettük a hallottakat. Ki mit higgyen el, vagy mitévő legyen.

A pécsiek „Pius”-nak nevezték a piaristák rendházának épületét a templom mellett. Az épületben diákszállót rendezett be a háború utáni hatalom. Nem tudni, a tizenegy Pius pápa melyikére gondoltak, merthogy a kegyes tanítórend alapítása Calasanza bíboros, VIII. Kelemen és V. Pál pápák érdeme volt. Utóbbi adta a rend teljes nevét is, latinul: *Scholae Piae pauperum a Matre Dei*.

A pedagógiai főiskolások diákokthonának külön-külön szárnyát foglalták el a lányok és a fiúk. Az épület három hálótermében joghallgatók kaptak helyet. Ezekbe 16-16 vaságyat zsúfolt az iskolagondnok; középen hosszú asztalokkal, székekkel. Szekrényeink a folyosón voltak. A jogi kar nem pécsi lakhelyű hallgatóinak többsége az egyetem melletti, „Centrál”-nak nevezett, központi kollégiumban lakott, együtt az orvostanhallgatókkal. A Piusban menza, tanulószobák, társalgó, uszoda, zuhanyozók, tornaterem álltak rendelkezésünkre. A parkban sportpályák. A földszinti folyosókon irodák voltak. Itt nyert elhelyezést az egyetem *katonai tanszéke* a tanszék tisztí rendfokozatú tanárainak szobáival.

Hat évtized távolából az emlékezés „álomidő”. A közvetlenül átéltek ugyan ma is indulatokat lobbantanak, ám az eltelt évek szövedékén át az is elmosódik, amire tavaly még emlékeztünk. A tizenkét nap történetéről azóta megtudottak összevegyülnek személyes tapasztalásainkkal. Minden a múltó idő érzete nélkül folyt át akkori tudatunkon. A történések időpontjai, sorrendje, nevek törlődnek a leghamarabb. Az emlékezet szelektív. Amit azonban eldadogok, megtörtént, nem kitalált események.

Ültünk a társalgó rádiója körül, és hallgattuk hol a Szabad Európa Rádiót, amelyet egymás közt „a Hang”-nak neveztünk, hol a Kossuth adót, a recsegő éterből hulldogáló híreket. Október 23. briliáns híre volt, hogy délután a tömeg *Ruszkik haza!* kiáltásokkal Budáról a hídon át a Parlamenthez, a Kossuth térre vonult. Fél órán belül népi-nemzeti felkelés tört ki. A Rákosi-rendszer megbukott. A felkelés néhány nap alatt forradalomná szélesedett. (Másnap már Nagy Imre volt a miniszterelnök.) Sortűz a Kossuth téren. Halottak. A környező

épületek tetejéről orvlövészek: a bukott hatalom államvédelmi hatóságának pribékei, az „ávósok”. Máig nem tudható, ki adta ki a tűzparancsot, ki lövetett a népre. Találgattuk. *Cui prodest* – kinek az érdeke? Vagy félelme?

A *Bolero* érzéki dallamfutamai hallatán erotikus képzelmeink támadtak. Rozoga, vékonydongájú évfolyamtársunk, aki hálótermünk 5. számú vaságyán „lakott”, bófinta vigyorral mondta: – *Mintha meztelen bajadérok sétikálnának kasul-bakul a dzsungelben; most hajtják szét cickóik elől a liánokat.* – Más-kor efféle megjegyzés nyomán dagadtak volna trombíta-izmaink. Most komor arcok, feszült hümmögés. Csak hálónk (melynek ajtaján keresztbe tett falloszok jelezték a fennkölt szellemiséget) 3. számú vaságyának örökös csendháborítója, ragadványnevén *Sir Simon, a bálnavadász* oktatta ki a sötételmű sápadozókat. Az esti órákban bárzongoristaként kereste kenyerét. Jártas volt a zeneirodalomban. – Pokolfajzatok – mondta –, Maurice Ravel, szerzői jogvitájuk rendezése végett ajánlotta fel Ida Rubinsteinnek ezt a spanyol táncdarabot, aki a párizsi Operában huszonnyolc évvel ezelőtt mutatta be a zeneművet. – Valaki közbeszólt: – Hallgassatok el... – Igen, a rádiónál is eldördültek a fegyverek; a felkelők fegyverei. Emlékszem, Gerő Ernő mokánykodott, olaj a tűzre. Felszólította a párt szervezeteit, lépjenek föl „a nacionalista provokálókkal” szemben. Nem az volt a baj, amit mondott, hanem az, hogy megszólalt. A Hang pedig bujtotta az amúgy is vérszomjas utcát. Ki ne emlékeznék Bell ezredes, „a nagy stratégá” nevére, acsarkodásaira (mi emlékszünk, akik akkoriban többször hallottuk bezsongott umbuldáit). Újabb hír: a tüntetők megtámadták a Szabad Nép szerkesztőségének székházát.

Másnap, október 24-én Nagy Imre miniszterelnök délben elmondott szónoklatában a harcok beszüntetésére szólított föl, és az 1953. júniusi kormányprogram elmaradt reformjainak megvalósítását ígérte. E napokban alig aludtunk többet három-négy óránál. Aztán október 25-én Gerőt leváltották. Kádár János lett az állampárt (a Magyar Dolgozók Pártja) első titkára. Beszédében azon sápékodott, hogy a Politikai Bizottság által engedélyezett tüntetés, az abba bekapcsolódott „népellenes ellenforradalmi elemek” szándékai szerint, a népi demokratikus államhatalom ellen irányuló fegyveres támadássá fajult. Őt követően ismét Nagy Imre szólt. Ellenséges elemek – mondta – félrevezetve jóhiszemű kétkezieket, a néphatalom ellen fordultak. Meg kell akadályozzuk (így fogalmazott), hogy vér szennyezze be építő munkánkat. Kiszámú ellenforradalmár felbujtót emlegetett, akiket a főváros lakói elkeseredésükben támogatnak. Az elkeseredést a múlt súlyos gazdasági és politikai hibái okozták – mondta –, az új vezetésű kormány azonban elszánt, hogy e tragikus események tanulságait levonjuk, stb.

– Blabla – jegyezte meg fintorogva *Patvar* (a 11. számú vaságyunkról). – Micsoda bűzőlgő bozótosban botladoznak a bajadérok – ironizált *Toprongy*, az enyémmel szomszédos 2. számú vaságy sehonnaija, bajtestvérem. – Ezen a csuszamékon előbb-utóbb az is elhasal, akinek nincs még agyvelő-dugultsága. – Ez a kiábrándultság, hitetlenség, nihil vált jellemzővé gondolkodásunkra.

Harcok Budapesten. A Hang is megerősítette. Sir Simon hidegvérrel, mint-ha mi se történt volna, arról beszélt, hogy a *Bolero* világhírét mégis Toscanini alapozta meg a következő évben, amikor a New York-i Filharmonikusokkal előadatta. Érkeztek helyi hírek is. Pedfős lányok, srácok újságolták: mozgolódás

a Zsolnayban. A Sopianae Gépgyárban munkástanácsot alakítottak. Vidolovits Nándit választották elnökül. Régi szocdemes volt, az apám ismerte. A gyár munkásai nemzetőrséget szerveztek. Hja, és a MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesült Szövetsége) pécsi bizottsága is képviseltette magát a gépgyáriak nagygyűlésén.

Aznap este valamennyien felvonultunk a Széchenyi térre, hogy részt vegyünk a forradalmat ünneplő nagygyűlésen, melyet a MEFESZ szegedi küldötteinek érkezése alkalmából hívtak össze. A nagygyűlés fátkyafényes, mell-dagasztó, a nemzet egységét demonstráló tömegtüntetéssé (mit tüntetéssé!), a zsarnokság béklyóitól való szabadulásunk ünnepévé magasztosult. Mámorító szabadság-ünneppé. Tapsoltunk, ujjongtunk, lengettük lukas nemzeti lobo-góinkat. Egyetemisták, főiskolások, gimnazisták, helyiek és kolezs-lakók, meg sok-sok városi polgár kart karba akasztva ünnepelték egymásra találásukat; mi is, a falloszos hálóterem vaságyasai. Kipirult arccal. Persze... nem egészen felhőtlenül. Láttam összeráncolt homlokokat. Eszembe jutottak (nemcsak nekem) halottaink, az elmúlt napokban elesettek – és a következő napokéi is. A „vaságyasok” (kenyerespajtásaim) némelyikének homloka mélyülő redőbe töprenkedett.

Vaságyainkat tollfosztott gólyakorunkban számoztuk meg. Amikor még gondot okozott tréfás bece- és gúnyneveink észben tartása; na, hogy vacsora-időben a menzáról felhordott rakott káposztát melyik éppen távol lévő szobatársunk vackára helyezzük. Sorjában emlékezve: a szorosan mellém állt *Ketya* talán legkevésbé aggodalmas arcába pillantottam. Derűsen éljenzett. (Évekkel korábban ő kapta a 4. számú ágyat.) Gyerekkori haver, már a keszthelyi óvodában vele gügyögtem. Egyetemi éveink alatt itt-ott lebujokban „bárénekesként” lépett föl; soványka keresményével így egészítette ki csekély ösztöndíját. Sir Simon kísérte zongorán. Rozoga lassan hevülő átszellemültséggel hallgatta az est szónokait, akik egy alkalmi emelvényről harsogták a tudnivalókat. Sorolták a Pesten és Szegeden történeteket, az egyetemisták 12 pontba foglalt követeléseit.

Kíváncsian vizslattam, kire miféle hatással van a szegediek gyűjtő beszéde, a népünnepély forrósodó atmoszférája. Az *Öreg* tőlem távolabb állt. Őt övezte (örök jogon a 6. számú vaságy birtokosát) legeggyetértőbb tiszteletünk. A prolik prolija volt; nálunk öt évvel idősebb. Sötétben kelt, többnyire hajnali munkákat vállalt. Vállalatok irodáit fűtötte, hogy mire az irodisták beérkeznek, meleg fogadja őket. Eredetileg fölöttünk járt; *őshonos*, mondták a személyzetisek. Évek során újra meg újra elbukta néhány szemeszterét. Higgadt elme volt, talán túl higgadt. Láttam, szemével szintén pásztázza a tömeget. Reám is pillant – mit pilácsolsz, öcsém, facsiga, nagy ramazúri lesz még ebből! Vele szemben a kiköpött entellektüel *Agarász* (a 7. számú ágyunkon villanyoltásig tűnődő elme) képezte a másik végletet pofátlanul magas *intelligenciakvócienssel*. Falusi tanító volt az apja, a falu gyógyszerésze az anyja. Nemzetközi jogból már a szemeszter elején begyűjtötte a tanszék legmagasabb elismeréseit. Egyrészt visszaeső papírrontónak bizonyult, értekezéseket firkált, másrészt úgy evett-ivott, mint egy lábadozó. Maradékát nagyevő társunknak, Naspolyának tolta. A nagygyűlés hangzavarában is a szónokok retorikai, logikai balfogásait bírál-

ta, *Toprongy* és *Cicero* (a 13. számú vaságy birtokosa) egyetértésétől kísérve. – Ezek nem jogászok – mondogatták. *Cicero*? Szintén nem akárki vakegér volt. A legrómaibb jellem; végzős évfolyamunkon az egyetlen kitűnő rendű. Óasz-kétasága nem sokkal később kelt, mint Öregünk, közös tulajdonú súlyzóinkkal sanyargatta spártai testét, úgy, hogy mire föltorzsalogtunk, már tusolt és szolid eleganciával indult az egyetemre, hogy meghallgassa kedvenc tárgya, a római jog élő legendává idvezült professzorának mindig frenetikus előadását. (A félelmetes prof – Óriás Nándor – mondása volt, hogy a római jogot hétszer kell megtanulni. Nem elolvasni! – megtanulni; mert aki csak – mondjuk – háromszor vagy négyszer tanulja meg, már megbukott, csak még nem tudja. Tartotta is szavát; minden évfolyam fele-háromnegyede elhullott a római jog-szigorlatokon.) *Cicerónak* köszönhattuk, hogy hálónk „pokolfajzatai” simán vették a cudar akadályt. Alig léptük át az egyetem küszöbét, mindnyájunkat „megerőszakolt”, hogy a tárgy latin szentenciáit gyakorlásképpen közbeszédünkben is alkalmazzuk.

Toprongy fáklával a kezében megjegyezte: – *Hic vincendum aut moriendum est* (itt győzni vagy meghalni kell). *Cicero* rávágta: – Hát, csak arra ügyeljenek, hogy *salus rei publicae suprema lex esto* (a haza üdve legyen a legfőbb törvény). – Ő szervezte éjszakai munkáinkat is: testgyakorlásul pincékben zsákoltunk, vasúti rampákon lapátoltuk vagonokba a szenet, szinte ingyen. – Dédelgetett mindenesünk, a nyakas kis *Monyas* kissé szorongva, miként olajos halak a szelencéjükben, kussolta végig a tömegbőszítést. Pillogatott hol *Agarászra*, hol rám. Ő aludt a 8. számú vaságyon. Büszke volt *ikonjára*: övé volt a háló legtakarosabb nyoszolyája. Rendérzékét, kézügyességét az egerszegi ruhagyárban robotoló anyjától örökölhette. Kezdetől rábíztuk megvarrni-, foltoznivalóinkat. Akadt elég. Neki köszöntem egy szemétből kukázott nadrág hajtókájának leengedését. Csudájára jártak. (Enyém volt az európai divattörténet legelső hajtóka nélküli pantallója.) A tolongó embersokaságban, mint valami sziklaszirt, óvó viczorítással állt mögöttünk *Naspolya*. Két méteren felüli termetével, másfél mázsa súlyával kiemelkedett a tömegből. Dupla vaspántokkal megerősített 10. számú vackán jámborkodott, de mindig hozta legalább közepesre sikeredett szemesztereit. Rajtunk nyugtatta szemét; voltaképpen nem érdekelte az egész „cicó”, csak a megélhetés dolga. Izomkolosszus fogalmai szerint minden falat étek nem „jó”, hanem „szép” volt. Nyári hadgyakorlatainkon küldöttséget menesztettünk a hadtáphoz, hogy számára mindenkor tripla adag osztassék. Megesett hideglelős éhezéseink estéin, amikor beszerzőink a havazásból a Piusba visszaérkeztek, és a filléreinken vásárolt kenyeret, lókolbászt patikamérlegünkön egyenlő porciókra osztottuk, hogy vele kivélt tenni kényszerültünk. Nem nézhetvén korpusza sorvadását, részesedését megdupláztuk. – Így van jól – helyeselte ilyenén döntéseinket *Vesztegh Tóni* –, ezek már egy fejlettebb társadalom elosztási viszonyai. – Merthogy előzőleg ki-ki különböző összegeket tett ugyan *Patvar* zsíros kalapjába, ámde, mivel mindenki *egyenlően* az összes pénzt a közösbe dobta, a kevésbé tehetős is jogot szerzett az egyenlő részesedésre. *Vesztegh Tóni* nyühelődött a 14. számú vaságyon; szintén a nagy semmivel volt kopott bőrdíjja megrakva. Akármilyen problémánkat Marx *Tőkéje* alapján vélte megoldhatónak. Leintettük. Rozoga javasolta, hogy Bibót is olvasson. A szegediek ostorhegyes szószólásain – lát-

tam – egyszer csak felhorkant. Ujjait övébe akasztotta, – Köpök rátok – mondta, hátat fordított és elment.

Az örömtanyaként emlegetett háló 9., 11., 12., 15. számú vaságyain korábbi évfolyamtársaink kényszerű vagy éppen kérkedő távozása folytán (részben kibuktak az egyetemről, részben, a tehetőbbek, albérletbe költöztek) újabb „szállóvendégeink” (a harmadévesek) szereztek birtokjogot. Gyorsan beilleszkedtek mini-demokráciánkba. A 9. számú vaságyat *Nápiszuszi* örökölte. Nevét annak okán ragasztották rá, hogy hétalvó volt, flegma, szórakozott, a sztoicizmus híve, mindenünnen elkésett. Reggel annyira se sietett mosakodni, mint a mi révülten dudorászó *Ketyánk*. (Utóbbit nyaranta szuronyos örök kísérték a laktanya mosdójába.) A 11. számú vaságyon *Patvar*, a trockista permanens forradalmár „honolt”, vagy inkább dühöngélt. Lázongó lelki alkata állandóan hadban állt, mindenkivel összebalhézott. A Széchenyi tér forrongó légkörében tenyerét dörzsölte. – Ez már döfi – haholta –, éleslövészetre megyünk. – Vadászmester volt az apja. Háromhavonta a hazulról hozott szarvaskolbászból, kisüstijéből mindnyájunkat megvendégt. Ha éjjel érkezett, még reggel kilenc-kor is alig tébolyogtunk a villamoshoz. Káfosan kattogtunk be az előadásokra. A 12. számú vaságyon *Ragacs*, a Jávor-bajuszkás, operetteket füttyörésző bonviván maszturbált éjjelente. Éveken át reménytelenül udvarolt öt-hat főiskolás csibelánynak; hiába mondtuk, hogy ne csüggedjen, röpösve várják tetemesebb műsorait, elszontyolodva nézett a rivaldába, legyintett és tovább reménytelenkedett. Végül, a 15. számú vaságyra tömérdek könyvével Kustos Tibi költözött. Tőlünk a *Tiberius* nevet nyerte. Találó volt: Tiberius Claudius római császár, aki Augustus örökébe lépett és elfojtotta a pannóniai lázadást, művelt fickó hírében állt. Vaságyaink (létezésünk szimbólumai) ki-ki kacatjainak tömkelegével voltak telítettek; az övén (megindító volt látnunk) mindig tucatnyi lexikonféle tárulkozott. Az ujjongó tömegben értetlen ábrázattal vakargatta borzas üstökét.

Azaz mégse „végül”; mert ha másért nem, kegyeletből szólnom illik a 16. számú vaságy ágyrajárója, *Szipák* tragikus „végkifejletéről”. Ma már nem esküdnék rá, hogy minden úgy történt, ahogyan elszószolom. Valószínűleg emlékezni se nagyon... eh! ... (freudi elfojtás). Szipákot, alighogy elkezdtük egyetemi éveinket, a DISZ kari titkárává választotta a jogi kar hallgatóinak tudatlan, de lelkes többsége. Feltehetően szerepet játszott ebben apja magas beosztása az állampártban. A srác homloküreg-gyulladásal küszködött, fájdalomcsillapító pirulákat szedett; télidőn a radiátor kinyitott csapja fölé hajolva a sziszegő gőzben kúrálta magát. Vele beszéltük meg, bizalmas értesüléseire aspirálva, a Rajk-per előzményeit, részleteit. Tőle tudtuk, hogy a felső vezetésben micsoda ádáz könyöklés, pozícióharc folyik a hatalomért; hogy Rajk Lászlót, aki 1946-tól két évig belügyminiszter volt, Péter Gábor, Farkas Mihály és maga Rákosi „Matyi” akarta hidegre tenni. Előbb külügyminiszterré buktatták, utóbb pedig 1949. május 29-én egy ávós különítmény, Péter Gábor személyes irányításával, elhurcolta a lakásáról. Jogi pályára készülő közösségünket borzadállyal töltötte el a leplezetlen jogsértések hánytató klozetbüze, a diktatúra *justizmordja*. A szeptember 16-án kezdődött kirakat-perig „puhígtatták” Rajkot, hogy vallja be: Tito, „a láncos kutya” sunyi kéme a pártban. Ellene a vádiratot személyesen Rákosi szerkesztette, s Sztálinnal hagyatta jóvá. Elítélték, aztán annak rendje-módja szerint felkötötték. – Kinyiffant – szólt zordonul Sir Simon,

a bálnavadász. A per idején Kádár János volt a belügyminiszter, aki 1951-ben szintén Rákosi kóterében guggolt a jégre. Őt a belügyminiszteri székben a leginkább „emberszabású” Zöld Sándor követte. Egy reggel arra ébredtünk, hogy Szipák nem mozdul, hiába költögetjük, a szája sarkából sötétszürke lé szivárgott. Kiderült, hogy éjjel még egy vizespohárnyit ivott Patvar pálinkájából. A boncolás súlyos arzénmérgezést állapított meg. A rendőrség egyenként hallgatott ki bennünket; különösen Patvart nyüstölték. A nyomozást – megbicskázva a hatályos jogot! – sebtében zárták le. Utóbb tudtuk meg, hogy Zöld Sándor, és még néhányan, Szipák apja is, öngyilkosságot követtek el. A belügyminiszter, torkon fojtó tette előtt az egész családját kivégeztette. A kolezs direktora Szipák vaságját végül elszállíttatni kényszerült, miután hónapokon át (babonaságból) senki nem volt hajlandó elfoglalni. Mi ránézni se bírtunk. – Nyomorult, rövid életű barátunk – gondoltam rá a hullámszó, éljenző sokaságban – nem érhetette meg a mai napot. Se Rajk újratemetését. Az újratemetés százezres pesti tüntetését minden bizonnyal a forradalom egyik tömeglélektani előzményeként foghatjuk fel. De még azt a viccet se hallhatta, ami szájról szájra röpködött akkoriban. A vicc poénja: *ha szegény Laci élne, és látja ezt a temetői demonstrációt, valószínűleg a tömegbe lövet.*

A pillanat minden fennkölsége mellett a tömeg egyre őrzöngőbb dühvel ordította: *Ruszkik haza!* Ki gondolt akkor a jaltai, potsdami egyezményekre – talán csak Agarász. Felvonultak az orvostanhallgatók szedett-vedett csoportjai, a Centrál kolezs jogászhai, a pedfős lányok és fiúk külön-külön kolóniája, a gimnazisták osztályonként, láttam köztük Cibabót, tőlük távolabb az anyját, Katrinát, tanárokat, *Selyem Tihi* kukoricaszőke kobakját (az egyetem egyik személyzetise volt), amikor hirtelen még őrültebb üdvrivalgás támadt: megérkeztek fegyelmezett „hadoszlopokban” a csatlakozó uránbányászok, integető szénbányászok, mögöttük a gyárak dolgozói, zászlókkal, köztük a Sopianae Gépgyár munkásai és a kesztyűgyáriak. Ismertem néhányukat. Onnan még, hogy elsőéves koromtól, majd’ másfél éven át a Pécsi Bányász öklölvívó szakosztályában magam is püföltem a homokzsákokat. Együtt árnyékoltam a bányászfiúkkal, *Maszatossal*, *Tökésszel*, a kesztyűgyári *Lyukvágóval*. Öklüket rázták felém. Ott volt *Karaj*, aki egyszer kiütött a ringben, láttam *Gacsiba* edző fejét, aki minden héten körbefuttatott a Mecsek szerpentinjein. Vadul integettünk egymásnak. Nekünk a pedfős lányok némelyike integetett, *Pipejke*, *Hanga*, hja, és kedves medikánk, *Paulina*, na meg *Delila*, a jogászlányok legszebbike. További beszédek hangzottak el, dübörgő taps, az ünneplő tömeggyűlés kézföltartással elfogadott üzenetet küldött Szegedre és a többi városnak: felsorakozunk a forradalom mögé, hogy újabb tüntetéseken tiltakozzunk a Párt ortodox politikája ellen. Himnusz. Aztán tolongás, a még lobogó fáklyák elol-tása, és indultunk haza. A Piusig a főiskola egyik irodalomban jártas tanárával beszélgettem Baudelaire költészetéről. A forradalom úgybe szóba se került.

Kora reggeltől a rádió körül ücsörögve ismét a *Bolerót* hallgattuk. Sir Simon tartott előadást a zenemű hangszerelésének virtuozitásáról, amikor üzenetet kaptam az egyetem MEFESZ-irodájától, hogy beszélni akarnak velem. – Velem? – csodálkoztam, de a hírhozó erősítette, hogy a legtöbb tanulmányi csoportvezetőt bekéretik. – Menj csak – mondták a többiek –, a reggelidet fel-

hozzuk a menzáról. – Kezdetől az évfolyam négy tancsopvezetőjének egyike voltam. (Erre figyelemmel tüntették ki vaságyamat az 1. számmal.) A kinevezést akkor (kiválóan sikerült felvételi vizsgám, valamint Degré Alajos – a magyar és egyetemes jogtörténet professzora – javaslata alapján) Selyem Tihi közölte.

A MEFESZ-irodán a minden évfolyamról delegált fő hangadók (ügyvivők), mielőtt megnyikkanhattam volna, rám rontottak, hogy „a határozat” értelmében (miféle határozat értelmében? – kérdeztem), a Kesztyűgyárba kell mennem. Fontos megbízatásom, hogy a munkásokkal ismertessem az egyetemisták 12 pontba szedett követelését. Ehhez kérjem valamennyi dolgozó támogatását. Ugyanis újabb tüntetések szervezéséről döntöttek. Ekkor lépett hozzám a városi pártbizottság küldötte, *Holló elvtársnő*, aki kölcsönös bemutatkozásunkat követően közölte: bennem van bizodalom, mert innen-onnan kapott-szerzett értesüléseik szerint a követelések ismertetésekor képes leszek – micsoda? – higgadt mérsékletre inteni az ipari munkásságot. Ami eleve nem volt igaz: nem voltam higgadt. És amíg az ügyvivők más aktivistákkal tárgyaltak, félrevont. – Igaz, hogy magát a barátai *Orálnak* nevezik? – kérdezte. – Igaz – válaszoltam kényszeredetten.

Visszagondolva... az egész azzal kezdődött, hogy szobatársaim Ketyától megtudták: verseket írok. – Na, és jelent meg valamid, valahol? – kérdezte Agarász számon kérő szemhunyorral. – Nem – mondtam. – Akkor te az *orális költészet* brahisa vagy, nemde, ami csak szájhagyományok útján terjed, mint a kankó – mire mindenki csordultig röhögött. Később, ha valaki kérdezte, kiféle fazon vagyok, kórusban felelték: *Orál, a poet*. Ettől fejlődést kaptam, mert a szó enyhén szólva, csakugyan félreérthető képzettársításoknak adott helyet.

Holló elvtársnő is incselegve mosolyintott rám. – Nem akartam zavarba hozni – mondta –, csak kérdem, szólíthatom-e ezen a néven? Tudja – folytatta –, híre ment, nem nagy város ez, hogy maga csóró srác léte re egy „bélistázott” táblabíró gimnazista lányának hajtogatja a szoknyáját. Mit nem mondok, nem való magához. Gondolja, hogy befogadná az a család? Hisz Gyopár Istitől Vesztegh Tóniig mindenki úgy vélekszik, maga zsigerből baloldali. (Gyopár Isti váltotta Szipákot a kari titkári székben.) – Ájtatosan végigmértem. Harminc, ha van – gondoltam –, szép élettudománya lehet. Éjjeli piperében is jól mutatna – de nem lágyultam el tőle. – Csak az Isten tökéletes – válaszoltam, tudva, mely kanálisból büfög a szóbeszéd bűze.

A táblabíróék házának emeletére költözött *Pirók elvtárs*, a pártbizottság sánta kovácsistene pusmoghatta el a fontos értesülést. Talán még az Izvesztyija is fölkapta a hírt. Nemegyszer tetten látott, hogy a kapualjban búcsúzkodom Cibabótól. A sarkantyúvirág-termetű első lányt a gimnazisták bálján ismertem meg Pécsre érkezésem primer estéjén. Másnap már a Mecsekbe csábított, ahol tombolt a kora szeptember. Tangónk után csókoltam kezét a kedves mamának, a piperés miséken kevélykedő Katrinának. Az előbbkelő modorú kosztümsös hölgy nem sok kóstolót kínált magából. Köszörműt papagájcsőrű asszony volt. Mellette Selyem Tihi állt szoros testőrséget, mint afféle kettős ügynök. Akkor Cibabó apjának véltem. Később is. Az osztályidegen papa, hajlott hátú, csupa ész férfiú ravasz szemforgatással fogadott, amikor Katrina bevezetett barokk stílusú házukba. – A tarokkpartiban jó lesz el negyediknek – atyálkodta. – Kiderült: Katrina volt a második, Tihi, aki a mama tüzes barázdáját szántogatta,

a harmadik. Cibabó csak kibicelt. Abban az időben maflább voltam, hogynem, mint diákembernek lenni szabad. Igen, közel három éven át voltam negyedik; játéukban a *kis honneur*. Pirók elvtárs azonban elmulasztotta tájékoztatni a pártbizottságot egy drámai fordulatról: összehalhéztam Cibabóval. Megszakítottuk porhanyóssá vált kapcsolatunkat.

Holló elvtársnő folytatta: – Nézze, egyetértünk az egyetemisták követeléseivel. Valóban, a társadalom nagyobb demokráciájára lenne szükség, szabadságjogokra, csak azt ne kérjék, hogy az oroszok vonuljanak ki. – Pillantásommal rohamhácsót támasztottam duzzadt ajkához. A párt nem véletlenül küldhette épp hozzánk ezt az emancikát, hibátlan matyó hímzés. Valaha Szipák figyelmeztetett: vigyázn! van párt-vébé, de van-párt vécé is. – Vigyázni – gondoltam –, el ne riasszuk az apróvadat, kiváltképp a kontyosát. – Kérdezem, elvtársnő, mi az, hogy „nagyobb”? Demokrácia vagy van, vagy nincs. A mi becses fertályunkon nincs. Bízék abban, hogy jogelveink szerint a kesztyűsöknek elmondom a legjobb papedlit.

A Kesztyűgyárban hűvösen fogadtak. – Ez a nyálasszájú úrfiféle mit akar? Miféle fogalmai vannak a mi nyomorúságunkról? – A legnagyobb munkateremben a munkát abba se hagyták. Figyeltek ugyan, de laposan, fél szemmel, fél füllel. *Lyukvágó* hozott egy magas széket, arra állhattam, hogy beszéljek. Desmoulins messze jobb hordószónok lehetett a nagy francia forradalomban, mint hatvan éve én, a melós szakik hátához intézett balfiók mondókámra viszszagondolva. Többnyire hátat fordítottak – ne itt tépje rojtosra repetalesőjét ez az incenfinc fiskálistanonc. Elhabogtam az államjogból és nemzetközi jogból tanultakat. – A demokrácia – nyögdeltem a tételt – az a jogegyenlőségen alapuló politikai berendezkedés, melyben a közhatalom a népé. Nem egyetlen párté. Demokráciában a választók által delegált képviselők parlamentje gyakorolja jogállami formában a közhatalmat... Nálunk nincs jogállam; de még csak proletárdiktatúra sincs, pártidiktatúra van – mondtam. Erre mintha fölfigyeltek volna. Szenvtelen arccal felém sandítottak. – Van bármiféle demokrácia ott, ahol nem a parlament gyakorolja a közhatalmat, hanem egy vízfejű párt? És hol van nálunk jogegyenlőség, hol szabadságjogaink, ha nincs jogállam? – kérdeztem hangom emelve, mintha zsákbanbújdít játszanék velük. – Demokráciákban a független igazságszolgáltatás, a bírói hatalom garantálja a kormány végrehajtó hatalmának legfontosabb ellensúlyát. A Rajk-perben hozott törvénytípró ítélet bizonyítja: nincs független igazságszolgáltatásunk, néhány genya bábjai a bírák. A megoldást kérdezitek? Többpártrendszer, szabad választások, szabad parlament, emberi jogok. Ez az ország megérett a forradalomra! – Láttam: *Lyukvágó* dermedten mered rám, mint a pucolt nyúl, majd odasúgja: – Te, ha lebuksz, életfogyti! – Vállat vontam. Végül arról apacsoltam, hogy az egyetemisták 12 pontjának egyike az ideiglenesen hazánkban állomásozó szovjet katonai kontingens távozását követeli. – Követelni lehet – folytattam, szerintem meggondoltan –, erkölcsileg egyet is érthetünk ezzel, hisz nemdenem megalázó, hogy minden reánk tartozó dolgunkban Moszkva dirigál. Csakhogy más az erkölcs, és más a nemzetközi jog. A MEFESZ-deklarációnak ezt a pontját biztosan nem joghallgatók szövegezték, mert – érveltem – a második világháborúban győztes nyugati nagyhatalmak és a Szovjetunió mind Jaltában, mind Potsdam-

ban megegyeztek: országunkat a háború után szovjet hatalmi érdekszférába utalják. Pontosan meghúzták a demarkációs vonalakat. Ma se érdekük, hogy ez a „status quo” felboruljon. Következésképp a csapatkivonás követelése bügyutaság, hisz ehhez se diplomáciai, se katonai segítség a Nyugattól, éppen a nemzetközi jogi érvényű egyezmények ismeretében, nem remélhető: nem kockáztatnak egy újabb világháborút. – Leléptem a székről, és halkán oda bökttem Lyukvágónak: – Ha ennek ellenére felkötnek, a kötélén letagadom, hogy a haverom vagy.

Mire visszaértem a kolezsba, dél jóval elmúlt. A többiek újságolták: Péter Karcsi (felcsertudományokban járatos barátunk) a MEFESZ küldöttként részt vett a Munkástanácsok Baranya Megyei Bizottsága alakuló ülésén, ahol Bradács György „ales” ávos főmufti és a megye rendőrfőkapitánya azt javasolták, a Munkástanács fegyveres karhatalmi járőröket rendeljen ki az utcákra, mert nincs közbiztonság. Ezekbe delegáljanak munkásokat, egyetemistákat. A kapitányság pedig egy-egy rendőrrel vegyen részt a közös járőrözésben. Elhangzott az is, hogy a párttagok a népharagtól tartva a városban már közlekedni se mernek. Péter Karcsi az alest és a főzsernyákot a Centrál kolezsba kísérte, hogy a projektumnak megnyerjék az egyetemistákat. Az orvostanhallgatók azonban (és a centralista jogászok) az odaérkezőket „Gyilkosokkal nem tárgyalunk!” kiáltozásokkal elzavarták. Fél hatkor Nagy Imre mondott újabb rádió-beszédet. Bejelentette az Államvédelmi Hatóság feloszlátását. – Na, ez már jobb, mint egy seggbe rúgás – mondta választékosan Sir Simon –, Bradács bratyink, a nyúlgerinc, mehet a búsba potyóresz ötleteivel!

Másnap Maszatossal találkoztam Kővágószőlősen. A tőle kölcsönbe kapott bokszkesztyűket vittem vissza. Akkor hozták létre az uránbányászok nemzetőregységeit. Egy Bodajki nevezetű bányászt választottak parancsnoknak, aki elrendelte a bánya hét főkapujának fokozott őrizetét. Maszatos büszkén mutogatta kapott géppisztolyait meg harci egysége géppuskáit.

Délután a katonai tanszék tisztjei a Centrálba összehívták az orvosi kar, a Piusba a jogi kar, valamint a pedfő hallgatóit. Joggal, hisz valamennyien katonai képzésben részesültek. A *honvédelmi ismeretek* címen oktatott tantárgy keretében elméleti (taktikai, stratégiai, harcászati, hadműveleti), emellett gyakorlati (alaki és lögyakorlatok) képzés folyt. A nyári szünetekben évfolyamonként 4-5 hetes katonai szolgálatra hívták be a hallgatókat. (A tábori tüzérséghez tartozó aknavető zászolóaljunk Körös-parti erdőségeken, a komáromi laktanyában stb. kapott további kiképzést és teljesített szolgálatot.) Az évek során sikerrel letett vizsgáink eredményeként tartalékos állományba kerülve, különböző tiszti rendfokozatokkal szerelhettünk le. – Mi újság? – kérdeztem, amikor gyülekeztünk a főiskola nagytermében. – Lópikula – legyintettek. – A bajadérok császárkörtéiket lóbálják, mi meg, bagzásra ehült hím állatok, csak ülünk – felelte Toprongy. A tanszék tisztjein kívül a helyi rendőrség néhány tisztje is helyet foglalt az emelvényen. Csikor Kálmán ezredes, tanszékvezető emelkedett szólásra. Elmondta, hogy a forradalom országos méretű. – Miközben – folytatta – a városban nem biztonságosak este az utcák. Rablótámadások, betörések, garázdaságok fordulnak elő. Köztörvényes bűnözők szabadultak a

börtönökből. A lakók nem mernek kilépni házaikból. Ezért – emelte a hangját – a nagyobb településeken nemzetőrségeket kell szerveznünk. A rendőrség nem képes megbirkózni a növekvő feladatokkal; segítségünket kéri. A megye munkástanácsa jelentést és javaslatot tett erre nézve a kormánynak. – És átadta a szót *Hurgya r. századosnak*, aki nemcsak a járőrözés feladatát emelte ki beszédében, hanem szükségesnek vélte házkutatások tartását magas beosztású pártvezetők lakásán, hogy összegyűjtsék a náluk lévő fegyvereket. Ezt követően a tanszék egyik tanára lépett középbe. Mi, egymás között csak *Potya főhadnagynak* neveztük lejmoló természete miatt. A zászlóaljszervezés apró-cseprő dolgairól szólt. Közölte, hogy a nemzetőr zászlóalj parancsnoka Csikor ezredes, aki kinevezte törzskarát és a csapattestek parancsnokait. Törzsfőnöke Hurgya százados. Aztán részletezte; a zászlóalj három százada: orvos-század, pedfős század, jogász-század. Élükön a tanszék tisztjei. Helyettes századparancsnok az orvos-században *Rozsos István* szigorló orvostanhallgató, a jogász-században *Klencz Tibor* joghallgató, a pedfős században *Horváth Edu* főiskolás. A jogász-század parancsnoki tisztére – mondotta – Csikortól ő kapott kinevezést. A századparancsnokságot a szobájában rendezte be. Fenyegető hangon tudomásunkra hozta, hogy a század fegyelméért a szakasz- és rajparancsnokokat teszi felelőssé, mert azok megválasztása közvetlenül, szabad választással kell történnék; azaz rajonként a rajparancsnokokat a rajhoz tartozók, míg a szakaszparancsnokot a három-három rajparancsnok választhatja maga fölé. Ehhez másfél óra áll rendelkezésünkre; a parancsnokválasztások eredményét a századparancsnoki irodán kell jelenteni. Tájékoztattott továbbá, hogy külön-külön szakaszokat alkotnak a Piusban, a Centrál kolezsban, ill. a városban (a Cityben) lakó joghallgatók. – Tudomásul vettük. A pedfősök is elvonultak, hogy a parancsba adott felhívásnak eleget tegyünk. Kézenfekvő volt, hogy hálótörmenként hozunk létre egy-egy rajt.

Némi rettenet vett rajtam erőt, homályos sejtés – a nyüves életbe! –, rossz előérzet. – Mi lesz ebből? – de elhessegettem. Mert „dugulj el”-civódásainkat követően kereszt-falloszos 1. számú rajunk választott. Engem. Merthogy „nyaranta is te vezényled a rajt” – mondták. Nem egészen egyhangúlag. Vesztegh Tóni és Tiberius közölték, ebben a minutumban elhagyják a kolezst; még megy talán egy-két vonat, utaznak haza. Amíg holmijukat utazótáskáikba dobálták, minket demoralizáltak. Emlékszem szívhangjaikra. Tóni kezdte: – A sajtban a sajtot köll nézni, nem a lukakat. – Tiberius tódította: – Hogy egyáltalán egyetemre járhattok, csóró bugrisok, annak köszönhetitek, sikerült eltaposnunk a tízezer holdasok „kérlek alássan”, urambátyámkodó világát. – Nem szégyellitek magatokat? Éppen ti, a Horthy-kasztrendszer kitaláltjainak kölykei támadnátok fegyverrel nincstelen apáitokra? – csikorogta Tóni. – Micsoda? – kérdezte Nápiszuszi. – Ki a fene akar itt apáinkra támadni? Rendfenntartásra kérték föl, sápadtarcú! – Hát persze – epéskedett tovább Vesztegh –, nem állt még össze agyatokban, hogy a Hang bujtogatásaitól megvadult, vérszomjas tömeg a Köztársaság téren már lincseli a pártszékházat védőket, pedig már megadták magukat? – Fölkaptam a fejemet – ki is mondta? Csakugyan, *Kecskecsöcs*, a színház tánckarának „művésznője” újságolta, emlékeztem vissza, ugyanezt a hírt, vele találkoztam össze hazafelé, de afféle agyament híresztelésnek véltem, aminek semmi alapja nem lehet. Pedig hozzátette, „a Bettitől tudja” (alias

Holló elvtársnőtől). – Na és *quo vadis, domine* – kérdezte Cicero –, vissza a diktatúrába? – Horthy-rendszer után Rákosi-diktatúra? – kérdezte Agarász is. – Nem kéne talán ennek a népnek végre egy normális jogállam? – Mire Tiberius lila fejjel: – Mit akartok még; Rákosit már júliusban menesztették, Nagy Imre a miniszterelnök. Aki most lincsel, az ő törvényes kormányát támadja. – Na de ki akar... – akarta mondani Monyas. Toprongy csillapította őket: – *Impedit ira animum, ne possit cernere verum* (a harag a lelkünket gátolja abban, hogy az igazat láthassa). – Vesztegh és Tiberius bevágták maguk mögött az ajtót. – Lóg egy féldeszkatok – kiáltozták.

A szomszéd hálótermekben a harmad- és másodévesek 2. számú raja *Borka Pityut*, a másod- és elsőévesek 3. számú raja *Lepkét* választotta rajparancsnoknak. Sebtében összeültem velük. Hamar megegyeztünk, hogy a harmadévesek gógyémanját, *Krieger Bandit* jelöljük szakasziparancsnoknak. Bandi kiváló stratégia volt, elröhintette magát: – Elfogadom; első teendőnk, hogy beköttjük a bolha szemét, meggátolván őt az ugrásban. – Fenébe, azóta se sikerült bekötni a bolha szemét...

Aznap a tanszék kiosztotta a fegyverraktár készletét. Felvételeztük a puskákat a szükséges mennyiségű lőszerrel. A zsaruk és az ávéhások raktáraiból is érkezett a zászlóaljhoz 20 golyószóró, 50 géppisztoly, 400 hadipuska és kézi-gránátok. A rajokban mindenki vállára hadipuskákat (kimustrált dióverő flinták voltak), a szakasziparancsnokok nyakába géppisztolyt akasztottak. Este már 5-6 fős járőr-trappokban róttuk a pécsi utcákat. – Agarászt javasolom – mondtam – helyettesemnek, egyben a másik járőr parancsnokának; szeme legyen rajtatok! – Elfogadták. – De aztán el ne tévedjete, mint a *Lear király*ban a tébolyult atya! – mondtam a parancsnok fensőbbiségével.

Másnap is caplattunk négyórás váltásokban.

Estefelé, már szürkült, parancs érkezett. A zászlóaljnak teljes fegyverzetben fel kell sorakoznia a Széchenyi téren. Nem mondták, miért, de ezt már megszoktuk. – Valami ünnepség? – Sorakozó, vezényszavak, trapp-trapp... A jogász-század Pius-szakasza a pedfős századdal Pécs központi terére dübörgött. Szemben a Nádor szállóval csatlakoztunk századunk másik két szakaszához (a Cityt *Bodnár Karel* vezette), valamint az orvos-századhoz. – Pihenj, szerelvényt igazíts – mondta Potya főhadnagy. Vártunk. A tér világítását leoltották. Eltelt tíz perc, eltelt húsz, még inkább besötétedett. A néptelen téren semmi nem mozdult. A katona se mozdul, csak ha parancsot kap rá. – Mire várunk? – Egy-két távoli ablakból vetődött ránk némi fényfoszlány, megcsillant a fegyvereken. Később azokat a villanyokat is leoltották. A zászlóalj fegyelmezetten várt. A City-szakasz soraiban támadt legelőbb mozgolódás. Bodnár Karel dörmögő hangját ismerem meg. – Főhadnagy, parancsot kérünk az elvonulásra! – Aztán többen is óberkodtak: – Mozgást hallunk a háztetőkről, parancsnok! – mondták. És csakugyan, mi is hallottuk. Egyik-másik környező többemeletes épület tetejéről neszek hallatszottak, mintha fegyverek závarzatának zörrenéseit hallanánk, beszédhangok... Valaki felkiáltott: – Te, ezek le akarnak mészárolni mindnyájunkat!

Ekkor harsant Csikor ezredes dörgedelme: – Átveszem a vezénylest! Zászlóalj, vigyázz! Pedfős század, Pius-szakasz, hátra arc! Irány a Pius, lépés, indulj!

Orvos-század, Centrál-, City-szakasz! Irány a Centrál kolezs. Vezényel Szabó őrnagy. – Szabó hangja már vijjogott: – Századok, lépés, indulj! – És elvonultunk.

A kolezsban fél éjszakán át vitattuk – *mi volt ez?* Katonai akcióra vezényeltek? – Hülyék! Mi másra? – Ha igen, miért nem kaptunk parancsot a végrehajtására? – Miféle akcióra? Kik ellen, vagy kinek a védelmében? – Lelkünkben legelészik a hatalom. – A város lakosságát veszély fenyegette? Erre semmi nem utalt. Egyébként is: a város főterén katonai akció? Értelmetlen idea. Elképzelhetetlen feltevés. Akkor mi célja volt, hogy oktalanul kivonultattak a térre? Vagy nem is volt oktalan? – A háttérben *ki az agent provocateur?* Merénylet a forradalom fegyveres ereje ellen? Ki adott erre parancsot? És kiknek? Kik voltak a háztetőkön? Orvlövészek? A zászlóalj parancsnokai közül ki tudott erről? Ki akart itt vérfürdőt? – A tisztjeink, igenis, felelősek. Nem ismerték föl, hogy felvonultatásunk a térre eleve gyanús? Túl hosszú ideig várakoztattak; ezalatt nem tűnt fel számukra a *csapdahelyzet?* Hogy fölkináltak egy zászlóaljnyi nemzetőrt a háztetőkön felállított géppuskák gyilkos tűzerejének? – A háztetőkről (miként a Kossuth téren is történt) mindnyájunkat lekasabolhatott volna pár golyószóró. Hiába voltunk fölfegyverezve. Amilyen tömör katonai alakzatban dekkoltunk a téren, kiváló célpontot nyújthattunk a fenti orvlövészeknek a sötétedés ellenére. – Na de ki akadályozta meg? Mert valaki bizonyosan közbelépett, hogy elmaradt a tűzparancs.

Borka Pityuval, Lepkével fölkerestük ez ügyben Krieger Bandit, menjen és tudakolja meg kérdéseinkre a választ Potya főhadnagytól. Bandi kisvártatva visszatért. – Ez a Potya olyan, mint egy szájatlan bögre – mondta lehangoltan –, vedeli a motalkót, és kakukk. Azt állítja, fogalma sincs. Hogyan is lenne.

Másnap, alig hajnalodott, a lányokkal, Pipejkével, Hangával üzentem Kecskecsőcsnek, hogy hívjon föl telefonon. Felhívott. – Művésznő – kérleltem magavaváló hangomon –, haladéktalanul beszélnem kell Holló elvtársnővel. Vedd rá, hogy eljöjjön a Gyöngyvirág presszóba, tízkor várom. – Mi dolgod vele? – kérdezte. – Betti nem szokott egyetemistákkal randizni. – Egy kávéra invitálok, személyes ügy – mondtam. – Kérlek, nyomd meg a szót: Orál hívja.

És Holló elvtársnő pontban tízkor ott volt. Kávékat rendeltem. – Miféle konspirációs ügye van? – kérdezte farmatringját elhelyezve a széken. – Igaz, hogy magát a barátai Bettinek becézik? – kérdeztem, mire a szája sarkában, láttam, mosoly fogamzik. – Igaz – felelte –, de mondja, mi az a fontos...

Szavába vágtam: – Nem akartam zavarba hozni, csak kérdem, szólíthatom-e ezen a néven? – Nevetett, akár a zubbonyom hasadéka. – Legyen – mondta. – Tudja, hogy tegnap este a Széchenyi téren a háztetőkről akarták lemeszárolni az egyetemisták zászlóalját? – förmedtem rá. – Első kérdésem: tudott erről? Második kérdésem: kik voltak, és erre ki adott parancsot? – Rám nézett, mint potyka a szalmán, aztán elgondolkozva válaszolt: – Orál, maga flúgos, vagy egy fifikás fűzőgép? Hogy mer engem csokorba szedni? Ha erről tudtam volna, most nem válaszolnék. De válaszolok: ha előzőleg hallok erről, legalább a Piusban lakóknak üzenek. Ma reggel értesültem, mi történt. Persze nem tudom, mi zajlik a háttérben. De, ha köztünk marad, néhány adalék... Nagy Imre feloszlatta az Államvédelmi Hatóságot. Emiatt nem sok híve maradt a pártban. A gerőisták, kádáristák egyaránt hibáztatják. Úgy vélik, ezzel

lefegyverezte a pártot. Az egyetemistákat pedig ellenforradalmároknak tartják; a nemzetőrséget az ellenforradalom fegyvereseinek. – Szóval, ki? – kérdeztem nyomatékka. – Nem tudom, ki adott, se közvetve, se közvetlenül, parancsot a leszámolásra, de központból irányított akcióról van szó. Azt megtudtam, hogy a feloszlott ávó egyik egysége kapta az utasítást, hogy végezzenek az ellenforradalmárokkal. Barátom, nem tudom, ki állította ezt a csapdát. Valaki a pártból. Talán egy-két zsarú. Az ávéhá leváltott göréja? Hogy miért éppen a Széchenyi téren? Sajnálom, Orál...

Elmeabolázó reggel ez – morfondáltam csecsbúbjaira pillantva –, érdekes lenne melegen tartanom ing alatt. – Én mennyire sajnálom – mondtam –, de van közügy, ami a legszemélyesebb ügyem. Árulja el, Betti, kinek, minek köszönhető, hogy a tűzparancs kiadására végül nem került sor? – Fogalmam sincs – válaszolta –, azt mondják, éppen az ávosok döntöttek úgy a háztetőn, hogy nem hajtják végre a parancsot. Hihető, nem? – Néztem az arcát. Igazat beszélhet? – El tudja képzelni, mi következett volna akkor – kérdeztem farkasverem-szemébe mélyedve –, ha reggel a környék lakói arra ébrednek, hullák százai hevernek vérbe fagyva a téren? Akkor lett volna csak lincselés! – Lehet, hogy valakik éppen ezt akarják – válaszolta –, a szovjet beavatkozást akarják kikényszeríteni. Van rá esélyük, hisz híre jött, Pesten ölik a kommunistákat. A nép terelhető, sose tudott különbséget tenni jóakaratuak és gonoszok között. Rendeljünk még egy-egy szimplát? Aztán futnom kell a dolgomra.

Rendeltünk. Kávészürcsölgetés közben Betti hozzám hajolva letegezett. Szemei ekkor hullottak csak a tudatomba; mint két fekete kő. Néhány bizalmas értesüléséről beszélt. – Mi a dolgod? – kérdeztem. – Több, mint azelőtt – halkította le a hangját, pedig a presszóscsaj távolabb cigarettázott. – Emlékezz, Orál, figyelmeztettelek, nehogy hergeld a munkásokat a Kesztyűgyárban a csapatkivonások követelésével, amit a MEFESZ akar... azaz mindenki szeretné, én is. De csak brahiból követelni, ígérni olyat, ami képtelenség, nem tisztességes, nem épeszű. Visszamondták: helyesen a jaltai, potsdami egyezményekre utalva zártad ki a lehetőségét. De nemcsak erről van szó. Elárulom, hisz holnap már nem lesz titok: a szovjet hadvezetés napokkal ezelőtt, 24-én éjféltkor a hazánkban tartózkodó öt gépesített hadosztályát mozgósította, és légierjét is riadókészültségbe helyezte. Bármikor megindulhat az offenzíva. Ekkora haderővel kekeckedni? Dehogyan akarnak kivonulni! – Döbbenet néztem rá. – Józanul ítélve magam is gondoltam erre – mondtam, pedig elakadtak a gondolataim –, csak hogy az eszem bicsaklik belé, Nagy Imre a rádióbeszédében miért mondta, hogy tárgyalásokat kezdeményezett a szovjet haderő kivonásáról? Ha nem sikerül, és itt harc lesz, nem fontolgathatunk nemzetközi jogi érveket. Nemzettudatunk erkölcsi parancsa, hogy akár a túlerő ellen is harcba bocsátkozzunk. – Betti a fejét ingatta. – Van értelme az előre látható vereségnek, a hősködésnek, a sok-sok áldozatnak? – Azt hiszem, bakafántosan néztem rá. – Nem értelem dolga. A pártodban nem is érthetik, annyi tők alsó lapul ott...

Betti sóhajtott: – Még ha csak lapulnának. Ámde erkölcs ide-amoda, egyenlőtlen harcban ne bocsátkozzatok! Nagy Imre, szerintem, csillapítani próbálja Pesten is a felkelőket. Elejét akarja venni a további vérontásnak. És förtelem, hogy erre föl a „szabad európás” Bell ezredes épp arra tüzeli őket, ne tegyék

le a fegyvert, ne bízzanak a moszkovita Nagy Imrében. Baj lesz ebből. Bármilyen történjék, helyén legyen az eszetek; a forrófejűeket fékezd és óvd! Kösz a kávékat. – Felállt, kezét fogtunk. Pofámra pusszantott. Többé sose láttam.

A kolezsban már vártak. Újságolták, hogy Csikor leváltotta törzsfőnökét, Hurgát. Az új törzsfőnök Seregi őrnagy. Szintén zsernyák. Talán Hurgya volt a hunyó abban, hogy este a térre vezényelték a zászlóaljat? Sose derült ki. – Valami búzlik – mondtam. – Az ávosok állítólag megtagadták a tűzparancsot; de kinek a tűzparancsát? – Hümmögtek. A Pestről érkező hírek elnyomtak minden mást. Szovjet csapatmozgósítás? Bettiről nem szóltam. Folytattuk a járőrözést. Agarászt beszámoltattam a tapasztaltakról. Semmi jelentős. Jelentést tettem Krieger Bandinak. Éjfél előtt, tízet ütött, én vezettem a járórt. Mögöttem libasorban: Toprongy, Ketya, Rozoga, Nápiszuszi, Ragacs. Vállunkon feltűzött szuronyokkal a flinták. – Mostantól alvás helyett járőrözünk – mondtam. – Ettől ejakulálunk – nyüszögte Ketya.

Az előadásokat, szemináriumokat szüneteltették. A kolezs menzája viszont üzemelt. Vacsorára a raj rakott kelt flammolt. – Na, épp kapóra jön ez a lóság – fanyalogta Nápiszuszi –, amúgy is pukizni köll a keltől. – Nyirkos, csontváz-zörgető éjszaka volt, eseménytelen, sötét, mint egy túlvilági színdarab első felvonása. Csupán valami latorkertes mellékutcában történt annyi, hogy a lebbegő ablaklepel mögött (benézve láttuk, és megborzongtunk), a világos ajtókeretben akasztott ember lógott. – Lehet, hogy nem öngyilkos lett, hanem felakasztották? – Bezörgettünk. Áspiskígyó-tekergésű, csúszómászó-szemű asszony nyitott ajtót (az áspiskígyó a viperák rokona). – Talán ő a tettes – gondoltam. Kiderült, hogy a szoba ajtónyílása fölé a pongyoláját akasztotta.

Hideglelősen mentünk tovább. A harmadik órában, éjfél után, megállás nélkül vacogtunk, mint a fagylaltos kutyája. Október hidege gúnyánk alá lopózott, ide-oda huzatolt benne, végül a csontjainkba költözött. A nemzetőrség nem osztott egyenruhát, meleg göncöket se, saját harci díszekben parádéztunk, mint a bűnözők gangje; különösen Toprongy bájkúnáros melegítője színpompázott, ahogy ránk vetődött az utcalámpák fénye. Ázott faleveleken tapostak ködvágó surranóink. Rozoga lábán hegedűtok. – Brrr... nem a kék diderget – rezegte Ragacs. – Minden jóban bővelkedő didis cihákról ábrándoztunk; aztán már csak az őrszobán reánk váró gőzölgő rumos tea jelent meg látomásainkban. Ragacs kissé leragadt a témánál. Tovább foglalkoztatta: – Miért dörzsölgetik a nők ébredéskor a szemük? – Mert nincs töke, amit megvakarhatnának – vélekedett Ketya. – Óh az a kupica kubai rum! – A járőrözésből visszatérőknek egy-egy bögre rumos tea járt. Néptelen utcákon caplattunk. Semmi hadi csíny, csak a cidri, agg napjainkban cepelni fogjuk ennek emlékét.

Az őrszobán duhaj kedv és földig füst fogadott. A szakaszparancsnokok közölték, hogy a *rum elfogyott*. – Na, ne nézzetek trombitásnak! – hördült rájuk Toprongy. – De bizony, Potya főhadnagy megitta a járőrök rumadagját – hajtogatták. A szomszéd helyiségben a tiszték drága motalkót piáltak. Potya főhadnagy betonbuta mólés pofájába meredtünk. Közelről, hosszasan, mint vicsori ebek a sintérre. – Seggrészeg – mondta Ketya, mert szakértő volt. – Pedig már kétszer kidobta a taccsot – göcögte Krieger. Rozoga rámordult: – Az Álladalom rákfenéi ti vagytok: patkányok és pereputtyok! – Mi az, a rummal kimúlt a hadi-

erkölcs? – vetette oda epésen Ketya, hogy a tisztek is hallják. – Legalább még egy bögre teát – rimánkodott Nápiszuszi.

Agarász felébredt, amikor bebotorkáltunk a hálóterem sötétjébe. Fojtott hangon elmondtuk, mi az ábra. Sir Simon forgolódott, nem tudott aludni. – Attól tartok – zsörtölte felkönyökölve –, ezen a harcmезőn tohuvabohu tisztek ezek; az ész nem marja vörösre a szemüket. – Pokrócainkba burkolóztunk. Alig sikerült átmelegednem, az álom bódulata csak kerülgetett, amikor a folyosóról ajtócsapkodás hallatszott. A pedfős század egyik szakaszparancsnokának hangját ismertem meg. – Riadó! – rikácsolta. Kicsapódott az ajtónk, felgyújtotta a villanyt, és rekedten ránk vicsorgott: – Riadó, emberek! Sorakozó az udvaron, csapategységeként, fegyverzettel! Három perctek van – és rohant tovább.

Mint egy toporzékoló lovarda, pillanatokon belül olyan volt az épület. Kapkodtuk magunkra hacukáinkat, posztónadrágot, szvettereket, viharkabátot, kinek mi volt. Fényárban a folyosók, lépcsőházak, nyihogó csődörök lábdobogása, szitokáradat, és három perc múlva az udvaron sorakoztunk. Puskák a vállakon, lőszer az övekben. A tremolós tisztek vezényeltek, a szakaszparancsnokok ismételték a kurta-durva vezényszavakat. A nagykapun teherautók gördültek be. – Szakaszonként teherautókra föl! – ordította Potya főhadnagy. Amint leponyvázott teherautóink besoroltak az úton várakozó többi mögé, kilesve láttuk, három tiszti dzsip halad az élen. Lassan elmaradoztak a város lüktető fényei. Szemünket hiába meresztettük, Csikor és az orvos-század sehol. (Jogász-századunk azonban kiegészült a Pius-szakaszhoz csatlakozott Centrál- és City-szakaszokkal.) A pedfős század teherjárművei részben előttünk, részben mögöttünk hörögtek-fújtattak. A Mecsekbe vezető sötét szerpentinén araszoltunk fölfelé. Nedves avar illata csapódott a ponyva alá. Találgattuk: hová, meddig és miért? Toprongy és Rozoga gugyultak mellettem. Rozoga felismerte egyik-másik útkanyarulatról (tudom már – mondta), hogy a Mecsek melyik hegycsúcsához közelítünk. Határozottan állította, a Jakab-hegy felé vezető úton vagyunk. – Igaza lehet – gondoltam –, szigorlatok előtt többször lombsátoroztunk arra. Jatt a jattba, „ezt vegyük át még egyszer”, mondtuk, és megalapítottuk „a Jakab-hegyi peripatetikus iskolát”, merthogy iceg-bicegve járkáltunk a hegyi ösvényeken föl-alá, jogbölcséleti tételek megvitatása közben, mint Arisztotelész előttünk kétezer évvel; hogy megy az idő.

A gépkocsioszlop hirtelen megtorpant; rendőrségi személygépkocsi előzőtt. Seregi hangját hallottuk. Félrehajtva a ponyvát, Potya dugta be még mindig mátság arcátlanságát. – Ávós-vadászatra megyünk – reszelt a hangja. – Mostantól mukkot se halljak! – És továbblépett a következő teherautóhoz. – Micsoda? – hördültek föl egyszerre többen is. Különösen Borkáék dermedeztek. Lepke rajának mazsolái viszont fölizgultan izegtek, mint az első bálozók. – Végre, tamtamozhatunk – mondogatták. – Még csak csiszolják a pelyhes tökéket – legyintett a bálnavadász. – Nézd csak, Ragacs, tényleg tollas a hátam? – méltatlankodott az Öreg. – *We soon got into some real deep shit*, nemde, Sir? – fordult Sir Simonhoz orrát befogva Ketya. – Némi rezignációval Cicero is megszólalt: – *Sic fata tulere* (így hozta magával a végzet).

Esőcseppek pattoztak a ponyván. A párás szürkületből lassan-lassan kibontakoztak a fák s a hegy körvonalai. A gépkocsioszlop továbbdöcögött. Negyedóra se, fékcsikorgás. Ismét megálltunk. Parancs érkezett: vége a szerpentinnek,

le a járművekről, sorakozó. Lekászálódtunk. – Századok, vigyázz! – Seregi őrnagy, mint egy mellszobor, elénk állt, és „a hegyi csendben” majrés-halkan közölte a haditervet. – Harcosok – mondta –, elfogtunk egy ávóst. Kivertük belőle, hogy egysége merre bujkál. A kilenc főből álló brigantibanda itt, a hegytetőn, a kolostorromok között tanyázik. Meglepjük őket. Hármas libasorban felkúszunk a magaslatig. Hangoskodni, bagózni, lemaradni tilos. Ott, a bozotosban, csatárláncot alkotva megrohamozzuk a romokat. Gyors rajtaütéssel kell történnék, mert három golyószóró is van a bitangoknál. Ezért feleúton élesre töltünk, hogy fegyverzaj se hallatszódjék. Elöl a pedfős század, mögöttük a jogász-század harcosai kúsznak föl. A hamarabb felérkezők csendben várakoznak. Miután valamennyien csatárláncba fejlődünk, rohamot vezényelek. A végrehajtásért a parancsnokok felelnek. Századonként, szakaszonként, rajonként előre!

Fogtuk mordályainkat. Pillantásommal intettem tizenkét társamnak. Igen, Vesztegh Tóni és Tiberius kiválásával tizenhárman maradtunk. – Épp a szerencseszámom – gondoltam. A hegy meredek lejtőin sűrű erdőség, bozotos, párolgó aljnövényzet, sziklák, vízmosások. Alacsonyán gomolygó felhőkben a magaslat. Emlékeztem a kolostorromokra. Egy pécsi püspök még 1200 körül erdei gyümölcsökön tengődő remetékkel építtette. Aztán a pálos rendi szerzetesek Szent Jakabról nevezték el. Innen a hegy neve is. A törökkel vívott csatározások idején lakatlanná vált. Kétszáz évvel később helyreállították, megerősítették, de ismét elnéptelenedett, amikor II. József feloszlatta a szerzetesrendeket. – Hintába akar ültetni? Vagy tényleg nem tudja ez a pöcsöm csücske Seregi, hogy a kolostorrom valóságos erődítmény ma is? Nehéz lesz bevenni.

Faágakba, gyökerekbe kapaszkodva, köveken támasztva lábunkat kaptatunk fölfelé. Ha valamelyikünk fegyvere elakadt a csaltban, a liánokkal benőtt gallyak közt, kezünket nyújtva segítettünk a küszködőnek. – Te – mondta Rozoga –, emlékszel, hogy a romok és a bozót széle közti tisztás legalább százharminc-százötven lépés távolságot jelent? Három golyószóróval számolva, azon a tisztáson akár a fél kolezs otthagyja a fogát. – Az ám! Hiába a kurázszi! Nem tejbetők tátoágak azok – nyögte Ketya –, eltaposnak, mint a cserebogarakat. – Gondolhatjátok – szólt közbe Toprongy –, az őrszem a kőfalon felállított golyószórók mögül figyel; az első mozgásra löni fog. – Legföljebb mi is lábon halunk meg, mint ezek a fák – súgta szemöldök-rángatózva Agarász. – Egy korty komlósörpöt ihattunk volna előtte – sóhajtotta Sir Simon. Óvatosan kúszmászunk az ágak között. Valamelyikünk száraz ágra lépett. Reccsenés. Mire a közelben lapuló Krieger visszasiszegett: – Szilencium, balfaszok, ha bénáskodtok, a tajtsiker Potya nyír ki valakit! – Lekussadtunk. A köd sűrűbbé vált a vízmosásokban. Lábizmaink fájtak az erőlködéstől, amint próbáltam följebb és följebb hágni a köveken. – Döglöttek leszünk, mire elérjük a magaslatot; na, akkor rohamozni... bekrepálunk – hasított az agyamba, mintha villámlott volna. Ziháltak a többiek is. – Nem lehet, hogy ezek az ávósok sumákkoltak tegnapelőtt este a háztetőkön? – próbálta megfejtetni a hét találós kérdését Monyas. – Fatális – fordult hátra Patvar –, akkor lemondtak a bőrünkéről, de tessék, most ismét eléjük terel ez a dilibogyó zsernyák. Nem gyanús, hogy most egyetlen golyószóró, kézigránát nélkül téblábolunk itt, mintha csak a fűszereshez mennénk? – Mindjárt elsirom magam – nyüszögte keservesen Naspolya –, délben resztelt

máj lett volna az ebéd. – Háromszor buktattak meg harcászatból – dűnnyögte dúlfúlva az Öreg –, de azt még én is gógyizom, ha leporolom az agyamat, hogy ez a roham-ötlet siralmasabb, mintha kavernénk a makkunkat.

Hátulról Borka Pityu kúszott mellém. – Te – súgta –, Bodnár Karelék üzenik, de mi is egyetértünk, szólni kéne Potyának... Ismerjük néhányan a fönti terepviszonyokat. Ez nem terepasztal. Fölérve ne rohamozzunk, hanem megadásra szólítsuk föl az ávosokat. – Hiábavaló – válaszolt helyettem Rozoga ajkbigygyesztve. – Ez a csehóvitéz megitta éjjel az összes rumot, még mindig hótkoki mátós. A Seregi meg maszlag, ne is mondd...

Ekkor érkezett a szájról szájra adott parancs előlről, Krieger Bandi szólt hátra: – Adjátok tovább, *élesre tölts!* – Továbbadtuk. Mindenki hón' alá fogta, karabélyát, én is. A puskacsövet föld felé fordítva-tartva nyitottam ki a záróreteszt és csőre töltöttem. Toprongyra, Rozogára kancsalítottam, és megrántottam a ravaszt. A földbe fúródott lövedék tenyéryn timeren szétsapta az avart. Hanem a dörrenés! Mintha sorozatot lőttem volna ki, vagy ágyút sütöttünk volna el, másodpercekig visszhangzott. A dőrej alig halkulván ide-oda csapódott a hegyoldalak között, többszörösen visszaverték a sziklafalak. Még el se ült az égzengésnek beillő hang, riadt madárkolóniak rebbentek-keringtek az ólomszínű égnek, mikor csörtetve, mint a vadkan, oldaltáskájából kirántott revolverrel, dühtől vörösen rohant felém a bozótosból kitörő Potya, hogy lelő. – Te alávaló! – csattogtatta állkapcáit. – Széltövöm a tököd, kibelezlek! – Toprongy és Rozoga nyomban megragadták, Agarász is elé lépett, Naspolya vasmarka fogta le hátulról, Borka Pityu pedig gyengéden kicsavarta kezéből a pisztolyt. Lefegyverezték. – Véletlen volt – mondta a szemébe meredve Rozoga. – Az ávosok azt hiszik, vadászok járnak az erdőt – szólt nyugtatólag a rángatózó századparancsnokra Ketya. – Élesre töltésnél előfordul az ilyen – mondta vállát megvonva Agarász. – Csillapodjék, főhadnagy – sziszegte a fülébe Cicero. – Megbillent az egyensúlyom – mondtam lazán, lezserül –, nem csoda, ezen a meredek talajon. – Eresszetek! – dühöngött Potya. Elengedték. Borka visszaadta szolgálati pisztolyát. Potya végignézett rajtunk, szemgolyója eszelősen villózott, megigazította antantszóját, hátat fordított, de a válla mögül visszaszólt: – Megdöglötök, rühes kutyák! – és eltűnt a hullongó lombozatban. Agarász a kezét nyújtotta. Sir Simon csettintett: – Micsoda csattanó, mint a Bajazzókban! – Borka jobbkez-hüvelykével az ég felé bökött, majd fojtottan: – Viszem a sztorit Kareléknak. – Hát, tudod, én majdnem angina pectorist kaptam – szólalt meg mögöttem Ragacs –, többen beszemeteltünk. – Meg hideget vizeltünk – tette hozzá Monyas. Naspolya hátba veregetett: – Főnök, lehet, hogy mégse késsük le a resztelt májat – és szélesen elvigyorodott.

A dombtetőre érve láttam, a csalitos megtelt csatárláncba fejlődött harcosokkal. Kisvártatva hallottuk Seregi ordítását: – *Roham!* „Hurrát” kiáltozva rohantunk a tisztáson át a romok felé. Valaki (tőlem a harmadik) elesett. – Úristen, csak nem lelőtték? – Nem, csak megbotlott. Vérszomjas „hurrák”, de egyetlen puskalövés se. Szemből a golyószórók nem kelepeltek. A romfalak mögött tűzrakás. Még parázslott. Megszenesedett húsdarab, egy golyószóró hevederje, három ládika lőszer. Magukkal vinni már nem tudták. Láttam: Seregi, Potya, Horváth Ede és még két törzskari tiszt tanakodnak. Végül beláthatták, az elmenekült ávosok üldözése a sűrű erdőségben kilátástalan. Parancs: öt perc pihenő után vissza a tehérgépkocsikhoz!

Csoportokban ücsörögtünk a romfalak tetején, többen rágyújtottak. A tisztek csoportja felől hozzánk siető Klencz Tibi odakiáltott: – Orál, jelentkezned kell a századparancsnoki irodán, mihelyt a konvojunk hazatért! – Hallották többen. Az éppen hozzánk lépő Bodnár Karel is. Összenéztünk. – Lép le – javasolta a bálnavadász. – Egyetértek – hagyta helyben Toprongy. – Mi is – bólintottak a javaslatra Ketya, Rozoga, Cicero. – Mi az hogy! – vágta rá az Öreg határozottan. – Amikor a tücsök utolsó tust húz, vedd tudomásul, vége a nyárnak! – Rendben – válaszoltam nehezülő szívvel. – Agarász – fordultam „a nagy IQ” felé –, rád ruházom a rajparancsnoki tisztet; hallottátok mindnyájan? Amott, a fák mögött, Naspolya, átadom a fegyveremet is, vidd le! Az utat ismerem, lefutok az ösvényeken. Hozzátok ki hátizsákban a cumómat a kapuhoz. – Bodnár dörögött közbe: – Van hová menned? – Egyelőre nincs – válaszoltam. – Sebaj – mondta –, a kolezskapuban megvárlak. Deliláéknál fogsz aludni. – A fák mögött bajtársiasan megöleltük egymást; Naspolya átvette a karabélyomat. „Jó szerencsét”-tel köszöntem el, mint a vajúrók. – Irigyellek – veregette a vállamat Toprongy. – Aztán miért? – néztem rá megütközve. – Hát, Delila okán, te mázlista – és nevettek.

Bodnár Karel már várt a kapuban a hátizsákkal, mire leértem. Elindultunk. – Hékám – mondtam az úton –, Deliláék nem is erre laknak. – Nem is oda megyünk – válaszolta. – Hát hová? – Majd meglátod. Deliláékat csak azért plántáltam a fejekbe, hogy véletlenül se ott keressenek a minket utolérni akarók, ahová viszlek. Úgy fognának meg, mint rókát a zsákban. – Firnyákos ügyvéd lesz a fiúból – gondoltam, miközben fájlaltam, hogy mégse Delilával tölthetem ennek a kevés híján utolsó napomnak az estéjét. Az a töltött zokni Potya! Dühében majd’ lepuffantott. Igen, csillagok fénylettek Delila nyelvén, amikor beszélt; a végzős évfolyamon, de talán egész Pécssett neki volt a legkíváncsúsabb püspökfalatja. És talán gonosz néven se vette volna falatozásomat.

A város félig a Mecsek lejtőire épült. Az egyik lejtős utcának csaknem a tetején lévő ház felé tartott Karel. Rosszat sejtettem; az a ház a Selyem Tihiek villája volt. Másfél éve sincs, elhunyt az anyja, egyedül lakik a villában. Csak Katrina látogatja. Vele osztja meg menynei magányát. – Állj! – mondtam Karelnek. – Ha Tihikez tartunk, nem nyerő. Mióta betliztem Cibabóval, a táblabíróék fújnak rám. – Tihi nem – dörögte Karel. – Épp Cibabóra pipa, mert csapodár a kislány. Különben oda se neki. Ami ma van, rendkívüli állapot. – Az ablakokhoz érve rekedtesen gurgulázó füttyöt hallatott, mint a mátyásszajkók. (Pofókamádárnak is mondják, szavától hangos az erdő.) Kinyílt a harmadik ablak. Tihi hajolt ki, intett, hogy menjünk be. Csakugyan komájaként fogadott, mintha tarokkpartira érkeznék. – Maradhatsz pár napig, ördög örököse – mondta. – Mielőtt pokolra jutunk, vacsorára őzgerincet sütök, van egy üveg cirfandlim rá. – Pecsénye illata kígyózott a konyhából. Érdekelte, mi történt délelőtt. Elmondtuk. Tihi pedig újságolta, hogy napközben egy ötvenfős felkelőcsapat Debreczeni (egy egyetemista) és Madarász (egy bányász) vezényletével elfoglalta a pécsi pártszékházat. Karel elköszönt; kérte, tegyünk el kóstolót a pecsenyéből.

Az őzgerincpecsenyére csúszott a cirfandli. Kiderült: Tihi úgy értette, egy-egy üveg jut fejenként. Álmosan is hallottam, egyre vígabban danolászik a kamrában, majd kilépve közölte: talált még egy fél demizsonnal. – Meg köll ígyyk – mondta –, mert megpimpósodik. – Szóba se hozta Katrinát, én se Cibabót.

Reggel mátósan néztem körül. Süppeteg ágy, biedermeier bútorzat, fotelok, a falakon festmény, a vitrinben porcelánkelyhek. Nyitott ajtó. Az előszobában szarvasagancsok, trófeák, sáros vadászöltözet a fogason, alatta csizmák. Tusolás közben hallottam, hogy Tihi a konyhában van. Sült szalonna, hagyma illata. Puha fürdőlepedő. Törölközés közben belestem a hálósobájába. Heverő, törökös szófa, asztal székekkel, a falon vadászpuskák, látcső, hintaszék a könyvespolc előtt. A padlón nyitott könyv, Spinoza *Etikája*. Kisüsti parázs-pálinkával várt. Rántotta. – Ma heverészünk – mondta –, hogy erőre kapj. Holnap az őszi lombhullásban séta az erdőn. Biztosan olvastad Fekete Istvánt. Nincs elbűvölőbb, mint az őszi erdő titokzata. Hát, nem kaptam erőre, de belélegeztem az őszi erdőt.

Attól kezdve négy-öt napon át, talán hat is volt, Barack- és szilvapálinkák mámorán át láttam a szélben hajladozó, ködbe vesző tölgyeseket, bükkösöket, fenyveseket, ligetet, irtást, ahol egy-egy megriadt őz állt a derengésben. Nem tudta, merre fusson. Hallottam neszeit. A suhatag sejtelmes zúgása ma is kísért. Mintha hallucinálnék. Mintha minden most történne. Vagy sose történt volna meg, csak képzelem. Mintha...

Napközben Tihi könyveit olvasgatom. Aztán – csitt! – egy rádiónyilatkozat. Értesülünk, hogy Pesten, a Maléter Pál vezette Kilián-laktanyában megalakul a nemzetőrség országos szervezete (Nagy Imre hagyja jóvá). Parancsnok: Király Béla, helyettesévé Kopácsi Sándort nevezik ki. A felkelők különféle fegyveres alakulatai, üzemi munkásőrségek egyesülnek a honvédség és a rendőrség csatlakozó egységeivel, és alkotnak immár egységes nemzetőr-szervezetet a forradalom eszményeinek égíse alatt. Égíse? (Az ógörög mitológiában Zeusz főisten pajzsa.) – Mintha elkéstek volna ezzel – mondja szőke bajszát pödörgetve Tihi. A hírek átszivárogtak rajtunk.

Másnap... nincs másnap... mai nap van... rám erőlteti egyik vadászöltözetét. Szarvasbőr nadrág, tölgyfaleveles, méregzöld vadászkabát, terepszínű esődzseki. Csizmája is akad, illik a lábamra. Vállamra akasztja hosszabbik kétszövűjét, vadásztarisnyáját, benne füstölt szalonnával, vöröshagymával, parasztkenyér-szeletekkel, és fölfenekedünk a hegybe. Megyünk egész nap. Nyulat se látunk. Tihi azon diózik szalonnasütögetés közben, hogy talán a rókák elszaporodása miatt. – A Mecsek rókái különösen erősek, izmosak – mondja –, rozsdavörös bundájuk sűrű és puha. Faodvakban élnek, gyakran a borz odúját foglalják el; levadászák előlünk a nyulakat.

Este hallom ám a mátyásszajkó füttyét. Rekedtes, gurgulázó fütty, ajtót nyitok. Karel cirfandlit hozott. Dörmögi, jönnek az oroszok, szenteltvízzel kínáljuk. Hallgatjuk, Karel mifénéről csuklik... Hja, hogy Csikor ezredes a Jakab-hegyi „kaland” miatt leváltotta emezt a törzsfőnökét is. – Le ám, mert a kretén (vagy tán *ábkaufér*, hamiskártyások cinkosa a fazon) kétszázadnyi nemzetőrt vezényelt a hegybe, hogy végezzen velük a három golyószóró! – Miket susárol a mi Karelünk? Falatozza közben a maradék őzgerincet. Na, még, hogy ruszki páncélosok vonulnak Pécs felé? Csikor pedig, aki a Katonai Tanács elnöke, elébük fürkészik, a város kíméletére kérleli őket. Ígérik a ruszki; vissza is vonja a kirendelt nemzetőr-alakulatokat. – Blöff, lógva hagyták Csikort – mondja bajuszkáját pödörgetve Tihi. – Vigyázz, sötét az utca! – Éjfél. Karel hazafalcol.

Éjjel kettő? Nézem az órát, tankok, páncélozott járművek dübörgése. Álom nélküli álom. Tizenegy évvel ezelőtt ugyanez. – Ember! Te tudnál ilyenkor hederolni? – Reggel kenyérért futok le a boltokhoz. Hosszú sor a pékség előtt. A belvárosban furcsa nyugi. Egy fia orosz se látni. A sorban állók mondják, a Széchenyi téren meresztli a csövét egy tank.

Emlékszap. Napközben Tihi süt-főz. Érzem konyhája bazsalikomillatát. – Legyen mit enni a hegyben – mondja – ha két napra megyünk. Vadász-sátrat viszünk. – Közben a Mecsek gyérülő gímszarvas-állományáról tereferél. – A szarvasbika figyelmét akár fél kilométerről a legkisebb nesz se kerüli el – mondja átszellemülten. – Felingerelve dühösen támad; de már véget ért a nász időszaka. Másfél hete még a bikák bőgésétől volt hangos az erdő.

Hajnalban indulunk. Termoszokban forralt bort viszünk, kulacsokban törkölypálinkát. Hideg van. Sűrűn kortyolok. A Misina-tetőig valamennyire még csak-csak emlékszem a történetekre. Nem történt semmi.

Évekkel később sustorogták némely elbeszélők, hogy '56. november első napjaiban két vadászt láttak a hegyi ösvényeken. Méregzöld kabátjukra sárga-piros-rozsdabarna falevelek peregtek, ritkuló lombozat, lődöztek mindenre, ami mozog. Tisztások szélén is látták őket, vállukon egy-egy duplacsövű, amint kibontakoztak a ködből, de még a makkosig se értek... szétfoszlottak. Talán még a *Settenkedők* is tartottak e káprázattól, kik ezek? – kérdezték. Pécsiek szóbeszéde, hogy a *Settenkedők*... Felelőtlen fecsegők mondogatják csak, hogy a mecseki harcokban... hát voltak mecseki harcok?

Én csak arra emlékszem, hogy egyszer, ahol éppen két ösvény kereszteződött a nyúlhátú hegyeken túl, összetalálkoztunk Maszatossal és Tökésszel. Igaz vagy nem, mintha Gacsiba edző is velük árnyékolt volna. – Edzést tart Gacsiba? – kérdezem. – Ja – mondják –, meg gombászgatunk, tegnap esett. – Mintha csak most lenne... tölgyfalombot tűztek a kalapjukba. – Finom is a gombapaprikás – gágározza Tihi –, különösen, ha rókagombából készül, tejfölösen. – Érdekes: Tihi különböző hangokon képes megszólalni. Mint az erdő. Olykor vadlibásan. Elhúz a fejünk felett. Máskor „jöttment-madaras” a hangja. – Csak nem te vagy Orál? – kérdezi Tökész, mintha sose látott volna; pedig azelőtt egymást maszatoltuk a ringben. – Azt beszélik – nyögdeli vizezés közben –, hogy hajnalban a tieidet a törölköző bedobására szólította föl a ruszki bajnokcsapat edzője. – Melyik hajnalban? – nézem összevert pofáját. – Nem mindegy? Nem dobták be a kendőt. Van köztük egy óriás, az aztán tud keccsölni, még nem láttam akkora bunyót, belharcban három tatárképűt csapott le. Kérdem a haverjaidat: – Hé, ez mindenkit kiütne? – Nemcsak mindenkit – mondták –, mindenkit is. Valahol itt vannak. – Senkit nem láttunk – zizegi Tihi. – Pedig erre gombásznak – tódítja Maszatos felém fordulva –, a makkos alatti rekettyésben egy nagy váltósúlyú marcona fúdogálta: Orálnak visszük a fenyővargányát, a héten nincs vacsorajegye a menzán. – És mintha látnám: megyünk tovább. Időnként fegyverropogást hallunk. – Fácánoznak – hallgatózik fifikás hunyorítással Tihi. – Távoli. – A fácánok – mondja – éjjel fákon, bokrokon ülnek el, mint a tyúkok. Egy-egy fácánkakasnak 5-6 jércéje van. A jércék 24 napig kotlanak fűzöld tojásaikon. Az irtáson túl siketfajdok is tanyáznak. A fajd szintén többnejűségben él. Tavasszal van a dürgés. Minap *Linnét* olvastam – teszi hozzá –, aki azt állítja, annyi faj van, ahányat a végtelen bölcsesség megteremtett. Szerintem több.

Sátorverés. Tábortűz. Már a harmadik. Törkölyt csorgatok teáinkba. Az irtás fölé parányi vízcseppekből képződött, páránál sűrűbb felhőfátyol ereszkedik. A közeli tövisbokrokból erdei szürkebegy ficserékelése hallatszik. Aztán csend... majd hirtelen pirregő füttyögése jelzi, valakik közelednek. Kapjuk puskáinkat, de csak Maszatos, Tökész, Gacsiba és társaik nehéz lépései rúgják föl az avart. Ágakból összetákolt hordágyon hoznak valakit. – Vadászbaleset – mondják. Megismerem. *Karaj* fekszik a gallyakon. Emeli öklét felém; *Karaj*, „a kapucnis hatlövetű”. Úristen, hogy megsorozott! Jobbegyenes. Balhorog. – Haslövés – dünnögí Gacsiba. – A vérzést keresztkötésekkel lefojtottuk. – Azonnal leviszszük; a rókacsapattó felé – mondja lombbizegésű hangján Tihi. Mindnyájunkat sürget. – Paulina apja, a kórház sebésze megműti. – Sátorbontás. Felváltva visszük. Rogyadozunk. A gally hordágyon *Karaj* a Himnuszt szavalja, hangja se igen... mintha imát mondana. Paulina valahol a Tettye fölött lakik. A többire nem emlékszem. Kevesebbje se. Fogalmam sincs, mennyit alhattam.

Szemem tágra nyitva... Tihi hajol fölém. Sajog a bal alkarom. Gézzel átkötve. – Na, te aztán jól berúgtál – mondja Tihi. – Nekiéstél a konyhaszekrénynek. Persze csak horzsolás.

– Sikerült a műtét? – kérdeztem. – Miféle műtét? – kérdezett vissza Tihi. – *Karaj* műtétje – néztem rá kutatóan. – *Karaj*? Ki az? – ámult vissza acélkék pillantásával. – Akit lehoztunk a hegyből. – Nem jártunk mi a hegyben öt napja – csóválta a fejét. – Részeg lázáldaiban, hja, tényleg motyogtál efféléket, bokszoólókról, fécánokról, hegyről, verd ki a fejedből. – Nem voltunk fönn a Mecsekben? – hüledeztem. – Szerencsére nem – válaszolta. – Hisz már három nap óta lehallatszik a lövöldözés. Aminek a fele se tréfa. Nem tudom, mit akarhat pár elmeroggyant óberkodó karabélyokkal tankok ellenében. – Kinéztem a nyitott ajtón. Az előszoba-fogas alatt fényesre suvikszolt csizmák. Nem szóltam. – Karel járt itt az előbb – folytatta Tihi –, mondta, hogy akadozik ugyan a vonatközlekedés, de holnap, déltájt, indul egy tehervonat Kanizsa felé. Ha akarsz, haza tudsz jutni. – Naná, hogy megyek – mondtam. Dudorászva kötötte át a karomat friss gézzel. – Helyes. Csapunk este egy búcsúvacsorát. Karel hozza a bort. Holnap pedig összedobok pár úti holmit, harapnivalót, italt, hátizsákra való ezt, azt – mondta. – Lefuthatnál kenyérért, elfogyott – indult a konyhába.

Lefutottam. – Csakugyan hülye vagyok, vagy álmodtam... A sorban állók között pillantottam meg egykori osztálytársamat, Bulcsút. Isten tudja, mióta nem találkoztunk. Padtársam volt négy éven át a keszthelyi gimnáziumban. Írásra adta a fejét, novellistának, újságírónak csapott föl. Neve egyre ismeretebbé vált: *Bertha Bulcsú, az író*. Büszke voltam barátságunkra. Érettségi után, vargabetűvel érkezett Pécsre. A helyi újság szerkesztőségében dolgozott. Hányszor mondta diákkori zsenyéimre: a kötött ritmus, rímes versek nem az én világom, de karizma' stílusod meghökkent, elkábít, földhöz vág engem is, mielőtt felemelne. – Jókor jöttél! – kiáltotta pár lépést felém bicegve. – Érzed a sült kenyér illatát? – és nagyokat csapkodott a hátamra. – Miféle meccsed volt, teketóriás – kérdezte selyma mosollyal –, hogy így befászliztak? – Hát te, a nők elől farolsz – kérdeztem –, hogy így lesántultál? – Vigyorintott. Megvettük kenyereinket. Aztán a bolt előtt ácsorogva mondtam – a holnapi teherrel húzók

haza, üzen-e valamit a szent Balatonnak? Győröki srác volt. Imádta a tavunkat. Fölnézett a Mecsekbe vezető utcácskákba. A még meleg kenyerek csücskeiből le-letörtünk egy-egy darabot, amíg (emlékezve a hajdani diákstiklikre) hántoltuk a rizsát. – Hej, amikor még a *Fleurs du Malt* olvastuk a pad alatt – gondoltam; vajon miféle sors vár ránk...

Este vadnyúlpecsenye, áfonyamártás, burgonyakroket. Falatozás közben Tihivel jó néhányszor egymás szemébe mélyedünk. Valójában kicsoda a másik? Merre vezet az ösvény? Minden ösvény vezet valahová. Döntened kell, melyiken indulsz tovább. Karel is eljött. Cirfandlit hozott, Mecsekalja legjobb borát. Koccintás. Pókerpartik éjfélig. Micsoda tizenkét nap volt!

A következő nap, hetek, hónapok történései még inkább összemosódnak emlékeimben. Tehervonat... Nagykanizsa... késdobáló... bajonettet csak a kerthelyiségben szabad használni... dögles a pályaudvaron. Jócskán sötétedett, mire csatlakozást kaptam Balatonszentgyörgy felé. A marhavagonban idős házaspár egy púpos mezőőrrel. Azt se kérdezik, ki meddig? Éjfélkor huppan-tam le a néptelen állomáson. Még a vasúti bakter is elbújt. Alig vettem észre a holdsütötte épület árnyékában. Gyalog indultam Keszthely felé, elővigyázatból inkább az árokban, mint az úton. Galagonyabokor alá feküdtem, amikor a géppisztolyos szovjet patrul eltrappolt mellettem. Hideg éjszaka volt. Torokparázs pálinkát kortyoltam. Sokáig figyeltem a Zala-hidat, ki halad át rajta, aztán felugorva... átsiettem. – Már csak pár kilométer – biztattam magamat –, a neheze majd akkor! Mert *statáriumot* hirdetett a hatalom, a lóbaszó. Kijárási tilalom. Ha elkapnak, nem kérdeznek, felkötnek. A városba érve háztól házig osontam az épületek árnyékában. Szikrázó hold. Ha felhő kúszik rá, sötétség. A nagykapuk sorra becsapódtak. *Balogh Sutyiék* házához érve (gyerekkori haver) bekocogtattam. Behívott. – Mit tudsz az öregeméről? – kérdeztem. – Ők jól – felelte –, hanem az öcséd! Pestnek szögezte az irányt. – Mi? – Hát, hogy részt vegyen a harcokban. – Jó ég! – szörnyedtem rá – Hisz alig múlt tíz. – Anyátok őrjöng miatta – mondta Sutyi. – De holnap keress meg! Itt se kuksoltunk. Létrejött a HEFTI; egyik sejtjének vagyok a spílere. Abban van még egy hely a számodra. – Miféle szervezet az? – kérdeztem elképedve. – Hát, a Hazafiak Ellenállási Frontjának Titkos Irodája – felelte Sutyi –, de majd holnap...

Otthon apám nyitott ajtót. Némi öröm után sírás-rívás. Elmondták, hogy öcsém, a *penge kölyök*, öt napja szökött el hazulról a haverkaival. Nincs hír felőle. Elesett volna? Apám arra jutott, hogy a pesti harcok megszűntével a srácok nyilván nyugatnak tartanak, ezért postára dobott, talán időben, százötven levlapot a városi, községi tanácsok címére személyleírással, hogy hangosbmondókon tegyék közhírré a felhívást, toloncolják haza az elcsavargott gyereket, szülei várják. Másnap első dolgom volt felkeresni a helyi rendőrkapitányt hasonló kéréssel: hívják fel ugyanezen okból a nyugati határszél rendőrőrsseit. Megtették. – Országosan sok gyereket, suhancokat köröznék – mondták a zsaruk. – A dolgot nehezíti, hogy sok a felnőtt disszidens.

Délután bekopogtam Sutyihoz. – Mi a tőköm az a szervezet? – tudakoltam. – Beszéljük meg nappali fényben. – Kiderült, hogy „felső kapcsolata” a mezőgazdasági főiskola egyik tanára. A három főből álló sejt feladata lenne a gimnázium

épülete előtt lévő szovjet hősi emlékmű felrobbantása, mintegy jelezvén, hogy „él az ellenállás”. – Van hozzá elegendő dinamitunk, trotilunk, gyújtózsínór is; a sejt harmadik tagjaként önvédelmi célra pisztolyt is kapsz – sorolta Sutyi a tudnivalókat az ilyenkor szokásos konspirációs szemhunyorogatással. – Eszednél vagy? – kérdeztem. – Ha azt tervezné ellenállási mozgalmatok, hogy a forradalmunkat leverő szovjet haderő ellen hajtsunk végre diverzáns akciókat, hát, erkölcsileg helybenhagynám. Legföljebb kilátástalannak tartom az efféle akciózást. Nemzetközi támogatás nélkül mire lehet menni? A szovjet katonai emlékművet azonban azok emlékezetére emelték, akik a nácik, fasiszták elleni harcban csakugyan hősként estek el. Az emlékmű felrobbantása így erkölcsileg se igazolható, ostoba terv. Mi több, gyalázatos ötlet. Nem csatlakozom – mondtam. – Sutyi hőkenten nézett rám. – A „kapcsolatom” szerint – felelte elgondolkodva –, az akció jelzés-értéke lenne fontos. – Fejemet ingatva mondtam a havernak: – Falduma, Sutyi, azt jelezné – és felálltam –, hogy nem ismerjük el a hitleristák, nyilasok, fajüldözők elleni küzdelem jogosságát. Azt jelezné, hogy a gyűlölet vezérelte tömeges emberirtás rezsimje ellen összeállt soknemzetiségű koalíció harcainak jogosságát tagadjuk meg. Az emlékmű nem a bolsevizmus jelképe, szimbóluma. Az embertelenség elleni küzdelem jelképe. Nálad jobban ki tudhatná? Hisz pár évvel ezelőtt a fél utcátok a világháború, a holokauszt áldozata lett.

Epilógus. Három nap múlva Sutyi zörgetett be hozzám. – Múltkori maflásod knockoutolt – mondta. – Felső kapcsolatom, a majrás, lelépett Kanadába. Az emlékmű marad. – Öt nap múlva Szombathelyen „begyűjtötték” a kisöcsémet. A gyámhatóság emberei kísérték haza a csavargó kis csöveseket. Volt közöttük egy alig hétéves. Fegyvereinket a Büdösárok iszapjába rejtettük. A magát „forradalminak” és „munkás-parasztinak” nevező kormány meglóbálta pallosát. Nagy Imrét és társait kivégezték. (Még nem ekkor, utóbb, 1958. június 16-án. Jeltelen sírba hantolták. A párizsi *Peer-Lachaise* temetőben, évekkel később, emlékszobra előtt hajtottam fejet.) Január első napjaiban fegyelmi tárgyalásra kaptam idézést. Aláírás: Kauser Lipót dékán. Fegyelmi tárgyalásomon ismeretlen „prof” elnökölt. A bizottság egyik tagja Gyopár Isti, kari titkár, másik tagja Pirók elvtárs, a párt küldötte volt. A vádirat felrótta, hogy MEFESZ-aktivistaként a Kesztyűgyár munkásait „lázítottam”, valamint a nemzetőrség egyik parancsnokaként részt vettem egy ávós egység üldözésében a Jakab-hegyen. A *Settenkedőkről* szó se esett. Végzős joghallgatóhoz méltó önvédő beszédben hivatkoztam a Pártra. A Párt egyetértésével tartottam tájékoztatást a Kesztyűgyárban. – Holló elvtársnőt hagyja ki, ne is emlegesse – vágott közbe Pirók elvtárs –, mert *nem elvtársnő*; disszidált. – Mi a bánat! – Mondtam továbbá, hogy fegyverem elsütésével adtam jelt a Jakab-hegyen zászlóaljunk közeledéséről, így a harcok elmaradásával, pártállásra tekintet nélkül, emberéletek tucatjait sikerült mentenem. Néztek rám, mint három lankadt lőfűtyi. A fegyelmi határozat fél év időtartamra kitiltott az egyetemről, az előadásokat nem látogathattam, és megvonták az ösztöndíjamat. Nem föllegeztem. Többeket „kivágtak”; nem egy nemzetőrparancsnok ellen bűnvádi eljárás indult. A megtorlás légkörében élt az ország; halálos ítéletekről hallottunk. Miután fegyelmi büntetésemet letöltöttem, fél évvel később szigorlataimat jeles eredményekkel abszolváltam. Államvizsgáim letétele elé se gördített akadályt a dékán.

A szemesztert záró időszak estéin a Gyöngyvirág presszó asztalai körül gyülekeztünk. A rajból mindössze hét „vaság”. A közkedvelt kávézóban minden este eljátszották *Az én babám egy fekete nő* kezdetű, nekünk nagyon tetsző dalt. Erősen fájlaltuk, hogy Sir Simon, a bálnavadász nem fűzhet szakavatott méltatást a melódiához. Ketya szomorkásan szemerkélte, hogy Norvégiából írt. A képeslap szerint csakugyan elszegődött valami rozzant bálnavadászhajóra; a világ minden kikötőjében várja egy-egy sarkangyal. Nekik zongorázik. Mert „a bajadérok – írta – október óta a Jeges-tengerben fürdőznek”. Bajtestvérem, Toprongy, készülvén doktorrá avatására, az ENSZ segélycsomagjából kapott öltönyében pompázott majd’ minden este a kávézók teraszán. Agarászról hozott hírt: nemzetközi jogászunk Philadelphiában készül különbözeti vizsgákat tenni. Egyedül Rozoga firtatta, hogy november első hetében a Mecsekben mi a córesz történt. Október végén összehalhézott Krieger Bandiékkel; megint megitták a rumot. Faképnél hagyta „az egész cicót”. Hallott valamit harangozni a *Settenkedőkről*, ezért az Öreget, Monyaszt, Nápiszuszt faggatta-nyüstölte, meséljenek, kik szambáztak a Misina-tetőn. Toprongy és Ketya leintették, feloszlott az a zenekar – mondták. Épp elég szomorú, hogy Patvar elesett a mecseki lombhullásban. Egy kör konyakot ittunk – felállva – emlékezetére. Hja, a halottakról azóta senki nem akar tudni. Vesztegh Tóni se, Kustos Tibi (a Tiberius) se, ők el se jöttek a Gyöngyvirágba. Rólunk se akarnak tudni. Lyukvágó előző nap, a talponállóban (felesborsó-főzeléket kanalaztunk), akár a sitten, a foga között sziszegte felém: – Karaj „túlélte a kalandot”, hát, majdnem „rászámoltak”. – Tőle hallottam azt is, hogy a Bányász bokszoói többé nem fogadnak maguk közé mezei pockokat. – Ragacs Bécsben van – mondta az Öreg. – Naspolya meg Stockholmban, Európa legjólétiabb országában – mire nevtünk. – Végre jóllakhat. – Ciceróról mit tudtok? – kérdeztem. – Nem köll félni – cuppogta Rozoga, Toprongy bólintott. – Delilától és Kareltől tudjuk, hogy a British Museum szerződtette, egyelőre a Sohóban lakik. – Hát azt tudjátok-e – kérdezte Nápiszuszi –, Borka is lelépett, Lepkét kivágták, több tiszt felfüggesztettet kapott, Csikor és Potya végrehajtott pár évet, de megföllebbezték. Egyébként meg nem számít semmi se. – És azt hallottad-e – fordult felém Monyas –, hogy Bodnár Karelt fölmentette a fegyelmi bizottság? Semmit nem tudtak rábizonyítani. Körömszakadtig tagadott, Delila az összes alibijét hihetően igazolta. Azt mondják, annyira tájékozott volt, mint a legdörzsöltebb fantetű, még azt is tudta, ki hányas bugyit hord. Totál lestrapálta a bizottságot.

Mire emlékszem még? Hja, történt, hogy közig-államvizsgámról jövet az egyetem folyosóján összefutottam Selyem Tihi pókermosolyával. – Erzem a vizeletedből, hogy ez a játszmád is nagyon megszaladt – mondta. – Hová is tettem... átnyújtom – és a zsebében kotorászva napsárga borítékot emelt ki –, a dékán már aláírta, a veszprémi járásbíróssággal történt egyeztetésünk alapján egy fogalmazói állás betöltésére szóló ajánlásunkat. – Megilletődve vettem át. Tihi a folyosó kanyarulatából visszafordult: – Még valamit! Te vagy a *nagy honneur*! Cibabó sikert kíván a pályádhoz. – A Gyöngyvirágban este (petárdás éjszakám volt) Kecskecsöcs hajolt a nyakamba a szomszéd asztaltól: – Hová bambulsz, hékám? Látom, nincsenek otthon. Betti üdvözlő Hamburgból. Kérte, mondjam meg, belépett a német szocdemekhez. – Éppen *Az én babám egy fekete nőt* játszott a zenekar.

Függelék. *Orál (a poet)* három – mindeddig nyomdafestéket nem látott – kallódó költeménye:

Kenyérért álltunk sorban Bertha Bulcsuval

1956 novembere volt

előtte való napon is még fönn a Mecsekben
 settenkedők osontak holt ösvényeken,
 délben le-lehallatszottak a puskalövések,
 találgatták, vajh kik? (hol tán az őz, ha jár)
 pár tank araszolt szerpentineken és
 a város estig dermedten figyelt,
 majd csend... reggel kinyitottak
 a boltok, néma férfiak
 és nők sorakoztak,
 vártak kenyerükre,
 mikor mögülem, né'! három éve se látott
 egykorvolt cimborám toppant-biccent elém
 s a hátamat veregetve ~ te! ~ azt tudakolta,
miféle meccs miatt kötözték így be jól?
 na, és te ugyan ~ viszonoztam a selymát ~
 honnan hová bicegsz a nők elől,
 az ember görhesedik, ládd,
 de holnap haza visz utam,
 szipáld, mit üzensz hát
 a szent Balatonnak?
 beléremegett, emlékszem, a hajdani padtárs,
 akárha Fleurs du Malt olvasnánk pad alatt,
 semmit nem üzent, de megírta sikoly-kötetekben,
 aztán csak álltunk mindketten a bolt előtt,
 már nem dödörögtek a fegyvereink fönn,
 meleg volt még a friss kenyér-csücsök,
 hja, megtöretett kenyerünk ott,
 értettük egymást szótalán
 ~ Isten veled is! ~ mint-
 ha úrvacsoráznánk

...fönn a csillagok világoltak...

hát, elvégeztetett, megérkeztél magadba,
 fekete kéményben kémleld a temetődet!
 ~ dühöngéltem gyalog azon az éjjelen
 Balatonszentgyörgytől az úton Keszthelyig ~
 ...tehervagonból huppantam le akkor,
 vert forradalom vérzett el mögöttem,
 holdbalzsam-mázos volt az állomás
 ezerkilencszázötvenhat hideg
 november első napjain
 és szúrt egy galagonyaág,
 mikor a szovjet patrul elvonult közel
 a forgástengelyemhez ~ eh! ~ torokparázs-
 pálinkát ittam tévelykert alatt,
 aztán a Zala-hídon loppal át!
 öcsém szökésben épp ~ ki tudta? ~
 tán kódorgott a nyugati határnál,
 gépfegyvertöltény-szalagot
 viseltek horpasz mellükön...
 legott patak-iszapba
 merítettük a flintát,
 hisz' ~ így megy ez ~ *statáriumot* hirdetett
 a Lóbaszó, amaz iszony-izét, amit
 kutyákra szájkosárnak rak a módi,
 miközben utcaszerte becsapódtak
 ~ sötétség, kijárási tilalom ~
 a nagykapuk, csak fönn a csillagok
 világoltak szennyetlen égen...
 elővettem, hát, füttyülőmet,
 azt' lehugyáltam ~ pfúj, világ
 folyása! ~ mind a földi gazt

Elévt

idestova ötvenedik özönölt el azóta,
 akadt közöttük napsütéses év, nem egy,
 hogy haslövése után ~ sebj ~ heherészett,
 a Pécsi Bányász bokszolója volt ~ haver ~
 a Tettye fölött vacogón tuszikáltuk
 ~ félelmetes balhorgot ütsz te még
 vagy jobbegyenest, fölűvölt majd
 ~ csak tarts ki még az orvosig! ~
 a nép a lelátón ~
 ...mágneshegyeinken,
 málló falakon árnyékoltunk azelőtt ~ rég ~
 zanzásított fejem emelgetem manap,
 röhögve vizeltünk meccsek után tusolókba,
 ma? kérdezem: hozzátok mi közöm? elég!
 rászoktam a rafkós képmutatásra...
 ~ hogy életben maradt-e? hát, talán ~
 hasára szorítva a kendőt
 a himnuszmondogatta csak,
 imát egyebet se
 tudott, rogyadoztunk...
 tudatküszöböm alá csuszamolvam ma látom
 s ha tudnék írni, kőbe, fába isteníténém,
 na, köpj le, tettem, amit köll (meg amiket nem),
 futottam jégvirág-szerelmek, nők után)
 ej, összeakaszodom egyre magammal,
hát, nyújts feléje védő kart, ha küzd,
világok ringje, ha várja...
 na, ezt találok néhanap,
 mikor guberálok
 semmink szemetében

Doncsev Toso

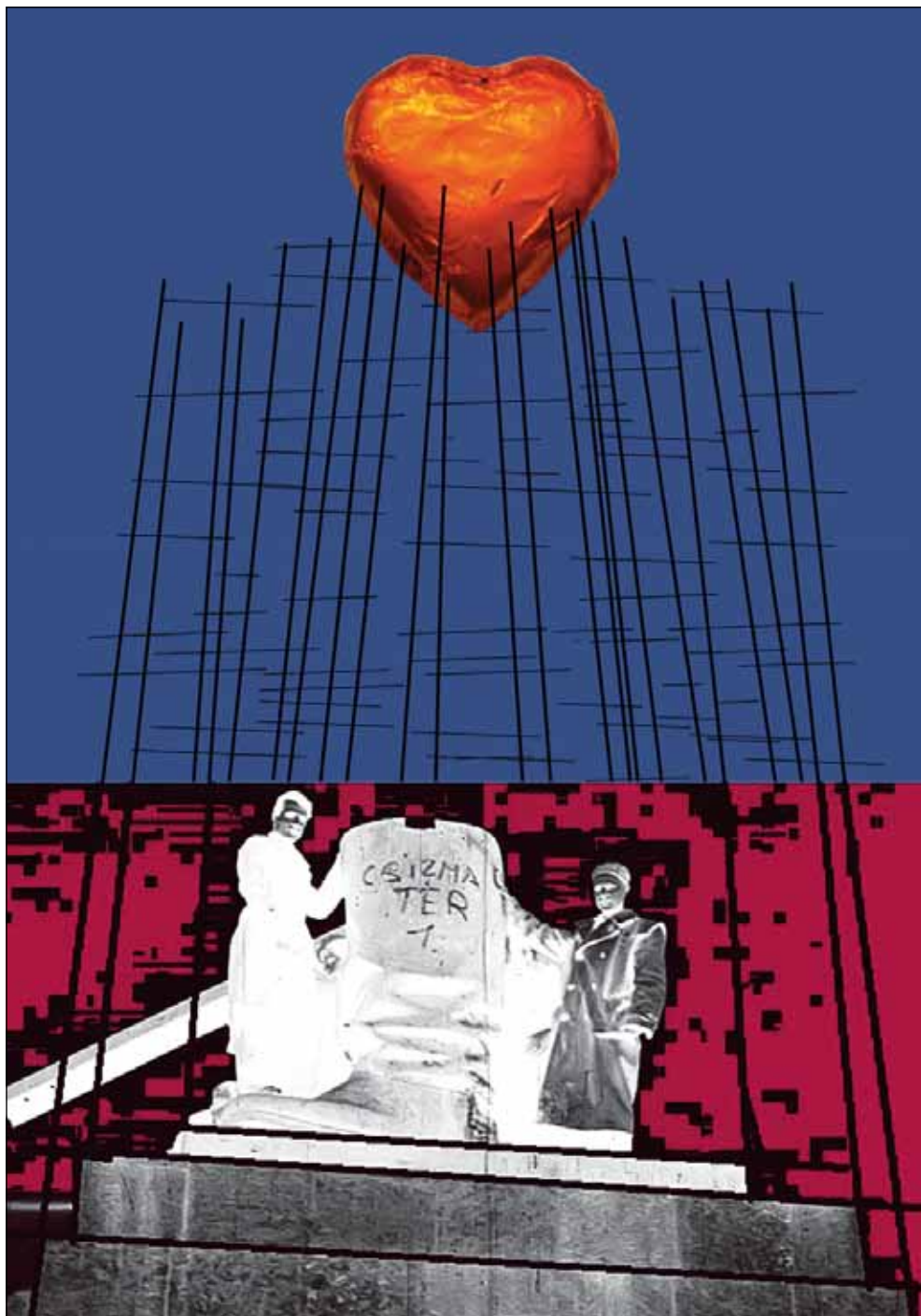
Zsivagyor

A hetes jelentése után az osztály a szokásos robajjal ült le. Aztán olyan csend támadt, hogy Zsellér tanár úr a saját töltőtolla sercegését is hallotta. Fél szemmel felfigyelt arra, hogy a stréber Szántó a padból kilógva jelentkezik. Komótosan befejezte a bejegyzést a naplóban, csak utána szólította fel: – Tessék, fiam, mit akarsz? – Szántó illedelmesen felállt: – Tanár úr, kérem, zshivagyor. – Micsoda? – értetlenkedett Zsellér tanár úr. A szóke eminens halvány mosollyal ismételte meg: – Zshivagyor. – Majd kis szünet után tettetett udvariassággal hozzáfűzte: – Tegnap a szülői értekezleten azt tetszett mondani, hogy a tanár úr nem tudja a sintért oroszul. Ezért megnéztem a szótárban: zsi-va-gyor-nak mondják – tagolta gúnyosan. Zsellér tanár úrnak óriási erőfeszítésébe tellett, hogy uralkodjon magán. Legszívesebben üvöltött volna tehetetlen dühében. Kár volt őszintén bevallania kisebbségi érzését a szülők előtt, hiába tanult meg oroszul a hadifogságban és hiába szerzett diplomát a Lenin Intézetben, olyan tökéletesen sohasem fogja bírni a nyelvet, mint Gloria Gavriilovna, a pimasz síhederek előző, született orosz tanára. Zsellér tanár úr maga sem értette, miért ezt a szót választotta arra, hogy a tudni nem érdemes dolgokat, a felesleges fogalmakat szemléltesse vele. Miután kiejtette, rádöbbsent, hogy mindig, amikor igazi kutyaszorítóba került, ez a gyerekkori emlék tolt fel benne. Maga előtt látta az undorító képű, tagbaszakadt sintért, ahogy lapátkezeivel Foltos nyakán meghúzza a dróthurkot, mire a piciny szörgombóc még szűkölni sem volt képes, csak a fájdalomtól kidagadt szemével esdeklőn nézett kétségbeesett gazdijára. A mord gypmester nem kegyelmezett Foltosnak, durván a kordélyán zötyögő ketrecbe dobta a többi rémült, farkát behúzó eb közé. – Bácsi, kérem – könyörgött a fiú –, adja vissza! – Öt pengővel még ma küldd el apádat hozzám, ha holnap is élve akarod látni ezt a korcsot – röffent ridegen a férfi.

Zsellér tanár úr tegnap este is kutyául érezte magát, mintha két marokkal szorongatták volna a torkát. Azt tapasztalta, hogy a tantárgya iránti szinte kikapintható megvetés, sőt gyűlölet őt fojtogatja. Hiába érvelt az orosz irodalom mellett Puskintól és Jeszenyintől vett idézetekkel, hiába fogalmazott óvatosan, de mégiscsak merészen, amikor beismerte, hogy nem igazán gyakorlatias, inkább ideologikus az olvasmányok szövege, mert olyan fölösleges szavakat kell bemagoltatni, mint a „mozdonyfűtő” meg „szalmakunyhó”, amikor a növendékek a tankönyv alapján egy pohár vizet sem tudnának kérni oroszul. Bizalmatlan, ellenséges közegben találta magát. Végezetül tehetetlenül széttárta a karját, és mondandója alátámasztásául a ritka, használaton kívüli kifejezés példaként ösztönösen a kutyapécért hozta fel, ez motoszkált mindvégig az agyában. És ekkor a hátsó padból egy apuka jelentkezett. Zsellér tanár úr azt remélte, hogy harminc szülő közül talán akad egyvalaki, aki kiáll mellette, vagy aki legalább az oroszok és november negyedike miatt, három évvel az események múltán, nem rá neheztel. Az első pillanatban tényleg úgy tűnt, hogy a kellemes modorú, őszes úriember végre a pártját fogja, mikor pedagógusi

munkájáért, igyekezetéért a többiek nevében is köszönetét fejezte ki, ám a mérnök úr végezetül azzal summázta mondandóját, hogy ez a nyelv ab ovo megtanulhatatlan, mert bár minden órán a hetesnek beletörlik a nyelve a taváris pripodavatjel-ba, ám a gyerekek ezt is képtelenek megjegyezni. Aztán tudálékosan azt kezdte fejtegetni, hogy az értelmetlen szócsoporthok is megjegyezhetőek, ha bevetjük a képzettársítás már rég bevált módszerét, vagyis hangzás alapján a pripodavatjel a pipogya fráter jelzős szerkezettel kapcsolható össze, amely általában és most különösen ráillik a pedagógusokra, és így e borzasztó kifejezés is könnyen megjegyezhető lesz. Ezzel az övön aluli ütessel ért véget a szülői értekezlet. Zsellér tanár úr magába roskadva vánszorgott haza, és egész éjjel nem jött a szemére álom.

Másnap betért a Berlin bárba, beszélni akart Erikával, az elbűvölő mixer-nővel, akivel két hónapja ismerkedett meg, mert bódulatra és megértésre szomjazott, vigasztalásra várt. A bárban a nagy forgalom miatt nem tudtak beszélgetni. A rá következő nap délutánjára hívta magához Erika, úgymond oroszul szeretett volna tanulni. Zsellér tanár úr korábban azt hitte, hogy nemcsak a nyelvészet és a költészet tudora, hanem a szerelem művészetéhez is konyít valamelyest. Be kellett látnia, hogy valójában analfabétának bizonyult a nagybetűs szexben, ennek ellenére egy óra alatt több gyönyörben részesült, mint addig egész életében. Bár úgy érezte, hogy élvezeti eszközként bánnak vele, mintha egy csodaszép kannibálnő kivégezné, feldarabolná és felzabálná, ő pedig tehetetlen áldozatként semmisül meg, de az elsőtől az utolsó percig hihetetlenül élvezte orgazmusokban tobzódó halálát. Kábán csukta be maga után a mixernő ajtaját, nem hitte el, hogy mindez vele esett meg. Zsellér tanár aztán szeptembertől lemondott a tanításról, az iskolai könyvtárat vette át meg a diákújság szerkesztése körül bábáskodott, elvált a feleségétől, de nem merte megtenni a következő lépést, nem kérte meg Erika kezét. Vékonypénzű pedagógusként és alanyi költőként nem hitte el, hogy örökre övé lehet ez a Greta Garbóhoz hasonló gyönyörű tünemény, akihez szerelmes verseket írt, és azokat ihletetten, na meg jócskán ittasan a bárpultba kapaszkodva az idegen vendégek gúnyos mosolyától kísértén hangosan szavalta. Az angolkisasszonyoknál érettségizett mixernőnek tetszettek a bajszos, hosszú hajú, égő szemű poéta versei. A tanár úr ámulatára még azt is tudta, hogy mi a hexameter. De Zsellér tanár úr nem volt elég bátor, sem akkor, sem '56 októberében. Visszahőkölt a döntő pillanatban. Forradalmárként is, férfiként is pipogyanak, pipogya fráternek bizonyult.

STEFANOVITS PÉTER

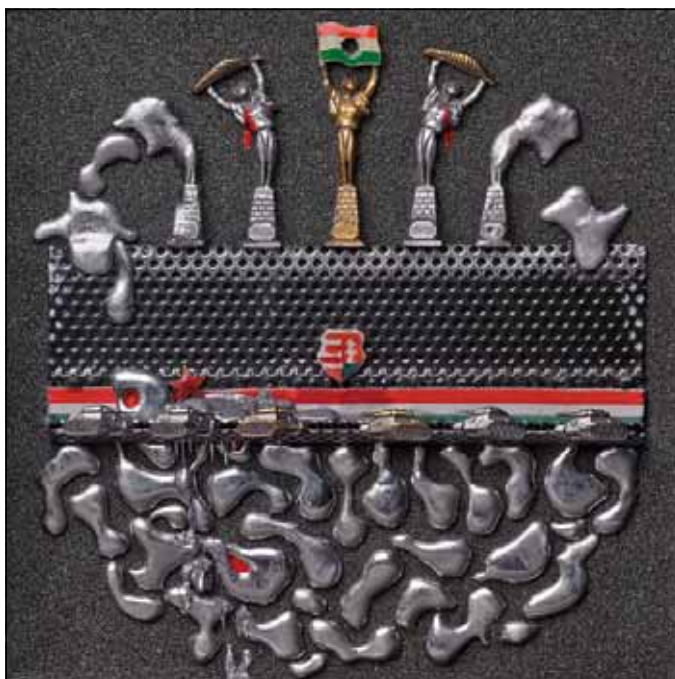

MAGYARORSZÁG
1956-2016

FORINTOS KÁLMÁN

PRUTKAY PÉTER

JÓVIÁN GYÖRGY

SÁRA ERNŐ

SZEMADÁM GYÖRGY

BAKOS ISTVÁN

VÉSSEY GÁBOR

Harsányi Katalin

Az én Kálváriám

(Vázlat egy filmnovellához)

Mert az volt. Súlyos. Hogy mennyire, azt még ő sem gondolta, akitől már felnőttként kaptam egy verset. Nekem ajánlotta, így írta a címe alá: „Ez a vers Kátáé”. De még ő sem sejthette, mennyire az én versem. S hogy miért szerettem meg úgy. Azt a verset... Mert oly korban éltem.... Bocsánat, ez egy másik; ez a vészkorszak emblematikus versikonja! Van, hisz mondtam, nekem ajánlott versem is: *versnyi hazát, csak ennyit adjatok, én megteremttem benne házamat*. De milyen korban éltem, s hol állt ez a ház? Mielőtt erről beszélek, egy másik versre hivatkozom: *csak az olvassa versemet, ki ismeri azt a kort*. Jól ismeri, ha csak a történelemkönyvek lapjairól is, s el tudja képzelni, bele tudja élni magát azokba az évekbe. Amikor mindez megtörtént velem.

A híres-hírhedt Ratkó-korszak gyermekeként az ismert nyomorúságban pottyantam e földre, alig kétkilósan, angolkórtól sújtva. Éltem egy-két hónapot, mígnem agyhártyagyulladásra kapva az orvoslegenda közölte: a picik 96%-án nem lehet segíteni! Önfeláldozó apám naponta adta véré, kockáztatva életét, éjjel aratott, nappal tanított, s a végösszeg nyolcezer forintja, az orvos tréfája szerint – a majdani vőnek üzenvén így –, egy kisebb kúria ára lehetett volna nászajándék gyanánt. Éltem. *Egy sornyi hazát, hol megbújhatok, őrizve néhány álmomat*.

Az utca a legszebb a Földön, hisz a mi nyerő hármassunk, édes, drága szüleim és én, itt éltünk, néha haltunk. A Városliget legimpozánsabbja. Égig érő platánok, elegáns villák, nem hivalkodó, de azért decensebb két-három emeletes bérházak, benne lakhatott még a régi tulajdonos mint bérlő, gyönyörű kertek, szökőkutak, padok az udvarban, sok-sok virággal. Ajándék az egykorvolt polgári világból, milióból. A napi séta, játék mellé – de a beteg gyereknek friss levegő, mozgás, csukamájolaj, csirkemáj, vitamin is dukál. Édesanyám ezért 5 kötőtűvel éjjel kesztyűt kötött – bedolgozóként –, nappal eladó volt, este tanár. A közeli Domonkos templomból a pap éjjel jött megkeresztelni. Éltem, jártam, s első utam a biciklivel az utca bal felére vitt.

Oda soha nem mehettem! Se gyalog, se szülővel, se bicajjal. Sehogy! Tiltott terület! Nem volt lezárva. A platánok ott sokkal szebbek, nagyobbak, a házak is díszesebbek, elegánsabbak voltak. Csak a levegő. Az ég kékje soha nem ütött át. A fekete autók, a lefüggönyözött fekete autók, a hosszú, nagy fekete autók ahogy elsuhanak, megrázkódott az utca. Rákosi, Péter Gábor, Gerő Ernő villáit – a téli villák, hisz a nyári a Rózsadombon volt – őrbódében ülő, álló fegyveres őrizte tőlem, a kétéves biciklistől. Az utca egyik végén a kor ünnepelt nagy nevetetője, Latabár Kálmán lakott, a másik végén, egy ódon villában, a zseniális Szász Endre bérelt műteremlakást. A Latabár fiú vizsláitól soha nem féltem. Felettünk laktak Aranyék. Arany Bálint életfogytot kapott. *Egy szót adjatok csak, szónyi hazát*. A hozzátartozók nem beszéltek. Senkivel.

Az első emelet utcafrontjára: három szoba, hall, cselédszoba, két erkély, konyha, fürdőszoba, azonnal be kellett költöznie egy új családnak, a rendszer friss kegyeltjének; a régiekért jöttek, elvitték őket. Többé nem láttuk egyiküket sem. A többi lakást már rég társbérletesítették. Csupa idős, hallgatag, komor ember lakta a házat, mi, ratkósok voltunk – hatan – gyerekek az egész házban.

Mindig csöndben kellett lenni, nem volt szabad az ablakon kinézni, az erkélyen ülni, rádiót hallgatni. A szüleim így látták jónak. Óvatos félelem. Nem fortélyos. 1956 októbere. Nincs a házban lakóknak ennivalója: tej, kenyér a gyerekeknek, öregeknek. Lenn a pince hideg és nagyon sötét. Jött a hír: osztás lesz. A nők nem engedték ki férjüket, apjukat, nagypapjukat, a házmester bácsit az utcára. Az én drága anyám fogta a tejeskannát és indult. Az Aréna úton (ma Dózsa György) orosz tankok lánctalpai dübörögtek. Egy férfi ráordított: feküdjön a földre, hasra. Neki már nem volt erre ideje. Őt félbevágta a sortűz. A tej is kifolyt a kannából. A forradalom hírére a vidéki rokonok küldték, amijük csak volt. Sok lövedék érte a házat, éhen senki nem halt. Három házzal arrébb Tóth Ilona harcolt a sebesültjei életéért. Újabb hír érkezett: nyitva a határ, aki tud, induljon. Három baráti házaspár közösen tervezett. Amikor megkereszteltek, keresztapámnak a Jugoszláviában élő apai unokatestvért (szerb-magyar), keresztanyámnak az anyai unokatestvért írták be – Amerikában, Philadelphiában éltek. Ki tudja, mikor hova kell, tud a család a gyerekekkel menekülni. Hát most Amerikát célozták be, kényszeredetten.

Az indulás napján reggel nem tudtam felállni a kiságyban. A másik két házaspár nélkülünk ment. Az egyik pár szerencsésen átjutott Ausztriába, a másikonál elfogták a feleséget, s a férje visszajött érte, hozzá. Gyengeségem oka, orvosi diagnózisa tragikus volt. Heine–Medin, azaz járványos gyermekbénulás, nincs még Sabin-csepp, nincs gyógymód, orvos, injekció, egészségügyi ellátás, nincs működő repülőtér, nincs tej, víz, kenyér, csak a fegyverek zaja. Telefon Amerikába, próbáljanak gyógyszert szerezni, a világ már tud a magyar forradalomról, reménykedjünk a Vöröskereszt nemzetköziségében. S megindul a lehetetlen, a reménytelennek vélt küzdelem. Az injekciót sikerült beszerezni, s egy Prágába tartó repülő pilótája elhozta Csehszlovákiáig. Onnan egy orvos Pozsonyig, ahol egy „hivatásos” csempészbanda vállalta a szállítást a háborús övezetbe, Budapestre. Átadás-átvétel a Bazilika lépcsőjén, úgy, hogy a drága jó anyám meg sem merte nézni a marcona férfiak gyűrűjében: tényleg a várva várt injekciók vannak-e a dobozban?

Szerencsém volt. Nem szorultam örök vastüdőre, tolókoksira, két botra. „Csak” drága édesanyám emberfeletti erőfeszítéseire: ahogyan orvost szerzett, aki odajön hozzánk, az életveszélyes utcákon át; amikor a gyógyszer megszerzését intézte a harcoló Budapestről; amikor, már a rémült-levert, dacba és fájdalomba borult főváros nem túl biztonságos mellékutain – ahová madár még igen, de busz s egyéb jármű nem kanyarodott – sokszor pusztá karjában cipelt fel Zuglóból a budai hegyekben kúszó utcába, az orvoshoz; csak vitte testemet, rajta a nehéz járógéppel, vitt, fohászkodva. S a bal lábszár közepénél, térd alatt, megállt a bénulás.

Mikor már futottam, mint Forest, gép nélkül (magas szárú cipőre kötött fém-bőr pánt), elvittek a szüleim a tengerhez. Amíg ők leverték a parton a sát-

rat, az izgalomtól égvé, nem tudtam várni, s engedély nélkül a gumimatracommal elindultam a nagy kék víz felé. *Hol megbújhatok, őrizve néhány álmomat.* A hullámok vittek, repítettek, s mikor már messze volt a part, sírva ordítottam: segítség, segítség! Messze a cápák uszonyai látszottak, sokkot kaptam. Egyszer csak kétszemélyes gumicsónak úszott mellém, egy magyar házaspárral, akik az anyanyelvükön felhangzó segélykiáltásra fordultak vissza. Értesítették a parti őrséget, s ők sikeresen kimentettek. A fehér köpenyes orvosnő azonnal megvizsgált, de velem, a pici magyar gyerekkel nem tudtak kommunikálni. A szenzációra éhes parti strandoló tömeg körbevett bennünket, és élénken érdeklődtek: mi történt? A szüleim, miután észrevették eltűnésemet, azonnal a partra szaladtak. Csak annyit láttak: egy orvosi ruhás nő hozza az ismert csíkos gumimatracot, a gyerek sehol, s óriási a tömeg. Édes jó apám összeesett, anyukám sokkot kapott, a tömeg pedig egyre azt kántálta: due bambino, két gyerek volt, a másik eltűnt, megfulladt, megették a cápák? És el is hitték egymásnak a borzalmas tragédia legendáját; másnap sokan virágokkal érkeztek a partra, hogy azokat a hullámokba vetve emlékezzenek az ismeretlen kis halott gyermekre.

Mégis – minden jó, ha a vége jó. Amikor a tömeg szorításából, segítő érdeklődéséből, kíváncsiskodásából kiszabadulva szüleim végre magukhoz ölelhetek – leírhatatlan volt. Másnapra az én 34 éves anyám hófehérré őszült. Okoz néha ilyet a sokk – mondják az orvosok. A magyar házaspár, akik segélykiáltásom meghallották, az a szerencsésen kijutott „ötvenhatos disszidenspár” volt, akikkel együtt indultunk, menekültünk volna 1956 novemberében. Nekik sikerült a szabadság. Mi itthon maradtunk. Álmodva, arról is, tovább.

Egy szót adjatok csak, szónyi hazát. Tisztát, igazat, szépet. Határtalant.

Amilyen csak a vers lehet. Azok között is ez a vers. Ami az enyém. Ez a vers Katáé, olvasható a címe alatt. S a címe: Kálvária.

*versnyi hazát
csak annyit adjatok
én megteremtem benne
házamat*

*egy sornyi hazát
hol megbújhatok őrizve
néhány álmomat*

*egy szót adjatok csak
szónyi hazát
tisztát igazat szépet*

határtalant

Határtalant, szépet, igazat, tisztát. Szónyi hazát. Adjatok.

Dávid Géza

Egy hétéves gyerek emlékei '56-ról

Gyerekkoromból nem emlékszem túl sok konkrét eseményre. Ehhez képest a forradalom meglepően sok részletét fel tudom idézni, s a képek némelyike annyira élénken van előttem, hogy már-már kézzelfogható valóság.

Október 23-án este is vártuk édesapámat, hogy hazajöjjön. Valakitől mintha hallottuk volna, hogy „kitört a forradalom”. Aztán végre hazaért papa, és sok mindent mesélt, de már nem emlékszem rá, hogy pontosan mit. Talán azt, hogy a Parlament elé vonult a tömeg.

Még nagyon az események elején, egyik nap kenyérért álltunk sorba. A pékség a Böszörményi út túloldalán, a Kis János altábornagy utca folytatásában, egy kapualjban volt. A sor a tanács melletti térig tartott, azaz jó 100 méter hosszan nyúlt el. Ahogy haladtunk lefelé, láttam, hogy a Böszörményi út sarkán lévő ház földszinti ablaka nyitva van, és sokan állnak előtte. Bent szólt a rádió, az emberek időről időre hangosan éljenek. Lassan jutottunk előre, s fájt, amikor végre sorra kerülén, a kért egy kiló kenyér helyett csak fél kilót adtak, mondván hogy gyerek vagyok.

Tudtam, hogy fontos dolgok történnek, hogy az oroszok ellen harcolunk. Mert otthon soha nem titkolták előttünk, mi az igazság. Egyszer egy mester dolgozott nálunk, s kicsúszott a számon: „Bárcsak kimennének már az oroszok.” Persze rögtön tudtam, hogy ezt nem lett volna szabad mondanom...

Egyik este a rádió mellett ültünk. Akkor járt le a korábbi karhatalmisták és mások fegyverletételének határideje. Úgy rémlik, egy vagy két olyan nevet olvastak be, akik nem tettek eleget a felszólításnak, s ezért kivégezték őket. Édesanyám szemében könnycseppek jelentek meg. Sajnálta a kioltott életeket, pedig bizonyára tudta, hogy nem ártatlan bárányokról van szó.

A harmadik emeleten laktunk. A padlásfeljárótól a Várra lehetett látni. Már folytak a harcok, s a ház egyik lakója, egy idős asszony – tudván, hogy édesapám a levéltárban dolgozik – egész nap látcsóval figyelte, nem kap-e belövést az épület. Egyik nap izgatottan jött a szomorú hírrel: „ég a levéltár”. Édesapám ekkor elment, menteni, ami menthető. Sajnos sok minden elégett. Később Vadnai Emmi járt egyszer nálunk, s könnyekre fakadt, amikor elmondta, mi minden vészett oda – én a Vay-levéltárra emlékszem. (Az, hogy édesapámat beválasztották a forradalmi bizottságba, meglehet, csak később tudatosult bennem, bár erről is bizonyára beszámolt nekünk. Mivel azonban neki is szerepe volt abban, hogy senkinek nem esett bántódása, a visszarendeződéskor őt sem érte zaklatás.)

A kisszoba ablakából láttam, ahogy a rendőrség tetejéről körülményesen leszedik és lehajítják a vörös csillagot. Két embernek kellett fognia, mert jókora nagy volt. Ahogy földet ért, óriásit csattant.

Egyik nap ugyanitt kinézve, nagybátyám és felesége felfigyelt arra, hogy ki-képzés folyik. Juli néni volt az, aki így szólt férjéhez, Lali bácsihoz: „Gyere, kérjünk mi is fegyvert!” De aztán mégis elálltak a dologtól.

Egy vagy két éjszakát a pincében töltöttünk. Bár a bejáratnál talajvízen kellett áthaladni, a belső rész száraz volt. Ide kerültek a hevenyészett „ágyak”. Papám pedig a mi pincerészünkben dugta el a szén közé fekete aktatáskáját, benne legértékesebb bélyegeivel. Később fent voltunk a lakásban, de az ablakok egy részét nyitva tartottuk, hogy a légnyomás esetleg be ne törje. Végül szerencsénk volt: a környékünkre nem terjedtek át a harcok. (Ha igaz, a MOM körül zajlottak hevesebb összecsapások.)

Egyik nap a Németvölgyi úti kis tejbolt előtt kígyózott hosszú sor, s mamám a három kisgyerekekkel ott várakozott. Egyszer csak meglódult a tömeg: benyomult a kis üzletbe. Az ok: egy szovjet tank közeledett az iskola irányából. Mindenki behúzódtott, csak a még nem egészen ötéves öcsém (Csabi) játszadozott mit sem sejtve továbbra is kint. Mamám sikoltott, talán ki is szaladt. S közben jött a tank, kint ültek rajta a fegyveres katonák. Merev arccal, szinte szoborként feszítettek a harckocsin, de lőni szerencsére nem lőttek.

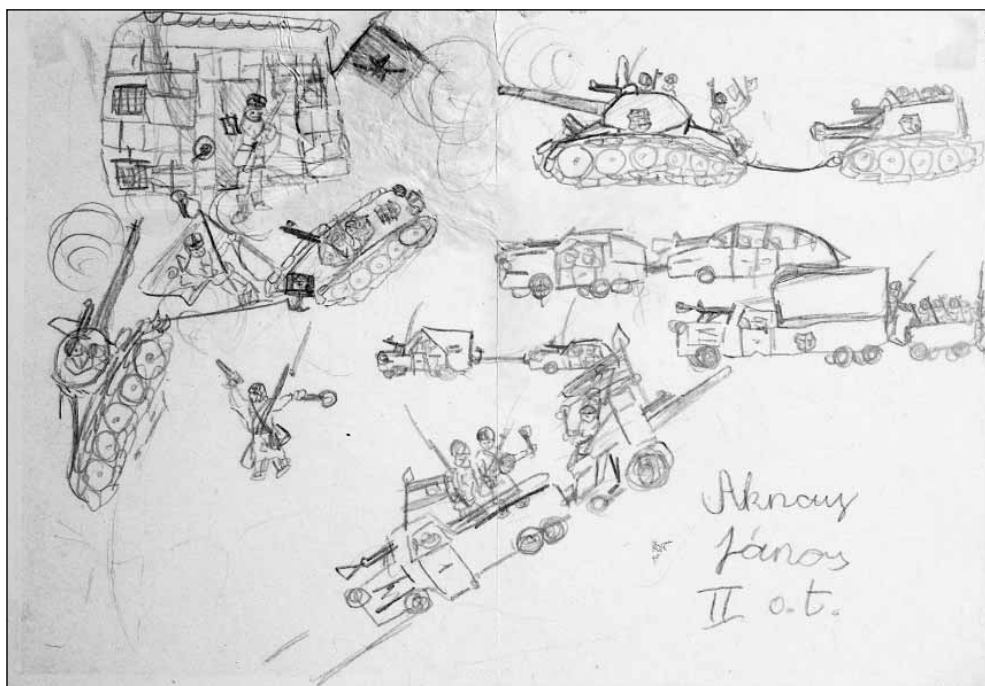
Karácsonykor – minthogy valószínűleg nem volt tömegközlekedés – gyalog mentünk el öreganyámhoz a Nádor utcába, keresztül az Alagúton és a Lánchídon. A Clark Ádám téren, a mostani 0 kilométerkő tájékán állt egy orosz tank. Mellette ott toporgott egy (vagy több) katona. Kicsit megilletődve mentünk el mellette, de ekkor nem féltünk, hogy ránk lőnek. Azt már nem tudom, hogy a túlsó parton is állt-e egy tank, de nem kizárt.

Egyszer egyik rokonunk – bizonyos Dezső bácsi – tűnt fel, s nagyon biztat-ta a szüleimet, hogy „menjünk ki”. Meg is állapodtak egy időpontban, talán a következő hét keddjében vagy szerdájában. A mamám vastag zoknikat kezdett kötni, hogy ne fázzunk útközben. Közben a húgom (Ildikó) beteg lett. Aztán anyai nagyapámhoz is eljutott készülődésünk híre, mire ő ennyit mondott: „Itt élned s halnod kell!” Egy nap pedig a szemközti házból jött át Gadányi Jenő festőművész azzal a hírrel, hogy nagybátyámék Zsennyéről nyugatra mentek (nem tudom, hogy jutottak ilyen gyorsan a művésztelepre). Ez aztán végleg eldöntötte, hogy mi nem távozzunk, mert különben mindkét ágon egyedül maradtak volna a nagyszülők. Pedig Amerikában élő nagynénémék még fényképet is küldtek arról a házról, ahol majd velük lakni fogunk (mi a felső szinten).

Közben persze nem volt iskola. Én éppen '56-ban kezdtem a Németvölgyi úton. Nem tudom, hogy a tanítás újraindulásakor még a Margaréta utcában laktunk-e (inkább nem). Úgy rémlik, hogy azt hallottuk, egyik osztálytársam (padtársam?), talán Horváth Gáborék vagy Laciék, kimentek. Valamikor 1957 elején költöztünk át a Daróci útra. Rill Géza órasmester rokona (anyósa? – a neve mintha Binder Károlyné lett volna) cserélt velünk, egy furcsa beszédű néni egy fiúval/unokával. Sokan kimentek a Daróci úti lakásból, így túl nagy volt nekik. Háromezer forintnyi összeget kértek, plusz a költöztetést. Édesanyám sírt, amikor útnak indultunk új, háromszobás lakásunk felé. Csodálkoztam, hogy sír, hisz pici volt a Margaréta utcai, beázott, feljött a parketta, az oldalfala egy sor téglából volt, azaz nehéz lett volna kifűteni, még ha lett volna bőven tüzelőnk, akkor is. De pár szavából megértettem, hogy az emlékeket könnyezte meg.

Az új környezetben hamar megtaláltuk a Karolina úti kis kápolnát, ahol Sár-vary Ferenc atya, látván a három kisgyereket, többször elhívta édesanyámat, és egy pár házzal arrébb lévő helyiségben tartós élelmiszereket adott neki. Akkor láttam életemben először citromot, igaz, csak koncentrátum volt, de mégis fel-

idézett valamit a valóságosból. Ezek az adományok a Vöröskeresztől érkeztek. De hamarosan édesapám bélyeg-cseretársai közül is többen (például a német Hermann Raunecker és Jansen, a holland Robijn) megkérdezték, mivel segíthetnek, vagy rögtön maguktól postára adtak egy csomagot. Nagy izgalom volt kinyitni ezeket a messziről érkező, sok finomságot vagy hasznos ruhaneműt tartalmazó küldeményeket. Amerikai rokonaink sem tétlenkedtek, tőlük is érkezett mindenféle. Minthogy egy ideig nem kellett vámot fizetni, szüleim ügyesen megszervezték, hogy a családot támogatni akarók mit tegyenek a pakkokba. Meg kell mondjam, ezek egy részét aztán eladták, s a befolyó összegből vették meg azt, amire tényleg szükségünk volt. Határozottan emlékszem egy bizonyos csokoládéfajtára, amelyből tucatjával jött, és édesanyám találószekevényének alsó részében tároltuk őket. Így visszanézve is jó érzés tölt el, hogy hány, alapjában véve vadidegen ember szíve mozdult meg és akart tenni valamit értünk.

AKNAY JÁNOS

Sárándi József

Az iskolakerülő

A nevelőapám ezerkilencszázötvenegyben traktorista volt a bucsai gépállomáson, és a sok dolog miatt nem tudott elkísérni az elsősök évnitőjára. Nevelőanyám, a bábaasszony eljött velem a Templom utca sarkáig, de ott utolért minket egy tanyasi ember, és születéshez hívta. Mikor a negyvennégyes iskola udvarán, ahol az ünnepélyt tartották, megláttam a szüleikkel, rokonaikkal kézen fogva sétáló pajtásaimat, majdnem elbőgtem magam. De legjobban a sorakoztató tanítónő megjegyzése bántott: – Úgy látszik, hogy ennek a kisfiúnak nincsenek szülei.

Attól kezdve, hogy tudtam írni-olvasni, nemigen figyeltem a tanítókra. Ők elsősorban a gyengébb fölfogású tanulókkal foglalkoztak, én meg halálra untam magam az örökös szájbarágásoktól. Hátratett kézzel kellett ülnöm, de úgy is folyton a szomszédaimmal beszélgettem vagy fészkelődtem a padban. Az isten tudja, hány nemzedéket kiszolgált, nevekkel és női nemi szervekkel televesett pad pedig csúfondárosan recsegett alattam. Sűrűn kihívtak a katedrához. Csak a dühtől eltorzult felnőttarcokra s a tenyereseket-fenekeseket követő égő fájdalomra emlékszem. Könnytelen daccal tűrtem a verést, de bosszúvágyam nőttön-nőtt. Valójában nem a pálcázókra haragudtam, megszegyenüléseim színhelyét, az iskolát akartam eltüntetni. Galambos Szabó Jani bácsi azt tanácsolta, hogy kenjem be avas szalonnával az épület sarkait, a többit bízom a kutyákra. Kenhettem volna én az iskolát nitroglicerinnel is, az ódon-masszív vert falak meg sem rezzenek volna.

Ötvenhat után Bucsá lett Békés megye Szibériája. Ennek köszönhetem, hogy hetedikesen végre olyan tanárok is tanítottak, akik nem ütleggel és pajescibálással keltettek érdeklődést tárgyaik iránt. Különösen az András házaspárt kedveltem. A férfi számtant, mértant, fizikát és kémiát tanított. A biológia s az ének a felesége szakterülete volt. Óráikon nemigen rosszalkodtunk, ha valaki mégis megfélemezett magáról, lepisszeztük. Sokat kísérleteztünk, s aközben mindegyikünk feladatokat kapott. Egy lombikos-üvegcsöves készülékkel oxigénre és hidrogénre bontottuk a vizet, s láttuk elégni a csővégeken távozó gázt. Először az is valószínűtlennek tűnt, hogy van olyan fém, mely fönt marad a víz felületén. Az üvegcád vizében őrlött motorcsónakként égve-sisteregve-zsugorodva száguldozó káliumdarab azonban eloszlatta kétségeinket. A tanárnő az emberi test felépítését, működését, a férfi és a nő nem szerepét ismertette meg velünk. A lányosztályával összevont egyik biológiaórán szexuális fölvilágosítást is tartott. Amennyire korunk szerint lehetett, beavattak minket az élet s a tudomány titkaiba. Úgy tekintettek ránk, mint leendő felnőttekre, mi pedig igyekeztünk megfelelni a követelményeknek.

Szegedi Kovács György

Imádkozósáska

„A bal szemembe tessék nézni, a másik sajnos üveg.
Még gyerekkoromban történt. Szomorú történet.
Persze ettől még megy a zongorázás, és az
igazgatást is jól ellátom, meg hát a meghallgatásokat,
amiért most itt vagyok magácskánál.
De vegyük komolyra a szót. Tudja, asszonyom,
már ne haragudjon, de ön is hibás, hogy a
férje... hát ugye... börtönben van. Semmi más,
csak egy kis alkalmazkodás.
Itt van ez a szép zongoraterem. Például ott
lehetne egy Lenin-kép, mindjárt amott jól mutatna
Rákosi, vagy akár buzdító jelmondataink egyike,
bármilyen, ami pártunk ideológiáját fölemelné. Érti, ugye!?
Persze tudom, a tanító urat nem ezért vitték el az iskolából.
De miért kell annyit pofázni? Mellesleg, tudtommal éppen
oroszok szöktették haza Dnyipropetrovskból, hát ez a hála,
finom a pogácsa, bocsánat, hogy így teli szájjal...
Szóval, én elég régóta csinálom ezt a szakfelügyelőséget
meg a meghallgatásokat; a tantermek többsége ízlésesen
dekorált az előbb említett dolgokkal például. A másik: ne
tessék zokon venni, de mit keres ott az íróasztalon egy
Biblia, a kottatartón egy zsoltáros énekeskönyv?
Mind ellenséges irodalom. Megtévesztő, butító, felforgató
íromány. Igen, a zsoltáros is. A szövege tudniillik.
Legyen eszénél, maga imádkozósáska, már elnézést.
Tessék nekem elhinni, a vallás idejétmúlt.
Még pár év, és a feledés tengerébe fúl. Aztán meg
csak a bajt hozza magukra. Nem mondom, hogy dobja ki, de
le lehetne vinni a pincébe, egy ládába akár.
Nos, sajnos lekéstem az utolsó vonatot is, de talán
tud nekem valahol egy helyet szorítani.
Ja igen, a zongorajátéka? Nem is tudom.
Ennél azért többet vártam. Hogy megfelelő volt-e,
taníthat-e továbbra is? Majd alszom
rá. Ööö... még azt akartam mondani, a
szobája ajtaját... ugye nem zárja be?”

Tiszay Andor fotói

A fotózás tárgyilagos műfaj. Stílszerűen szólva: objektív. Hazudni, csalni természetesen lehet vele (benne, általa) is – ami manapság, a fotoshopnál is fejlettebb technika korában gyerekjáték, de már 60 éve sem volt lehetetlen. Valójában csak a kommentár meg a megjelenítés politikai kontextusa a bizonytalan természetű, azaz emberi, a fotó maga tárgyilagos (művészi, dokumentáló vagy amatőr), s csak a fotós és a néző lehet elfogult... Tehát, hogy Tiszay Andor, az 1920–1980 közötti évek valószínűleg legnagyobb magyar dokumentumgyűjtője, a jeles könyvtáros és mindenek: színész, utazó, intendáns, író, rendező, műfordító, azt írta a saját, 1956-ban készített, s valószínűleg még sose publikált fotói alá például, hogy: *A híres Corvin sarok az ellenforradalom első periódusában*, az nem egyszerűen egy eseményekre vonatkozó adatközlés, hanem egyúttal a korszakról szóló, és persze a szemlélőkről meg a szemléletről valló tudósítás is. De ugyan hányan nyilatkoztak vagy írtak itt másképpen '56-ról évtizedeken át?! Pedig valószínűleg még jócskán hevernek hasonló fénykép-albumok, teli fotótasakok fiókokban, elrejtett, elfelejtett dobozokban. Ezek a képek is egy albumban álltak 50-60 évig, többek sorában. A fotós megelőző személyes élet-dossziéja egy 1954-es prágai utazás fotóival zárul, ennek az albumnak a második felében pedig egy 1962-es moszkvai látogatás képdokumentumai következnek beragasztva, egy új Marx-szoborral, a Mauzóleumból kipaterolt Sztálin új sírjával, az új Rasszija Filmszínház képével stb.: ahogyan

Szovjet madárrijesztő
a Nagykörúton

A híres Corvin sarok
az ellenforradalom első periódusában

egy magát kultúrtörténészként megfogalmazó gondos dokumentaristához illik, önéletének rögzítésekor. Nyilván tudta, hogy egyszer az utódok belelapoznak a könyvbe, és közzéteszik az arra érdemes iratokat, fényképeket. Ennek a pár fotónak az ideje, úgy látszik, most érkezett el. Kommentár nélkül.

Bakonyi Péter

Ez maradt
a Rókus-kápolnából

Költözködő asszonyok
a kiégett Divatcsarnok előtt

Lövészállás (Kálvin tér)

Flaszterbarikád a Múzeum körúton

Dobos Marianne

Mikoron Dávid...

Első szent királyunk halálának 950. évfordulójára, 1988. Nagyboldogasszony (Mennybemenetel) ünnepére egy albumot készítettünk Schéner Mihály festőművész barátommal. Száz rajzával kereste, illetve fogalmazta meg a feleletet mint örökzöld alapját annak az emlékezés koszorúnak, melybe én szedegettem a vallomásvirágokat. Kérdeztem, kézzel írt válaszokat kértem és kaptam történet-szektektől, íróktól, költőktől, zeneszerzőktől, művészet- és irodalomtörténészektől, és az ökumenizmusra tekintettel megkérdezett magasrangú egyházi személyiségektől. A Budai Ferences Rendházból is vártam „kéz”íratot előzetes telefonos megkeresésemre. Váratlan meglepetés érkezett. Mielőtt a sorokat olvasni kezdtém volna, rácsodálkoztam a levél papírára, annak nyomtatott fejlécére, melyre V. V. ferences gondolatait írta. „Nagy ember”, „okos ember” és „szerény ember” – összegeztem magamban, és boldogan válogattam írását az ünnepi albumba.

hungarian catholic apostolate

PASTORAL CARE OF HUNGARIAN MIGRANTS AND REFUGEES

ST. LADISLAUS FRIARY
215 Somerset Street, New Brunswick, NJ 08901, USA

(201) 545-1427
(201) 846-9543

Very Reverend Basil Végvári, O.F.M.
Liaison, Bishops' Committee on Migration

Szent István-e? van : 950-ik évfordulója halálának. S most,
mikor egy minőségi és az összes börtönöket átfogó Mária-évet
is zárunk, azt kérdezzük, újra: „Hol vagy István-Érke?”

Nőnkünk pokra Rómában, Péter sírjához is elvárható lehet.
tünk; ottban a szentjéket nagy, nemzeti főmunkákra, a
szent Érték alapította egyházi ügyek kezeltetésére környé-
ket híresztelő főmunkák szolgálták meg. Ezekre kértünk, mintha
nagy nemzeti dilemmánkat poncsoltuk volna az évek: Hol
vagy István-Érke? ... románként megfogalmazva, kibővíthet-
ségeink, és egyre bizonytalanabbnak tűnő jövőnk megfigyelés
idején?

50 éves jubileumát ünnepeltük az Eucharisztikus Kongresszuson.
Fülszavunk: „Eucharisztia, Otáriszentek...” melyben akkor szólt
akkor a hivatalos évet míg a feleletet írtam. Később
doholt Érték pozitívumát a Szent Munkánk Híresztel, de-
nyes minőség — A papai köröket felidő.

most, ottban az időt, mikor ezeket az alkalmakat gond-
folt, meg mindig azt kérdezzük: „Hol vagy István-Érke?”

Affiliated with
Bishops' Committee on Migration
of National Conference of Catholic Bishops

bó bácsi) és Folly Gábor nevét. „A budai Vár védői voltak, és én meg, november 4. és 7. között, a Vár védőinek a parancsnoka” – magyarázza. Teljes a megdöbbenésem, bár azt már hallottam róla, hogy 1957. szeptember 2-án a Magyar Szabadságharcos Szövetség elnökévé választotta Chicagóban.

De mit csinált a szerzetes a forradalomban s az azt követő nemzeti szabadságharcban, amivel kiérdemelte ezt az – azt hiszem, egy barát esetében a történelem folyamán is ritka – címet? – kérdezve, kértem tőle, a beszélgetést.

„Harminchárom év után arra kér tehát, hogy gyónjak erről – válaszolta, majd folytatta: – Ne csináljunk interjút csupán, mert nemcsak a tényeket szeretném elmondani. Hozzáfűzöm saját belső indíttatásaimat, és mindazt, ami kötelezett a családi hagyományaink alapján.”

Valóban, amikor a megrendítő temetőlátogatásból hazatérve elővettem a magnetofont, először anyai nagyapjáról szólt, aki Prohászka Ottokár nagyra becsült kántorkarnagya, munkatársa, a püspöki székesegyház orgonistája volt. „Nem hajlítható ember, olyanfajta, akit csak törni lehet. Akinél az igen az igen, a nem pedig nem, s ami a kettő között van, az az ördögé. Így is élt. Akár bölcsen, vagy csak kevésbé okosan, de mindig igazan. Letartóztatták 1919-ben, és 1945-ben is. Bátorsága, csodálatos jelleme mentette meg a kivégzéstől. Nagyanyámat ‘kedves Margit asszonyának’ nevezte a püspök. A nagyszüleim tizenhárom gyermekük nevelése mellett is találtak időt arra, hogy a rájuk bízott ‘jósolgálatokat’ mindig megtegyék. Édesanyám volt a legidősebb gyermekük. Mi is nyolcan voltunk testvérek. Édesanyám 38 éves korában hagyott árván bennünket. Két kishúgomat ápolta, s tőlük kapta el a számára végzetes fertőző betegséget. Legidősebb testvérem akkor 15, a legifjabb pedig egyéves volt. Szerencsémre, én még igen pontosan emlékszem anyámra. Mióta a másik oldalról vigyáz ránk, gyakran hallom: ‘Kisfiam, ezt tedd!’, vagy éppen: ‘Kisfiam, ezt ne tedd!’ Az Isten és az ember szeretete, a jóság és humánus, a latin, német, francia nyelv és a zenei ismeretek mellett, amire mind édesanyám, az igen művelt és mélyen vallásos asszony tanított, tőle, tőlük kaptam a dolgokra való odafigyelés képességét is.”

Ezeket azért mesélte el előljáróban, hogy érthető legyen, miért indul el gyalog, megszegve a szent engedelmességet egy ferences szerzetes 1956 októberében a forradalom Budapestjére. Valahová, ahová nem küldték, nem helyezték, de tudta, hogy mégis ott a helye. Akkor 27 éves volt, Esztergomban a ferences fiúgimnázium internátusában élt és dolgozott, az első osztálya éppen az érettségire készült, amikor féltve, hitetlenkedve hallgatták a forradalomról érkező híreket.

„Szeretem a nyilvánosságot, a magányosságot, de most úgy éreztem, nem maradhatok ki a történelemből – folytatódott az őszinte emlékezés. – Ne hozz szeggyent az anyádra! – hallom a benső hangot, miközben utoljára rakok rendet a cellámban. Tudom, sietnem kéne, ne találkozzak senkivel. Mégis, mire elkészülök, már késő. Szaladtam le a lépcsőn, de megszólalt a csengő. Az ajtóban már rám nevet a portás-testvér: Hová megy, Vazul atya? Mit makoghattam neki, s mit gondolhatott ő? Szerzetes sísapkában, síbakancsban, keki színű kabátban, kofferrel kifelé rohan... Majd jövök, majd jövök, húztam be az ajtót magam mögött.

Vonat nem ment. Gyalog indultam Budapestre. Mint egykori katonaiskolás, majd hadifogoly a legifjabbak közül, mindig szerettem volna valamiféle hősi

halott lenni, szerzetesként pedig felfalt misszionárius, mondjuk. Ez így őszinte. Van ebben belső indíttatásomból s a nyilvánosságszeretetből egyaránt. Már úgy látszott, győztesen befejeződik minden, s én azt nagyon zokon vettem volna a történelemtől, ha engem kifelejt. Három órakor értem Budapest határába. Magyar páncélosok zárták el az utat. Sapkájukon vörös csillag, arcukon sokféle érzelem és gond. Félhangosan beszélgettek. Mikor megláttak, megállítottak. Messziről jövök, a szüleim Budán laknak, s visszamenni nem tudok. Kértem, saját felelősségemre engedjenek be. Ellenkezésüket látva, mentő ötletem támadt, megkérdeztem: 'Maguk hordják még ezt a csillagot? Amerről én jövök, ott már lehullott!' Erre beengedtek. A fal mellett haladtam, fegyverek ropogtak, eltalálhattak volna. Egyre reménytelenebbnek tűnt az én történelmi részvételem...

Végül, talán valami plakát alapján, a Forradalmi Diákbizottsághoz kerültem. Be akartam jutni, de hogyan? Mondtam: 'Ferences pap vagyok, de katonaiskolás voltam. (Vajon melyik a jobb?) A vezetővel szeretnék beszélni.' 'Mi marxisták vagyunk' – így ők. Mire én: 'Erről talán elég lesz később tárgyalnunk, mondjuk az iskolareform vagy a hitoktatás bevezetésének megbeszélésekor, de addig egyezünk ki, s engedjete be!' Megvertem az ajtót. Beléptem. Kezet ráztunk. Pillanatok múlva riporter voltam. A Forradalmi Diákbizottság megbízottja. Pecsétes papírt is kaptam erről, s már küldtek is, hogy az egyetemi lapok számára csináljak tudósítást a Kilián-laktanyában. Gyűlés készül ott: most döntik el, hogy Király Béla vagy Maléter Pál lesz-e a nemzetőrség főparancsnoka. Ez jó feladat volt a valahai katonaiskolásnak. Mint papot, az Uri utca 62.-be is elküldtek, a régi prímási palotába, hiszen Mindszenty már kiszabadult. Gyorsan iparkodtam a két megbízást teljesíteni; úgy éreztem, már hivatalosan is szabadságharcos vagyok."

És mondta, mondta. Elbeszélte, hogyan lett a Vár katonai parancsnoka, hogyan erősítette a fiatalokat emberséges rendbe pillanatok alatt. Felelősségteljes fegyelmet alakított és tartott fenn. Majd látva a túlerőt, békésen feloszlatta a védőket. Megmentve őket az életnek, a Vár maradványát pedig a mai átépítésre készen. És mindazt, amit elbeszél, dupla visszaigazolás fogadta. Ezt kell még elbeszéljem az utókornak, ez hitelesíti Vazul atya valamikori elbeszélését, amelyet azonnal leköszölt a Stádium folyóirat következő száma, majd pedig betettem az *Akkor is karácsony volt* trilógiám második kötetébe, a *Bölcsészek 1956-ban* címűbe ezt a különösen is szép és fontos történetet. Aki akarja, ott el is olvashatja.

Aztán múltak az évek, és abban a szerencsés jelenetben lehettem résztvevő, amikor az I. kerület azzal ünnepelte meg a forradalom és szabadságharc évfordulóját, hogy a Dísz tér 3. számú ház kapualjában, amely a Vár parancsnokságának főhadiszállása volt, emléktáblát állított. Vazul atya szentelhetette fel, megemlékezve kivégzett egykori harcostársairól. De ezt megelőzően a Városháza dísztermében emlékülést tartottak, ahol – íme az igazmondás csodája – Vazul atya szinte szó szerint elismételte a valaha nekem mondott történetét. Mellettem ült a férjem. Annyira bennem élt az atya lelkesen elmondott valamikori szövege, hogy néha előre súgtam neki a következő szavakat. Íme, az igazat csak egyféleképpen lehet továbbmondani, ismételni. Ahogyan Vazul atya a nagyszámú meghatottan ünneplő előtt a Vár védelmének felejtethetetlen történetét felejtethetetlenül idézte fel.

De nemcsak ő beszélte el ezt a történetet. Volt még egy, 1956 őszén majdnem a halálból szabadult, börtönviselt fiatalember is, aki, miután végigsétálta és figyelve elemezte magában a forradalom különböző eseményeit, amikor a szovjet tank-hernyók elindultak Budapest ostromára november 4-én hajnalban, úgy döntött: az ő számára is elmúlt a meditáció ideje, elérkezett a fegyveres ellenállás pillanata. És elment a Széna térre, csatlakozott a vár védőjéhez. Jelentkezett a parancsnoknál. Egymásra néztek, és tudták, hogy bízhatnak egymásban. Nevet, foglalkozást nem kérdeztek. Mindketten végiggondolták a védelem esélyeit, majd az adott pillanatban mindketten a felesleges vérontás helyett a terep csendes átadása mellett döntöttek. Ezer év történetét magukban átgondolva. Soha többé nem találkoztak. A fiatal utóbb Kossuth-díjas író lett, a Kortárs főszerkesztője, a legrázósabb társadalmi kérdések mindmáig legizgalmasabb átgondolója. Fiának többször is beszélt a várbeli jelenetről, és mindig elgondolkozott azon, ki is lehetett az a félig katonás, félig papos parancsnok, aki kezébe adta a fegyvert és ellátta feladatokkal. Fia pedig egyszer csak elkezdte az apja életének rejtélyét felfejtve a huszadik századközép hazai rejtélyeit megírni. Elhozta készülő regényét, és megoldatlan problémáit sorolta. És nagyot nézett, amikor elbeszélését én fejeztem be, kimondván előtte a keresett és pontosan leírt személy nevét. Honnan tudod? – kérdezte. Mire kezébe adtam a könyvem. És a két történet egybevágtott. Ugyanazt beszélte el ezekről a napokról Száraz György valaha a fiának, mint amit nekem magnóba mondott Vazul atya. Az igaz történetek, egymást igazolva, egybefonódtak. Azóta az utóbbi év legnagyobb könyvsikere az *Apám darabokban* lett. A magyar regényirodalom legsikerültebb darabjainak egyike. Az összetartozó emberek nemcsak az életben, de az irodalomban is összetalálkoztak, egymást hitelesíthették. Történelmünk és irodalmunk magas pontjai ölelkezhetnek. Ünnepi alkalmat szervezve maguk köré a valóságban, és annak metafizikai végiggondolása során. Kivételes, ritka pillanatként: nem ellentmondtak egymásnak, hanem példázattá alakult általuk a párhuzamosak találkozása a végtelenben. A felelősségteljes döntés megszületésének keserves, mégis méltósággal felfemelő példáját adva a tettek és az elvek távlatával is.

A menekült Vazul atya 32 évi távollét után mint „kegyesen” hazaengedett egykori elítélt láthatta újra az édes hazát. A halálraítélt hazalátogatását, mint sok hozzá hasonló szabadsághőst is ugyanis nem tartották kíváncsinak. A Grósz kormányzat akkor kezdett hirtelen előzékenységgel foglalkozni hazalátogatása formaságaival, amikor McCarrick, New York-i érsek kinevezte az Amerikai Püspöki Kar Menekültügyi Bizottságába. Fontosnak tartva, hogy a fontos személyiség olyan jó benyomásokat szerezzen, melyekről visszatérve kedvezően számolhat majd be.

No ez az, ami már a hegyeshalmi határnál nem így sikerült. A körülmények úgy alakultak, hogy nem adódott mód a barna baráttruha, rajta a szabadságharcos jelvény, '1956. X. 23' felirattal, civilre cserélésére. Az útlevel vizsgálatánál ez a jelvény nézett szembe a sarló-kalapácsossal, melynek viselője tudtul akarta adni, szúrós tekintetével, hogy „ki is az úr a mi népi demokráciánkban”.

Nem, nem erről álmodtak 1956 hősei, amikor „...elsősorban nem materiális célokért folyt a harc. Emberséget, jogot, félelemmentes, építő hétköznapi életet, a hit és az erkölcs megnyugvásos ünnepnapjait követelte akkor egy

tisztességtelen életre kényszerített nép. Míg Marx és Lenin műveit égette az utcákon, nem volt hajlandó vita tárgyává tenni valójában szociális vívmányait. A paraszt, aki meglátta végre saját földjét, és a munkás, aki verejtékezésének értelmét kereste, nem tűrhette többé, hogy másé legyen az ország, mint egészen az övé” – ahogyan azt a XX. század legtisztább és leghumánusabb forradalmára emlékezve mondta Végvári Vazul OFM 1957. október 23-án a New York-i Carnegie Hallban.

Miközben nem felejtjük nevét, emlékezzünk vele együtt.

Memento

*Kivégzett mártírjaink emlékére
(1945–1956)*

Akiket az embertelen barbárság elűzött
„bölcsőd az” – földünkről, az élők honából, reájuk
bujdosó kurucok énekével emlékezem.
*„Őszi harmat után, nagy hegyeknek
ormán fújdogál a hideg szél.
Zöld erdő harmatát, piros csizmám
nyomát hóval lepi be a tél.
Ha minden elmarad, Isten el nem marad,
reá bízta magamat.”*

– reá bízta magunkat.

Annyi évnek 365 napján át hiányoztatok.

Hiányoztatok ott, ahonnan kiszakított
benneteket az önkény,
s annyiszor, ahány esztendőnek szomorú
évfordulóin

valaki újra megnézte egykorvult, fiatal
arcotok a képen,
mit anyaszívekbe égetett a bánat, és
görcsös kezek gyűrtek cafattá, hogy a
megsegítő Isten tenyerébe morzsolják a
testük-lelkük tövises füzérét hitvesi ujjak.

A nappalok felejtető robotjára rendre
eljöttek a hiába váró esték. 365 éjjelnek
magányos párnáin és hány esztendőnek
siratófalánál szólongatta oly-rég-rabolt párját

aki csak *volt asszony*, mikor gyermekei
az apjukat keresték.

Ti annyiszor 12 hónapon át hiányoztatok,
ahány mindenszentek estéje van a
temetőknél, annyiszor 53 hétnek
újra elmúlásán, annyiszor,
mikor a halottak napi gyertyák
a csonkjukig égtek.

Hiányoztatok a sírkeresztek helyén, ahol
feledést parancsolt a gyilkos:
neveteket hogy senki meg ne lássa;
Lovak patájára bízták a szertartást –
temető árkába névtelen nevetek írták üres
rubrikákba.

Évek is elmúltak, sokatok halálát
nem hihette volna a konok reménység;
a megöltek nevét kívénhedt sírásók
suttogták,
postások hordták a hírt,
megsúgta a szomszéd, hogy melyik
hajnal-órán – 365 éjjelnek előtte –
földelték el szegényt.

Mit mondtatok akkor, utoljára ízlelt
fuldokló szavakkal? Nyögésetek hangját
őrzik még az erdők, panaszolja visszhang,
de kalapot emelnek-e az utánatok
jövők?
Iskolák padjain történelemkönyvek,
október 6-oknak gyász-karszalagján
megemlegetnek-e még?

Mondják-e majd erre is, meg arra, hogy
fenyőfagyújtáskor hiányoztatok,
hányaknak és hányszor, mikor az élet
jászolánál éjféli miséknek kántáló estéin
nélkületek jártak?

Csillagszóróikból lábatok elébe
visszaváró ösvény hiába világolt, nem
jöttetek ti meg harangkondulásra,
vízkeresztre se, se farsangolásra, nem
hozott vissza a feltámadó húsvét, se piros
pünkösdek minden újulása.

Kimeszelt gödrökbe hulltatok ti bele, mint
ellobbant kanóc a fehér viaszába.
Százeezer zászlóinkkal mi szörnyeteg
bálványoknál jártunk, csillag-piros
zarándoklást mikor úgy utáltunk, akkor
hulltatatok ti bitófák tövébe – kegyetlen
jelenből *feledő jövőbe*.

Meghajol egyszer majd nektek is a zászló.
Katonazenékkel, új sapkarózsákkal
vöröscsillag-tépő ádáz indulattal kiált
„soha többet” egy későbbi gárda
himnuszos danákkal.

Igaz lehet? Balsors-káromlással érkezik hát
végre méltóságos ünnep? Ápolva eltakar
sírokon a virág, megszólal a kürtszó, kései
koszorúval hozzátok hajoló miniszterek jönnek.
AZ IMÁNK csak ennyi: kegyetlen bírakat
isteni irgalom neveljen bánatra,
feloldozására elégtételt adjon, aki gyilkolt,
Krisztusban áldozat és hóhér egyként
megtisztuljon.

A halálos harcban fáradottat
nyugtassa az Isten,
aki felejtene, hajnali kettőkor rettegőn
ébredjen: bőrkabátos rendőr arcába
meredjen.

Jaj, a zsebre dugott kézben
pisztolyok rejlenek, ködös látomásban
bilincsek csörrennek.

Aki felejtene, mindig emlékezzék!
Helyetted, ha hallgatsz, a kövek szóljanak,
s az emlékező esték...

Ezt a *mementót* vértanú bajtársainkat
megtisztelő Miniszterelnökünknek ajánlom
– a háború egykori hadapródjaként s mint
az '56-os lángolás egyik veteránja.

Mikor csak teheti, emlékezzék velünk,
és emlékeztessen is meggyilkolt hőseink
áldozatára.

Adja tovább, kérem, *gyermekei*
anyjának, memorandum gyanánt,
 és minden nemzeti asszonynak,
 nemzetünk termékeny álmait holnapba
 ringató kis menyasszonyoknak,
 hogy családi tűznél tanulságos mesét
 melengessen, évfordulóinknak
 napnyugovásán a hazáért áhítatos
 imára serkentsen.

Kapisztrán János ajkára egy börtönben
 kínzott, ferences magyar zeneszerző ezt az
 imát adta, a rácsok közül hangzót:

*„Fejem lehajtom, kezem kitárom, szózatod
 vettem, indulni vágyom. Miatyánk, Isten, ki
 vagy a mennyben, neved szent légyen,
 jöjjön országod, legyen meg mindig a Te
 akaratod. Legyen meg mindig... égen és
 földön... a Te... a Te akaratod.”*

**Nemzetünk vészes fogyatkozásának
 idején**, hadd szórjuk holt hősök neveit:
 csírázó magjaként a jövőnek –
 egy élni akaró ország megtartó, anyai
 kötényébe.

Budapesten, a mártírok nevével áldott
 emlékműnél, *Orbán Viktorné Lévai*
Anikónak – 1999. június 25-én.

*Az 1945 és 1956 között kivégzett mártírok
 emlékművének koszorúzásán elmondta:
 Végvári Vazul ferences, a budai Vár-körlet
 '56-os védőinek egykori parancsnoka.*

Dankos Pél Péter hercos k'rsamuk

Roman Herz

Donches P. P. handbuch
an der universität: hürden der basen-
gelehrten. *M. L. Z.*

A nome Rommelia ha vörös, s ha ~~felh~~ önöm
 és névnapos, ha mintanyizunk!

Szerkeszti az ideiglenes szerkesztőbizottság

Tagiai:

Máté Imre főszerkesztő, Román Károly felelős szerkesztő
 ifj. Domokos Pál Péter, Kabdebó Loránd,
 Szakács Sándor, Veres Károly

„Ma már hozzáférhetetlen a *Tiszta szívvel* egyetlen megjelent száma. Domonkos Pál Péter barátunk aláírta a szerzőkkel a maga példányát, ez megmaradt, örülök, hogy reprint példányát a Napút most közlést teszi. Persze mi nem egyetlennek terveztük, hanem egy majdan nagy jövőjű folyóirat első számaként hoztuk össze bele az írásokat.”

Kabdebő Lóránt szavai a Tiszta szívvel 1956 őszén megjelent egyetlen számának aláírt példányából, amelyet a Káva Téka-füzetek 3. darabjaként jelentettünk meg 2006-ban. Kabdebő professzor – alkosson még nyolcvanévesen sokáig, kívánjuk – előszavából idézünk.

P r o l ó g u s

Nem több a mi vágyunk, mint tiszta szívvél a kenyér jutni, és bemutatkozni, megmutatni, hogy az ember nem ~~meg~~ lehet el önmagát, ha szorosan kapcsolódik nemzedékek hitéhez, ha tudja, nemcsak önmaga, de nemzete számára sincs újra genezis. A valóságot el nem tagadhatjuk: mi vagyunk és létünk maga felelősség.

Ez a felelősség vezet bennünket, amikor megmutatjuk magunkat s amikor céljaink közt az építés hitének ereje szilárdul.

Az állították rólunk, a mi generációnk nem tudja önmagát. Nem igaz. Sőt, talán sokkal jobban tudjuk önmagunkat, sem hogy meggondolatlanul szólni mörénk, de nemzedékünkben, mint a föld gyomrában rejtett, formálni kész tüzek, gyúl az erő.

A mi szellemünk olyan korszakban kezdte meg a tájékozódást, az ismerkedést a valósággal, mely rendkívül tanulságos volt, és még tanulságosabb ma. Ezer indítéku szellemi hatás fürdőjén jutottunk el tiszta szívünkig, hogy megmutassuk: igaz, hogy csak a gondolat, az eszme, a céltudat világánál jutathatunk előre, de nem minden gondolat, eszme igaz; igaz, hogy minden mozgás, de nem minden mozgás igaz.

Azt mondták rólunk, nekünk nincsenek céljaink, eszményeink, mi elvesztett nemzedék vagyunk. Nem igaz! Sőt, ami kiesett sokaknak egy évtized fogalmi tárából, visszahozzuk, megpróbáljuk a tökély, az emberség tökélyének távolságát mérni önmagunkon, az időtől nem remegve, gerincben élni, s gerincben meghalni. Ki tudja jobban, mint az idősebbek, mit jelent az emberek számára ez, ha nincs.

Azt hirdették rólunk, nincs politikai öntudatunk, a séma, a képletek szülöttai vagyunk. Cáfoljam, minek? A negyvennyolcas ifjúságnak nem kellett átfogó irányított szervezet. Szükség volt rá, lett, s a fejlődés, az ország fejlődésének szükséglete irányította: irányították. Magunkon érezzük: csak a társadalmi szükséglet indíthat életrevaló ifjúsági mozgalmat, s indít ma is. Érezzük ezt, s tudjuk, ettől a pillanattól az egységesítés spontaneitása már tévelygés, és a helyzet föl nem ismerésén alapul. Nem véletlen, hogy az ifjúsági mozgalom, épp az elmúlt években súlyadt a legmélyebbre, nem véletlen, hogy a Petőfi-kör most vivja és szilárdítja a szükséglet jogát.

A szükség, a felelősség tudata hozta életre ezt a lapot is, melynek célja nem kétséges már: tömöríteni m i n d e n k i t, aki a tiszta szív híve, egységbe hívni m i n d e n k i t, aki tudja a mai ifjúság feladatát: vállvetve harcolni a politikai életben is az idősebb generációval, mely nem kevesebbet harcol, mint az ország igaz megújodásának kiteljesedéséért, és tanulni teljes erővel, hogy ne hozzunk szűgyent a fejlődésre, ha a harc csak a mi vállainkra nehezedik majd.

E lap célja nem több, csak ez.

Péterné, az öreg ~~nikely~~ Szakács Sándor

Sándor Sándor

Páncélgyűrű

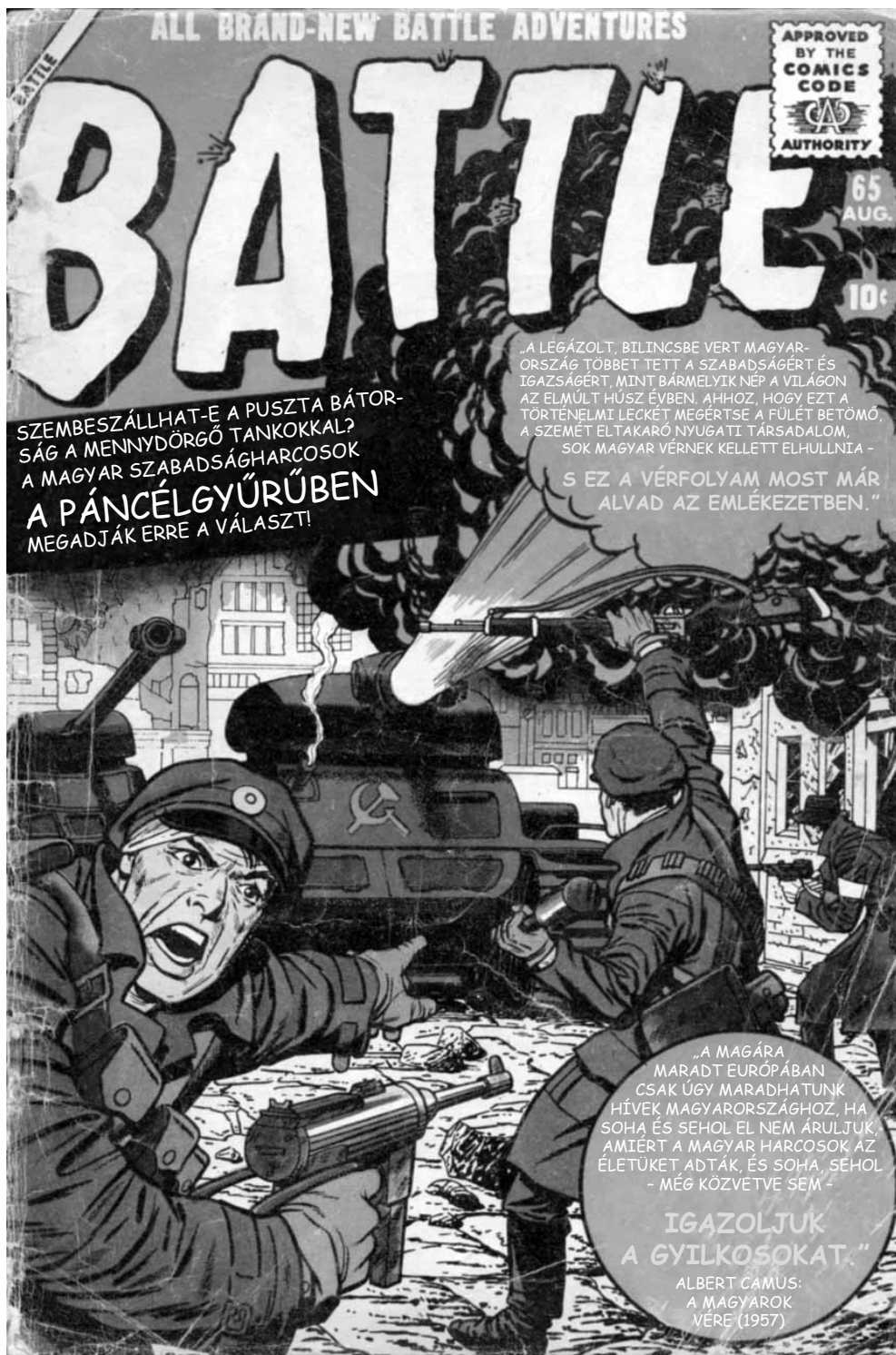
A nyugati és a tengerentúli művészetben, de akár a tőlünk alig karnyújtásnyira lévő délszláv régióban is – az irodalomban, a képzőművészetben, a filmben, a színházban, a képregényben, a zenében – természetes, hogy az alkotók naprakészen reagálnak műveikben az aktuális társadalmi jelenségekre és különféle folyamatokra, politikai eseményekre, forradalmi földindulásokra. Nem is sejtem okát, miféle gyökerekre vezethető ez vissza, de csak itt, a Kárpát-medencének ebben a kis magyar szegletében ragadt meg az ettől való kategorikus elzárkózás, a kulturális lenézése, lebecsülése – az efemer megbélyegző jelzője mögé bújva – mindennek, ami már többé-kevésbé köszönő viszonyt alakított ki hétköznapijaink valóságával, s merészel aktívan reagálni is arra. Mintha a természetes részese lenne... Mert mije, ha nem része egyébként is, akkor is, amikor nem hajlandó ezt tudomásul venni? Értem én, persze, hogy a sokkos ébredés, felelősségmérés a szovjet típusú világból, amelyben mindenkinek kötelezően meg kellett írnia a saját Sztálin-versét, ha érvényesülni akart, szinte természetes módon hozta magával a művészetek idegenkedését és elzárkózását a társadalmi-politikai aktualitásoktól a rendszerváltoztatás idején, de egyáltalán nem biztos, hogy helyesnek, sőt, hogy életképesnek látom ezt a magatartást. Hiszen, ha a magyar irodalom legnagyobbjaira gondolunk, akkor bizony Babits Mihálytól Ady Endrén át Tóth Árpádig és Kosztolányi Dezsőig mindenkinek vannak az életművében olyan remekművek, amelyek épp a napi politikai aktualitásokra reflektálnak.

Mint a művészetek teljes palettája, az Egyesült Államokban a képregény is azonnal reflektál a világpolitika aktuális eseményeire. Így egyáltalán nem meglepő, hogy a ma már Magyarországon is széles körben – de mégis elsősorban a nagy költségvetésű mozifilmek révén – ismert Marvel Comics kiadójához elődjé, az Atlas gondozásában megjelent Battle című sorozat 1959-es augusztusi, sorrendben hatvanötödik számában egy ötvenhatos képregénnyel tiszteltgett a magyar forradalom hősei előtt.

Alig három évvel a szabadságharc brutális leverése után Amerikában tehát már képregény dolgozta fel a magyarországi eseményeket. Szerzőként pedig az alkotást az a Jack Kirby (1917–1994) jegyzi, akit ma már a tengerentúli képregény egyik legnagyobb, legendás alakjaként tisztelünk. Munkásságára jellemző, hogy a valóság fényképszerű utánzása helyett mindig is sokkal nagyobb hangsúlyt fektetett a lendületességre, a mozgás, a különböző mozdulatsorok ábrázolására, de sokszor a torzulás határáig eltúlozta a szereplők méreteit is. Ugyanez jellemző a Páncélgyűrű című alkotására is, ahol épp ezek a rajztechnikai megoldásai adják meg a cselekmény nélküli történet lendületét, s ragadják magukkal olvasójukat. Ennek a képregénynek ugyanis nincs összefoglalható, elmesélhető cselekménye; ellenben épp a forradalmat meséli el a külső szemlélő szempontjából, egy-egy kiragadott motívum kidomborításával, érzékletesen, s mégsem érzélgősen, tényszerűen, s mégis megfelelő alkotói szabadsággal.

Mindezek összessége pedig, akárki akármit mondjon is, soha nem lehet efemer.

Szabó Palócz Attila

SZEMBESZÁLLHAT-E A PUSZTA BÁTORSÁG A MENNYDÖRGŐ TANKOKKAL?
A MAGYAR SZABADSÁGHARCOSOK
A PÁNCÉLGYŰRŰBEN
MEGADJÁK ERRE A VÁLASZT!

„A LEGAZOLT, BILINGSBE VERT MAGYAR-ORSZÁG TOBBET TETT A SZABADSÁGÉRT ÉS IGAZSÁGÉRT, MINT BÁRMELYIK NÉP A VILÁGON AZ ELMŰLT HÚSZ ÉVBEN. AHHOZ, HOGY EZT A TÖRTÉNELMI LEKÉT MEGÉRTSE A FÜLET BETÓMÓ, A SZEMÉT ELTAKARÓ NYUGATI TÁRSADALOM, SOK MAGYAR VÉRNEK KELTETT ELHULLNIA -

S EZ A VÉRFOGYAM MOST MÁR
ALVAD AZ EMLÉKEZETBEN.”

„A MAGÁRA
MARADT EURÓPÁBAN
CSAK ÚGY MARADHATUNK
HÍVEK MAGYARORSZÁGHOZ, HA
SOHA ÉS SEHOL EL NEM ÁRULJUK
AMIERT A MAGYAR HARCOSOK AZ
ÉLETÜKET ADTÁK, ÉS SOHA, SEHOL
- MÉG KÖZVETVE SEM -

**IGAZOLJUK
A GYILKOSOKAT.”**

ALBERT CAMUS:
A MAGYAROK
VÉRE (1957)

EGY HARCBA SINC ANNYI DÜH ÉS ELKESEREDETTség, MINT A SZABADSÁGÉRT FOLYTATOTT KÜZ-
DELEMBEN! EGY HARC SEM OLYAN DICsÓsÉGES, MINT AZ, AMELYET HÉTKÖZNAPI EMBEREK VÍVNAK A
TÜLERÖVEL FELVONULÓ KÉPZETT KATONAI STRATÉGAk ELLEN, A MÉRHETETLENÜL ERŐSEBB TŰZÉRsÉG
ELLEN, A FEFEGYVERZETT KATONAI ERŐ - ÉS A BIZTOS PUSZTULÁS - ELLEN!!! ELEVE REMÉNYTELEN
HARC VOLT EZ! AKÁRCsAK sÁMTÁLAN KORÁBBI ÖSSZETŰZÉSben IS, AMIKOR A GYÖZELMI ESÉLYE-
KET ELHOMÁLYOSÍTTOTA A HARC ÉRTÉKE! ÍGY TÖRTÉNT EZ NEMRÉG MAGYARORSZÁGON IS, AMIKOR
A SZABADSÁGHARCOSOK ÚGY VÁLTAK HALHATATLANOKKÁ, HOGY FElMÉRHEtETLEN BÁTORSÁG-
GAL NÉZTEK SZEMBE AZ ELNYOMÓK, A MEGSZÁLLÓK MINDENEN ÁTGÁZOLÓ, MINDENT ELTÁPOSÓ
TANKJAIVAL! ÍME EGY TÖRTÉNET ARRÓL, HOGYAN KÜZD EGY VÁROS REMÉNYTELENÜL, DE AZ UTOLSÓ
PILLANATIG HŐSIESEN -

A PÁNCÉL- GYŰRŰBEN!

FÖNT: AKKOR MÁR NEM VOLTAK TANKOK A VÁROSBAN. CSAK AZ A NÉHÁNY DARAB MARADT MÉG OTT, AMELYET A HARCOSOK MEGSZEREZTEK A SZOVJET ELNYOMÓK ELLENI HARCBA. A FRISSEN KIHARCOLT SZABADSÁG ÖTÖDIK NAPJÁN... ÖT NAPPA A SZTÁLIN-SZOBOR LEDÖNTÉSE UTÁN. AMIKOR MÁR A LENIN- ÉS SOK MÁS KOMMUNISTA EMLÉKMŰ SEM ÁLLT A RÉGI HELYÉN. A SZOBESZÉD ELKEZDŐDÖTT... ..

AZT MONDJÁK, HOGY AZ OROSZOK EGYÁLTALÁN NEM MENTEK EL. MEGINT KÉSZÜLNEK VALAMIRE, A VÁROS SZÉLÉN VONTÁK ÖSSZE A PÁNCÉLOSAIKAT...

HIHETETLEN. ÉN NEM HISZEM... EZ NEM LEHET IGAZI!

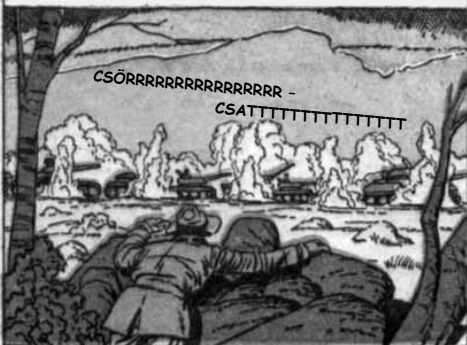

IGEN, EZ TÉNYLEG HIHETETLEN! A HIRTELEN KITÖRT ELKESEREDETT FELKELESBEN A NÉPHARAG ELKERGETTE A MEGSZÁLLÓKAT. A KORMÁNY PEDIG AZÓTA IS IGYEKEZETT A TÁRGYALÁSOKON ELÉRNI, HOGY MAGYARORSZÁG ISMÉT SZABAD ÁLLAM LEGYEN... MINDEZ AZONBAN NEM NYUGTATTA MEG EZT A BICIKLIS KISFIÚT!

JÖNNEK AZ OROSZOK! LEGALÁBB SZÁZ PÁNCÉLOST LÁTTAM, ÉN MONDOM NEKTEK...

ÉS TÉNYLEG MEGINDULTAK! A VÁROS SZÉLÉN ÉLŐK MÁR HALLHATTÁK IS A LÁNCTALPASOK DÜBÖRGŐ MORAJÁT, DE CSAK KEVESEK MERÉSZKEDTEK KI, MEGLESNİ, HOGY MI IS TÖRTÉNIK VALÓJÁBAN. ÚGY TÜNT, MINTHA VALAMI BOGÁRFÉSZÉK RAJZANA.

HAMAROSAN ELÉRTÉK A VÁROST A KÖNYÖRTELEN HÓDÍTÁS FÜLSIKETÍTŐ HANGJAI. A BÍRODALOM BOSSZÚJA... A HÓDÍTÓ VISSZATÉRI ÉS ELTÖKÉLT ABBAN, HOGY ELEGÉTELT VEGYEN A MEGALÁZTATÁSÉRT. KÉSZ ARRRA, HOGY ELTAPOSSA A SZABADSÁGSZERETŐ PESTI SRÁCOKAT... PÁNCÉLOSAINK LÁNCTALPAIVAL ÖSSZEZÚZZA AZ ELLENÁLLÁST! AZ ACÉL NEM TŰR ELLENÁLLÁST...

A SZABADSÁGHARCOSOK AZONBAN ISMÉT FELKÉSZÜLTEK A VÁLASSZAL!

A VÁLASZ PEDIG ANNYI VOLT ---

JÖNNEK AZ OROSZOK! TÜZELJ! NEM TŰRJÜK A ZSARNOKSÁGOT!!!

IDŐSEK ÉS FIATALOK - MINDENKI CSATLAKOZOTT A SZABADSÁGHARCHOZ! FRUSKÁK ÉS HÁZIASSZONYOK! MINDENKI IGYEKEZETT KIVENNI A RÉSZÉT A FORRADALOMBÓL, EZEKBŐL A SZÖRNYŰ MEGPRÓBÁLTATÁSOKBÓL!

NESZE NEKED! ITT EGY GRÁNÁT, HOGY RÁGÓDJ RAJTA, RUSZKI!

GYERE VISSZA! NYÍLT SZÍNEN, ÁLLSZ, TISZTA CÉLPONT VAGY NEKID!

A PÁNCÉLOSOK ÁTGÁZOLTAK A BARIKÁDOKON, AZ ELLENÁLLÓKNAK MÁS FEDEZÉKET KELLTT KERESNIÜK. A HARC-KOCSIK ÁGYÚI AZONBAN ZUGÓ KÁNONBAN VETÉK TŰZ ALÁ A BÚVÓHELYEIKET. NEM VOLT HOVA MENEKÜLNIÜK!

LŐJÉTEK A HÁZAKAT! EGY LÁZADÓ SEM MARADHAT ÉLETBEN!

A BÁTORSÁG ÉS AZ ELLENÁLLÁS, AMIVEL SZEMBE TALÁLTÁK MAGUKAT, MEGŐRJÍTETTE AZ ELDNYOMÓKAT, AKIK EGY-RE KEGYETLENEBBEK LETTEK. KÍMÉLETLEN PRECIZITÁSSAL TŰZELTEK, MIKÖZBEN BENYOMULTAK MÁSOK HÁZÁJÁBA.

MOCSKOS DÖGÖK! GYERÜNK, FÜSTÖLD KI ŐKET! AZ UTOLSÓ SZÁLIG!

REJTÉKHELYÜKRŐL, AZ ÉPÜLETEKBŐL, A SZABADSÁGHARCOSOK VISZONOZTAK A TŰZET! KEMÉNYEN ELLENÁLLTAK...

...REMÉNYTELENÜL ÉS ESÉLYTELENÜL!

NÉHÁNYAN A PINCEKÉBEN KERESTEK MAGUKNAK FEDEZÉKET...

...REMÉNYTELENÜL ÉS ESÉLYTELENÜL!

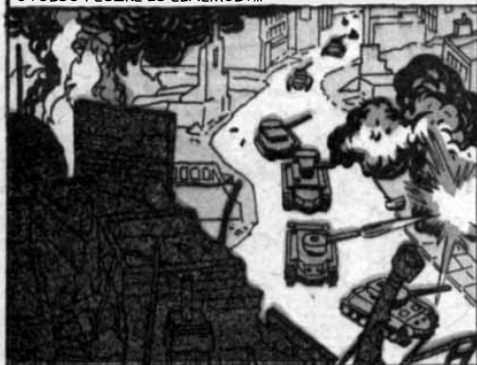
VOLT, AKI A TETŐKÖN ROHANT VÉGIG, HOGY ÜZENETET VIGYEN A FORRADALMÁROKNAK...

...REMÉNYTELENÜL ÉS ESÉLYTELENÜL!

A PÁNCÉLGYŰRŰT EGYRE SZOROSABBRA VONTÁK A VÁROS KÖRÜL, AZ ELLENÁLLÓK PEDIG PERCRŐL PERCRE EGYRE KEVESEBBEN MARADTAK!!! KERÜLETŐL KERÜLETRE, HÁZTÖMBRŐL HÁZTÖMBRE HALADVA GYLKOLTAK A TANKOK KEGYETLEN, PUSZTÍTÓ TŰZÜKKEL. ROBBANÁSOK HALATSZOTTAK MINDENFELŐL, MÍG VÉGÜL AZ ELLENÁLLÁS UTOLSÓ FÉSZKE IS ELNÉMULT...

S MÉGIS, A HŐDÍTŐK ÚGY ÉREZHETTÉK, HOGY EZ EGY VÉGTELEN TÖRTÉNET. AMIKOR AZT HITTEK, HOGY MÁR EGY FORRADALMÁR SEM MARADT, MINDIG KIDERÜLT, HOGY VANNAK MÉG OLYANOK, AKIK ELTÖKELTEK ABBAN, HOGY NEM ADJÁK MEG MAGUKAT, ÉS NEM ADJÁK FEL A HARCOT.

EBBEN A VÉRENGZÉSBEN A SZABADSÁG HANGJA MÉG MINDIG AZ EGÉSZ VILÁGHOZ SZÓLT, JÓL HALLHATÓAN...

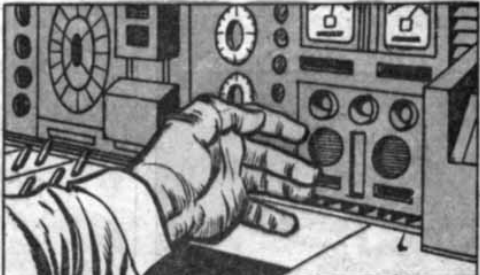
EZ A SZABAD MAGYARORSZÁG HANGJAI A HARCOK FOLYTATÓDNÁK, DE EGYRE KEVESEBBEN VAGYUNK. MINDADDIG ADÁSBAN LESZÜNK ÉS ÉLŐ EGYENESBEN SUGÁRZUNK, AMÍG KÖZÜLÜNK AZ UTOLSÓ FORRADALMÁR KÉPES LESZ FEGYVERT FOGNI...

ÉS HA MEGHALUNK, EMLÉKEZTEK RÁNK! EMLÉKEZTEK A MAGYAR SZABADSÁG-HARCOSOKRA! EMLÉKEZTEK ARRA, HOGY MI FELKELTÜNK A ZSARNOKSÁG ELLEN! EMLÉKEZTEK, ÉS A VÉGSŐ GYŐZELEM A MIENK LESZ!!!

EZ A SZABAD MAGYARORSZÁG HANGJAAA... AAAUGH!

A PÁNCÉLGYŰRŰ VÉGKÉPP BEZÁRULT AZ ÁLDOZATOK KÖRÜL, ÉS A RÁDIÓ IS ELHALLGATOTT. DE A HANGJA MÉG MA IS ITT ÉL MINDEN SZABAD EMBER SZÍVÉBEN! A TÖRTÉNELEM MÉG SOKÁIG MEGBECSÜLI MAJD AZOKAT A BÁTOR EMBEREKET, AKIK 1956-BAN MAGYARORSZÁG SZABADSÁGÁÉRT HARCOLTAK, ÉS EMLÉKEZNI FOGNAK RÁJUK MÉG AKKOR IS, AMIKOR A HŐDÍTŐKNAK MÁR RÉG BEALKONYULT.

VÉGE

Plamen Dojnov

A magyar felkelés bolgár ábrázolásai

Anélkül, hogy önsajnálkozó kijelentéseket tenne, ez a könyv rögzíti azt a tényt, hogy Kelet- és Közép-Európa más országaitól eltérően, a bolgároknak nincs sem 1956-os Magyar ősziük, sem 1968-as prágai tavaszuk, sem lengyel „Szolidaritásuk” a XX. század nyolcvanas éveiből. Richard Speaight, Nagy-Britannia szófiai nagykövete nagyon pontosan határozta meg a helyzetet egy jelentésében ’56 végén: „...a hatalmon lévők attól félnek, hogy Magyarország hatással lesz majd Bulgáriára is, a társadalom pedig a terror újabb elterjedésétől retteg. Végül is szinte semmi sem történt, mert a bolgár nem könnyen áll reménytelen ügyek mellé, s egy ilyen bebetonozott rendszer esetében (ahol még alternatív vezetők sincsenek) még a magyarokkal szimpatizálók sem kockáztatták, hogy tüntetést, még kevésbé, hogy lázadást szervezzenek: nem merészkedtek tovább annál, hogy a BBC-t hallgassák, amely adó hallgatóinak létszáma a zavarás ellenére, a jelek szerint jelentősen megemelkedett.”

És valóban: a Bolgár Népköztársaságban 1956-ban nem észlelhető semmilyen szervezkedés a kommunista hatalom ellen. A hatalmon lévő bolgár kommunisták reakciója preventív jellegű és hatékony: letartóztatják és Szófiából internálják az „el-lenséges kontingens” egy részét, kizárják az egyetemekről az „idegen elemeknek” minősített diákokat, a *politikailag veszélyes személyek* számára ismét megnyitják a koncentrációs táborokat, a lakosság körében esetleg jelentkező elégedetlenséget pedig szociális engedményekkel blokkolják. Ugyanakkor Szófiában és más városokban az ifjúság és az értelmiség széles köreiből érezhetően fellángol a szabadságvágy. Az emberek rokonszenve a budapesti felkelés iránt nem csupán *benne van a levegőben*, hanem regisztrálva is van számos – nagyrészt titkos, kisebbrészt nyilvános – szövegben is. Miközben Magyarországon tombol a felkelés vihara, szerte Bulgáriában íróasztalokon született iratok terjednek, újságokból és könyvekből kitépett lapokat, illegális felhívásokat osztogatnak, és jegyzőkönyvek készülnek gyűlésekről, kihallgatásokról és ügynöki jelentésekről.

(...) Ez a könyv elsősorban az én *A bolgár szoc. realizmus: 1956, 1968, 1989* címmel megjelent könyvem, valamint más, a témával kapcsolatos kutatási eredményeimet ismertető, a bolgár tudományos sajtóban az utóbbi években megjelent cikkeim és tanulmányaim nyomdokain halad. De ez még nem minden. A könyv egyenes folytatása az én régóta tartó szakmai és rendkívül személyes együttélésemnek a magyar kultúrával, és általában Magyarországgal.

(...) Az egyik nyilvános előadásom után, amelyben az 1956-os magyar forradalomnak a bolgár irodalomra gyakorolt hatásával foglalkoztam, az egyik kollégám – egy magyar bolgarista, aki kitűnően ismeri a bolgár történelmet, és értelemszerűen az oszmán birodalom elleni 1876. áprilisi leverte felkelést is – okosan megjegyezte, hogy bennünk, magyarokban és bolgároknak az is közös, hogy csodálatos meggondolatlansággal robbantunk ki eleve kudarcra ítélt felkeléseket. Akkor mindketten csak neveltünk. Más éles elméjű mondás nem jutott eszünkbe. Tudtuk, hogy a bolgár felkeléstől több

mint egy évszázad, a magyartól pedig több mint fél évszázad választ el bennünket. Azonban mind a ketten tudtuk, hogy ha szükség lesz rá, akkor újra fel fogunk kelni.

2012. február

(Részletek a szerző 1956: *a magyar felkelés és a bolgár irodalom* címmel magyar kiadásra előkészített, megjelenés előtt álló könyvének bevezetőjéből. A kötetet alkotó hét tanulmányfejezet egyikét némi rövidítéssel adjuk közre.)

Beszélhetünk-e a bolgár irodalomban az 1956. októberi és novemberi magyar felkelés iránti speciális figyelemről? Egyáltalán lehetséges-e olyan komolyabb mennyiségű irodalmi anyagot felmutatnunk, amely az ötven évvel ezelőtti magyar szabadságharc bolgár alakjait ábrázolja? Nem inkább arról van-e szó, hogy néhány epizodikus szolidaritási fellángolásról és az állami propaganda szolgálatában egy tucatnyi bolgár író ügyeletes reakciójáról beszélhetünk mindössze?

Nem egészen két hónappal a felkelés leverése után, Angel Todorovnak, a Bolgár Írószövetség párttitkárának összegzése nem éppen bátorító: „A szovjet hadsereg a magyar nép védelmére kelt, és megmentette őt a hóhéroktól (...) a mi szerkesztősegeinket még ilyen viharos időkben sem árasztották el az izgalmas politikai költemények (...) nagyon kevesen írnak ezekről a rendkívül fontos témákról.”¹ Ugyanez az Angel Todorov a Bolgár Írószövetség 1957. március 9-én megtartott beszámoló közgyűlésén elhangzott beszámolójában megállapítja: „A mi költőink az utóbbi időben még olyan óriási jelentőségű eseményekkel sem foglalkoztak, mint az Egyiptom elleni támadás vagy a magyarországi ellenforradalom. Pedig ezek az események egy új imperialista háborúval fenyegették a világot. Ez azt mutatja, hogy nálunk csekély az állampolgári pátosz, költészetünk komoly lemaradásban van a harci feladatokat illetően, s figyelmen kívül hagyja dicső szláv proletár hagyományait.”²

Ha előregrunk az időben, és megvizsgáljuk a XXI. század elején készült histográfiai kutatásokat, meggyőződhetünk arról, hogy ezek a megállapítások szinte egyáltalán nem változnak. Vladimir Milev *A bolgár írók és a politikai élet Bulgáriában. 1944–1970* (2001) című könyvében elsősorban a Bolgár Írószövetség és az Állambiztonság levéltáraiban fellelhető dokumentumokra hivatkozva arra a következtetésre jut, hogy a magyar felkelés ideje alatt „az írók körében igen csekély mozgolódásról van adat”, és megállapítja, hogy „a legtöbb kommunista író igen tartózkodóan reagált a magyar felkelés alatt és közvetlenül utána a hatalmon lévők által szervezett intenzív propagandakampányban való aktív részvételre buzdító felhívásokra”, és „csak néhányan”³ vettek ebben részt.

¹ Todorov, Angel, *Új jelenségek az irodalomban*, Rabotniceszko delo, 1957. 01. 1, 1. szám

² Todorov, Angel, *Harcra fel a szocialista realizmusért*, Literaturen front, 1957. 03. 14., 11. szám

³ Migez, Vladimir, *A bolgár írók és a politikai élet Bulgáriában. 1944–1970*, Szófia, 2001, 148–149.

A levéltárakban fellelhető csekély információ azonban nem leplezheti azt a tényt, hogy igen sok bolgár író nyilvános kiadványokban – napilapokban és hetilapokban, irodalmi folyóiratokban és szerzői könyvekben – részletesen írt a magyar nép felkeléséről. Precíz kutatómunkával több tucat olyan írást fedezhetünk fel, amelyekben bolgár írók az esetek többségében egyértelműen negatívan, azaz teljes mértékben a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának hivatalos álláspontjával összhangban reagálnak az úgynevezett magyar eseményekre. Itt arra a nagyszámú versre és költeményre, esszére és riportra, interjúra és cikkre gondolunk, amelyek bolgár nyelven teremtik meg az 1956. évi „ellenforradalom” irodalmi ábrázolását.

Itt emlékeztetnünk kell arra is, hogy ebben az időben a kommunista propaganda közvetlen és vitathatatlan geopolitikai, hadászati-stratégiai összefüggést fedez fel a szuezi válság és a magyarországi felkelés között, amit ma a legmerészebb történelmi képzelőerővel sem lehet bizonyítani. A XX. század ötvenes éveiben azonban az ideológiai mátrix összefüggésbe hozza ezt a két eseményt, és felfedezi a Nyugat „imperialista összeesküvését” a „szocialista tábor” ellen. Ezért a bolgár írók szövegeiben együtt szerepel az egyiptomi háború és a magyarországi harc.

Az 1956. évi magyarországi „ellenforradalom” ellen olyan költők írnak különböző verseket, mint Sztanyu Boncsev, Jordan Demirev, Georgi Bicin, Bojan Balabanov, valamint olyan rangos költők is, mint Nikola Furnadzsev, Nikolaj Marangozov, Krum Penev, Ljubomir Levcssev, Konsztantin Pavlov, Vatyó Rakovszki, Nino Nikolov stb. Cikkeket, interjúkat és riportokat közöl a témáról Angel Todorov, Szlavcso Vaszev, Lozan Sztrelkov, Georgi Karaszlavov, Ljudmil Sztojanov és Valeri Petrov; Angel Karalijcsev pedig egy 1956. november 28-án Szófiában megtartott nagygyűlésen rögtön a főszónokok: Todor Zsivkov (a BKP KB első titkára), Georgi Trajkov (a Bolgár Földműves Népi Szövetség titkára) és Kimon Georgiev (a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának tagja) után szólal fel.⁴ A Bolgár Írószövetség húsz vezető tagja írja alá és jelenteti meg december első napjaiban a *Literaturen front* című újság első oldalán azt a nyilatkozatot, amely támogatja a magyarországi szovjet intervenciót, és csatlakozik a szovjet írók által néhány nappal korábban közzétett állásfoglaláshoz.⁵

Ilyen körülmények közepette egyedül Jordan Ruszkov plovdivi költő hajt végre nonkonformista illegális cselekedetet, azaz *Felhívás a szabadságra* címmel ír egy verset, amelyet aztán Szófiában titokban kezd el terjeszteni. A lírai-politikai szórólap a magyar felkelőket támogatja, és Bulgáriában is fegyveres harcra szólít fel. Hasonló típusú reakció még Georgi Markov *Magyar ősz*, című, memoár jellegű esszéje, amelyet a hetvenes években emigrációban írt, valamint a Csudomir naplójában szereplő semleges megjegyzések, amelyek csak a XX. század kilencvenes éveiben jelentek meg.

Akárhogyan is leltározzuk azonban a bolgár írók nyilvános és titkos reakcióit a magyar felkelésre, nyilvánvalóan egy olyan specifikus, számos írásban

⁴ Lásd: részletes tudósítások az 1956. november 28-án megtartott szófiai nagygyűlésről, valamint az ott elhangzott beszédekről a következő napilapokban: *Rabotniceszko delo*, 1956. 11. 29.; *Otecseztven front*, 1956. 11. 29.; *Narodna mladezs*, 1956. 11. 29.

⁵ *A mi véleményünk*, *Literaturen front*, 1956. 12. 6., 49. szám, 5.

jelen lévő témával van dolgunk, amely komoly bibliográfiai, irodalmi és képzeletbeli alapokon nyugszik.

1956 őszén az egész bolgár értelmiség, és különösen az íróársadalom figyelemmel követi a magyarországi forradalmat – a sajtóból, a titkos és nyilvános rádióállomásokon keresztül, a híresztelésekből. Egyesek szolidárisak a magyar nép erőfeszítéseivel, mások tartózkodóak, ismét mások a szabadság utáni vágyat sietve „horthysta-fasiszta lázadás”-nak és „ellenforradalom”-nak bélyegzik. Bennünket azonban a következő kérdés érdekel: a bolgár írók a szövegeiken keresztül pontosan hogyan élik meg a magyarok felkelését? Szövegeik hogyan értelmezik azokat az eseményeket, amelyek kitörölhetetlen nyomot hagynak egész Kelet-Európa sorsán? Egyaránt találkozunk szolidaritást (noha ritkábban) és gyűlöletet (a leggyakrabban) kifejező írásokkal. Írások a becsület és a szegénység között. Azonban ez az 1956-os magyar hőstett autentikus bolgár leírása. Ellenőrizzük most ezt az autentikusságot.

Az esemény nevei. Az 1956 októberében-novemberében Magyarországon zajló események elnevezéséért folyó csata még az események tombolása alatt kitör. A bolgár újságok már október végétől egyre gyakrabban közölnek hírügynökségi tudósításokat következetesen a következő címmel – *A helyzet Magyarországon*, s ezt a helyzetet „népellenes budapesti kaland”-nak, „a népi hatalom elleni ellenforradalmi lázadás”-nak, „magyarországi népellenes cselekedet”-nek, „a kapitalizmus visszaállítására irányuló kísérlet”-nek, „az imperialista központok által hosszú ideje, gondosan előkészített ellenséges kaland”-nak nevezik, majd november 4–5-e, azaz a szovjet hadsereg által a felkelőkre mért döntő csapás után az előző napi eseményeket végleg és tömegesen „ellenforradalom”-nak minősítik.⁶

Fokozatosan azonban mind a hivatalos megnyilatkozásokban, mind a mindennapi beszédben a „magyar események” semleges kifejezés honosodik meg. Első látásra ez a kifejezés ideológiai távolságtartást és politikai elfogulatlanságot garantál. Ez az eufemizmus azonban egyre gyakrabban szolgál a hatalmon lévő kommunistáknak arra, hogy elkerüljék az „ellenforradalom” kifejezést. Egyrészt ugyanis ők nem kívánnak állandóan emlékezni a rendszer egyik legnagyobb sokkhatást kiváltó megpróbáltatására, ami a szovjet hatalom egyes magas beosztású funkcionáriusait érte, azaz az úgynevezett magyar komplexusra. Másrészt pedig így módon a konkrétumot a módszeres felejtésnek vetik alá. Így az emlékezet egyre gyakrabban képtelen megkülönböztetni az ’56-os magyar ős különböző profiljait. Ezért nem a megtörtént esetek, hanem a rájuk ragasztott címkék, nem az emberek, hanem az őket sújtó ítéletek maradnak fenn. Az „események” kifejezés ugyanis lényegében semmi konkrétumot nem tartalmaz – elmosódnak a tények és a jellemző vonások, az okok és a következmények, a mozgatóerők és a cselekvő személyek.

⁶ Lásd a következő publikációkat: *A népellenes kaland bukása Budapesten*, Rabotnicseszko delo, 1956. 10. 25.; *Hiú remények*, Rabotnicseszko delo, 1956. 10. 27.; *Magyarországon az egészséges erők leverik az ellenforradalmat*, Narodna mladezs, 1956. 11. 4.; *A magyar nép elleni ellenforradalmi összeesküvés megbukott*, Rabotnicseszko delo, 1956. 11. 5. és más cikkek.

Ma a legkényelmesebb érv az, hogy a „magyar események” kifejezés *polgárjogot* szerzett, és régóta használatos a közbeszédben. Hadd pontosítsunk azonban: ezt a polgárjogot *más időben, más államok, azaz a Szovjetunió, a Bolgár Népköztársaság és a többi közép- és kelet-európai népköztársaság más polgárai* dolgozták ki. A téma erkölcsi vonatkozásáról pedig hadd ne beszéljünk, azaz mennyire tisztességes a magyar ősz összes áldozatának és résztvevőjének emlékével szemben, hogy továbbra is a személytelen és közömbös „események” kifejezéssel illessük azt, amiért ők az életüket adták.

Egyébként nem is annyira az erkölcsi kötelesség, mint inkább a tudományos korrektség kötelez bennünket arra, hogy az úgynevezett magyar események helyett valamilyen más elnevezést – például „forradalom” vagy „felkelés” – használjunk. Ebben a szövegben a következő kifejezéseket fogjuk használni: *felkelés, felszabadító harc, kísérlet a felszabadításra*. Nagy Imre miniszterelnök már az 1956. október 28-i beszédében elítéli „azokat a nézeteket, amelyek a jelenlegi nagy népi mozgalmat ellenforradalomként határozzák meg”, és kijelenti, hogy az valójában egy „nagy nemzeti demokratikus mozgalom”, amely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy biztosítsa „a függetlenséget, az önállóságot és a szuverenitást”. Ugyanezen a napon alakul meg a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága, amely programjában az eseményeket „nemzeti felszabadító harc”-nak nevezi. Mindszenty bíboros pedig 1956. november 3-án elhangzott rádióbeszédében hangsúlyozza: „tudja meg mindenki az országban, hogy a lefolyt harc nem forradalom volt, hanem szabadságharc.”⁷

Ekkoriban Bulgáriában még a legmagasabb rangú pártfunkcionáriusok is bizonyos mérvű *fogalomzavarban* szenvednek. A BKP KB 1956. október 31-i plenáris ülésén még maga Todor Zsivkov is így fogalmaz: „Az az igazság, hogy Magyarországon ellenforradalmi felkelés tombol.”⁸ A fogalomzavartól eltekintve, amely vagy a műveletlenség, vagy a puszta véletlen következménye, az „ellenforradalom” és a „felkelés” fogalmak különös összekeverése arról árulkodik, hogy az illető elismeri a mozgalom *népi jellegét*, és attól retteg, hogy pontosan a *nép* kelt fel a totalitárius kommunista rendszer ellen.

Az '56-os magyar ősz kapcsán elegendő érvet lehet találni a *forradalom* szó használatára is, mivel ez a terminus olyan szociális átformálást fejez ki, amely a társadalom gyors, hirtelen, robbanásszerű átalakítására irányul. A forradalom szó progresszív törekvéseket és illúziókat fejez ki. A magyarok 1956. évi harcát mindenekelőtt az a törekvés jellemzi, hogy *visszatérjenek a szabadsághoz, hogy felszabaduljanak az idegen katonai erővel rájuk kényszerített diktatúra alól, hogy fegyveres nemzeti ellenállást szervezzenek a szuverén országba beözönlött szovjet csapatok ellen, akiket az illegitim bábkormány (a Kádár vezette úgynevezett forradalmi munkás-paraszt kormány) „hívott be”*. Függet-

⁷ Minden idézet forrása a következő: Gyurkó László, 1956. *Predvarityelnoje iszledovanyije i pragmatyicseszkoje izlozsenyije szobútyij*, Inosztárnaja Lityeratura, 1988/7., 187–212., 1988/8., 190–215.

⁸ Idézet a következő alapján: A BKP Központi Bizottságának 1956. október 31-én, a Bolgár Kommunista Párt KB épületében megtartott plenáris üléséről készült jegyzőkönyv, in: 1956 „A csodálatos alkalom”. Dokumentumok a magyar forradalom bolgár ábrázolásáról, összeállította: Milen Szemkov, Szófia, 2006, 71.

lenül azonban az esemény elnevezésétől, lényegében itt a magyar társadalom szociális és szellemi átalakulásáról van szó, amely az egyet nem értés és a lázadás nyelvét beszéli, s amely a többi kelet-európai társadalom összes rétegét is megmozgatta.

A felkelés mellett. 1956. november 10-én és az azt követő napokban a szófiai postaládákba bekerült egy illegálisan terjesztett szórólap, amelyen bizonyos Rumen Drumev *Felhívás a szabadságra* című verse volt olvasható egy rövid felhívás kíséretében: A „Szabadságszeretők” csoportja aláírással. A szórólapot postai úton is elküldték a Bolgár Írószövetség mintegy harminc tagjának. A szerző egy 30 éves plovdivi költő, név szerint Jordan Ruszkov, aki akkoriban elsősorban gyermekverseiről volt ismert. A szórólap szerzőjét az Állambiztonságnak több mint két év elteltével sikerült azonosítania. Ruszkovot 1959. január 20-án tartóztatják le, és 19 év börtönre ítélik, amit aztán 7 évre mérsékelnek. A vád ellene a legsúlyosabb bűncselekmény: „1956 november havában nyilvánvaló módon bűncselekményekre buzdított a Bolgár Népköztársaság ellen”,⁹ amely vádat a *Szólítlak, szabadság!* című verssel és az azt kísérő felhívással támasztanak alá.

*Magyarország, hűséges népe Kossuthnak s Petőfinek,
hogy lángol szíved versemben, tűzzel lobog szíved.*

*Fiaid vérét issza szilajul a föld, a magyar,
dús gyümölcsöt terem a vér – a szabadság, mit akar.*

*Vágyott gyümölcs, áhított, az életnél is ékeőbb,
midőn rabság járma nyomorít nyakat, s nem heged.*

*Véred becsületes, óh, bolgár, férfierőd erény,
élen a harcban ha nem lehetsz, utolsó se legyél!*

*Zendüljete, népek! Hit és Nap útja, ragyogjál
minden bolgár, lengyel, cseh és román előtt most már.*

*Figyeli a világ harcunkat. Társ a világ, remél.
Kettétör az utat rekesztő páncél, komisz, kemény.
Kettétör a szovjet páncél kebelünk erején.*

A felhívás:

Kedves polgártársak!

A magyarországi forradalom megmutatta a bolsevista uralom igazi arcát az úgynevezett „népi demokratikus” országokban. Semmilyen „magyarázkodások” sem tüntethetik el a tízenötezer meggyilkolt és több ezer sebesült

⁹ Kosztov, Pejo, *Utószó helyett*, in: Ruszkov, Jordan, *A romlás virágai. Az Állambiztonság herbariumából*, Szófia, 2000, 138.

magyar állampolgárt. A világ spontán módon segíti a megszenvedett magyar népet.

Ezek a csodálatos események felcsendültek Erwin Schnitter svájci költő és R. Drumev bolgár költő lírájában. Ez utóbbinak a versét mutatjuk most be ezen a szórólapon. Egyre több művész indul majd el ezen az úton a bolsevizmus önkényuralma ellen.

Éljen a nép szabadságvágya!¹⁰

A szórólapot egységes szöveggként kell értelmeznünk. Sőt magát a szöveget azokkal a cselekedetekkel együtt kell értelmeznünk, amelyekkel terjesztik. Ez a szórólap ugyanis nem csupán egy irodalmi szöveg, hanem egy *lírai-politikai akció*, amely egy versben megfogalmazott és egy politikai felhívást tartalmaz. A szó itt eléri teljesítőképessége határát: a cselekedetet. Ruszkov költeménye túlmutat azon a ponton, amelyen túl a költészet esztétikai önállósága a Bolgár Népköztársaság idején lehetetlen volt, azaz világos, gyakorlati célja van: felhívja a bolgárokat, hogy kövessék a magyarok példáját, retrospektív értelemben pedig kompenzálja a bolgárok '56-os tétlenségét.

Fontos megjegyeznünk, hogy noha Ruszkov bátor akciója a Bolgár Népköztársaság titkos nyilvánosságában a bolgár irodalmárok között a maga nemében egyetlen, mégsem pusztába kiáltott szó. A levéltári és memoár jellegű adatok egyaránt a magyar felkelés bulgáriai fogadtatásának különleges módját tanúsítják. Az Állambiztonság adatai szerint, 1956-ban éppen az „anonim” anyagok száma növekszik meg 1955-höz képest: „Ez elsősorban a röplapok esetében mutatkozik meg, mivel ezeknek a száma majdnem megduplázódott (...). Az anonim anyagok terjesztése legnagyobb mértékben a magyarországi ellenforradalmi lázadás alkalmával nőtt meg. Ezekben az anyagokban csodálják az eseményeket, fegyveres lázadásra buzdítják a lakosságot, és fenyegetik a kommunistákat.”¹¹

Összességében azt mondhatjuk, hogy a magyarokkal leginkább a fiatalok (a tanulók és az egyetemisták), valamint az értelmiség egyes csoportjai szimpatizálnak.

A hetvenes években Georgi Markov így emlékezik vissza: „Kevés azt mondanom, hogy minden igaz bolgár a magyarokkal volt. Ők voltak a mi hőseink – Dávidok, akik egy szál parittyával álltak ki a rettenetesen felfegyverzett Góliát ellen.”¹² Posztumusz megjelent memoárjában Nikolaj Gencsev az Építészmérnöki Intézetben uralkodó „magyarbarát hangulat”-ról írva megjegyzi, hogy egyik reggel a következő feliratot fedezték fel a falon: „Ki a szovjet megszállókkal Magyarországról!”¹³

Mind a későbbi memoárok, mind a korabeli naplók, mind a hivatalos propagandával szinkronizált irodalmi szövegek egy olyan embert ábrázolnak, aki

¹⁰ Idézet: Ruszkov, Jordan, *A romlás virágai...*, 5–6.

¹¹ Idézet: Beszámoló jelentés a 2. ügyosztály vonalán végzett ügynöki-operatív munkáról, in: Lásd: 1956 „A csodálatos alkalom”..., 214.

¹² Markov, Georgi, *A magyar ősz*, in: Markov, Georgi, *Levelező tudósítások Bulgáriáról*, Szófia, 1990, 113.

¹³ Gencsev, Nikolaj, *Válogatott művek. Emlékek. T. 5*, Szófia, 2005, 81.

reménykedve vagy aggodalmaskodva, a rádiókészülékhez bújva hallgatja a Magyarországról szóló híreket. Tömegek hallgatják a nem bolgár és a nem kommunista adókat is. Georgi Markov azt írja, hogy „kora hajnalban, ebéd közben és rögtön munka után mindenki rátapadt a rádióra”, és az emberek „minden érthető nyelven (kivéve a rezsim nyelvét) hallgatták a híreket”.¹⁴ Csudomir 1956. október 28-án a következőt jegyzi fel a naplójába: „Csak jönne már a feleségem, hogy hallgathatnám a rádiót. Én azok közé a maflák közé tartozom, akik egyetlen külföldi adót sem tudnak fogni, s ezért csak Szófiát hallgatom.”¹⁵ A magyar felkelés témája szinte az összes bolgárt hatalmába kerítette, mivel az emberek tisztában voltak a szófiai rádió és a hivatalos sajtó által közölt információ problematikus megbízhatóságával. Ezért az olyan rádióállomások, mint a „Szabad Európa”, a hírek megismerésének alapvető forrásaivá váltak.

Nincsenek adataink arra nézvést, hogy ebben a bonyolult információs közegben a bolgár írók, és általában az irodalmárok hogyan fejezik ki nyilvánosan szolidaritásukat a magyar nép felkelésével. A retrospektív anyagokban inkább titkolt, hallgatólagos együttérzésre, a „tekintetekkel beszélgetés művészetére”¹⁶ bukkanunk, másra nem.

Ilyen körülmények között különösen érdekes Atanasz Dalcsev *Felirat* című rövid versének esete. Utólag egyesek hajlamosak ebben a három verssorban közvetlen reakciót felfedezni a magyar felkelésre. Ezt a találgatást alátámasztja az a tény is, hogy a vers hatvanas évekbeli kiadásában a szöveg után szerepel az évszám is: 1956. De először olvassuk el újra ezt a lírai aforizmat.

*Ki szabadságért adta életét
akárhol is szerte, testvérünk ő mind,
vér, igen, de ontott vér szerint.*

Ha a három verssor után odaírjuk az évszámot is (1956), akkor váratlan egység alakul ki a lírai és a politikai tartalom között. Ennek az évnek az emblematis eseménye a magyar felkelés, és az is marad mind a mai napig a kollektív olvasói emlékezetben. A történelmi korrektség azonban arra kötelez bennünket, hogy megjegyezzük: a *Felirat* valóban 1956-ban jelent meg, de a *Literaturen front* október 18-i számában, azaz öt nappal az első budapesti tüntetés előtt, amely a felkelés kezdetét jelentette.¹⁷ Ha ehhez a tényhez még hozzátesszük azt a természetes feltételezést, hogy a megírás és a megjelenés között általában eltelik egy hét vagy egy-két hónap, akkor történelmileg nem tudjuk összekötni a szöveget az eseménnyel.

Ennek ellenére azonban, a *Literaturen front* 1956. októberi olvasóitól eltérően a dalcsevi könyvek későbbi olvasói a verset már úgy fogják fel, mint a

¹⁴ Markov, Georgi, *A magyar ősz...*, 112.

¹⁵ Csudomir, *Napló*, Kazanlak, 1994

¹⁶ Markov, Georgi, *A magyar ősz...*, 112.

¹⁷ Lásd: *Literaturen front*, 42. szám, 1956. 10. 18., 3. A háromsoros *Felirat* című vers a lap ugyanazon számában jelent meg, mint a nyolcsoros *És végül a szív is meghal*. A két vers megjelenése jelzi Atanasz Dalcsev költészetének hivatalos visszatérését – kényszerű, hosszú távollét után – a Bolgár Népköztársaság irodalmi protokolljába.

magyar felkelésre adott reflexszerű választ. Olvasás közben ugyanis ekkor már az emberek önsajnálkozó összehasonlításokat tesznek a magyarok hőstette és a bolgárok kishitúsége között. Tudatosan vagy véletlenül, de az évszám hozzáadásával Dalcsev összeköti a bolgár szolidaritást az idegen önfeláldozással és a finom önváddal: a magyarok a mi *vérrokonaink*, tőlünk eltérően azonban ők a *vérüket ontották*.

Ily módon tehát, noha néhány nappal megelőzte a budapesti lázadások kezdetét, Dalcsev szövege a megírás évszámának hozzáadása révén eggyel több értelmet nyer. Ha a verset *1956-tal együtt* olvassuk, akkor a vers átíródik.

Ezzel a magyar felkelés *MELLETT* leadott bolgár irodalmi, szolidaritási jelzések kimerülnek.

Az ellenforradalom ELLEN. A nyelvi magatartás. Az első olyan regisztrált bolgár lírai reagálás a magyar felkelésre, amely azt „ellenforradalom”-nak minősíti, Ljubomir Levcsev nevéhez fűződik. A Narodna mladezs című lap 1956. november 4-i számában teszi közzé *Októberi versek*¹⁸ címen lírai szövegeit. Jellemző a megjelenés időpontja – a felkelés még nem ért véget, de éppen ezekben az órákban zúzzák szét a szovjet tankok. Az általános feltételezés természetesen az, hogy a vers legalább egy-két nappal korábban íródott.

Az az igazság, hogy a szövegben szinte egyáltalán nem szerepel a „magyar események” kifejezés. Egyetlenegy helyen szerepel csupán a „budapesti máglyák” kifejezés. Íme itt – a vers egyik lényeges részében:

*Riadt októberi eső,
miért csapkodod vadul az ablaküveget?
Mondd meg nekem, eső,
éjjeli eső,
engem miért versz föl?...*

*Talán mesélsz
a budapesti máglyákról,
vagy a véres Nílusról,
hol az ezernyi dűnék
ma
sírpiramisai
azoknak,
kik a harcban hullanak...*

*Kartácsüvöltéssel jönnek a napok,
s akár pókhálót, szaggyátják
intelligens húrjainkat.
Vér borítja ismét a földet,
s lángolnak a láthatárok.
Az ember útja pedig
harcok útja lett újra.*

¹⁸ Lásd: Narodna mladezs, 1956. 11. 4., 265. szám, 3.

Zászlók kellenek nekem!
 És szükségem van rá, kell
 Lenin!
 És kell az ének is:
 „Föl, föl, ti rabjai a földnek!...”
 – legyenek szavaim pontosak,
 verseim pedig hűek!

Most azonban fordítsuk meg értelmezésünk irányát. Vajon Levcssev nem áll-e lényegében az 1956-os felkelők oldalán? Ez a vers vajon nem egyszerűen az '56-os ősze világszerte jellemző háború és erőszak ellen emel szót? A „Lenin kell nekem, Lenin” intim skandalást vajon nem úgy kell-e értelmezni, mint választ az SZKP XX. kongresszusának egyik központi felhívására: „állítsuk helyre a lenini elveket”? Lehetséges-e, hogy az *Októberi versekben* utólag a szolidaritás gesztusát fedezzük fel? Maga Levcssev a *Te vagy a következő* című önéletrajzi regényében már hajlamos arra, hogy metaforikus csúsztatások révén *elfeledkezzen* erről a korai verséről, amely *A csillagok az enyéme* (1957) című első verseskötetében jelent meg.¹⁹

A versnek azonban olyan a fogadtatása, hogy irányultságát nehezen tudjuk másképpen meghatározni, mint hogy az a „magyarországi ellenforradalom” ellen irányul. Már 1957-ben Georgi Dzsagarov ezt a verset úgy jellemzi, mint „a magyarországi eseményekről írt legszebb költeményt”.²⁰ Ez a vers Levcssev 1989-ig megjelent szinte összes antológiai könyvében és számos tekintélyes gyűjteményes kötetében, így például az *Április költői* (1976)²¹ című antológiában is szerepel, mely utóbbi központi helyet foglal el az áprilisi nemzedék bemutatásában.

A felkelés iránt érzett szolidaritás és az ellenforradalommal szemben érzett gyűlölet között húzódó kétértelmű zóna súlyos probléma több bolgár író szövegeinek és nyelvi magatartásának értelmezésekor a Bolgár Népköztársaság korában. Itt arra a sajtóságos *szizofrén* nyelvi magatartásra gondolunk, amely a szocialista értelmiség egy részét jellemzi. Ezek az emberek egy dolgot gondolnak, egy másikat írnak le, és egy harmadikat mondanak.

¹⁹ Az *önéletrajzi regény* stílusára jellemző részletek a következő könyvből: Levcssev, Ljubomir. *Te vagy a következő. Regény emlékekből*, Szófia, 1998: „Moszkvában esett. Szófiában föl kellett nyitni az esernyőket. Budapesten pedig villámlott.” (88.); „Egy ilyen találkozó alkalmával összeakaszkodtunk a hullarészeg Cselkassal. Azt vágta a fejemhez, hogy én titkos magyar ellenforradalmár vagyok. (...) És mégis, elszörnyedve gondolkodom arra, hogy talán akkor lettem kommunista? Talán mindez az ellenségmániás, részeg Cselkas érdeme? Talán épp akkor találtam meg megalázott lelkemben az önvédelem csúcsán én, a szerelmes és haldokló azt a nem is sejtett valamit?” (90–91.); „Az igazi változást a budapesti fedett pályaudvaron találtam meg. Az óriási sötétség tátongett, de nem úgy, mint egy begy, amely el akar téged nyelni, hanem inkább mint egy száj, amely lidércnyomásos álmában szeretne valamit kiáltani, de nem tud” (102.).

²⁰ Dzsagarov, Georgi, *A költészet védelmében*, Szeptemvri, 1957/8. szám, 144.

²¹ Lásd. *Április költői*, antológia, összeállította: Andrej Germanov, Ivan Popivanov, Ivan Trenev, Szófia, 1976, 205–206.

A magyarok '56-os hőstétéhez való viszony ellentmondásos reakciókat vált ki. A magyarok bátorságát titokban örömmel üdvözik, és tetszésüket fejezik ki, baráti társaságban éles hangú vélemények, sőt nyilvános gyűléseken bátor nyilatkozatok is hallhatóak, miközben teljesen ellentétes, az „ellenforradalmat” nyilvánosan elítélő beszédek is elhangoznak.

A legjellemzőbb Krum Penev esete, aki levéltári adatok szerint üdvözölte a felkelést.²² Másrészt azonban a *Literaturen front* 1956. november 15-i számában megjelent Krum Penev *Az agresszorokhoz* című verse, amely a felkelést „hőhérok játéka”-ként mutatja be, amely „a magyar nép rabigába hajtásához vezet”.²³ Ugyanez a Krum Penev egyike annak a 20 bolgár írónak, akik aláírják a magyarországi szovjet intervenciót támogató véleménynyilvánító nyilatkozatot.

Georgi Markov visszaemlékezése szerint, a Vecserni novini című lap szerkesztőségében egy alkalommal egy „szimpatikus, hallgató fiúval” – Diko Fucsedszjevvel – együtt hallgatták a magyarországi híreket, és neki úgy tűnt, hogy mind a ketten ugyanazt érzik és ugyanazt gondolják, azaz titokban a magyar felkelőkkel vannak. Amikor azonban a rádió bejelentette, hogy Nagy Imre kormánya megbukott, Fucsedszjev ennyit mondott: „A gazemberek megkapták, amit érdemelnek!” Ebben a történetben az az érdekes, hogy Diko Fucsedszjev ezt követő írói és pártkarrierje ellenére, Georgi Markov továbbra is ragaszkodik ahhoz a kezdeti intuíciójához, hogy „az a hallgató fiú akkor nem volt nagyon messze tőlem”,²⁴ azaz még az olyanok is, mint Fucsedszjev (fiatal párttagok), talán *titokban legbelül* abban reménykedtek, hogy a magyar felkelés majd diadalmaskodik, és csak annak kudarca után döntöttek úgy, hogy *fennhangon* tanúságot tesznek politikai korrektségükről. Jogos feltételezés.

Miután a szovjet hadsereg leverte a forradalmat, a hivatalos bolgár sajtóban több helyen találkozhatunk a korábbi ingadozások leírásával. Így például, hogy a szovjet hadsereg „nem az, mint ami Budapesten zajlott”, valamint a „tűzásokról” és a nép egy részének „félrevezetéséről”. Georgi Dzsagarov is így értelmezi Levcev *Októberi verseit*: „...hajlamosak voltunk más szemmel tekinteni a Magyarországon zajló folyamatra. Túlságosan elmerültünk a szocialista törvényesség kisiklásaiban, s emiatt szinte együttérettünk magyar testvéreinkkel, s úgy gondoltuk, hogy a lenini elvek helyreállításáról van szó. És akkor fellángoltak a tüzek. Az éjszaka sötétjéből felbukkant a restauráció árnyéka.”²⁵

A magyarországi változások iránt kezdetben mutatkozó szolidaritást később pillanatnyi eltévelyedésnek bélyegzik, amelyet gyorsan követ a hirtelen „megvilágosodás”, azaz az események „ellenforradalmi jellegének” felismerése. Jellemző, hogy az írók óriási többsége a felkelésre csak a vég kezdete után reagál – amikor már *minden világos*. Kevesen reagálnak úgy, mint Levcev, aki már november 4. előtt *fennhangon* hirdeti:

*kik az ellenségeim,
kik az elvtársaim...*

²² Lásd: Mige, Vladimir, Idézett műveiből, 149.

²³ Lásd: Penev, Krum, *Az agresszorokhoz*, *Literaturen front*, 1956. 11. 15., 46. szám

²⁴ Markov, Georgi, *A magyar ősz...*, 113.

²⁵ Dzsagarov, Georgi, *A költészet védelmében...*, 145.

De még nála sem véletlen az ébredés metaforája. Levcssev önéletrajzi lírai hőse ugyanis a vers végén így nyilatkozik:

*Te nyugtalan októberi eső,
köszönöm, hogy felébredtetél!*

A felkelés alatt nehéz az „ellenségeket” és a „barátokat” felismerni. A lírai hős túlságosan *elszállt* az új „forradalmi illúziók” csábításában, s ezért most fel kell *ébrednie*. Miután pedig már *felébredt*, fokoznia kell *éberségét*, hogy többé már ne szálljon el. Nyilván nem véletlen egybeesés, hogy 1956 novemberében és decemberében a kommunista párt minden politikai útmutatásában és a bolgár újságok és folyóiratok valamennyi publicisztikai cikkében nagy nyomatékkal ismétlődik az éberség tézise.²⁶ Ezúttal azonban Ljubomir Levcssev verse még meg is előzi a pártdirektívákat, és bocsánatkérően hangsúlyozza, mennyire fontos, hogy a fiatal értelmiségiek éber nyelvi magatartást tanúsítsanak.

Rögtön november 4-e után a sajtóban rengeteg írói reagálás jelenik meg a levert „ellenforradalom” ellen. A tegnapig néma, rádiókészülékekhez bújít szerzők elszánják magukat, hogy kiszolgálják a BKP új kampányát. De minek köszönhető a nyelvi magatartásukban bekövetkezett változás?

Nyilván sokaknál felülkerekedik az a kívánság, hogy csatlakozzanak az elbukott magyarok feletti diadalhoz, és kifejezzék hűségüket a régi-új győztesekhez. Mások, a bolgár írók egy részének jellemtelensége miatt nem merik elhárítani a különböző szerkesztőségek felhívásait, hogy írjanak verseket vagy cikkeket az „ellenforradalom” leverése *alkalmából*. A kommunista írók egy részénél valószínűleg fellép egyfajta *félelem-szindróma* is, amelyet csak fokoz az az aktív propaganda, amely eltúlozza a forradalom alatt elkövetett erőszakot, és a felkelőknek több tucat „rémtettet” tulajdonít. Lehetséges, hogy egyes írók azonosítják magukat a felkelés áldozatainak egy speciális részével (pártfunkcionáriusok és az ÁVO [a magyar Állambiztonság] alkalmazottai), és sietnek kifejezni felháborodásukat, hogy Budapesten kommunistákat akasztottak fel. Bizonyára vannak olyanok is, akik abszolút hitelesnek fogadják el a hivatalos sajtó fényképekkel illusztrált, propagandisztikus írásait a „fehér terror áldozatairól”, és őszintén felháborodnak a látottakon és hallottakon.

Nikola Furnadzsievs az egyetlen, aki két verset is közöl a levert felkelés *forró nyomain*: a *Literaturen front* című újság 1956. december 13-i számának első oldalán a *Magyarország*²⁷ a *Mladezs* című folyóirat 1957. évi első számában pedig a *A magyar néphez*²⁸ című verset. A jelek szerint a két szöveg közül Furnadzsievs a *Magyarországot* találja sikeresebbnek, mivel a szöveg alá odaírt évszámmal (1956) felveszi a verset a *A te útjaidon jártam* (1958) című könyvébe is. Az olyan szerzők, mint Dimo Boljarov, Vatyó Rakovszki, Ivan Burin és mások

²⁶ Lásd az éberség tézisének különböző variációit itt: *Egység és éberség*, Otecsestven front, 1956. 11. 11.; *Egységbe forrva és éberen*, Csitáliste, 1956/11. szám, 2–3.; *Éberek!*, Mladezs, 1957/1., 5.; *Állandóan fokozzuk a dolgozók forradalmi éberségét*, Novo vreme, 1957/3., 14–21.; és más oldalak

²⁷ Lásd: *Literaturen front*, 1956. 12. 13., 50. szám

²⁸ Lásd: *Mladezs*, 1957/1. szám, 6.

szintén szerepeltetik későbbi antológiáikban az ebben az időszakban az *aktuális témáról* írt verseiket, ami azt mutatja, hogy ezeket nagyon fontosnak tartják. Nino Nikolov minden egyes gyűjteményes kötetébe felveszi a *Halva született napok* című költeményét, ily módon fejezi ki, hogy ez az egyik emblemikus lírai szövege. David Ovadija egy egész verseskötetének azt a verscímét adja, amelyet az '56-os „magyar” és más események ihlettek: *A gyűlölet nem halhat ki* (1958).

Összességében a nyelvi magatartási modellnek két fajtáját különböztethetjük meg: a rejtettet és a nyilvánosat, azaz a szavakat és a gesztusokat. Kezdetben (1956. november 4-e előtt) egy hallgatólagos, vagy inkább nem publikus reagálás tapasztalható „a magyar eseményekre”, amit különbözőképpen lehet értelmezni: egyrészt úgy mint aktív kiállást a magyar felkelés mellett (például Jordan Ruszkov versei, amelyeket a szerző még a pogrom előtt írt), másrészt mint titkos tömeges reményt, hogy a felkelés sikerrel jár majd (ezt bizonyítja számos későbbi esszé és memoár), harmadrészt pedig mint az események semleges regisztrálását (ilyen például Csudomir naplója). A felkelés leverésekor ezek az első reakciók a végkifejlettől való aggodássá alakulnak át. Ez az aggodalom aztán nyilvánosan deklarált „ébredésbe” vált, azaz a magyarországi folyamatokat „a népnek a reakciós erők általi félrevezetésének” és „ellenforradalmi lázadásnak” minősítik.

Az ellenforradalom ELLEN. Témák és ábrázolási rendszerek. Az 1956–57-es években a „magyar eseményekkel” foglalkozó irodalmi és publicisztikai szövegekben könnyen felismerhető tipológiai témák és hősök szerepelnek. Ezek többsége a hivatalos propagandából származik. Az ideológiai modellek közvetlen átvitele az irodalomba könnyen nyomon követhető, mint ahogyan az is, hogy ez az egyes művekben mennyire különböző módon történik, illetve egyes szerzők hogyan állnak ennek ellen, és hogyan korrigálják ezeket a modelleket.

A versekben leggyakrabban ugyanazok a témák szerepelnek, mint a hivatalos propaganda által sugallt vezércikkekben és kommentárokból.

A leggyakoribb tipológiai *magyar* téma különböző variációkban valamilyen tényleges vagy kitalált gyilkosságot tárgyal, amelyet az „ellenforradalmi bandák” követtek el. A bolgár költők által különösen kedvelt és gyorsan kitalált történet arról szól, hogy „horthysta fasiszták” felakasztanak kommunistákat, munkásokat, vagy véletlen arra járó, teljesen vétlen embereket. Íme egy példa:

*Vállukon puska, mennyi ember,
köpenyükön Horthy-váll-lap,
korhadtt ágon lóg, szél veri
akasztott testét munkásnak.*

(Magyarország, Nikola Furnadzsievs)

*Holtan akasztották föl gazul.
Hajlott bele a görbe ág ott.
Tévedésből ölték meg talán,
törvénytől vált bosszúvágyból.*

(A *Halvaszületett napokból*, Nino Nikolov)

akasztottakat cibál a szél, rázza vadul...

(Magyarország, Sztanyu Boncsev)

*Faderékon függ, lefelé fejjel,
himbálva a hurokban Jan.*

(Az uraság visszatérése, Nikolaj Szokolov)

A második leggyakoribb *magyar* téma, amelyet a szerzők sok apró történetben dolgoznak fel, azzal a hipotetikus közös címmel illethető, hogy „A grófok visszatérése”. Ezek a művek lírikus interpretációját adják a szovjet és a szovjetbarát propaganda egyik központi tézisének, amely szerint az „ellenforradalom” fő felbujtói és cselekvő személyei a korábbi grófok és bárók voltak azzal az éber szerzők által felfedezett céllal, hogy visszaszerezzék földjeik és vagyonukat. A hivatalos kommunista sajtó figyelmének központjában Esterházy gróf áll, aki emblematikus figurája „a volt mágánok, gyárosok és nagybirtokosok ellenforradalmi vesztségének” (Ljudmil Sztobjanov szavai szerint).²⁹

A felkelés színpadán megjelenő *grófok* különleges egzotikumot jelentenek az ötvenes évek bolgár közönsége számára, mivel ez a közönség már megszokta az arisztokrata személyiségek groteszk ábrázolását. A grófok ábrázolása tömegesen elfogadott klisékkel történik, azaz csillogó külső, amely rútságot és törvénytelenséget takar: „grófok ezüst lornyonnal” (*Hol vagy?*, Vatyó Rakovszki), „vihog a részeg gróf” (*Az uraság visszatérése*, Nikolaj Szokolov), „kaparja koszos körmeivel a fűzfát” (*A gróf könnyei*, Konsztantin Pavlov), „kegyetlen kezek: rövid, éles körmök” (*Halvaszületett napok*, Nino Nikolov). A negyvenes években emigrált vagy a kommunista hatalom által börtönbe zárt nemesek karikatúrák és revansisták képében térnek vissza az 1956-os esztendő költészetébe.

Egyébként a magyarországi volt földbirtokosok *rabló kezeinek* képe igen kedvelt a legkülönbözőbb műfajú szövegekben – például a publicisztikában, ahol nemegyszer jelenik meg annak a rettenetes ábrázolása, amint „a parasztok földje felé ismét kinyújtják mohó kezüket a földbirtokos grófok”.³⁰ Bulgáriában a magyar „ellenforradalom” témájában a különböző műfajok (irodalmiak és nem irodalmiak) egymástól lesik el a témákat és alakokat, kölcsönöznek stilisztikai megoldásokat és ideológiai sémákat.

Még egy olyan költő is mint Konsztantin Pavlov, aki a hatvanas évek közepétől az etikai egyet nem értés szimbólumává válik, és kidolgoz egy, a szocialista realizmustól eltérő költészetet, közzétesz egy paradox lírai történetet egy grófról, akit a felkelés leverése után elűznek Magyarországról, s akinek nem sikerült visszaszereznie a földjét. Hazájától távol a gróf siratja a szőlőjét, s egy fűzfa mellett olyan könnyeket hullat, amelyek „képesek lennének megmérgezni / az egész világ kommunistáit”. Noha konkrét név a költeményben nem szerepel, Konsztantin Pavlov valószínűleg Esterházy grófnak a sajtó által felkapott ausztriai menekülését dolgozza fel. Erre a tényre azonban a szerző egy olyan képet fest, amelyen egy illúzió megvalósul, azaz megmosolyogja ugyan a gróf

²⁹ Bolgár írók az eseményekről. Ljudmil Sztobjanov, Georgi Karaszlávov, Hriszto Radevszki, Literaturnen front, 1956. 11. 15., 46. szám

³⁰ Lásd: *A magyar nép kiállja majd a sorsdöntő próbát*, Otecsestven front, 1956. 11. 5

„álmát”, de egyúttal figyelmeztet is, hogy a gróf nem mondott le arról, hogy visszaszerezze földjeit. A gróf könnyeitől ugyanis a fűzfán szőlőfürtök nőnek.

*A legszárazabb ág is bont rüggyet.
– Ez varázs-ország, bűvös!
Mint édes reménység csüngnek
duzzadó szőlőszemekkel fürtök.*

*S szökken föl: nem ez a vége.
Új harcokról álmodik, küzd ma.
Tündököl előtte, ragyog jelképe –
szőlőfürtökkel súlyos fűzfa.*

A Pavlov későbbi költészetéből ismert groteszk ábrázolás itt az aktuális propagandafeladatok szolgálatában áll. Jellemző, hogy *A gróf könnyei* című vers már a *Sztarsel* című folyóirat 1956. november 9-i számában megjelenik, mégpedig középen, *A hét karikatúrákban* cím alatt, ahol az aktuális külpolitikai eseményeket – így többek között a magyar „ellenforradalmat” és a szuezi válságot – ábrázoló szatirikus rajzok láthatók.⁵¹

A gróf történetét Nino Nikolov is elmeséli a *Halvaszületett napok* című költeményében. A rövid mottóban a szerző megjegyzi: „Esterházy gróf kijött a börtönből, és bejelentette, hogy visszaszerzi majd azt, amit elvettek tőle...” A továbbiakban a szoc. realista ideológiai mátrix alapján gyártott tények és legendák következnek – az apa gróf megvakított egy mesterembert, hogy más kapukra már ne tudjon napot faragni; állítólag minden alkalommal élt az első éjszaka jogával, „minden egyes menyasszonnyal egymás után az esküvő előtti hetekben”; a fia pedig „segített Horthynak és Hitlernek”, később pedig „háromszázezer holttestet temetett el”; stb. A szerző alkalmazza az ismert *kizárásos technikát* is, azaz a gróf „gonosztetteihez” kétség sem fér, azok valóságtartalma teljesen nyilvánvaló. A vers szövege ezeket csupán azért regisztrálja újra meg újra, hogy bebizonyítsa: a grófnak és a hozzá hasonló származásúaknak semmi keresnivalója a tisztességes emberek osztályközösségében.

A bolgár költészetben időnként megjelennek más magyar lírai témák is. Azt a Magyarországon elterjedt vallásos-népi szokást, hogy az útkereszteződéseknél kereszteteket állítsanak fel, Dimo Boljarov ideológiai allegóriaként használja. Nála a kereszték és a szentek annak az időnek a jelei, amikor „rossz volt az élet, és keresztre feszítették a világot”. Az „ellenforradalom” prizmáján keresztül pedig ezt a szokást így írja le:

*Ki adott kardot a vén hóhérnak –
csak serege keresztnek
lett mind nagyobb!*

(Magyarország 1956)

⁵¹ Lásd: Sztarsel, 1956. 11. 9., 561. szám. Ugyanabban a számban a „magyar téma” a vezető kommentárban szerepel: Petrov, Valeri, *Ebben a hónapban én voltam az ügyeletes...*; de látható N. Mircsev, Marko Behar, V. Andreev és T. Dinov karikatúráin is.

A magyar felkelés *alkalmából* született szövegekben számos *bolgár* téma és szituáció is szóba kerül. A már említett, gyakran ismétlődő téma, a rádió *hallgatása* többször is előfordul Nikola Furnadzsiev verseiben.

(„Rádiódba bújva egészen / a szoba komor sötétjében / gyötrődsz te, hallgatsz és nézel...”

Boján Balabanov Magyarországot Bulgáriával azonosítja a következő jelzón keresztül:

„Vérrel vívtuk ki ezt a világot, el nem engedjük már sohasem.” (Beszélgetés az ellenségekkel).

Jordan Demirev *Ő, a jólelkű...* című verse egy olyan tipikus, hétköznapi beszélgetést mutat be 1956 őszén Bulgáriában, amelyben a következő felkiáltások hangzanak el: „Látod, mi történik Magyarországon? Minden!... (...) Te is hallottad?... Ez aztán egy nép... Most rajtunk a sor! De mi hallgatunk!...” A versben ilyen replikák hangoznak el a „közömbös”, sajátságosan *negatív* lírai hős szájából.

Különös *határ*-témát jelentenek bolgár költők és magyar értelmiségiek külföldi találkozásai, amelyek lírai reakciókat váltanak ki a többek között Nikolaj Marangozovból (*A kéjsóvár Moszkva* című versben) és Vatyó Rakovszkiból (*a Te hol vagy?* című versben). Marangozov egy olyan történetet mesél el, amikor a budapesti felkelés alatt Moszkvában egy „baráti asztalnál” megjelenik egy magyar költő, aki mindenki figyelmét magára vonja. Rakovszkinál egy bizonyos *K. magyar művészről* van szó, akivel a szerző Pozsonyban ismerkedik meg, s noha egyetlen közös nyelvük a francia, amelyet mindketten törve beszélnek, azonnal összebarátkoznak. A felkelés vagy az „ellenforradalom” nyugtalan hátteret alkot mindkét szöveg mögött, amelyekben fokozatosan elmosódnak és eltűnnek az egyes lírai hősök kontúrjai, hiszen azok csupán alkalmat szolgáltatnak az ideológiai tézisek kifejtésére.

Marangozov különösen következetesen fosztja meg a témát mindenféle személyességtől, s így végül csak felhívások és figyelmeztetések maradnak:

*Sortűz ez, golyószó a békére!
Harcra fel a népellenességgel!
Hív hevülő vérünk bennünket –
Szégyen gyaláz, magyar becsület!*

Rakovszki, noha aggódik magyar barátjának sorsa miatt a felkelés alatt, amikor a grófok újra „keresik a földjüket és rabjaikat”, végül eljut egy teljesen dehumanizált befejezésig:

*És ha véres napon estél el,
hogy virágozzék a föld, melyről te
ismeretlen szavakkal meséltél.
Legalább azt adj a vissza – a földet:
Oh, il est mort, mais je suis bien!*

Ami azt jelenti: „Oh, ő már halott, de én jól vagyok!” A barát esetleges halálát csak az igazolja, ha a barát azért halt meg, hogy „virágozzék a föld”. Az emberi élet vége egyúttal az osztályalapú ideológia kezdete.

A magyar „ellenforradalomról” szóló költészetben túlsúlyban vannak az ilyen *dehumanizált* tematikai konstrukciók. Ezért a cselekmény hősei teljesen mentesek mindenféle egyéni profiltól és emberi konkrétumtól. 1956-ban a szocialista realista szövegekben egyenesen válság érzékelhető a Vezér ábrázolásában. A válság jól látható mind a publicisztikában, mind a szépirodalomban, s ez elsősorban azoknak a kísérleteknek köszönhető, amelyek az SZKP XX. kongresszusa és a Bolgár Népköztársaságban a BKP Központi Bizottságának áprilisi plénuma után a „személyi kultusz” trónfosztására irányulnak. Így aztán az irodalmi teret megtisztítják a személytelen kollektív lírai hősoktól, azaz a néptől, az ellenségtől, az agresszoroktól, a hazafiaktól stb.

Az *ellenségek* megnevezése a sajtóban megjelenő hivatalos közleményekből és a kommunista vezetők beszédeiből kivett azonosítás alapján történik. A versekben az ellenségeket hol „horthysta hóhérok” (Alekszandar Milanov, Sztanko Boriszov *A haragban*), hol „horthysta vállbojtokkal díszített köpenyt viselő” embereknek (Nikola Furnadzsievsz *a Magyarország című* versében stb.) nevezik, hogy aztán „gonosztevők sorfala” (Sztanyu Boncsev) és „vad hordák” (Nikolaj Szokolov) között beszélgesse. Az ellenség képe fokozatosan eléri az általánosítás legmagasabb fokát, mint például David Ovadija *A gyűlölet nem halhat ki* című versében, amely 1957. január végén jelent meg a *Rabotniceszko delo*³² című újságban. Ebben az ördögűzésre emlékeztető versben az ellenség iránti gyűlölet a háború nyelvéből nyeri energiáját, s átveszi a szocialista realizmus összes radikális szövegét a „partizánköltészettől” az aktuális „nemzetközi témákról” szóló versekig. Az ellenség, amelyet Ovadija lírai hőse szerint csak gyűlölni és megsemmisíteni lehet, a társadalom egyre nagyobb részét foglalja magában: most már nem csupán az „összes uraságot” és „a fennhéjázó nagymenőket”, hanem „minden gazembert”, sőt még „a közömbös szíveket is, amelyekben nem ég a lázadó láng”. Mindenki, aki nem figyel a *közömbösségre*, könnyen ellenséggé válhat. Az ’56-os magyar felkelés visszahozza azt az egész retorikát és propagandisztikus stilisztikát, amelynek központjában az ellenségmánia áll, amely a világot „haladó” és „reakciós” részre, a társadalmat pedig „népre” és „ellenséges elemekre” osztja. Az utóbbiakkal szemben csak gyűlöletet lehet érezni. A *gyűlölet*, a *közösségileg megosztott gyűlölet* minden alkalommal újjászületik, amikor a bolgár társadalomban tendenciózusan *ellenséges elemeket* konstruálnak. A hetvenes és a nyolcvanas évektől eltérően azonban 1956-ban a *gyűlöletnek* még mindig szigorúan *háborús formátuma*³³ van.

³² Lásd: *Rabotniceszko delo*, 1957. 01. 27.

³³ Jó példa a „katonai nyelv” és az „ellenségmánia” közötti kapcsolatra egy tudósítás a honvédelmi osztály beszámoló párttaggyűléséről: Angelov, K. őrnagy, *Az ideológiai munka – legfőbb kötelességünk*, *Narodna armija*, 1956. 12. 7.: „A pártszervezet a tőle elvárható figyelmet fordította a magyarországi eseményekre. A kommunisták azonban nem akarják, hogy itt megálljunk. Azt akarják, hogy fokozzuk a gyűlöletre nevelést a haza, a szocializmus ellenségeivel szemben. »A mi szent ügyünk ellenségei – mondotta Dimitrov elvtárs – meg kell hogy értsék a mi gyűlöletünket és elszántságunkat, hogy legyőzzük őket. Apáinktól és nagyapáinktól meg kell tanulnunk az ellenség gyűlöletét.« Dimitrov elvtárs szavai általános helyeslésre találtak.”

A bolgár szerzők könnyűszerrel konstruálnak olyan ellenzékelt, hogy *tömeg a nép ellen*, amelyben a *tömeg* „ellenforradalmi bandákat” jelent, a *nép* meghatározás pedig osztályalapú interpretáció. Nino Nikolov *Halvaszületett napok* című költeménye jellemző példa ennek az ellenzéknek a lírai ábrázolására.

*Kik azok ott – a nép?
Rettenetes szó!
Akkor – ki:
tömeg,
csőcselék,
gyűlevész had?*

Nikolov a költemény első részében („október 23.” – a felkelés első napja) még bizonytalan a választ illetően, de „október 27-én” már meg van győződve arról, hogy ez egy „gonoszságtól megrészegült” tömeg. A séma működik: az „ellenforradalmárok” *tömege* vadállati kegyetlenségeket követ el, a *nép* pedig felkel ellene.

*Temesi János fordítása
A verseket Szondi György fordította*

Plamen Dojnov (1969) – bolgár költő, drámaíró, irodalomtörténész, szerkesztő, több alapvető irodalomtörténeti összefoglalás írója, antológiák válogatója, kifogyhatatlan ötletgazda, egyetemi oktató, az irodalomtudomány doktora, bolgár irodalmi díjak birtokosa. Eredeti módon szedi versebe négy budapesti kávéház kávélapjainak fantáziakínálatát – a több kiadást megélt, díjazott bolgár kötet *Kávéköltemények* címmel jelent meg magyarul (Napkút, 2007). Budapesten diplomáciai szolgálatot is ellátó, Szófiában magyar szakot végzett feleségének halála után kiadta kettejük közös fordításában készült, a magyar költészetből tolmácsolt remekléseik kis kötetét. Kezdeményezésére s bevezető írásával látott bolgár napvilágot a *Tri cvjata/Három szín* című antológia: 15 fiatal magyar költő bolgárul, 15 fiatal bolgár költő magyarul. A *Csetene na drugija (A másik olvasása)* című kiadvány olyan gyűjtését tartalmazza, amely az új évezred első tíz esztendeje alatt magyarról bolgárra fordított könyvek kritikai visszhangjait rendszerezi: negyven könyvről írt negyvenyolc elemzés.

A most közölt fejezet annak a megjelenés előtt álló könyvnek a részlete, amelyik így – kutatómunkájának eredményeként – csak magyarul lesz olvasható.

Frankovics György

Nagy Imre „menedékjoga”

2006 februárjában kutatást végeztem három belgrádi levéltárban, és nagy mennyiségű irat került birtokomba, amelyek árnyaltabban közelíthetik meg a magyar–jugoszláv viszony alakulását. A tanulmányokban idézett dokumentumokat nem a megszokott módon, hanem hosszabb idézetek formájában ismertetjük. Tesszük ezt az olvasókra való tekintettel, akiknek némi segítséggel ugyan – némi háttér megadásával –, módjában áll majd megfelelő következtetéseket levonni, és olyan összefüggésekre szert tenni, amelyek esetleg elkerülték a történészek eddigi figyelmét. Emellett az eseményeket megelő szemtanúk saját 1956-os élményeikkel egészíthetik ki azt, tovább gazdagítva, illetve akár felidézhetik eddigi ismereteiket.

F. Gy.

A budapesti jugoszláv nagykövetség egyik munkatársa 1956. október 24-én belgrádi feletteseinek az alábbi sürgős, rejtjeles táviratot küldi:

„A tegnapi 15 órakor kezdődő, a poznańi eseményekkel kapcsolatos szolidaritási tüntetés az éjszaka folyamán tömegtüntetéssé nőtt. Gerő tegnapi 20 órai beszédét követően a rádiónál fegyveres összetűzésre került sor. Gerő meg sem említette a folyamatban lévő tüntetéseket, ami a tömeg még nagyobb elégedetlenségét váltotta ki.

Az ifjúsági KB a tüntetések élére állt, és az éjszaka folyamán röplapokat terjesztett. A tüntetők ledöntötték a Sztálin-szobrot, több hivatalos helyiséget elfoglaltak, valamint éjszaka a Magyar Rádiót kívánták elfoglalni, ahol a fegyverroport még reggelre sem szünetelt. A tüntetések nemzeti és szovjetellenes jelleget öltöttek. Reakciós fellépésekre is sor került, de azt a tömeg nem támogatta. (...)

Nagykövetségünk épülete előtt a tüntetők éljeneztek: 'Éljen Tito!' Sok csoport segítségnyújtást kért tőlünk. Este 5 óra körül lakásomon többen felkerestek, és az érkező szovjet csapatok intervenciójáról értesítettek. A katonaság és a rendőrség a néppel szolidáris, akiket felfegyvereznek. Egyedül az ÁVH egységei állnak harcban.

Magyarország más településein – főként Székesfehérváron, Szegeden és Debrecenben – felkelés tört ki. Budapestre 4 és 5 óra között Cegléd, Szolnok térségéből ideért a szovjet páncélos hadosztály, s a városban hidakat és fontosabb objektumokat foglaltak el.

A KB éjszakai ülésén a Politikai Bizottságba új tagokat vettek fel, és újjáválasztották őket. Rákosi hívei ettől elestek, de közöttük van Bata honvédelmi miniszter is. Nagyot a kormány elnökévé választották, aki reggel 8 óra 30 perckor felhívással fordult a tüntetőkhez, hogy oszlassák fel magukat, a leendő zavargást keltőket halálos ítélettel sújtják. Valamivel később közleményben fordultak – a Varsói Szerződés értelmében – a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokhoz, mégpedig segítségnyújtás céljából, ugyanis a magyar kormány nem volt felkészülve az események ilyen alakulására, egyben támadás érte.

Ez így nem pontos, ugyanis a tüntetők csak az ÁVH szerveit támadták meg. A felhívásban a néphez fordulnak, akiket a szovjet és a magyar egységekkel együttműködésre kérnek. Ezt a közleményt vélhetően az oroszok diktálták, valamint a kormány rendelkezését is. A zavargások még tartanak. További orosz csapaterősítést várnak Székesfehérvárról. (...)”

Nagy Imre és Kádár János a tömegek bizalmát nem nyerték el. Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet október 25-i táviratában a tüntetésről szólva kiemeli: „Kezdetkor az állami vezetés nem tett kísérletet arra, hogy kezébe vegye a dolgok rendezését. Nagy Imre az Országház előtt megtartott október 23-i esti beszéde – miniszterelnöki megválasztása előtt – nem elégítette ki a tömegeket. Gerő beszédében nem tért ki a történésekre, így még inkább feltűzte a résztvevőket. A Külügyminisztériumtól kapott tájékoztatás szerint a KB némely tagja arra kérte Gerőt, hogy ne tartsa meg beszédét, de ő hajthatatlannak bizonyult. A vezetőség ezt követően teljes hallgatásba merült egészen másnapig, amikor közzétették az új PB összetételét, és Nagyot kinevezték a kormány elnökének. Nagy felhívása a tömeghangulat csillapítására csak részben volt hatással, s nem érte el a kívánt eredményt. Erre bizonyítékkul szolgálnak a ma felélénkült tömegtüntetések is. A vezetés reményeket fűz az új kedvezmények adásához, illetve Gerő leváltásához és Kádár első titkári kinevezéséhez. Teljesen világossá vált, hogy a pártvezetést és a kormányt pánikhangulat jellemezte, és a hatalmat teljesen kiengedték a kezükből. Nincs befolyásuk a dolgok alakulására. A hatalmat az orosz egységek tartják kezükben, a nép pedig súlyos áldozatok ellenére továbbra is az utcán van, és a tüntetések a mai nap folyamán felélénkültek.

A dr. Siktól (külügyminiszter-helyettes – a szerző megjegyzése) kapott információk alapján a KB plénuma keddtől, október 23-ától kezdve egyfolytában ülésezett (...) ma 15 órától ismét ülésezik. A KB épületét szovjet tankok vették körül, és védik. A tüntetők összetétele az események menetének függvényében változott. Első nap az ifjúság tüntetett. Az ifjúsági KB csatlakozott a tüntetők-höz, és kezébe kívánta venni a kezdeményezést, de azt nem sikerült megtartania. Az est folyamán nagy munkástömegek, hivatalnokok és állampolgárok csatlakoztak hozzájuk, akik között nacionalisták és antiszocialista elemek is találhatók. A némely helyen ellenálló elbarikádozott, izolált csoportok főleg felfegyverzett fiúkból állnak. Azonban a tegnapi esti tömegtüntetés során megjelenő hatalmas néptömegeket figyelembe véve – melyek Gerő lemondását, a magyarországi területről az orosz csapatok kivonását követelik –, értelmetlen volna ‘fasiszta banditáknak’ és ‘ellenforradalmároknak’ nevezni, bár a tömegben mindenféle elem megtalálható. Ugyanez vonatkozna a mai nap során megvalósuló tömegtüntetések összetételére is. Horváth külügyminiszter, a KB tagja információja szerint, melyet személyesen Sík közölt velem, a KB október 23-án este határozatot hozott a szovjet csapatok kivonásáról, amikor *(hiányzó rész)* az értesítés arról szólt, hogy a katonák átállnak a tüntetők oldalára, és fegyvert osztanak közöttük, valamint közölte, hogy a rendőrség valójában nem létezik, az ÁVH-s egységek egyedül nem képesek szétverni a tüntetőket és a rendet fenntartani. A szovjet egységek legelőször egy harcokcsihadosztály nagyságban érkeztek *(hiányzó rész)* Cegléd és Kecskemét felől, ámde még tegnap Romániából újabbakkal erősítették meg őket, mégpedig egy harcokcsi-, illetve

gépesített hadosztállal. Kegyetlen vérontás következett. Az áldozatok száma néhány százra tehető, míg a sebesültek száma eléri a több százas nagyságot, ami a nép szemében teljes mértékben kompromittálta mind a magyar vezetést Gerővel együtt, mind pedig a Szovjetuniót. A vezetés ingadozó és határozatlan állásfoglalása nem elégítette ki a tömeget.”

Soldatić jelentése további részében a magyar vezetés további engedelmeyeiről, valamint Kádár és Nagy a tömeghez intézett szétosztatási felhívásáról szól. Véleménye szerint az ilyen ígélet – szovjet csapatkivonás – nem biztos, hogy csillapítani tudja a helyzetet. Határozottabb intézkedéseket kellett volna foganatosítani az orosz egységek kivonása céljából, ily módon a kormány elnyerhette volna a tömegek bizalmát. Már hallhatók olyan észrevételek is, hogy Nagy elárulta a népet (rögtönítélő bíróság, szovjet egységek behívása, Gerővel megkötött kompromisszum).

Az '56-os forradalom szocialista és polgári jellege. A gyorsan zajló magyarországi október-novemberi forradalmi események jellegét a sokszínűség határozza meg. A nemzeti jelleg mellett a szocialista és a polgári forradalom számos mozzanata érhető tetten Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet jelentéseiben.

„A polgári pártok teljes gőzzel szerveződnek. A kommunisták álláspontról, programról és szervezeti felépítésről vitatkoznak. Elsősorban csak a korábbi nevek merülnek fel. Az új káderek, akik a felkelésben részt vettek, háttérbe szorultak. Így például Maléter ezredes, egy budapesti helyőrség parancsnoka – aki a pogromot vezetőik ellen a fő harcot vívta – a Parlamentben kijelentette, hogy kommunistának érzi magát, de a neve még csak számításba sem jött.

Az orosz egységek elhagyták Budapestet, de nem mentek messzire. A budapesti külvárosokban tartózkodnak. A MDP vezetőitől megtudtuk, hogy Romániából újabb szovjet alakulatok érkeznek Magyarországra, az egyik vélhetően a Szovjetunióból.

A magyar fegyveres erők megszervezésére tett erőfeszítések gyenge eredményt hoztak. A gyárakban a munkabeszüntetés még tart. Úgy tűnik, hogy nem történnek erőteljesebb erőfeszítések a munkásosztály megszervezésére és aktivizálására. Az utcán alapjelszóként fogalmazódik meg az az általános kérdés – amely a felelős körök vitáiban szintén felmerül –, hogy a szovjet egységek mikor hagyják el Magyarországot területét.

A Magyar Szociáldemokrata Párt képviselői Bécsbe utaztak a II. Internacionálé kongresszusára.”

„Budapest, 1956. október 25. Egész reggel kapcsolatba kívántunk lépni a Politikai Bizottsággal és a Külügyminisztériummal. Felkerestem a lengyel nagykövetet, aki hasonló helyzetben van. Az elszigetelt csoportok még mindig ellenállnak a szovjet csapatoknak. A tüntetések ismét felélénkültek. A tüntetők nagyobb csoportja 12 órakor a Parlament felé indult, hogy követeléseit ismeresse, és követelje Gerő lemondását. A Parlament előtt a szovjet tankok akcióba kezdtek. Áldozatok is vannak. Innen kétszer is felhívták *nagykövetségünket*, és *közbelpépésünket* kéri a további vérontás megakadályozására. A Politikai Bizottság közzétette, hogy Gerőt a párt első titkári beosztásából felmentette, s helyére Kádár János került.”

Még egy aznapi jelentés: „13 órakor ezerfős tüntető csoport – tekintélyes állampolgárok és munkások – magyar zászlókkal követségünk elé érkeztek, közben a magyar himnuszt énekelték, és 'éljen Tito', skandálták. A küldöttség négy tagja a követség udvarába érve elvtársainktól a nagykövettel való találkozást kérte. Válaszunkban közöltük, hogy nincs itt, mire arra kérték a nagykövetséget, hogy a jugoszláv kormánynak továbbítsa a magyar ifjúság azon kérését, hogy a jugoszláv kormány az ENSZ-nek nyújtsa be keresetét, hogy az idegen csapatok magyar területen hagyjanak fel a magyar állampolgárok gyilkolásával, és pedig azon állampolgárokkal, akik békésen és fegyelmetlenül tüntetnek, és szabadságukat keresik.”

Kétségtelen, hogy a néptömegek követelései között célként az ország elvesztett függetlenségének, szabadságának elismerése, az idegen, orosz megszálló csapatok kivonása, a polgári demokrácia megteremtése, a Jugoszláviához való közeledés szerepelt, s egyúttal magyar részről a segítségkérés is megfogalmazódott.

A jugoszláv kormány a véres budapesti október 23–24-i eseményeket követően támogatta a magyar vezetésben bekövetkezett váltást, és üdvözölte Nagy Imre miniszterelnöki és Kádár János első titkári kinevezését, aki Gerő Ernő helyére került.

Sokszínűség – a demokrácia igénye. A budapesti jugoszláv nagykövet, Dalibor Soldatić kitűnő kapcsolatokat ápolt a magyar kommunista reformvezetéssel, amiről egyik dátum nélküli, vélhetően október 25-i jelentésében számol be:

„1. Kifejeztük kívánságunkat és vezetőségünk készségét, hogy lehetőségeinkhez mérten segítségükre kívánunk lenni.” Soldatić Losonczy Gézával, Nagy Imre kormányának államminiszterével folytatott megbeszélést, aki „...megkérdezte, hogy politikai vagy gazdasági támogatást kívánunk-e nyújtani nekik. Azt válaszoltuk, hogy elsősorban politikai segítséget szeretnénk nyújtani, de nem zárjuk ki – lehetőségeinkhez mérten – a másik, gazdasági jellegű támogatást sem.

Losonczy megköszönte, és azt mondta, hogy az elhangzottakat továbbítja Nagynak és Kádárnak, valamint hogy a legrövidebb időn belül megválaszolja azt.

2. Kifejeztem aggodalmamat az események jobbrafordulását illetően, amelyek veszélyeztetik magát a társadalmi berendezkedést. Losonczy azt felelte, hogy megállapításunk pontos, ugyanis Rákosi és Gerő hibáiból adódóan a mai helyzet a múltba történő visszatérésnek tekinthető. Hangsúlyozta, esetükben nemcsak a többpártrendszer visszaállításáról van szó, a helyzetet a papság is felhasználja, hogy ismét vezetéshez jusson. Mindszenty csak a megfelelő pillanatra vár, hogy akcióba lépjen. A jelenlegi helyzetet továbbá nehezíti az is, hogy soron van a közelgő választás, valamint az, hogy a kommunista párt a múlt terheit is magán viseli, és azt újjá kell szervezni, míg a többi párt az önszervezéssel van elfoglalva. Ennek következtében az MDP kiszélesített elnökségének mai tanácskozásán az alábbi megállapodások születtek:

a) Rákosi és Gerő módszeresen elkövetett hibáitól határozottan és élesen el kell határolódnunk.

b) Az újonnan megszervezett párt a munkásosztály pártja lesz, amely a marxizmus-leninizmus elvei szerint működik.

c) A jelenlegi helyzetben a párt fővonulatában a szocialista vívmányok megőrzését, az agrárreformot, a kisajátítást, valamint a szocializmus és a kommunizmus terjesztését tűzi ki céljául.

d) Három alapvető feladatot kell megvalósítani: teljes erővel meg kell szervezni az ipari munkásosztályt, a hadsereget, valamint be kell indítani a termelést.

e) A szocialista párttal szoros barátságot és együttműködést kell kialakítani.

f) A párt pozitív hagyományára épülő építkezés folytatása a cél. Ezzel kapcsolatban meg kell oldani a párt elnevezésének cseréjét. Az új párt neve: Magyar Szocialista Munkáspárt.

Losonczy aláhúzta, hogy a harmincas években Magyarországon egy ilyen jellegű párt már működött (illegálisan és legálisan), és az pozitívan hatott a néptömegekre. A holnapi naptól kezdődően egy új lapot indítanak Szabadság elnevezéssel, és a Szabad Nép kiadását megszüntetik.

g) A KB luxushelyiségeit elhagyják, egy közönséges épületbe költöznek át.

h) Megszüntetik a hivatásos pártmunkások szerteágazó hálózatát, s helyükre társadalmi munkában pártmunkásokat alkalmaznak.”

Mielőtt még folytatnánk a pozitív változásokat tükröző reformszocialista elképzeléseket, el kell mondanunk, hogy a jugoszláv kormány támogatta az új Nagy-Kádár koalíciós kormány október 27-i megalakulását, kifejezve reményét, hogy intézkedéseit a 'széles néptömegek' támasztotta követelmények betartásával hozza majd, de egyúttal aggodalmát fejezte ki a 'társadalmi berendezkedést' veszélyeztető változások, azaz a többpártrendszerű polgári demokrácia miatt.

Sokszínűség – nemzeti függetlenség, nemzeti érzés. Dalibor Soldatić Losonczy Géza államminiszterrel folytatott megbeszélésének további részletei:

„i) A nemzeti függetlenségre különös hangsúlyt fektetnek, valamint a nemzeti érzés ápolására, ugyanis ezen elemek háttérbe szorítása különösképpen a bekövetkezett eseményekben nyert megvilágítást. Losonczy elmondta, hogy ezeket az elveket a párt új lapja vezércikkében minden bizonnyal már holnap közzéteszik. Személyes véleménye szerint, ha helyes politikát folytatnak, akkor az ifjúság soraiból is sokakat megnyerhetnek.

j) A beszélgetés során elmondtuk, hogy az a benyomásunk támadt, a kedvezmények adásában túl messzire mentek, és elmondtuk érveinket – az önk 156 (utasításának – *a fordító megjegyzése*) megfelelően –, és azt a helyszínen tapasztaltakkal egészítettük ki. Losonczy elmondta, hogy teljes mértékben megérti aggodalmunkat, valamint hogy azt maguk is osztják. Nehéz szívvel egyeztek bele az egypártrendszerrel a többpártrendszerre való áttérésre és a kispolgári pártok szerveződésébe. Ha ezt nem tették volna meg, akkor teljesen eltűntek volna. A kedvezmények adását illetően azonban elismeri, hogy nem jogosult kedvezményeket is kiadtak, s azokat most védelmébe kell venniük a tömeg előtt, míg a nép által követelt alapvető kedvezmények kiadását nem adják meg. Losonczy erre példaként hozta fel egy felkelőcsoport vezetőjének Kádárhoz intézett szavait: „Önök kedvezményeket adnak azoknak, akik nem is harcoltak, de nekünk, akik harcoltunk, szinte semmiféle kedvezményt nem adnak.”

Losonczy elmondja, hogy Maléter ezredes, a felkelés legnépszerűbb személye kinevezésével valamelyest javítottak a helyzeten, akit honvédelmi miniszterhelyettesnek neveztek ki, azonban a kompromittálódott kommunista

miniszterek eltávolítása a kormányból szükségtelenül elhúzódik. Egy példát is felhozott. Ma egy munkásokból, parasztokból, egyetemi tanárokból és másokból álló debreceni küldöttség kereste fel őt, akik szintén felvetették a kompromittálódott kommunista vezetők eltávolítását, s aláhúzták, számukra érdektelen, hogy a különböző koalíciós pártok tagjaiból hányan képviseltetik magukat a kormányban, egyedül csak az érdekli őket, hogy azok tisztességes emberek-e, s többségében lehetnek akár kommunisták is, ha rákosistákként nem kompromittálódtak, ugyanis azok elfogadhatók számukra. Losonczy megemlítette, hogy késlekedett a párt elnökségéből az olyan kompromittálódott emberek eltávolításával, mint Apró és Kiss, bár bizonyossá vált, hogy csak kárt okoznak nekik. A kormány gyors átszervezésével az ilyen nehézségeket könnyen el lehetne távolítani. Ily módon a szemben álló fél kezéből kiütnék a fő érveket, és egyúttal úgy véli, hogy ebben az esetben nem kellene sietni a választás megtartásával, mivel a néptömegek egyik főbb követelése így módon teljesülhetne.

3. Losonczy a többi felmerülő nehézség között feltünteti, hogy az oroszok késlekednek a város (Budapest – a szerző megjegyzése) kiürítésével, valamint azt, hogy hosszú ideje Magyarország területén tartózkodnak. Így a munkások a termelés beindításával kapcsolatos alapkövetelménynek nem tesznek eleget.

4. Arra az észrevételre, hogy a vezetőség mindaddig nem megfelelően teremtett kapcsolatot a munkástanácsokkal és a munkásszervezetekkel, Losonczy válaszában közli, hogy ez nagyjából pontos meghatározás, de ilyen irányú elmozdulás is történt. A szakszervezet ma délre a budapesti munkástanácsok képviseletét ellátó személyek számára tanácskozást hívott össze. Nem ismertek még számomra az eredmények, ám a tény, hogy ilyen összefüggéssel sor került, pozitívnak tekintendő.”

Sokszínűség – Nagy Imre szerepe. Losonczy Géza miniszter a megbeszélés során Dalibor Soldatic jugoszláv nagykövetnek még az alábbiakat is mondta:

„5. Nagy ma fogadta az összes csepeli gyár 40-50 fős küldöttségét, s meggyőzte őket a termelés folytatásáról. 'A munkások a termelés beindítását a szovjet csapatok kivonulásához kötötték.' Nagy őszintén és közvetlenül válaszolt erre, mire a munkások több alkalommal tapssal jutalmazták, bár a küldöttség igen összetett volt.

6. Losonczy megemlítette, hogy a kisebb pártok többnyire aktívak és agresszívak. A Kisgazda Párt magához vette a Magyar Nemzetet, bár a szűkebb kabinet úgy határozott, hogy ez az újság a kormány félhivatalos lapja lesz. Losonczy ez ügyben Tildynél közbejárt. A Kisgazdapárt saját lapot indított, a Kis Újságot, de a nők számára a Hétfői Hírlapot magának követeli. Kéthly Annáról elmondja, hogy Filips Morgannal való találkozás céljából Bécsbe utazott. Egy meg nem erősített hír szerint, a nagy-Britanniai Munkás Párt Nagy-kormányára iránti szimpátiáját fejezi majd ki, amennyiben a kormányban a szociáldemokraták is helyet kapnak. Állítólag Filips Morgan Pestre kíván jönni, hogy a kormánnyal megbeszéléseket folytasson.

7. Losonczy elmondta, hogy a kormány intézkedéseket tett a szovjet kormánnyal folytatandó magyarországi szovjet csapatkivonás tárgyalásáról.

8. Losonczy összefoglalójában ismertette a legfontosabb feladatokat:

a) a biztonság helyreállítása és a banditacsoportok megsemmisítése (a forradalmi bizottságok fegyveres csoportjai);

b) kormányalakítás;

c) a Varsói Szerződés felmondása és a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonása;

d) a termelés beindítása;

9. Losonczyt értesítettem arról, hogy holnap Kádárral kívánok találkozni. Megkért, hogy észrevételeinket fejtsem ki neki, amelyek pontosak és megalapozottak, és ő jó szándékú. Ezelőtt két-három nappal teljes mértékben megértette a helyzetet, ezért igen lehangolt, és segítségre szorulnak. (Ez a Kádár által elmondottakban nyilvánul meg főképpen, amiket Losonczynak mondott, amikor a többpártrendszer bevezetéséről szóló tanácskozásról távoztak: 'Más hibái miatt át kellett adnunk a munkáshatalmat, bár igen sok volt rajta a lyuk, mégis volt tartalma. Ezért szomszédaink előtt szégyenkezünk kell, s vissza kell térnünk oda, ahol 1945-ben tartottunk.')"

Az új Nagy-Kádár-kormány október 28-án közzétett nyilatkozatában a budapesti eseményeket általános népmozgalomnak ítélte meg; elutasítva az ellenforradalmi minősítést, úgy értékelte azt, mint egy olyan mozgalmat, melynek célja a nemzeti függetlenség elnyerése, a szovjet csapatkivonás stb. Az új kormány azonban nem tudta lecsillapítani az eseményeket, a forradalmi hullám egész Magyarország területére kiterjedt, melynek domináns vonásaként szembevetendő a szovjet- és kommunistaellenesség.

Nagy Imre okt. 30-án kijelentette, hogy az új kormány a Magyar Szocialista Munkáspárt elnökségével egyetértve meghozta sorsdöntő határozatát az egypártrendszerrel a többpártrendszerre való áttérésre, és az új kormányba a legjelentősebb pártok vezetői kerültek megválasztásra. A kormány felhívta a szovjet parancsnokságot, hogy egységei haladéktalanul kezdjék meg a csapatkivonást.

Nagy így válhatott a forradalom vezetőjévé, sorsát a forradalom sorsához kötötte!

Orosz, amerikai vélemények. 1. „Ma megbeszélést folytattam Andropov szovjet nagykövettel, akinek rezidenciáját szovjet tankok őrzik, így csak szovjet kísérettel lehet megközelíteni. Andropov nagyon ijedt ember benyomását kelti, és aggódik” – kezd jelentésébe Soldatic jugoszláv nagykövet 1956. október 26-án.

„Megerősítette, hogy a magyar kormány segítségül hívta a szovjet egységeket, s azok a rend helyreállításával elhagyják a várost és visszatérnek támaszpontjaikra. Ismeretlen számára *(hiányzó rész)* a kérelemmel kapcsolatos állásfoglalás, hogy a szovjet csapatok elhagyják-e Magyarország területét?

2. Ma Horváth külügyminiszterrel telefonon beszélt. Közölte, hogy hamarosan bejelentik a széles alapokon nyugvó új nemzeti Nagy-kormány állásfoglalását. (...) Hozzátette, hogy a városban a helyzet lényegében nyugodt, és hogy másnap reggelre helyreáll a rend. (...) Horváth közölte, hogy vidéken (Debrecenben és egyéb ipari központokban) megalakulnak a munkástanácsok – akik a valós hatalom birtokosai –, de minden kapcsolatuk megszakadt a központi

kormányval. Ezt a hírt az MTI is megerősítette, kiegészítve azzal, hogy a debreceni bizottság tárgyalta a szovjet katonai parancsnokkal, és a szovjet csapatok elhagyják a várost.

3. Egész nap hiába próbálkozom a Parlament épületébe való bejutással, ahol megbeszélt találkozóm lenne Marosánnal, a PB tagjával.”

Srđa Prica jugoszláv miniszterhelyettes a belgrádi Ridelberger amerikai nagykövettel október 26-án megbeszélést folytatott. Feljegyzésében írja, hogy „a kelet-európai országokban zajló események erejéről és mélységéről helyes értékelést adtunk, és azok pontosnak mondhatók, közölte vele az amerikai nagykövet. Dulles üzenetében első helyen üdvözlö a magyar nép azon kívánságát, hogy a szovjet dominanciától nagyobb önállóságra tegyen szert. A széles demokratikus mozgalom egyben kifejezi a Szovjetunió alárendeltsége elleni érzelmek mélységét. A szovjet fegyveres erőknek a civil lakosság elleni bevetése pedig megmutatja azokat a méreteket, meddig képesek az oroszok elmenni, amit dominanciájuk megőrzése érdekében tesznek. Ők, az amerikaiak sosem tudják elképzelni, hogy a civil lakosság hogyan tudja magát a tankok ellen megvédeni. Mit lehetne tenni a vérontás ellen? Hatni kellene az új kormányra, hogy ne alkalmazzon megtorlást a zavargásokban részt vevő lakosság ellen. Úgy véli, hogy ebbe az irányba közösen tehetnénk bizonyos lépéseket, s ennek céljából felhasználhatnánk meglévő befolyásunkat a Szovjetunióra.”

Srđa válaszában közli, hogy „helyes lépésnek tartja a magyarországi helyzet lecsillapítását, aminek érdekében külsőleg semmilyen lépést sem szabad megtenni. Az utóbbi események, különösképpen Nagy és Kádár nyilatkozatai arra irányulnak, hogy az új kormány azon fáradozik, hogy a dullesi üzenetben megfogalmazott elvárások szerint járjon el. A jugoszlávok a megtorlás ellen vannak, az ország minél gyorsabb demokratizálódásáért tesznek erőfeszítéseket, nemcsak Magyarország, hanem a Szovjetunió tekintetében is. Nem állíthatók meg a folyamatok, ugyanis a helyzetet egy külső beavatkozás tovább bonyolítaná és nagyban megnehezítené.

Ridelberger tovább érdeklődött a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, mivel azok 'történelmi jelentőségűek, és nem lehet őket elhallgatni', ilyen értelemben a jugoszláv kormány tesz-e nyilatkozatot?”

A nyilatkozat ugyan elmaradt, de Tito két nappal később, október 28-án levelet intézett az MDP vezetőségéhez és a hazaszerető magyar néphez.

Többpártrendszer, a Kossuth-címer. 1. A budapesti események alakulását a budapesti jugoszláv nagykövetség munkatársai élénken figyelik, s naprakészen tájékozottaknak tekinthetők, hiszen a Magyar Dolgozók Pártja reformszárnyával szoros kapcsolatban állnak. Soldatić nagykövet belgrádi feletteseit október 26-án az új magyar kormány megalakulásáról tájékoztatja.

„Ma véletlenül felkerestem Bognár külkereskedelmi minisztert, aki az alábbiakat közölte velem: még a nap folyamán megalakul az új Nagy-kormány. Az összetétele még nem ismert.

2. A KB a felkelőkkel felvette a kapcsolatot, és megbeszéléseket folytat velük. Megbeszéléseket folytattak az egyetemistákkal, de tárgyalni fognak a többi csoporttal is. Bognár szerint a mozgalom egyetemistákból és fiatalokból, munkásokból és demokrata egységekből áll, akik csatlakoztak a felkelőkhöz.

A felkelőknek nincs egységes vezetésük, ezért több, eddig megalakult csoporttal kell tárgyalni.

3. A felkelők követeléseinek nagyobb része elvileg elfogadható, de megvalósítása nem. Így például nem fogadható el azon követelésük, hogy a szovjet csapatokat vonják ki, mindaddig, míg helyre nem áll a rend. Ezenkívül a fenti követelés teljesítése függ a Szovjetunió állásfoglalásától, egyetlenegy nem szocialista követelés lenne: a *többpártrendszer*, és a *Kossuth-címer* bevezetése, amely azonban a Nagy-Magyarország címere, s a szomszéd országok számára elfogadhatatlan.

4. A szakszervezetek a KB-nak átadták a helyzet megoldására szolgáló javaslatukat (a programot a Népszava 2. számában tették közzé). A programból adódó követelések egy részét már a KB közleménye is tartalmazza.

5. A KB szerint a magyar hadsereg nagyobb része a kormányt támogatja, de helyenként a felkelőkhöz csatlakoztak a szovjet egységek magyarországi kivonulásával kapcsolatos követelés értelmében. Bognár elmondta, hogy a vezetőség nagyon lassan és habozva reagál a követelésekre (Gerő leváltása, Nagy, a kormány elnökének kinevezése stb.), s az vezetett el a mai helyzetig, amelyben a felkelők állandóan újabb és újabb követelésekkel állnak elő, s követeléseikkel már-már a szocialista rendszer létét kérdőjelezzik meg. Arra a kérdésre, mit kíván a KB megtenni, Bognár azt válaszolta, hogy a felkelők jogos követeléseit maximálisan és gyorsan elfogadják, de amennyiben a harcok nem szűnnek meg, úgy erőt alkalmaznak a felkelés elfojtására.”

A jelentésben a többpártrendszer és a Kossuth-címer kiemelt betűvel szedett, ezek a titói szocialista jugoszláviai vezetésnek nem feleltek meg. Az 1848–49-es szabadságharcra emlékeztető Kossuth-címer használatában valamiféle Nagy-Magyarország feltámasztásának szándékát látták megvalósulni. A szocialista rendszer léte is megkérdőjeleződött ezekben a napokban, a majdani Nagy Imre vezette kormánynak igen körültekintően kellett eljárnia egy sor megoldatlan kérdést illetően: az ország függetlenségének helyreállítása, a többpártrendszer bevezetése, a politikai demokrácia visszaállítása, ami létében fenyegette a szocialista berendezkedést, a Varsói Szerződés felmondása a szovjet csapatkivonás tekintetében.

Ezzel egy időben a jugoszláv vezetés Nagy Imréhez való viszonyában – a magyarországi eseményekben előállt többpártrendszer bevezetése valójában olaj volt a tűzre, habár a titoisták állandóan a társadalom 'liberalizálásáról' és 'demokratizálásáról' beszéltek – törés és szembefordulás következett be. A titói vezetés úgy vélekedett, hogy a magyar válság Nagy Imre eltávolításával oldható meg.

A forradalmat Erdei Ferenc „ellenforradalminak” minősítette. „A mai napon egy Naggyal való sürgős találkozót kértem, illetve a kormány más tagjával, akit ő kijelöl (...). Erdei Ferenc, a kormány elnökhelyettese és Horváth Imre külügyminiszter fogadott. Horváth miniszter páncélozott járművel jött el értem a követségre – jelenti Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet október 27-én. – Közöltem velük, hogy kormányom utasítására jöttem el, és a helyzetről kívánok tájékozódni, mivel vezetőségünkben bizonyos bizonytalanság tapasztalható, valamint arra kértek, amennyiben lehetséges, nyújtsunk nekik támogatást. Hozzátettem, két nappal ezelőtt a fenti utasítás alapján hiába kíséreltem meg a

vezetőség valamelyik tagjával kapcsolatba lépni. Erdei a helyzetet a következőképpen értékelte: széles körű szervezett ellenforradalmi mozgalomról van szó. Vitás kérdésnek tűnik az országban a demokrácia megvalósításának módja, a szervezett erők és a széles néptömegek közötti viszony rendezése. A tömeg elégedetlenségének okai között a júliusi plénum intézkedései (Rákosi leváltása – a szerző megjegyzése) mellett a rákosista időszak hibás politikája rejlik. A Szovjetunió KP XX. kongresszusát, különösen a júliusi plénumot követően a demokratikus közvélemény demokratizálódási követelésekkel állt elő. A mozgalomhoz az értelmiség mellett a munkások és a parasztok is csatlakoztak. A sajtó és különböző viták hatására élesebb követeléseket fogalmaztak meg. Mindez arra utal, hogy tudatos ellenforradalmi szerveződés akciójáról van szó. Az állami és a pártvezetés a komoly események és mozgalmak tekintetében egységes álláspontot képvisel. Velük szemben Nagy és Kádár nyilatkozatai értelmében jártunk el, a rend helyreállítása céljából szovjet egységek segítségével fegyveresen beavatkoztunk, és fegyveres munkásosztásokat szerveztünk. Az intézkedések eredménye – Budapest esetén –: a lázadás leverése a katonai akció nyomán vége felé jár, ami a vidéket illeti, ott több helyen tüntetéseket tartottak. Mindeddig budapesti méretű fegyveres akcióra nem került sor, de nem zárható ki annak bekövetkezése. Amennyiben sor kerülne rá, a budapesti intézkedésekhez hasonló, határozott intézkedéseket teszünk. Amíg katonai szempontból a helyzet olyan, amint azt kifejtettem, a politikai helyzet bizonytalan és kritikus. Ugyanis fél órával ezelőtt közöltük az új kormány állásfoglalását, de nem tudjuk, milyen visszhangra talál a nép körében. Az új kormány még nem ült össze, emiatt a közös párt- és állami vezetés végzi az ügyintézés? Ezt követően Erdei részletesen elmagyarázta a kormányban előállt változásokat.”

Erdei Ferenc, a Nagy Imre-kormány miniszterelnök-helyettese a magyarországi demokratikus fejleményeket ‘szervezett ellenforradalomnak’ minősítette, annak ellenére, hogy elismerte a demokratikus mozgalmában részt vevő értelmiségiek, munkások és parasztok, jelesül a néptömegek demokratizálódási törekvéseit. Az új kormány összetétele népfrontos politika megvalósítását tükrözte, ugyanis a kormány három alelnöke közül kettő nem volt kommunista, míg a rákosista vezetés helyére látszatra reformkommunisták kerültek: így Münnich és Kossa, a mezőgazdasági tárcát Kovács Béla, a Kisgazdapárt volt főtitkára kapja, Tildy, a parasztság és az értelmiség körében népszerűnek számító volt kisgazdapárti elnök, egyben volt köztársasági és államelnök. A tüntetésekben részt vevő ifjúság bizalmát élvező Gyenes és Lukács György miniszteri kinevezést kapott, valamint a Tervhivatal élére Kiss, volt szociáldemokrata került, a honvédelmi miniszteri tisztséget Janza tölthette be, míg Babicsot, az ismert tudóst az egészségügyi tárca vezetésével bízták meg. A volt kommunista szektás vezetéset eltávolították – Gerőt kivéve, aki továbbra is a Politikai Bizottság tagja maradt”, jelenti Soldatic.

A magyar–jugoszláv együttműködésről. Erdei Ferenc, a magyar miniszterelnök-helyettes, Horváth Imre külügyminiszter és Dalibor Soldatic jugoszláv nagykövet október 27-i megbeszélése során óvatosan, de felvetődött az együttműködés kérdése is. Horváth „örömmel venné a jugoszláviai segítségnyújtást”. „Azt válaszoltam, hogy nem rendelkezem konkrétabb utasításokkal, és aláírtam, hogy elsősorban azért kerestem fel őket, hogy bizonyos mértékadó

értesülést nyerjek a fennálló helyzetről, mivel kormányom bizonytalan, s csak ezt követően lehetne szó a segítségnyújtásról stb. Erdei ehhez hozzátette, hogy vidéken több helyen is megfogalmazódott többek között a Jugoszláviával megkötendő katonai szövetség kérdése is. Ezzel kapcsolatban nem hivatalosan értesítettem őket arról, hogy különböző csoportok kérelemmel fordultak a nagykövetséghez, arra kérve bennünket, hogy kormányunkat és a világ közvéleményét informáljuk az eseményekről, aláhúзва, hogy konkrét esetekben – benyomásunk szerint – nem olyan csoportokról volt szó, amelyek antiszocialista jelszavakkal léptek fel, amit mindketten megerősítettek, nevezetesen, hogy ilyen progresszív tüntetői csoportok valóban léteznek.

Az a benyomásom támadt, hogy Horváth kezdeményezte esetleges támogatásunkat, amelybe belekapaszkodott. Ezt nem nyilvánították ki, ám valószínű, hogy politikai segítségre gondoltak, s ezért a látogatás végén azt javasoltam nekik, hogy látogatásomról ne jelenjen meg semmi, mivel az új kormánnyal az első kapcsolat felvételére került sor, mégpedig tájékozódás céljából, amivel egyetértettek. Horváth úgyszintén megkérdezte, hogy vezetőségünkben és közvéleményünkben az események milyen visszhangra találtak. Közöltem velük, hogy éppen ezért kerestem fel őket, mivel vezetőségünk nem ismeri kellőképpen a helyzetet. (...)

Erdei a végén közölte, hogy Budapesten a tegnapi nap kritikus volt. Határozottan léptek fel az ellenálló csoportokkal szemben, fegyveres tisztogatást végezve. Eközben mindazoknak amnesztiát adtak, akik este tíz óráig megadták magukat. A mai hivatalos tájékoztatók ismertetik, hogy az ifjúság nagy számban élt a kapott amnesztiával. Akik Pesten még ellenállnak, azok kizárólag ellenforradalmi elemeknek tekinthetők. (...)

Erdei aláhúzza, hogy személyét tekintve örömeire szolgál, hogy Jugoszlávia képviselője – a külföldi képviselők közül – elsőnek lépett kapcsolatba az új kormánnyal. Megemlítem, hogy E. a megbeszélés elején elnézést kért, mivel Nagy nem tudott fogadni, annál az oknál fogva, mivel nagyon elfoglalt, ami érthető is. Azonban úgy vélem, szándékosan úgy rendezték a dolgokat, hogy ne találkozzam vele. Távozásomkor konkrét kérdésekre, hogy állnak a Szovjetunióval való tárgyalások, Horváth azt válaszolta, hogy a megjelent nyilatkozaton kívül konkrétan semmilyen lépést nem tettek. (...)"

Soldatic 28-án a belgrádi Külügyminisztériumot értesíti Sík Endre külügyminiszter-helyetttel való találkozájáról is, aki a másnapi ENSZ Biztonsági Tanács ülésével – melyen a magyarországi szovjet intervenció kérdését tárgyalják – kapcsolatban elmondta, hogy az alábbiakat közölje feletteseivel:

„1. Amennyiben képviselőjüket meghívják a tanácskozássra: a) elvi nyilatkozatot tesz, amelyben tiltakozik a kérdés napirendre tűzése ellen, mivel az Magyarország belügyének tekintendő, és nem tartozik az ENSZ illetékességébe; b) megkéri képviselőnket, hogy ilyen értelemben tegyen határozati javaslatot.

2. Amennyiben küldöttük az ülésre nem kap meghívást: a) megkéri küldöttünket, tegyen javaslatot a magyar küldött ülésre való meghívására; b) ebben a kérdésben konzultál küldöttünkkel, valamint a szovjet küldöttel.”

A szovjet-jugoszláv-magyar diplomácia az ENSZ-ben minden egyes, az '56-os magyar ügyet érintő lépését előre egyeztetette, és azzal kapcsolatban közös véleményt, állásfoglalást alakított ki, főként a forradalom leverését követő időszakban.

A KB tagjainak többsége Nagy-ellenes. Dalibor Soldatić 1956. október 29-i jelentésében a magyarországi helyzet labilitására utal, egyúttal érzékelteti az összetett baloldali érdekeket, a Központi Bizottságon belül a konfliktushelyzet kialakulását.

Belgrádi felettese szignójában jelzi: „Felhasználandó a képviselteinknek nyújtott rövidebb értékelés során.”

„Ma Mijatović beszélt Marosánnal, a PB tagjával, aki a következő kijelentést és helyzetértékelést tette: a párt szétesett, gyakorlatilag nem létezik, a szakszervezetek megszűntek. Amennyiben a harcok folytatódnak, a reakciós erők nyernek tért. A forradalmi bizottságokból némely helyen kidobták a kommunistákat, így Szegeden, Szolnokon és másutt, némely helyen a kommunisták illegálisba vonulnak. Véleménye szerint, a jelenlegi helyzetben szükség van a szovjet egységekre, míg a katonaságnál nem rendeződik a helyzet, valamint a forradalmi erőkben nem szerveződik meg az új népi rendőrség. A kormány semmiféle garanciával nem rendelkezik, illetve az ország belügyi helyzetét tekintve nem gyakorol ellenőrzést. Egész Magyarország felett nem rendelkezik egy felkelő kormány, ám egyes kerületek tekintetében bizottságok működnek. A jelenlegi fegyveres harcok szervezésében és vezetésében magasabb rangú tisztek vesznek részt, s a helyzet egészét tekintve bizonytalannak és kritikusnak mondható. A helyzetet tovább nehezíti a Biztonsági Tanács, valamint az amerikai és angol propaganda. A Moszkvai Rádió, a Pravda és a csehszlovák propaganda állásfoglalásukkal károsan hatnak, a szovjetellenes hangulatot szítják, stimulálva a sovíniszta, nacionalista tendenciákat. A mai kormány – véleménye szerint –, ha fennmarad, garantálja a szocialista program megvalósítását és véghezvitelét, tekintet nélkül annak bizonyos koalíciós összetételére. Mikojan és Szuszlov végül is beleegyeztek abba, hogy a budapesti felkelést nem lehet teljes egészében profasisztának és ellenforradalminak minősíteni, tekintettel a reakciós elemekre, akik a nép általános elégedetlenségét felhasználják a szocializmus elleni küzdelemben. Úgy vélekedik, hogy a vezetőknek vállalniuk kell a felelősséget azért a politikáért, melyet 1948-tól napjainkig folytattak, de azok most is mossák kezüket. Úgy ítéli meg, hogy nemcsak róluk van szó, hanem káder- és személyi mozgásokról és változtatásokról, egyúttal bírósági felelősségre vonásról is. Felhívjuk a figyelmet, hogy Marosán a KB nagyobb hányadának a véleményét fogalmazta meg, amely a Nagy-csoporttal szemben negatívan foglalt állást.”

A szovjet vezetők – Mikojan és Szuszlov – a forradalom napjaiban közvetlenül Budapestről irányították a szovjet külpolitikai lépéseket, egyben a magyar belpolitikát is, akik – Marosán szavai szerint – a magyarországi eseményeket október 29-én még nem ítélték fasiszta jellegűnek és ellenforradalminak. Az csak később nyer ilyen jellegű megfogalmazást, vélhetően a Nagy-csoporttal szemben álló Kádár vezette kommunista vezetők tendenciózus értékítéletét és minősítését követően, akikkel mindvégig kapcsolatban álltak.

A jugoszláv vezetés, bár elítélte az október 24-i szovjet intervenciót, nem támogatta a Nagy-kormány radikalizálódását, a szovjet csapatkivonást, valamint a magyar kormánynak a Szovjetunióhoz és a Varsói Szerződéshez 'fűződő viszonyát'. Nem tartotta reálisnak a Nagy-kormány október 30-án és november 2-án hozott döntéseit: a semlegességi nyilatkozatot, a négy világhatalomhoz

intézett felhívást, sőt veszélyesnek tartotta azokat, mivel alkalmazásuk Európa ezen részén a tömbök között meglévő egyensúlyi helyzetet veszélyeztetik, amit követően az akkori, relatíve stabil jugoszláviai helyzet is veszélybe kerülhetne.

Tegyük hozzá, Nagy Imre november 2-án külföldi újságírók előtt tartott tájékoztatón kijelentette, hogy Magyarország sem a többi szocialista ország útját, sem pedig a jugoszláviai utat nem kívánja építeni, inkább az ausztriai választja, amiről a jugoszláv kommunista vezetés még aznap, a brioni orosz–jugoszláv megbeszélés megtartása előtt értesült.

A jugoszláv nagykövet, Dalibir Soldatić az eseményeket 'népfelkelésnek' nevezte. Soldatić jugoszláv nagykövet a Jugoszláv Külügyminisztérium titkárságának 1956. október 28-án megküldött jelentését tekintve elmondható, hogy az a magyarországi helyzet alapos ismeretére vall, jelezve a magyar népnek a szocialista Jugoszlávia felé fordulását. Vélhetően napjainkban is részben egyet lehetne érteni vele az alábbiakban ismertetésre kerülő, az '56-os forradalom jellegének megítélését tekintve.

„Felhívjuk a figyelmet, hogy reánk mint szocialista országra nézve, komoly veszély hárul, amennyiben egyetértünk a sztálinista–rákosista többségű KB itteni hivatalos állásfoglalásával, miszerint 'szervezett ellenforradalmi mozgalomról' van szó. Drašković kijelentése még elfogadható, azonban rádióink híradásai, amelyek a budapesti hivatalos kommunikék alapján fogalmazódnak meg, kétségtől káros politikai következménnyel járnak. Tény az is, hogy Nagy is visszahúzódik, ami az események értékelését illeti, ami még inkább tovább bonyolítja a helyzetet. Az 529. számú táviratunkból teljesen érthetővé válik, miszerint Horváth miniszter azonnal megragadta a támogatásunkat, mire visszahúzódtam, és megakadályoztam, hogy látogatásomról bármi is megjelenjen. Mi már sok anyagot küldtünk arra vonatkozóan, amiből jól érzékelhető, hogy a magyarországi események hivatalos értékelése pontatlan. Megismételjük tehát, mivel minden világos, és szó sincs semmiféle 'ellenforradalmi mozgalomról', hanem a gyűlölt sztálinista rezsim elleni széles körű népfelkelésről, egy erős nemzeti jelleggel, amely az ország függetlenségének biztosítását és a szovjet csapatok kivonását követeli az országból. Ebben a tömegmozgalmában bizonyos antiszocialista tendencia is észrevehető, bizonyos ellenforradalmi elemek kilengései, azonban mindez nem tekinthető lényegesnek a néptömegek teljes mértékű mozgalmát illetően, valamint az események értékelését tekintve. Azonban még túl korai lenne, és nem is lehetséges egy végső értékelést és elemzést adni, de úgy véljük, hogy elegendő elemmel rendelkeznek az állásfoglalás elfogadása tekintetében. Aminek kapcsán tekintettel kell lenni arra a tényre is, miszerint a néptömegek nagy bizalmat és reményt táplálnak a szocialista Jugoszlávia iránt, ami már számtalan esetben nyert kifejezést.”

Villanásszerűen csak néhány külföldi reakciót emelnék ki.

A belgrádi brit nagykövetség ügyvezetője, Hayman október 27-én felkereste a jugoszláv J. Zemljak külügyi osztályvezetőt, akinél tájékozódni kívánt a jugoszláv álláspont felől a lengyel- és a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, valamint arról, hogy az ezekben az országokban bekövetkezett változások miként érintik a jugoszláv–szovjet viszony alakulását. A jugoszláv politikus meggyőződését fejezte ki Nagy Imre kormányával kapcsolatban, amely ma alakult,

s képesnek tartja, hogy programjával úrrá legyen a helyzeten. A lengyel, magyar és a szovjet egymás közti viszony rendezését egyenlőségi alapon kell lefolytatni, mert csak így módon lehetséges a békés egymás mellett élés elveit helyesen alkalmazni és a világbékét fenntartani – vélekedett a jugoszláv külügyes.

Primožić washingtoni jugoszláv követ október 27-én jelenti: „A sajtó, rádió és a tévé a felkelők, a magyar katonaság és a nép segítségnyújtásával a 'vörösök' feletti győzelmet jelentik. Kiemelik az oroszok elleni harcokat, mivel a kormánynak Budapest kivételével nincs ellenőrzési joga. MacCormack, a NYT tudósítója mérsékelt, és nem hangsúlyozza a felkelés antikommunista jellegét. A NYT még éles vezércikkében sem tart ki amellett, hogy a felkelés antikommunista jelleget öltött volna, hanem határozottan követeli, hogy az USA minden legális eszközt ragadjon meg az ENSZ-ben, a szabadságáért és függetlenségéért harcoló magyar népnek nyújtandó támogatás jeléül. Pozitívan idézik az eseményekről beszámoló sajtónkat, de Bourne a sajtónak szeméret veti az orosz intervenciót. A CSM hangsúlyozza, hogy 'keresztbe tett kézzel' várakozunk, semlegesként viszonyulva mindehhez. Drašković nyilatkozatát úgy kommentálják, hogy bízunk Lengyelországban, de nem a magyarországi eseményekben, ahol késnek az akciók.”

Az amerikai sajtó Nagy Imrét így módon már jó előre figyelmeztette a jugoszláv magatartásra, ami intő jelként szolgálhatott volna a menedékjog kérelme előtt. Minden bizonnyal a magyar vezetés, érthető oknál fogva, nem figyelt fel rájuk.

Tito levele. A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége Központi Bizottsága nevében Josip Broz Tito 1956. október 29-én levelet intézett a Magyar Dolgozók Pártjához: „A jugoszláv nép és a JKSZ a szomszédos Magyar Népköztársaságban zajló tragikus összetűzésekről szóló híreket izgatottan és aggodalommal kíséri. Mély sajnálattal vesszük tudomásul, hogy a magyarországi nehéz általános helyzetet a felelős politikai tényezők hosszú, hibás és káros politikája idézte elő. Ezen politika, amelyben megnyilvánult a dolgozók szocialista fejlődés iránti törekvése, az állami és politikai vezetés közötti nézeteltérésekhez s végül a fegyveres felkeléshez vezetett.

Az események jelentősége messze túllép Magyarország határán, mivel azok közvetlenül, általánosságukat tekintve, a nemzetközi szocialista fejlődésre és érdekekre vonatkoznak.

A jugoszláv állami és politikai vezetés nem kívánt és nem kíván a magyar munkásmozgalom belső ügyeibe beleszólni. Azonban a JKSZ KB-a a napokban lezajló magyarországi események illetően való jelentőségét figyelembe véve, a haladó szocialista törekvések iránt érzett szolidaritásából fakadóan azért apellál, hogy a további vérontást – minden erejét latba véve – megakadályozza.

Jugoszlávia dolgozói a magyar nép elkeseredettségét – a múltban elkövetett hibák és büntettek miatt – teljes mértékben megértik. Azonban a magyar dolgozók érdekeire tekintettel, és általában a szocializmusra nézve, valamint a népek közötti békét figyelembe véve, ez a jogos elkeseredettség aláásná a dolgozó nép szocializmusba és a szükséges szocialista demokrácia fejlődésébe vetett hitét. A jugoszláv kommunisták és Jugoszlávia minden dolgozója meggyőződött arról, hogy Magyarországon a szocializmus öntudatos harcosai ezt

nem engedik meg, egyúttal azt sem, hogy a különböző reakciós elemek a mai eseményeket antiszocialista céljaikra felhasználhassák. A JKSZ és országunk minden egyes dolgozója kifejezi a szomszédos Magyarország azon haladó emberei iránti mély csodálatát, akik ezekben a napokban hatalmas erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a tragikus harcot az újjászületés megteremtése időszakára és a magyar nép szocialista jövője védelmére átváltoztassák.

Ezért a jugoszláv közvélemény egyhangúan üdvözli az új vezetőség felállítást és a Magyar Népköztársaság kormányának e hó 28-án kiadott nyilatkozatát. Az új magyar politikai és állami vezetés politikai platformjának lényeges részét képezi a közélet demokratizálása, a munkás-önigazgatás és általában véve a demokratikus önigazgatás bevezetése, az egyenlőségen és az önállóságon alapuló szocialista országok közötti viszony rendezése, a szovjet csapatkivonásról szóló tárgyalások kezdeményezése. (...)

Ilyen feltételek mellett a magyar dolgozóknak és a szocializmusnak minden további vérontás csak kárt okozna. Csak a reakció és a bürokratikus eltorzulások céljait szolgálná. Éppen ezért a jugoszláv kommunisták és Jugoszlávia összes dolgozói meggyőződtek arról, hogy a magyar munkásosztály – mely magas szocialista tudatról tett tanúbizonyságot –, a Magyar Dolgozók Pártja és a hazaszerető magyar nép tudni fogja, miképpen vessen véget a testvérháborúnak, amely nemcsak Magyarországra, de a nemzetközi munkásosztályra nézve is beláthatatlan következményekkel bírna.

Jugoszlávia népei és a JKSZ az MDP elnöksége, Kádár János vezetésével és Nagy Imre kormánya ezen erőfeszítéseikhez sok sikert kíván. „Meg vagyunk győződve, hogy a magyar munkásosztály harcában tudni fogja – egy új politikai platform alapján és az új politikai vezetéssel szilárdan összekötve –, miképpen valósíthatja meg a magyar nép jogos törekvéseit.”

A titói levél egyértelművé teszi, hogy a magyar nép nem térhet le a szocializmus építésének útjáról, egyben élve azokkal az általánosításokkal, mint 'a szocialista demokrácia fejlődésébe vetett hit', amelynek nem sok köze volt a demokráciához, de lózungként jól hangzott.

Soldatić–Nagy-találkozó. A JKSZ KB levelének visszhangjáról Dalibor Soldatić, a JSZNK budapesti nagykövete a JKSZ vezetőségét az alábbiakban tájékoztatta:

„A pártvezetőségben és a kormányban lévő magyar elvtársak a levél kapcsán nagy elégedettségüket fejezték ki, s azt megköszönve további támogatást kértek. Kádár János, a párt első titkára kijelentette, hogy az mindnyájukra mély benyomást tett, s számukra világos, hogy ez lenne a legtöbb, amit Tito elvtárs megtehetett. (...)”

Koča Popović külügyminiszteri államtitkár Dalibor Soldatićnak, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság budapesti nagykövetének küldött, október 31-én kelt utasításai:

„A Párt KB és a kormány tagjaival aktivizáld a kapcsolatokat. Mondd el, hogy lehetőségeinkhez mérten készek vagyunk segítséget nyújtani nekik. Hogy erről utasítást kaptál, valamint azt, hogy kívánságait sürgősen továbbítod nekünk.

Eddig is segítettünk nekik, amennyit megtehettünk a helyzet alakulásával kapcsolatos hiányos értesülések ellenére. Egyedül ők a megmondható, hogy

milyen irányban és konkrétan miben lehetünk a segítségükre. Ezért fontosak a minél gyakoribb találkozók.

Mondd el nekik, hogy bennünket is nyugtalanítani kezdenek az események jobbra fordulása, mely a társadalmi rendet veszélyezteti, tekintettel arra, hogy azt a munkástömegek nem akarják. Ezért az a véleményünk – ha pontosan vagyunk informálva –, hogy további kedvezmények nem adhatók. Nehézségeiket megértjük, mégis megkérdezzük, e tekintetben nem mentek-e túl messzire. Nem tekinthető megalapozottnak az egyes csoportok követeléseinek teljesítése, amelyek gyakran nem reálisak, némelyikük minden bizonnyal népámítóan reakciós. Úgy véljük, hogy alapjában egy programot kell képviselni, és azt szorosán be kell tartani, elsősorban a szervezett munkához igazodva, s meg kell teremteni a készen mutatkozó aktív támogatók közötti kapcsolatot.”

Soldatić Nagy Imrével 1956. november 1-jén folytatott beszélgetése egyértelműen utal a Nagy-kormány késlekedésére, a tétlenségre, az események utáni kullogásra, miközben a pártvezetés Nagy mellől szépen kihátrált.

„...Feltettem neki a kérdést – felhívva a figyelmét, hogy Kádárral erről majd külön megbeszélést folytatok, s éppen ezért Kádártól találkozót kértem –, hogy miért nem tesznek semmit a párt aktivizálása érdekében. Elmondtam, hogy úgy vélem, minden pillanat hatalmas idővesztést okoz, hogy várakozásukkal és határozatlanságukkal egyre többet veszítenek azok közül, akik ma a párt mellé állnának, míg az összes többi párt ennek érdekében minden aktivitását erre összpontosítja. Nagy közölte, hogy mindezt maga is észrevette, mivel szűkebb kabinetjének többi tagja az ügyintézés minden egyes teendőjét órá hagyta, és szétszéledve a vidéken politikai pártjaik ügyeit intézik. Kiegészítette azzal, hogy a párt elnöksége két lehetőséggel számol – éppen most vitatja meg azokat –, vagy teljesen új pártot alapítanak, amely az MDP-vel minden külső kapcsolatot megszüntet, vagy az MDP-ben alaprevíziót hajtanak végre, nevét megváltoztatják, bizonyos alapszervezeteiket megőrizve, ekképpen innen indulhatna ki a kezdet. A másik variáns magyarázataként elmondja, hogy a teljesen új párttal nem lehetne a nagyon közeli választásokig az összes szervezeti előkészületet lebonyolítani, míg addigra a többi párt szervezeten felléphetne. Elmondtam neki, hogy nem szabad tévőázni és időt veszíteni, akár az egyik, akár a másik variáns szerint járnak el. Hozzátettem, hogy az országban lévő helyzetet és a nép hangulatát tekintve – nem zárva ki eközben a kommunisták nagy számát – olybá tűnik, hogy az új párt megalakítása messzemenően pozitívabban hathatna és sokkal előbb mozgósíthatna, azzal a feltétellel, hogy az új pártban új vezetőség juthat vezető szerephez, amely senkinek sem teszi lehetővé, hogy a leendő pártot és annak munkáját kompromittálhassa.”

Soldatić–Kádár-találkozó. Dalibor Soldatić nagykövet az alábbiakat jelenti a Belgrádban székelő jugoszláv kormánynak:

„Az elején Kádárral az új kormány megszervezéséről beszéltem, s nem időztem ezen kérdésen, kihangsúlyoztam, hogy vele kimondottan a párt kérdéseiről szeretnék beszélni, valamint arról informálódnék, miképpen kívánják e problémát rendezni, tekintettel vezetőségünknek az események alakulásával kapcsolatos meglehetősen aggodalmaira. Elmondtam véleményünket, hogy a forradalom ezen napjaiban és a dolgok hirtelen fejlődése miatt az új pártve-

zetőségnek elsősorban a párt és a szocializmus általános érdekeiből kellene kiindulnia, gyorsan kellene cselekednie, és nem volna szabad hagyniuk, hogy az események megelőzzék őket.

Kádár közölte, hogy a hat tagból álló pártelnökség erről folytat vitát, a vélemények különböznek, így nem könnyű elhatározást hozni. Erre azt feleltem, hogy a helyzet alakulására való tekintettel nem kellene sokat várni a döntések meghozatalával, nehogy azok későnek bizonyuljanak, s nem kellene tekintettel lenni a személyes áldozatokra sem, hanem olyan vezetőknek kell megbízatást adni, akik semmiben sem kompromittálódtak, akik a pártot továbbvezethetik, valamint segítséget kell nekik nyújtani ahhoz, hogy mindezeket sikeresen megvalósítsák. Elmondtam neki, hogy kommunistaként beszélgetek vele; megismételtem vezető elvtársaink aggodalmát, tudtára adva, hogy véleményük azt az irányt képviseli, amelyről beszéltem, bár tekintettel kell lennünk arra, hogy számunkra a szükséges, minden egyes részlet nem ismert, és éppen ezért nem rendelkezünk az adott helyzetre teljes rálátással. Mindenesetre érdekelve vagyunk pártjuk sorsáért és segíteni kívánunk nekik, valamint győzelmük, illetve vereségük bennünket is érint. Kádár erre azt felelte, még ma mindent megtesz azért, hogy vagy az egyik, vagy a másik megoldásban döntés szülessen, valamint ő, személy szerint, az új párt mellett vállal elkötelezettséget abban a reményben, hogy a jugoszláv elvtársak teljes mértékben segítségére lesznek, ők erre számítanak, és remélik, hogy azt meg is kapják.”

A feltárt jugoszláv dokumentumok egyértelművé teszik, miszerint a jugoszláv vezetés belátta – saját érdekeit tekintve –, hogy a magyar események túlmennek minden határon.

Magyar részről Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes utalt egy esetleges jugoszláv katonai segítségadásra, amit a magyar vidéken élők szorgalmaztak.

Tény azonban, hogy a jugoszláv vezetés az ország északi határát katonailag megerősítette, s több hónapig állandó készenlétben voltak az egységek. (Egy horvátországi szemtanú ekkor töltötte katonaidejét, ő közölte velem a fentieket, azonban további levéltári kutatást igényel a kérdés tisztázása.)

Hruscsov¹ és Malenkov² az újabb szovjet magyarországi beavatkozás tekintetében a Titóval és a nagyon szűk körű jugoszláv vezetéssel Brionin november 2–3-án tartott találkozón elérik, miszerint számukra legfontosabb a status quo megőrzése (a későbbiekben bővebben szólunk erről). Előljáróban elmondjuk, hogy a jugoszláv és a szovjet pártvezetést nyugtalanították a magyar változások: a többpártrendszer bevezetése, kilépés a Varsói Szerződésből, Nagy³ semleges-

¹ Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894–1971) szovjet politikus. 1934-től az SZKP KB, 1939-től a Politikai Iroda, 1952-től az Elnökség (PB) tagja. 1938-tól 1949-ig az Ukrán Kommunista Párt KB első titkára, 1949–1953-ban a KB titkáraként a moszkvai területi pártbizottság első titkára. Sztálin halála után, 1953 szeptemberétől az SZKP KB első titkára, 1958-tól 1964-ig miniszterelnök is, ekkor leváltották párt- és állami tisztségeiből, s nyugdíjazták.

² Malenkov, Gergőj Makszimilianovics (1902–1989) szovjet politikus. 1953–1955-ben a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke. 1946-tól 1957-ig az SZKP KB PB (Elnökség) tagja. Frakciós tevékenysége miatt 1957 júniusában kizárták az SZKP Elnökségéből és a KB-ból.

³ Nagy Imre (1896–1958) kommunista politikus, 1944 novemberétől 1955 áprilisáig, majd 1956. október 24-től 30-ig az MKP, illetve az MDP KV, 1945-től 1949-ig, 1951-től 1955-ig,

ségi nyilatkozata (november 1.), az „osztrák út”⁴ melletti döntés, a Kossuth-címer használata – egy esetleges Nagy-Magyarország visszaállítására tett kísérlet, illetve magyar területi aspirációk –, kommunistaellenes pogromok tartása, a „demokrácia” és a „liberalizmus” valós értelmezése és megvalósítási szándéka. Brioni találkozója során Tito állítólag azt mondta az oroszoknak: „Ako nećete vi sa istoka, mi ćemo sa juga” („Ha nem támadtok keletről, majd mi fogunk délről”). Tito az orosz katonai, valamint a Komszomol-küldöttség előtt is szólt erről, miszerint az orosz intervenció elmaradása esetén, jugoszláv részről történne a beavatkozás, amit az egyelőre kutatható jugoszláv dokumentumok nem támasztanak alá. A megbeszélés során Hruscsov közölte, hogy a román vezetők is késznek mutatkoznak fegyveresen közbelépni, de azt Tito azonnal elutasította.

A megbeszélés során szovjet részről felmerült magyar vezetőként Münnich Ferenc⁵ neve, ám Tito nem fogadta el, és egyértelműen Kádár János⁶ mellett állt ki. A közös találkozón a jugoszlávok úgy vélekedtek, hogy Nagy Imrének és Losonczy Géának⁷ szerepet kell kapnia a kibontakozásban.⁸

majd 1954. október 24-től 30-ig a PB, október 28–30-ig a pártelnökség tagja. 1945-ben földművelésügyi miniszter, majd 1946-ig belügyminiszter. 1950 végétől élelmezésügyi, majd begyűjtési miniszter, 1952 végétől miniszterelnök-helyettes. 1953. július 4-től 1955. április 18-ig miniszterelnök. 1955 decemberében kizárták a pártból, 1956 októberében visszavették. 1956. október 24-től november 4-ig ismét miniszterelnök, tagja az MSZMP első Intéző Bizottságának. 1956. november 4-én a jugoszláv követségre távozott, majd Romániába deportálták. 1957 áprilisában letartóztatták, 1958 júniusában halálra ítélték és kivégezték. Ítéletét a Legfelsőbb Bíróság 1989. július 6-án megsemmisítette.

⁴ Nagy Imre külföldi újságírók előtt tett 1956. november 2-i nyilatkozata, amelyről a titói vezetés azonnal értesült. Ily módon a titói munkás-önigazgatáson alapuló utat Nagy végleg elvetette.

⁵ Münnich Ferenc (1886–1967) kommunista politikus. 1956. aug. 8-tól okt. 25-ig belgrádi követ, illetve nagykövet, 1956. okt. 27-től nov. 2-ig a Nagy Imre-kormány belügyminisztere, 1956. nov. 4-e után a Kádár-kormányban miniszterelnök-helyettes, a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek minisztere. Tagja az MSZMP KB-nek és PB-nek, 1958-tól 1961-ig miniszterelnök.

⁶ Kádár János (1912–1989) kommunista politikus. 1945-től 1951-ig KV- és PB-tag. 1946-tól az MKP, illetve az MDP főtitkár-helyettese. 1948–1950-ig belügyminiszter. 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatták és életfogytiglani börtönre ítélték. 1954-ben szabadult. 1956. július 18-án visszakérült a PB-be és a KV titkára lett, 1956. október 25-től az MDP első titkára, október 28-tól az Elnökség elnöke. Az 1956. november 1-jén megalakult MSZMP Intéző Bizottság tagja. Október 30-tól a Nagy-kormány államminisztere. November 4-től a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke 1958-ig. 1961 és 1965 között ismét miniszterelnök. 1956-tól 1985-ig az MSZMP KB első titkára, 1985-től 1988-ig főtitkára, majd haláláig elnöke. 1956-tól 1989-ig a KB, 1988-ig a PB tagja.

⁷ Losonczy Géza (1917–1957) kommunista politikus. 1956. okt. 31-től a Nagy Imre-kormány államminisztere. Tagja az MSZMP 1956. nov. 1-jén alakult Intéző Bizottságának. Nov. 4-én a jugoszláv követségre menekült, a csoport többi tagjával együtt Romániába deportálták. 1957 áprilisában letartóztatták, tisztázatlan körülmények között a börtönben halt meg 1957 decemberében.

⁸ Lásd bővebben: Varga László, *Jugoszlávia és a magyar forradalom*, Élet és Irodalom (L. év-folyam, 42. szám, 2006. október 20.)

Eközben a világ vezető országai a magyar forradalmat és szabadságharcot értékelve helyes következtetésekre jutottak, amelyek Magyarországon csak az 1990-es rendszerváltást követően váltak ismertté, elfogadottá és egyúttal deklarálttá. A Nyugat az '56-os magyarországi eseményeket történelmi jelentőségűnek nyilvánította.

Mindezek ellenére, a nyugati vezetés a magyar ügyekbe be nem avatkozás, a status quo megtartása és a beindult szovjet folyamatok folytatása mellett foglalt állást, vélhetően tartva a szovjet katonai erőléttől, amely ekkorra már a nyugati haderőt létszámában és fejlett hadászati technikában is felülmúlta, többek között megbízható pontosságú, nagy hatótávolságú rakétákkal is rendelkezett. Franciaország és Nagy-Britannia a szuezi beavatkozással volt elfoglalva. John Forster Dulles, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere üzenetében hangsúlyozta: „üdvözlí a magyar nép azon kívánságát, hogy a szovjet dominanciától nagyobb önállóságra tegyen szert”, Des Gátresz, a belgrádi francia nagykövetség ügyvivője a magyarországi események iránt nem tanúsított különös érdeklődést, „csak a tragikus eseményekről és jelentős szerepükről mond általános megállapításokat”. Hayman, Nagy-Britannia belgrádi nagykövetségének ügyvezetője „kiemeli Magyarország iránti különös érdeklődését”.⁹ Blasolo D. Ajeta braziliai olasz nagykövet a magyarországi eseményeket világtörténelmi jelentőségűnek tulajdonította.

A nyugatiak, tartva egy világméretű konfliktus kirobbanásától, az ENSZ-ben egy békésebb megoldást szorgalmaztak. El kívánták ítélni a Magyarország ellen végrehajtott szovjet fegyveres intervenciót, de az erre irányuló határozati javaslatot Moszkva megvétózta. Az ENSZ-közügyűlés rendkívüli ülésén felszólította a szovjet pártvezetést a magyarországi csapatkivonásra, amire nem került sor. A Nyugat nem azért nem avatkozott be a magyarországi forradalmi eseményekbe, mert nem volt meg a Biztonsági Tanács felhatalmazása, hanem azért, mert tartott a világháborús válság kirobbanásától. A függetlenségért küzdő magyar nép nem érezte ennek kockázatát.¹⁰ A Nyugat mellett Kína is tartott a bekövetkehető nemzetközi méretű összetűzéstől, és az adott helyzetben a szocialista tábor országainak egységét tűzték ki célul. A dokumentumokban választ kapunk többek között arra is, hogy a szovjet fegyveres intervenció kínai „kérelemre”, azaz nyomásra történt.

A nyugati országok Magyarországon és Lengyelországban nem kívántak közbelépni, úgy vélekedve, egy ilyen lépés „megakadályozná a fejlődési folyamatot”. A hruscsovi szovjet vezetés új politikai irányvonalát a nyugati nagyhatalmak mellett a norvég kormány is támogatta, tartva a sztálini erők esetleges visszatérésétől és megerősödésétől mint valós veszélyforrástól. Épp ezért a Hruscsov nevével fémjelzett Szovjetunió új politikáját és annak irányvonalát támogatták. A norvég vezetésben bizonyos kételyek is felmerültek „a budapesti események bekövetkezte miatt, nagyon nehéz lesz valamilyen új vonalról beszélni, s maga a légkör sem tekinthető kedvezőnek”, ily módon megfogalmazva véleményüket.

⁹ Lásd bővebben az Élet és Irodalomban megjelenteket.

¹⁰ Valki László, *Az ENSZ-reformok sorsa*, Külügyi Szemle, IV. évf. 3-4. szám, Budapest, 2005, 98–99.

A szovjet „győzelem” ellenére, a világ népei előtt azonnal érzékelhetővé vált a Szovjetunió tekintélyvesztése és gyengülése.

Kubitschek¹¹ brazil köztársasági elnök a lengyelországi és magyarországi eseményeket fontosnak ítélte, mert az „erősíti az USA-tól való függetlenségi törekvéseiket, mivel az amerikaiak nem tudják igazolni dominanciájukat a kommunista blokk veszélyével szemben”.

A sorra kerülő jugoszláv diplomáciai dokumentumokban jól körvonalazódik, hogy a Nyugat, a keleti szocialista tábor országai, ezen belül a tőlük eltérő lengyel pártvezetés a magyar forradalmat és szabadságharcot miként ítélte meg, valamint Jugoszlávia, és a vele szövetséges országok, főként India, milyen magatartást tanúsítottak a magyar ügyben.

Kétségtelen, hogy a magyar forradalom leverését követően, a hruscsovi vezetéssel az együttműködést szorgalmazó skandináviai szociáldemokratákat bizonyos fokú óvatosság jellemezte, azaz a kapcsolatok elhidegülése jelentkezett. Am a nyugat-európai kommunistákban is mély megrendülést és csalódottságot eredményezett a brutális szovjet beavatkozás, s ez nem egy esetben a kommunizmussal való szakításhoz vezetett.

Emellett a néptömegek világméretű rokonszenv-tüntetései kinyilvánították a szovjet vezetés iránti bizalmatlanságukat, egyben megkérdőjelezték a szocialista-kommunista rendszer tarthatóságát és létjogosultságát, illetve országukban ennek a modellnek az átvételét és alkalmazhatóságát.

Másrészt a hruscsovi vezetés által meghirdetett, békésnek ígérkező fejlődési folyamat 33 évre megállt, mert azt a szovjet katonai intervenció hosszú időre visszavetette.

A menedékjog felvetése – vesztegzár a jugoszláv nagykövetségen.

Nagy Imre kormánya néhány napos működése során, több magas rangú magyar párt- és állami vezető felvetette a menedékjog és segítségadás kérdését. Pénteken, 1956. november 2-án ugyanebben a témában Szántó Zoltán, az MDP legfelsőbb pártvezetésének munkatársa Soldatić nagykövethoz fordult, kihangsúlyozva, hogy elvtársai nevében jár el, és a JSZNK budapesti nagykövetségének épületébe közvetlenül menedékjogot kérne, amennyiben az ellenforradalmi egyének részéről őt és elvtársait közvetlen fenyegetés éri. Erre a hivatalos kérelemre Soldatić hivatalos válasz megadását ígérte, miután erről értesíti kormányát, és annak válaszában megfogalmazott véleményét megkapja.

A JSZNK kormánya 1956. november 3-án értesítette, hogy Szabó Zoltán kérelméhez pozitívan viszonyul:

„Soldatićnak személyesen. Szántó Zoltánnal a menedékjogról szóló beszélgetéssel kapcsolatban közölje, hogy fogadjuk őket.”

Soldatić nagykövet még aznap személyesen értesítette Szántó Zoltánt, azzal a kéréssel, hogy erről tájékoztassa elvtársait, akikkel korábban megtárgyalta az ügyet.

Egy nappal később, november 4-én a kora reggeli órákban, a JSZNK nagykövetségének épületébe a Nagy-kormány tagjai és legközelebbi munkatársai

¹¹ Kubitschek de Oliveira, Juscelino (1902–1976) brazil politikus. 1956–61 köztársasági között elnök.

feleségükkel és gyermekeikkel együtt megérkeztek. Nagyon rövid idő leforgása alatt – Budapest különböző területéről jöttek – a nagykövetség épületében 48 személy gyűlt össze” – jelenti Soldatić.

Miután a JSZNK kormánya értesült arról, miszerint a Nagy-csoport november 4-i reggeli menedékjogával élni kezdett, Soldatić nagykövetnek azt az utasítást küldték, hogy szigorúan be kell tartani a Nagy-csoport helyzetéből adódó összes kötelezettséget egy idegen diplomáciai képviselőtől kapott menedékjogot illetően. Ezzel kapcsolatban Soldatić nagykövet Belgrádból a következő instrukciót kapta: „Meg kell akadályozni, hogy a nagykövetségen menedékjogot élvező Nagy és társai kifelé bárkivel kapcsolatot tarthassanak. Minden csoporttal és személlyel szüneteltetni kell kapcsolataikat mindaddig, amíg a nagykövetségen tartózkodnak.”

Soldatić nagykövet Nagyot és társait azonnal tájékoztatta az utasítás tartalmáról, és azt szigorúan betartatta velük. Hogy a Nagy-csoport esetleges kapcsolatát megakadályozzák, a nagykövet a teremben – ahol a menekültek tartózkodtak – lévő egyetlen telefont kikapcsoltatta. A Nagy-csoport sem fizikai, sem egyéb más kapcsolatot nem tudott létesíteni, ha akart volna sem, mert a JSZNK budapesti nagykövetségének épületét november 4-től a Nagy-csoport távozásáig szovjet tankok és páncélozott járművek, valamint a szovjet és a magyar biztonsági szervek teljesen lezárták. Egyetlenegy személy sem – beleértve Soldatić nagykövetet is, valamint a nagykövetség személyzetét – mehetett be és ki a nagykövetségről úgy, hogy előtte ne igazoltatták és többször ne ellenőrizték volna. A szovjet biztonsági szervek a nagykövetség épületébe dr. Korósi Árpádot, a JSZNK nagykövetsége hivatalos orvosát sem engedték be, hogy egy beteg gyermeket sürgősen ellásson. Többszöri beavatkozásra sikerült csak az orvosnak az épületbe bejutnia.

Az idézett utasításban foglalt intézkedéseket Soldatić nagykövet ismertette Kádár Jánossal, a magyar kormány akkori elnökével, mégpedig 1956. november 8-i találkozásuk alkalmával. Ezen időpont előtt Soldatić nagykövetnek nem sikerült egyetlenegy magyar – szovjet védeltséget élvező – hivatalos személlyel sem kapcsolatba lépnie, mivel a magyar szervek mind ez ideig, azaz november 8-ig különböző kifogásokkal élve kerülték a vele való találkozást.

Nagy Imre nyilatkozata. A jugoszláv vezetés a brioni megbeszélésen elfogadott reá háruló kötelezettségeket figyelembe véve abban reménykedett, hogy a Nagy-csoportnak nyújtott menedékjog kapcsán kivonhatják a magyar reformista vezetőket a cselekmények központjából, ugyanis ez a kezdeményezés magyar oldalról történt meg, még a szovjet–jugoszláv találkozó előtt. Nagy minden bizonnyal belátta, hogy a szovjet intervenció bekövetkezik, míg segítségkérő felhívásai eredménytelenek maradtak.

A már bemutatott Dalibor Soldatić jelentései mellett a november 4-i távirat szövege eddig még nem ismert részleteket is feltár, nevezetesen Nagy Imre miniszterelnök nyilatkozatát, melyből kiolvasható, miszerint a jugoszláv követségre menekülteknek Jugoszláviába történő szállításukat ígérték.

„Üzenetükre vonatkozóan Nagy Imre hivatalos nyilatkozatot tett, és sürgős választ kér” – táviratozza Soldatić a jugoszláv kormánynak.

Nagy Imre nyilatkozatának eredeti szövegét nem találtuk, csak annak szerb nyelvű fordítását:

„Megköszönöm a jugoszláv vezető elvtársaknak a nekem, elvtársaimnak és családtagjaiknak felajánlott menedékjogot. Magam és elvtársaim nevében kijelentem, hogy Jugoszlávia területén a menedékjogról szóló nemzetközi előírásokat szigorúan betartjuk. Tekintettel a nagykövet elvtárs magyarázatára, amely szerint a jugoszláv vezető elvtársak a menedékjog megadásáról szóló nyilatkozatot nem kötik feltételekhez – kérem, hogy elvtársaimnak és családtagjainknak együtt, minél előbb tegyék lehetővé a Jugoszláviába történő kiutazást. A jugoszláv vezető elvtársakat meg kívánom győzni arról, hogy a kért nyilatkozat tekintetében figyelembe kívánom venni a jugoszláv elvtársak indokait.”

Nemcsak a jugoszláv követségre, hanem a követség egyik munkatársa lakására is érkeztek és nyertek befogadást a Nagy-kormány tagjai és családjaik.

„A nagykövetségen tartózkodó személyek nevét és számát küldjük meg: Nagy, Jánosi, Losonczy, Lukács, Szántó, Szilágyi, Újhelyi, Tancos és Rajk Júlia. Rajtuk kívül itt tartózkodik 14 feleség, 16 gyermekével együtt. Vukmarović őrnagy lakásán Erdei, Vásárhelyi – Nándor Ferenc ezredes, a magyar légierő parancsnoka feleségével és gyermekével együtt.”

Aleksandar Ranković belügyminiszter Soldatićnak küldött alábbi utasításából kiderül, hogy a jugoszláv kormány november 3-án elfogadta a menedékjog megadását, amelyre mindenképpen hatott az oroszokkal kötött brioni megállapodás.

„Az alábbiakat közöljék szóban Naggyal és az elvtársakkal:

Amikor tegnap, e hó 3-án Szántó kezdeményezésére beleegyeztünk abba, hogy Nagynak és elvtársainak menedékjogot nyújtunk, mi feltételként – jelen esetben sem – kötöttük azt a nyilatkozat megtételéhez. Amikor a nyilatkozat megtételét említettük, amely a Kádár-kormány támogatását célozná, úgy véltük, hogy az jelen pillanatban hasznosnak bizonyulna a magyarországi események pozitívabb és fájdalom nélkülibb alakulásához, valamint személyét érintő, tekintélyét illető, magától a reakciótól való elhatárolásában.

Ha nyilatkozatot kívánna tenni, akkor azt magyarországi tartózkodása alatt kellene megtennie, mégpedig azonnal, mivel Jugoszláviában az nem lesz hasznos, és nem lesz rá lehetőség sem.

Azon leszünk, hogy minél előbb átdobjuk őket a határon. Azonban tegnaptól válaszukat várva – a Jugoszláviába történő átdobásról szóló javaslatukat –, reggelre már az előállt események bekövetkeztek. Ezért e feltételek teljesítése, azaz a határon való átdobásuk gyakorlatilag az oroszoktól kapott garanciáktól függ.

A nyilatkozatadás módját és közzétételét megbeszéljük velük. (Nagyékkal. A sor áthúzva, majd helyette a fenti, kézzel bejegyzett szakasz szerepel – a szerző megjegyzése.)

Sürgős választ kérünk.”

Kettős csapda. A belgrádi Koordinációs Osztály november 5-én az alábbi utasítást küldi:

„Soldatićnak. Naggyal és az elvtársakkal az alábbiakat közöljék:

1. Tekintettel a magyarországi helyzet gyors változására, úgy véljük, hogy nyilatkozata későn érkezett, hogy az most, s főként amilyen, nem felel meg

az országban meglévő állapotoknak. Hasznosabb lett volna, ha azt azonnal és Magyarország területén adták volna ki. Jelen pillanatban ezen nyilatkozat csak tovább rontaná az országban meglévő helyzetet.

2. Értesítsék Nagyot és a többieket, hogy védelmük érdekében és Jugoszláviába történő szállításukkal kapcsolatban sürgős intézkedéseket tettünk Moszkvában. A nagykövetségünk előtt álló tankok és páncélozott járművek tegnapi moszkvai kérésünkre állnak ott, hogy biztonságot nyújtsanak a nagykövetségnek, ahol a magyar elvtársak csoportja tartózkodik.

3. A fentieket teljes egészében szóban közöljék velük.

4. A következők csak rád és munkatársaidra vonatkoznak. Amennyiben bárki a követségre behatolna, és Nagyot, valamint a többieket el kívánná onnan vinni, a helyszínen tiltakozzatok e lépés ellen, s azonnal kövesd nyomon a felső katonai parancsnokságra, és kormányod számára arról írásos igazolást kérj. Tudasd a parancsnoksággal, hogy kormányod Moszkvát értesítette mindezekről, valamint azt, hogy nevezett csoportot saját védelme alá helyezte. Mi nem hiszünk abban, hogy ez bekövetkezhetne."

A szovjetek, Kádár és a jugoszlávok elérték Nagy Imre problémamentes kikapcsolását, a jugoszláv követségen történő izolálásával.

Tito a brioni tárgyaláson erőfeszítéseket tett a Nagy Imre-csoport átmentésére, azonban hasonló jellegű lépései a szovjeteknél nem találtak megértésre. Újabb lépéseket szorgalmaztak a szovjeteknél a Nagy-kormány tagjainak Jugoszláviába történő szállítása ügyében, ám ismét eredménytelenül. Ennek első lépése Nagynak a Kádár-kormány elismerése lett volna, amit Nagyék elutasítottak, egyúttal nem kívántak lemondani. Titóék nem hagyhatták számításukon kívül, hogy a Nagy-kormány a jugoszláv modell iránt érdeklődést tanúsított, illetve a forradalmi események során az a néptömegek részéről is kifejezést nyert. A szovjetek és a forradalom eszmeiségét eláruló Kádár tartottak egy lehetséges jugoszláviai Nagy Imre-árnyékkormánytól, valamint hogy az eset precedensként szolgálhat a láger többi országának, egyúttal kettős kormány marad fenn a továbbiakban is. A váratlan helyzet igazi kettős csapdának bizonyult, egyrészt Nagy Imre-csoportja abba belesétált, de a jugoszláv vezetők is abban találták magukat.

Aleksandar Ranković jugoszláv belügyminiszter számolt a szovjeteknek a budapesti jugoszláv nagykövetségre történő esetleges erőszakos behatolásával. A jugoszláv vezetés a moszkvai szovjet vezetéssel napi kapcsolatban állt, amelyet a szovjet dokumentumok is megerősítenek.

A jugoszláv vezetésnek meg kellett felelnie a nemzetközi normáknak, a belső közvélemény elvárásainak, „másfelől számot kellett vetniük az általuk támogatott, de súlyos legitimációs válságban szenvedő Kádár-kormány felől érkező nyomással” is.

Jugoszláv kérésre november 4-én a budapesti jugoszláv nagykövetség épületét szovjet páncélozott járművek veszik körül. Váratlan incidensre is sor került, amely a követségen tartózkodókat pszichikailag egyaránt megviselte.

„(...) A Budapesti Jugoszláv Nagykövetségen 1956. november 5-én elhalálozott Milenko Milovanov elvtárs. Milovanov ezen a napon a nagykövetség épületében tartózkodott. Egy őrségben álló tankból minden indok nélkül tüzet nyitottak, és az egyik lövedék eltalálta Milovanovot, aki a helyszínen meghalt.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kormánya úgy véli, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya Milovanov elvtárs bekövetkezett halála miatt az anyagi kárt köteles megtéríteni. (...)”

A jugoszláv nagykövetségen a szigor nem enyhült. A Nagy-csoport némely tagja közvetlenül reagálva fejezte ki elégedetlenségét, így november 18-án:

„Eltársainknak a szemére vetették, hogy esetükben az ellenük bevezetett eljárások rendőrinek és hasonlónak mondhatók. Így többek között Szántó Zoltán Đikić tanácsadótól többször kérte, hogy lehetőséget kapjon Wilmann lengyel nagykövettel beszélgetésre. Amikor Đikić megmagyarázta helyzetüket és az összes nehézséget, amelyek a JSZNK kormányát érintve keletkezhetnének, amennyiben egy ilyen beszélgetést lehetővé tenne, Szántó mérgesen odavetette, hogy úgy érzi magát, mintha börtönben lenne.”

Ezzel párhuzamosan Soldatić nagykövet és legközelebbi munkatársai, majd ezt követően Ranko Zec és Dobrivoje Vidić elvtársak Budapestre kimondottan a menedékjog megoldása céljából utaztak.

A jugoszláv kormány instrukciói szerint, „a menedékjoggal, azaz november 4-e eseményeivel kapcsolatban, egészen a Nagy-csoportnak a nagykövetség épülete elhagyásáig azon kell tevékenykedni, hogy az ügyre pozitív megoldást találjanak”.

Érthetően a jugoszláv kormánynak számba kellett vennie kötelezettségeit, nemcsak „a nemzetközi jogból adódó normák és a világban meglévő tekintélyük miatt, de saját népükhöz való viszonyát illetően is”. Ilyen tekintetben a JSZNK kormánya november 4-én reggel Soldatić nagykövetnek utasítást küldött, hogy azt Nagy Imrének továbbítsa, miszerint a nemzetközi előírásoknak és kötelezettségnek eleget téve „gondoskodnak a magyar elvtársakról, akik nagykövetségünkön elhelyezést nyertek”, azonban ezzel egyidejűen Nagynak továbbították a jugoszláv vezetés véleményét, hogy mit kellene tennie az adott pillanatban:

„1) írásos ügyszeretben ismerje el az új magyar kormányt (Kádár J.), és azt adja át Soldatić nagykövetnek, egyúttal fejezze ki bizalmát az új kormány személyei iránt;

2) (...) ismerje el, hogy kormánya utolsó tevékenységeit és eljárásait kormánya reakciós körei erőltették rá.”

Nagy Imre az élete árán sem kívánta elismerni a Kádár-kormányt. Mivel Nagy nem értett egyet a javaslatokkal, a JSZNK kormánya november 5-i utasításában értesítette Soldatić nagykövetet, hogy a nyilatkozattétel kérdését többé ne vesse fel.

A JSZNK kormánya az egész kérdés pozitív rendezése érdekében továbbra sem szüneteltette konstruktív működését és újabb kiutak keresését, személy szerint Nagyt is értesítették a megtett erőfeszítésekről, továbbá azon fáradoztak, hogy végül mindenki számára elfogadható megoldást találjanak. Ezekben a sorsdöntő napokban a JSZNK kormányának ezen törekvése a Szovjetunió képviselőivel kapcsolatok felvételére és a belgrádi megbeszélésekhez vezetett, mivel az új magyar kormány hivatalos képviselőjével az első kapcsolat felvételére csak 1956. november 8-án került sor, Soldatić Kádárral való megbeszélése során. Minden kétséget kizáróan ez nagyban megnehezítette a dolgok további menetét, és idővesztéseget okozott a Nagy-ügy megoldásában és lezárásában.

A jugoszláv kormány azon igyekezete, hogy Nagyt és csoportját Jugoszláviába szállítsa, a Szovjetunió képviselői között nem talált megértésre. Erről Soldatic nagykövetet is értesítették, hogy ezt Naggyal is ismertesse.

A Soldaticnak küldött november 7-i kormányutasítás kimondja:

„Azon moszkvai lépésünk, hogy Nagynak és csoportjának Jugoszláviába történő átszállítását lehetővé kellene tenni, meg nem értésre és ellenállásra talált. Az oroszok megüzenték, hogy Nagynak és csoportjának a Kádár-kormányhoz kell menniük. Mi úgy véljük, hogy mulasztás történt, mivel Nagy a bekövetkezett események után sem mondott le, nagykövetségünkre történő távozása előtt. Számára ez kedvezőbbnek bizonyult volna. Ilyen formában ő még mindig a kormány elnöke; felhívására az állampolgárok ellenálltak. (...) A fentieket ismertessétek velük, és közöljétek, hogy további lépéseket teszünk.”

„Élet” a nagykövetségen – a menekültek nem bíztak többé Titóban.

A levéltári iratok a fenti alcímben jelzettekéről nem tesznek említést.

Dalibor Soldatic fia belgrádi találkozásunk során elmondta, hogy az élelmet diplomáciai úton szerezte be a követség. Apja sohasem kívánt beszélni az '56-os eseményekről.

A követségen tartózkodó Szilágyi Józsefné emlékiratából tudhatjuk meg a valós részleteket:

„Fél hét körül érkezünk a jugoszláv követségre. Már sok embert találtunk ott. Nagy Imrééken kívül Jánosi Ferencéket, Donáth Ferencéket, Losonczy Gézáékat, Haraszi Sándorékat, Újhelyi Szilárdot, Fazekas György újságíró, Vásárhelyinét három gyermekükkel, Köves Erzsit a lányával. Nemsokára megérkeztek Lukács Györgyék, Szántó Zoltánék, Tanczos Gáborék, és végül Rajk Júlia a fiával. Így 24 felnőtt és 13 gyermek gyűlt össze a követségen. Ez a sok ember nem kevés gondot okozott a vendéglátóknak.

Egyetlen alkalmazott maradt a konyhán, egy fiatal szerb nő, akire rászakadt a rengeteg ember ellátásának gondja. Mi, asszonyok, igyekeztünk neki segíteni. Krumplit, almát hámoztunk, zöldséget tisztítottunk, megterítettük az asztalt, ebéd után mindent leszedtünk és segítettünk elmosogatni. Minket mindannyiunkat a hallban a földön helyeztek el. Ami nem lett volna baj, ha lett volna elegendő matrac és takaró. Mi hatan például három matracot és négy takarót kaptunk. A matracokat úgy helyeztük le a földre egymás mellé, hogy egy széles, de rövid fekvőhelyet formáljanak. Csak a törzsünk volt a matracon, a lábaink lelógtak a földre. A követség három vendégszobáját fent az emeleten Nagy Imréék, Szántó Zoltánék, Lukács Györgyék kapták. Lent volt még egy szoba, ami a hallból nyílt, ezt a Donáth család kapta, öt személy, mert Donáth édesanyja is velük volt, és a felesége, Éva előrehaladott terhes volt a harmadik gyermekükkel.

Néhány napon át erős ágyúörgés rázta a követség épületét. Le is tereltek bennünket gyakran a pincébe. Sok órát töltöttünk naponta lent. Minden percben vártuk, hogy reánk dől az épület. Valószínű, azért állították az oroszok az ágyukat közvetlen a követség falához, hogy zavarják amúgy is kevés nyugal munkát. Vagy máshonnan nem lehetett ilyen jól ágyúzni a Vajdahunyad várát, ki tudja?

Ennél fájdalmasabb dolog is történt a harmadik vagy negyedik napon. Az emeletről nagy csattanást hallottunk, majd riadt futkosás és kiabálás. Kiderült,

hogy a követség 32 éves titkárát, aki közel ment az egyik emeleti ablakhoz, gépfegyverrel fejbe lőtte az utcán őrt álló fiatal orosz katona.

Láttuk, amint letakarva hordágyon lehozzák az ártatlanul megölt embert. Özvegye és két gyermeke maradt árván. Ebből az esetből sem lett diplomáciai bonyodalom, mint később a mi elraboltatásunkból sem. És abból sem, hogy a magyar újságok megírták, hogy Nagy Imre és politikai csoportja Romániától kért és kapott menedékjogot. Ha netán megbolondultunk, és valóban Romániától kértünk volna menedékjogot, akkor öt hónap múlva hogyan kerültek vissza a férfiak a magyar börtönökbe? Hogy körülbelül egy év múlva pert csináljanak teljesen titokban Nagy Imre, Gimes Miklós, Szilágyi József ügyében, akik ellen még annyi bizonyítékot sem tudtak összekaparni, ami egy jogállamban 6 hónapi börtönbüntetést vonhatna maga után; Maléter Pál esetében, akinek szintén nem volt más bűne, mint annak idején a 13 aradi vértanúnak: védte a hazáját, fegyverrel harcolt Magyarország függetlenségeért. 110 év múlva újabb mártírhálál ugyanazért a »bűnért«.

Jugoszláv újságírók bejártak a követségre, arról beszéltek, hogy a belgrádi és az újvidéki lapok milyen pozitívan értékelik a Nagy Imre-csoport tevékenységét a forradalom előtt és alatt. Az újvidéki magyar nyelvű lapokat odaadták elolvasni. És egyszer csak egész váratlanul azt látjuk a lapokban, hogy Tito a Pulában tartott beszédében ellentétes módon ítéli meg a csoport politikáját, revizionistáknak nevez bennünket.

A pulai beszéd után nem bíztunk többé Titóban, rájöttünk, hogy nincs sok különbség közte és a primitív Hruscsov között.

Úgy látszott, hogy a követ és az alkalmazottak csak sejtettek valamit Hruscsov és Tito galád egyezkedéséről, mert a követ hosszú időn keresztül kérlette Nagy Imrét, hogy a csoport ne hagyja el a követséget: attól fél, nem jutunk haza. Nagy Imre viszont azért határozott úgy, hogy kimegyünk, mert már november 23-ára teljesen kifogyott a követség élelmiszerkészlete. Kenyér egyáltalán nem volt. Az oroszok blokádot rendeltek el, és semmiféle élelmiszert nem engedtek behozni a követségre. A szakácsnő már három napja kenyérkeveréket süttött tepsiben, csak a gyerekek számára.

Ekkor Nagy Imre bejelentette a követségnek, hogy hazamegyünk. Néhány nappal azelőtt kapott a csoport egy garancialevelet Kádár és Münnich aláírásával, hogy senkinek semmi bántódása nem lesz, mindenki hazajut a lakásába. Persze ebből az ígéretből egy szó nem volt igaz. Már napok óta kész lehetett az oroszoknál a forgatókönyv, a terv az elfogatásunkra.

A hallban Nagy Imre és a követ körül nagy csoportosulás volt. Vita kerekedett afelől, hogy menjünk vagy maradjunk. A követ teljes erőbevetéssel igyekezett Nagy Imrét lebeszélni a követség elhagyásáról, mondván: ha kitesszük a lábunkat a követségről, tovább senkiért sem vállalhatja a felelősséget. (...)"

Kádár visszavonta adott szavát. Soldatić nagykövet első kapcsolatfelvétele az új magyar kormány hivatalos képviselőjével 1956. november 8-án megtörtént. Valójában ez Kádár Jánossal folytatott megbeszélés volt. Soldatić nagykövet november 9-én ismét meglátogatta Kádárt. A találkozón Apró Antal is részt vett.

Soldatić nagykövet a Nagy-csoport ügyének rendezésére megfelelő megoldást kívánt találni, nevezetesen, „a Kádár-kormány a jugoszláv kormánynak

belső (nem nyilvános) garanciákat nyújt olyan formában, hogy Nagy és az elvtársak elhagyhassák a nagykövetséget, és a későbbiekben nézzék meg, közülük ki lenne hajlandó az együttműködésre, stb. Közöltem, hogy az a benyomásom, a Nagy-csoport mindinkább olyan határozatot kíván kapni, amely nem kényszeríti őket az ország elhagyására, s ezáltal megszűnne az a potenciális veszély, mintha külföldön új kormányként kívánnának működni.”

Kádár válaszában közli:

„Nagy és csoportjának mindenekelőtt át kell magukat adniuk az új magyar kormánynak. A találkozó Kádárral ezért nem vezetett el az ügy rendezéséhez.”

(...) Nagyék „kijelentették, belátták, hogy egyes állásfoglalásaik – a négy nagyhatalom általi garanciák nyújtása a semlegességet illetően, a Varsói Szerződésből való kilépés, a többpártrendszerrel szülő megfogalmazásaik – nem voltak reálisak és politikailag nem voltak célszerűek” (a szerző kiemelése). Nagy és társai egymás közötti vitájukban egyetértettek abban, hogy az ország belső problémáinak rendezésében aktívan részt kívánnak venni, és hogy a JSZNK nagykövetségét el kell hagyniuk. Erről Zec és Soldatić azonnal értesítették a JSZNK kormányát, egyúttal még az este folyamán Soldatić nagykövet Kádár Jánostól, a kormány elnökétől kérte, hogy fogadja.

Kádár 1956. november 15-én fogadta Soldatić nagykövetet. Soldatić a Nagy-csoport menedékjogának rendezéséről folytatott megbeszélésekről másnap értesítette kormányát:

„Beszéltem Kádárral. Közöltem vele Nagy és társai nagykövetségünk elhagyásáról szóló határozatát, valamint azt, hogy Magyarországon kívánnak maradni azzal az elhatározással, hogy hozzájáruljanak a helyzet rendezéséhez. Megindokoltam, hogy főként a mi megítélésünket fogadták el, ami annyit jelent, hogy alapkérdésekben megváltoztatták eddigi állásfoglalásukat. Kormányomnak garanciák adását kértem, nevezetesen hogy Nagy és társai eltávozhassanak, és nem alkalmaznak megtorlást ellenük. Kádár beleegyezett az írásos garanciák adásába, kormányának erről azonnal beszámol, valamint úgy véli, hogy Nagy és társai már holnap reggel elhagyhatják nagykövetségünket. Kiemelte, hogy egy ilyen megoldás tekinthető a legjobbnak, s az nagyban hozzájárul a helyzet tisztázásához.”

November 17-én reggel 9 órakor Kádár visszavonta korábban hivatalosan tett ígéretét, és újabb, nagyon nehéz feltételeket szabott. Kérte „Nagy és Losonczy lemondási nyilatkozatát, a Kádár-kormánynak az ellenforradalmárokkal vívott harcával való egyetértésüket, hogy az általuk megtett fellépések nem voltak helyesek, valamint azt, hogy a Kádár-kormány működését nem akadályozzák. Továbbá hogy Nagy, Losonczy, Haraszi, Donáth, Jánosi, Táncos, Szilágyi és Rajk Júlia elhagyják az országot, és egy ideig – a magyarországi helyzet normalizálódásáig – egy szocialista országban kapnak menedékjogot.”

Kádár a Nagy-csoport „személyi biztonságát szavatolta”. Magától értetődő, hogy a Kádár-kormány visszalépése az egész Nagy-ügy rendezését a kezdeti állapotokra vetette vissza.

Kádár november 18-án magához rendelte Soldatićot, kitarva a november 17-i beszélgetésük során elhangzott saját követeléseivel. Soldatić nagykövet ismertette vele, hogy a jugoszláv kormány által megtett intézkedések

nek Nagy és társai ügyében a november 16-án kettőjük közötti beszélgetés során keletkezett egyezség képezi az alapját. „Kádár mindezt nemcsak hogy letagadta, de továbbmenve egy újabb javaslatot tett, hogy a menedékjogot kapott személyeket a magyar hatalmi szerveknek adjuk át, s ők velük az ügyet a legjobb és legmegfelelőbb módon rendezik. Ez annyit jelent, nincs szükség arra, hogy diplomáciai úton rendezzük a kérdést, mint például Nagy és Losonczy nyilatkozatát, tartalmazva a Nagy-csoportnak emigrációba történő távozása részleteit, mivel ők mindnyájan magyar állampolgárok, és ezeket az ügyeket a Kádár-kormány közvetlen módon velük kívánja rendezni. Kádár egyben közölte, hogy kormánya kormányunknak semmilyen garanciákat nem adhat, mivel kormánya nem volt részese a menedékjog kérdése megnyitásának, s így módon nem vállalhat kötelezettséget annak felszámolásában.”

Tekintettel Kádár és a magyar kormány ezen állásfoglalására, a jugoszláv kormány kitartott a meglévő probléma megoldása mellett. Ezért 1956. november 19-én Dobrivoje Vidić miniszterhelyettes (külügyminisztériumi államtitkár-helyettes) utazott Budapestre, aki magával hozta a Jugoszláv SZNK Végrehajtó Tanácsának 1956. november 18-án keltezett levelét.

A Jugoszláv SZNK kormánya levelében a menedékjog megoldása kérdésében minden addigi erőfeszítését összefoglalva megállapította, hogy „nem marad más hátra, mint megismételni javaslatunkat, hogy az önök kormánya (magyar) kormányunknak Nagy Imre és társainak – akik a Jugoszláv SZNK budapesti nagykövetségén tartózkodnak – személyes biztonságát szavatoló írásos garanciát ad, ami annyit jelent, hogy a Jugoszláv SZNK nagykövetségét szabadon elhagyhatják és otthonaikba visszatérhetnek”.

Vidić Soldatićsal együtt Kádárnak a fent nevezett levelet az 1956. november 19-i találkozón adta át. Magyar részről részt vett rajta Marosán, Dobi és Sebes.

A Vidić, Soldatić és Kádár közti soron lévő, november 21-i találkozón Kádár kijelentette, hogy a fő álláspontján kíván maradni, miszerint a múltban való tevékenységéért senkit sem vonnak felelősségre, s ez Nagyra, valamint társaira is vonatkozik.

Dobrivoje Vidić november 21-i jelentésében olvasható: „Hivatkozva a Kádár-kormány fő álláspontjára, miszerint senkit sem vonnak felelősségre, azt a kívánságomat nyilvánítottam ki, hogy levélben közöljék, ennek alapján Nagy és társai a nagykövetséget szabadon elhagyhassák és hazatérhessenek a személyes biztonságukat szavatoló fenti garancia értelmében, ahogy azt Kádár fogalmazta meg kormánya fő állásfoglalásában a volt aktivisták tekintetében. Egy ilyen írásos dokumentum lehetővé tenné, hogy Nagynak és csoportjának a Kádár-kormány ilyen nyilatkozata alapján nem látjuk többé indokát a menedékjog további biztosítására, ugyanis

a) már nem fenyegeti őket pogrom-veszély;

b) a magyar kormány biztonságukat szavatoló garanciákat adott ki, miként már erről szóltunk. És ez egyúttal azt jelentené, hogy a menedékjog teljes kérését lezárnak tekinthetjük.”

„Nem esik bántódásuk a múltban elkövetett ügyeikért”. Vidićet és Soldatićot Kádár a november 21–22. közötti éjszakán ismét fogadta, mely megbeszélésen Münnich Ferenc is részt vett. Kádár ez alkalommal átadta

kormányának a Jugoszláv SZNK Végrehajtó Tanácsához intézett levelét. Bár a levélben a menedékjog problematikájának teljes történetére vonatkozóan a magyar kormány álláspontja nyert megfogalmazást, a levél tendenciózusan íródott, erre Vidić azonnal felhívta a figyelmet, fenntartva a jogot, hogy a Jugoszláv SZNK kormánya írásban válaszoljon, mégis a levél tartalmazza a Nagynak és társainak nyújtandó kért garanciákat, hogy ellenük 'a múltban elkövetett ügyeikért' nem alkalmaznak büntetést, és hogy otthonaikba szabadon távozhatnak. Ezen a találkozón megállapodtak abban is, hogy Soldatić és Münnich – akkori belügyminiszter – együtt végzik Nagy és társai hazaszállításának technikai részleteit.

Vidić és Soldatić a JSZNK kormánya hozzájárulását november 22-én megkapva, Naggyal és társaival ismertették az őket érintő kérdésekre vonatkozó határozatot. A Naggyal és társaival történő találkozóról és megbeszélésről Soldatić még aznap értesítette a JSZNK kormányát. Aznap jelentésében olvasható:

„1. Vidić elvtárs Naggyal és társaival közölte az őket és a Kádár-kormányt érintő kérdésekre vonatkozó határozatot. Nagy legelőször saját és a többi elvtárs nevében kifejezte a JSZNK kormányának háláját a kérdés sikeres elérésére tett erőfeszítéseikért, amellyel ők teljesen elégedettek, és amely biztosítja számukra, hogy magyar területre távozzanak és bekapcsolódjanak az ország életébe.

Soldatić nagykövet és Münnich november 22-én éjszaka az elért meg egyezés életbeléptetésének kérdéseit pontosították. Münnich kérelmére és magyarázatára, miszerint Nagy és társai hazaszállítása, ha idegen diplomáciai misszió autójával történne, illetve maga a szállítás újabb zavargások kitörésének lehetőségét eredményezhetné, valamint hasonló okok miatt, azt legjobb lenne sötétedéskor elvégezni – Soldatić nagykövet elfogadta. Nagy és társai a nagykövetség épületét november 22-én 18 óra 30 perckor hagyják el.”

„A sorsunk elé kell néznünk”, mondta Nagy Imre. Nagy és társainak a nagykövetségről történő távozásáról, hazatérésükről és későbbi ismeretlen irányba történő elszállításukról Soldatić még aznap este értesítette kormányát: „A Münnichhel történő megállapodás értelmében Nagy és társai családtagjaikkal 18.30-kor elhagyták a nagykövetséget. Egy külön autóbuszba szálltak, amelyet Münnich a magyar szervekkel együtt küldött hazaszállításuk céljára. Az utolsó pillanatban, beszálláskor az NKVD szervei is beavatkoztak az eseményekbe azzal az indokkal, hogy nekik kell Münnichhez szállítaniuk az egész csoportot. A helyszínen határozottan közbeléptem, mire elálltak szándékuktól. Ám az autóbusz indulásakor az egyik orosz beugrott az autóbuszba. A történetek miatt az autóbuszba küldtem Milan Drobac ezredesét és Milan Georgijevic első titkárt. Az autóbuszt néhány orosz civil autó követte orosz ügynökökkel.

Drobac 10 perc elteltével telefonon felhívott, és közölte, hogy az autóbuszt az orosz parancsnokság épülete elé irányították. Ott egy orosz alezredes Drobacot és Georgijevicet kiszállította az autóbusból. Georgijevic tiltakozására az alezredes kijelentette, hogy ő a parancsnoksága utasításait hajtja végre, és hogy őt Münnich nem érdekli. Ezt követően az autóbusz szovjet páncélozott autó kíséretében ismeretlen irányba távozott.

Münnichet mindezekről telefonon értesítettem, kijelentve, hogy nyilvánvalóan a két ország között megkötött egyezmény megszegése miatt tiltakozom. Münnich megígérte az ügy kivizsgálását.”

Nagy Imre tudatosan vállalta sorsát, amire Milan Georgijević követségi első titkár hívta fel a figyelmét egy belgrádi történész kolleginának: „Nagy Imre felszállt az autóbuszra, és az ott ülő sofőrhez fordult, aki nem válaszolt kérdésére, majd leszállt. Soldatić nagykövet azt tanácsolta neki, ha akar, maradjon, és ne menjen. Nagy elhatározásától nem tágitott, és felszállt az autóbuszra.”

Szilágyi József *A deportáció évei* című írásával búcsúznak az Olvasótól:

„(...) Mi már mindannyian összecsomagoltunk, útra készen álltunk. A vita a hallban tovább folyt. Az én gyerekeim nagyon türelmetlenek voltak. Húztak a kezemnél fogva, hogy menjünk már. Végül is kimentem velük az utcára és felszálltam a reánk várakozó autóbuszra. A gyerekek rögtön elhelyezkedtek az üléseken, én pedig lehajolok a sofőrhez, aki mozdulatlanul ül, mint egy bálvány, szólok hozzá, hogy ismeri-e a pesti utcákat? Nem válaszol, jobban odanézek a sisakja alá, és rájövök, hogy ez egy tipikus orosz arc. Rémműlten lerángatom a gyerekeket, futok vissza. A hallban mindenki egy kupacban, még mindig vitáznak. Széttolom az embereket, megfogom Nagy Imre zakóját, és hadarom: „Imre bácsi, ne menjünk ki! El fognak bennünket rabolni, egy orosz sofőr ül a volánnál.” Nagy Imre teljesen nyugodtan válaszol: „Tudjuk, fiam, a követ úr is ezért kapacitál, hogy ne menjünk ki. De maga tudja a legjobban, hogyan állunk élelem dolgában. Éhezés vár a gyerekekre... muszáj kimennünk, a sorsunk elé kell néznünk.”

Mindenki fogta a csomagját, kimentünk és beszálltunk a buszba, ami nagy gyorsasággal megindult. Utolsónak felszállt egy fegyveres magyar katona is. Én a leghátsó ülésen ültem a gyerekeimmel, mellettem Újhelyi Szilárd, aki szólt, hogy húzzam el a függönyt, és nézzek ki, mi történik. Mi már Szilárddal előbb észrevettük, hogy a követségi kocsi követi az autóbuszt. Akarják látni, hová visznek bennünket, mondja Szilárd. És ekkor látjuk, hogy két orosz harckocsi szemben egymással megáll a Dózsa György úton (az egyik tank a liget felől jött, a másik talán a Nefelejts vagy a Damjanich utcából), mintegy elvágják a követségi autó útját. Nem véletlenül mondtam, hogy jó előre meg volt szerkesztve a terv az elrablásunkra. (...)”

Epilógus. Soldatić kormánya utasítására a nov. 22-éről 23-ára virradó éjszakán Kádárral sürgős találkozót, illetve telefonbeszélgetést kért a teljes ügygel kapcsolatos információkhoz jutás érdekében. Azonban semmilyen válasz nem érkezett. Csak november 23-án hajnali 1.30 perckor értesítették arról, hogy Kádár nem tudja fogadni, majd reggel pontosítják a választ. Soldatić nagykövet nem várva tovább, még aznap 8.30-kor levelet küldött Kádárnak.

Soldatić nagykövetet Kádár sem november 23-án, sem a rá következő napokban nem fogadta, levele megválaszolatlan maradt.

Nagy és társai a kapott kádári garanciák ellenére nem térhettek vissza otthonaikba, hanem erőszakkal Romániába vitték, majd koholt vádakkal elítélték őket. A magyar demokratikus nemzeti felkelés vezetőit kiszolgáltatottá tették ellenségeiknek.

A későbbiekben Tito a magyarországi helyzet normalizálása érdekében Nagy Imre és társainak Romániából történő hazaszállításán fáradozott.

A Nagy-ügy mellékfigurái, a döntések előkészítői – Vidić, a Jugoszláv Külügyminisztérium magas rangú munkatársa és Firjubin belgrádi orosz nagykövet – Tito egészségére, valamint a szovjet-jugoszláv „kölsönös bizalomra” koccintottak.

A Nagy-ügy Jugoszlávia számára a világ közvéleményében hatalmas presztízsveszteséggel járt, nem beszélve a szovjet kormányról, egyúttal a magyar-jugoszláv és a szovjet-jugoszláv viszony stagnálásához és pillanatnyi feszültségeihez vezetett.

Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet ezzel befejezte magyarországi küldetését, visszarendelték Belgrádba, helyére Jovo Kapičić¹² nagykövet, az UDBA (a jugoszláv ÁVH) embere került, aki öreg napjaiban állítólag azzal dicsekedett, hogy ha ő lett volna Soldatić helyében, átvitte volna a Nagy Imre-csoportot a határon. Egy másik városi legenda szerint Soldatić szomorú perceiben ezeket mondogatta: „Prodali smo Nađa, prodali smo Nađa!” („Eladtuk Nagyot, eladtuk Nagyot!”)

2016. október 9-én meghalt Frankovics György, műhelyünk barátja. Sok-sok remek közlést köszönhattunk neki, hagyott is ránk fontos kutatási eredményeket. Munkáiban fáradhatatlan volt; amit könyvtárakban, levéltárakban, terepen végzett gyűjtőmunkája során följegyzett, fölfedezett, megörökített – a magyar-délszláv kapcsolatok felbecsülhetetlen értékét jelentik.

Drávafokon született 1945. február 9-én. Magyarországi horvát etnográfus, író, tudós, publicista – sorolja szűkszavú pontosan a wikipédia.

Emlékét megőrizzük. Forrásértékű, fontos anyagot bízott ránk; e számunk oldalain a *Nagy Imre kiiktatása. Jugoszláv diplomáciai iratok* című kiadandó könyvből közlünk egy fejezetet.

¹² Kapičić, Jovo (1919–2013) jugoszláv diplomata. 1936-tól tagja a JKP-nek. 1941-től politikai biztосként részt vett a népfelszabadító háborúban. 1946-ban a montenegrói kormány belügyminisztere lett, 1947-től 1955-ig a szövetségi belügyminisztériumban miniszterhelyettes. 1955-től a külügyi államtanács tanácsosa. 1956 decemberétől budapesti nagykövet, később Stockholmban szolgált.

Petz György

DE FENYŐ

(Kisregény-részlet)

Piszkosul élvezték a forradalmat

Petz György (1955)

Tanár, szerkesztő, író.

Öt év szegedi tanárkodás, két év Pesten, tíz év szerkesztői állások a Gondolattól a Göncölön át a Kassáig; majd újra tanítás (is). Jelenleg magyart tanítok a Fazekas Mihály Gimnáziumban.

Művei:

Bolha a világ ura (gyerekkönyv)

Te is Az vagy; Csillagalattjáró (versek)

Maga a tettes (rádiójáték)

Murphy-kötetek (aforizmák)

Fölvett arc (*Szerelmem, Mexikó*) (regény)

Görög mitológia; Újszövetség (ismeretterjesztő könyvek)

Díjai:

Kassák Kiadó díja

NKA alkotói ösztöndíj, 2012

1956. október felé (lakógyűlés).

Valami történhetett, mert a Maksay ügyvéd úr – így szokták emlegetni a házbizalmi – 22-én estére összehívta a házat. Állítólag a tömbmegbízott is részt fog venni rajta, ami végül is nem akkora dolog, hiszen itt lakik a 16.-ban, mellettünk. Az egész udvart bepadozták, beszélgettek, hogy mindenki találjon ülőhelyet. De miért most hívják össze a gyűlést? Talán a pisztoly? A Klári valamit beszélt? Elegük van Cézárból?

– Hagyjuk a formaságokat! Kedves lakótársak, köszönöm, hogy ilyen nagy létszámban jelen vannak! A gyűlés után azért aláírjuk a jelenléti ívet,

kik voltak itt. Felkérném Reitternét, hogy vezesse a jegyzőkönyvet,

– János, ha maga kéri, annak nem lehet ellenállni.

– Köszönöm. Valójában ez az évi rendes gyűlésünk, amelyen köszöntjük a tömbmegbízott elvtársat is.

– Sok mindenről kéne beszélnünk, a telepi kutya etetéséről, egy, a lift tetején talált, ismeretlen tulajdonú tárgyról, a fiatalok viselkedéséről, de arról is, hogy közösségi helyiséget alakítsunk ki a pince Kende utca felőli nagy, összenyitott részéből. Alakítsunk-e ki virágágyást a ház előtt, mint amilyen Borsó néniéknél az a liliomos?

– Akad lakótárs, akinél bejelentetlenül két hónapja tartózkodik egy ismeretlen...

– Úgy érzem, rám céloztak... – állt föl Katika a negyedikről, buja bája-it alig leplezve, de szemét lesütve. – A társam, és ehhez jogom van, hiszen a férjem majd fél éve kilépett az életemből. A ház jó hírnevét nem hiszem, hogy ezzel a legkevesbé is...

– Ugyan már, Katika, majd elintézzük a dolgot, köztünk marad. Mindenkinek joga van a boldogsághoz. Mi a negyedikről... Kovácsnéra gondoltunk.

Egy megtört nő húzta még öszebb magát. Száját összeszorítva, akadozva kezdte:

– Tudják, van egy munkás lányom, és a másik a jogra jár. Tudják, hogy én férjezett vagyok...

– Özvegy inkább.

– A férjem eltűnt a háborúban...

– Azért mondtuk.

– Aztán jött egy férfi két hónapja...

– Miért nem jelentette be? Tudja, szegény Gyarmatiéknak is mekkora bajt zúdít a nyakába mint házmestereknek?

– Senki nem ismerte meg. Én sem. A rusziktól jött. Fogságból. Itthon megint leültették, valamit beszélt, vagy tévedésből. Ápolom. A férjem. Két hónapja ez az ember újra a férjem. Örülöm kéne, de félek bejelenteni, mi lesz, ha megint elviszik?

Az asszony ekkor már sírt. Néhanyan odébb húzódtak tőle, de Facskóné és Susitsné, akik még soha nem is szóltak egymáshoz, egyszerre kezdték pátyolgatni. Susitsné még szépséges zsebkendőjét is odaadta.

– Lakótársnő, a maga férjének itt a helye, be kell jelenteni rendesen. Mi lenne, ha a rendőr odakinn igazolhatná? Semmi probléma, örülünk, ha segíthetünk.

– Nem ez a baj. *A házban fegyvert találtak.* Tudják, hogy ez mit jelent? Tudják, mekkora veszélyt jelent ez mindannyiunkra nézve? Ilyenért már végeztek ki embert! És most fondorlatosan, olajos rongyok között, a lift tetején ott egy német pisztoly. Feleljen, kié ez?

Amit lehetett, persze kihallgattam. Ekkor iszonyúan megijedtem. Ha még a bélyegemről is tudnak, akkor végem. Lehet, hogy az egész családomnak.

– Ismét kérdem, kié ez? A hatóság nyomozó kutyával fogja megkeresni a fegyver tulajdonosát, és akkor már nem tudjuk az ügyet eltussolni! Kié?

Jaj, ha kutyával, akkor végem!

– A Cézáré – üvöltöttem, ahogy gyermektorkomból kifért. – A kutya a telepen ásta ki, senki nem tehet róla, én dobtam fel a liftre, mert megijedtem!

Hitték is, meg nem is. Remegtem és sírtam. Félttem a többi sráctól, nehogy megverjenek, de tudtam, itt nincs mit tenni. Nem szerettem hős lenni, csak álmomban, ahol halhatatlan vagyok és úszom-repülök.

Apám lekent egy frászt, amiért nem szóltam neki, és *nem számoltam a következményekkel.* Hát, számtanból nem vagyok valami oltári. A lakók csitították apámat. Mindenki megnyugodott, akadt, aki engem vigasztalt. A pisztolyt Maksay magához vette, hogy majd elintézi.

A gyűlés végén felhívták a figyelmet, hogy már déltől ne engedjenek ki senkit, iskola után spuri haza, és otthon maradni. Hogy miért, azt nem értettem, de a Reitter Péter is mondta az elsőről.

Azután. Nem engedtek iskolába, különös módon, a nagyobbak is otthon maradtak. A grundra lemehettem, de nem vettek be a fociba. Később, de még ebéd előtt átmentem az

átjárókertbe, mert mondták, beszélni akarnak velem. A nagyok körülvettek, és nem volt hova menekülni. Igazán nem vártam, de a Gyarmati Jóska kezdte, aki pedig az egészről csak hallomásból tudhatott, a Harsányi fiútól.

– Kis beszari! Csak azért nem verlek meg, mert akkor még hülyébb leszel. Miért köptél?

Égészen közel hajolt az arcomhoz, borostás és büdös, biztos tébécés ő is, mint az apja.

– Én nem...

Megfogta a nyakamat. Nagyon erős, és szorítja.

– Ne pofázz! Gyereknek úgysem lehet baja, ha lebukik!

– De a családom...

– Annak már úgyis lóttek.

– Nem vagyok beszari, csak gondoltam, ha kutyaival jönnek...

– Barom állat! A kutya semmit nem érezne meg, hiszen olajos rongyban volt az a szarság. És még te értesz a kutyaikhoz?!

– A Cézár igenis megérezné, akkor lehet, hogy más kutya is.

– Beszarikám, tedd ki a lábad! Ezzel bebizonyíthatod, hogy közénk való vagy.

Félelmemet látva a saját lábát tetted ki, és elkezdte bicskával körbedobálni.

– Látod, ötből ötször. Ne fossál, rakd ide!

Félig becsukott szemmel dugtam oda a lábam. Nem tehettem mást, különben gyáva vagyok. Papírvékony tornacipő. Jóska köhög, koncentrál, és... és elsőre belevágta a lábamba.

– Jaj, jaj! – próbáltam halkan, de a bicska átütötte a cipőt.

Lekapták a lábamról, már ahogy lehetett. A hüvelyk és a mutatóujj között ment át. Nem ért ideget, szinte csak a bőrt roncsolta, de vérzett.

– El kell szorítani! Adjatok spárgát!

– Elég lesz már, lilul!

– Most mész, árulkodni?

A Mezei fiúk odébb akarták tolni tőlem. Megint belehajolt a képembe. Büdös. A Cézár sosem volt ilyen büdös, pedig az kutya.

– Nem, dehogy, nem szoktam. Csak horzsolás. Kibírom.

– Akkor nincs harag? Nem köpsz be!

Könnyű neki velem, és még én ígérek. Meg fogadjak barátságot. És ha megharapnám? Most el kéne tűrnie, mert ő is beszart.

– Nincs harag. Nem azért mondtam meg a pisztolyt, mert magamat féltém.

– Jó-jó, tedd túl magad rajta. Majd kárpótollak valamivel. Két üveggolyó meg egy egérfogó, csak kuss. Rendben?

Az ebédnél kissé sántítottam, de Ella néninél paradicsomleves volt, az jobb kedvre derített.

– Megrúgtak véletlenül, azért sántítok – mondtam neki. Azt mégse mondhattam, hogy le akarták vágni a lábamat.

– Csak nem sántikálsz megint valamiben? – kérdezte gyanakodva, de a paradicsomleves nem juthat a krumpilileves sorsára, még ha rizsa van is csak benne.

– Nem, csak próbálok a magam lábára állni.

Ezt persze nem értette. Olyan jó neki, hogy csak azt érti, amit akar. De nem tud mindent. Miska bácsi szokta mondani, hogy ő *mindent tud, azt is, hogy miért nem*. Ennél okosabbat én el sem tudok képzelni. Már ezért érdemes felnőni.

– Ella néni, nem tetszik szájharmonikázni?

– Csak nem akarsz megtanulni?

– Á, nekem az úgyse menne.

– Ne bolondozz, te süttýülüllü!

De így már meg is volt oldva minden probléma. Tényleg jól játszott, *de nem rajtam*. Megmaradtam a titkomnál. Nevetséges, ahogy fújja és szívja, fújja és szívja, közben gyalulja a száján. Mint egy idióta gőzmozdony.

Október 22. Reitter Péter valójában a Műszakira járt, nem a Katonai Főiskolára. A 47-es villamos csikorogva kanyarodott a Szabadság hídról. Előbb szállt le, mert be kellett mennie a havi ösztöndíjáért, ami 140 forint, és már most hozzá kellett jutnia, valami nőügy miatt.

– Még csak október 22-e van – jegyezte meg csodálkozva a gazdaságis hölgy.

– Igen, de szeretném a barátnőmet elvinni a *Szelistyei asszonyok* előadására. Ez egy olasz film, és ma adják utoljára – magyarázta.

– Tudom, hogy a *Szelistyei asszonyok* olasz film – mondta az orrát felhúзва, mintegy értesemre adva, hogy nem minden párttitkár abszolút bunkó.

Nem akart vitába bonyolódni vele, inkább könyörgésre fogta a szót:

– A szerelmem csak tizenöt éves, jövő hónapban lesz tizenhat, és neki sokat jelent, hogy ezt a filmet megnézheti. Nem hiszem, hogy a népgazdaság összeomlik, ha négy nappal előbb megkapom a 140 forintomat.

Az asszony nagy levegőt vett, visszaemlékezett egykori ifjúságára, mosolygó fejcsóválással a páncélszekrényhez lépett, és kiszámolta a 140 forintot. Aztán megjegyezte:

– Ne felejtse el, hogy két órákor az aulában fontos gyűlés lesz.

– Miről lesz szó? Munkaverseny, felajánlások, békeharc?

– Lengyelországról lesz szó, és Poznańról.

A gyűlést maga a DISZ hívta össze abból a célból, hogy az akkor már érzékelhető politikai erjedést meglovagolják, s a reformokat követelő diákság élére állva a helyzetet kézben tartsák, s megakadályozzák egy független diákszervezet megalakítását. Mióta megalakult Szegeden a MEFESZ, a DISZ egyszerre elkezdett törődni a tagságot foglalkoztató gondokkal. Hirtelen fontos lett nekik a kedvezményes utazási bérletek és olcsóbb tankönyvek ügye, a koszt és a diákszállások minősége.

Reitter Péter szokás szerint nem szólt hozzá, hagyta őket beszélni. Semmivel nem tudnák meglepni, de azért itt volt. Egyszer csak a pódiumra pillantott, ahol tülekedés látszott a mikrofon közelében. Hirtelen csend lett, mindenki dermedten figyelte a szokatlan fejleményt. Egy nyeszlett, szemüveges fiatalember hangját hallotta:

– Szegedről jöttem, beszélni akarok!

Hihetetlen! Ilyen még nem volt! A levegőben szinte pattanásig feszült a légkör. Látni lehetett, amint a DISZ-pingvinek a vékony fiút próbálják eltuszkolni a mikrofon közeléből. Diáknak látszott, s egyre beszélt, gesztikulált, de képtelenség volt hallani, mit mond, mert a kék zakós DISZ-esek elsodorták a terem szélére.

Közben Orbánné, a párttitkár ragadta magához a mikrofont, és dorgálni kezdte a közönséget:

– A maguk feladata tanulni! – majd majdnem kiabálva folytatta: – Nem kérünk a szegedi MEFESZ-ből! Nincs szükségünk újabb szegedi gondolatra!

Időközben bevonultak a terembe a katonai tanszék vezetői, s helyet foglaltak a pódiumon. Az egyetemen csak nekik volt fegyverük, amit állandóan viseltek. Reitter Péter szegről-végről oda-

tartozott volna hozzájuk, némi büszkeség töltötte el. Halálos csönd támadt, mindenki a pódiumot nézte. A szegedi diák tovább próbálkozott az őt visszatartók gyűrűjéből a szónoki emelvény közelébe kerülni. Egyszer csak a hallgatóság soraiból bekiáltott valaki:

– Hagyják beszélni!

Meghűlt a vér Reitter Péter ereiben. Ilyenre nem volt példa, mióta a Vörös Hadsereg „felszabadította” Magyarországot. A merész hang egy magas termetű, szőke ötödéves építészhallgatóé volt, aki elszántan nézett szembe az őt rémülten figyelő kétezer diákkal.

Közben egy másfajta, méltatlankodó moraj futott végig a termen, és akkor, néhány sorral Reitter Péter előtt, egyik évfolyamtársa bátortalanul tapsolni kezdett.

Mintha lavina indult volna meg. Először négyen-öten, majd tízesével, százasaival ugrottak fel és csatlakoztak a futótűzként terjedő tapsviharhoz.

Hihetetlen látvány volt. A székeiből felemelkedő közönség ovációjára az emelvényen helyet foglaló pártemberek zavartan, tanácstalanul és tehetetlenül reagáltak. Még sohasem látták őket ilyen elbizonytalanodottnak.

Felborult a rend, totális káosz uralkodott a teremben. A párttitkárnő a telefonhoz rohant. A DISZ-pingvinek halálsápadtan, magukba roskadtan ültek. A katonai tanszék tisztjei pisztolyukon tartották kezüket, a DISZ-titkár pedig ordította a mikrofonba. A hangzavarban egyszer csak újra hallottuk a korábbi hangot, ezúttal határozottabban és hangosabban:

– A szegedi MEFESZ küldötte vagyok! Engedjenek szóhoz!

Fényképezőgépek villantak, idegeinek rohantak a telefonokhoz, filmesek

reflektorai világították meg a termet. A szegedi nem törődött a saját tevékenységével, beszélni kezdett:

– Megint Lengyelország felől fúj a szabadság szele! A nálunk tanuló lengyel vendégdiákok támogatásunkat kérik. Az orosz csapatok körülfogták Varsót, de a lengyel csapatok körülfogták az oroszokat. Poznań is szabad, de be van kerítve. Lengyelország mutatja az utat, és támogatásunkat kéri. Nem hagyjuk cserben őket! Mi, szegedi egyetemisták elhatároztuk, hogy követjük a lengyelek példáját és megalakítjuk a független szervezeteinket. Csatlakozzatok ti is hozzánk, alakítsátok meg a saját MEFESZ-szervezeteket!

Ekkor belezavarodott a mondókájába, hangja elcsuklott. Lassan, dallam nélkül dűnnyögni kezdte a Himnuszt. Először bizonytalanul, majd fokozatosan, egyre erősebben és határozottabban átvette a teremben összegyűlt kétezer ember. Volt ebben valami dacos, a rendszernek ellentmondó gesztus. A Himnuszt, ha nem is merték hivatalosan betiltani, a kommunisták nem szívelték, s ritkán lehetett nyilvános alkalmakon elénekelni; valahogy összeegyeztethetetlennek tűnt az „Isten” szóval kezdődő ima a kommunista állam gondolatával. Így főleg templomban, mise végén énekelték.

Az aula hatalmas csillárja remgett és az ablakok rezegtek, ahogy teli torokból, könnyes szemmel, feszes vigyázásban énekelték a nemzeti imát. Mire a végéhez értek, a korábban félős, kiszolgáltatott emberek mintha újjászülettek volna. Már nem féltek.

Délután öt óra lehetett, mikor közfelkiáltással megszavazták a Műegyetem MEFESZ-csoportjának megalakulását. A pártemberek és a DISZ-ping-

vinek még mindig a pódiumon voltak, de már a diákságé volt a mikrofon. A fiatalok döntötték el, ki beszélhet, és kit hallgatnak meg. Ha egyetértettek a szónokkal, megtapsolták, ha nem, kifütyülték.

Az első felszólalók a diákok gondjaira koncentráltak. Egyikük a nyugati nyelvek oktatását, másik a kötelező marxizmus-leninizmus-oktatás eltörlését szorgalmazta. Közben egyre-másra érkeztek az egyetemek és üzemek küldöttei. Valami csoda folytán, az egész városban híre ment, hogy a Műszakin valami rendkívüli történik. A felszólalások pedig egyre szenvedélyesebbé, a követelések pedig mind radikálisabbá váltak. Reitter Péter eddig nem ismert eufóriától szárnyalt; mintha tüdeje százszorosára nőtt volna, úgy szívta be az aula minden élményét.

– Szilágyi József vagyok, esti tagozatos gépészmérnök-hallgató – szólott egy nagydarab, tekintélyes, mackós, baritonos férfi. – Amit csináltak, az nem törvényellenes! A Népköztársaság alkotmánya biztosítja a szólás-szabadságot és a kormányhoz való felterjesztések benyújtásának jogát. Nemcsak jogotok, kötelességeitek is, hogy kinyilvánítsátok gondjaitokat, a kormánzatnak pedig kötelessége, hogy azokra választ adjon. Amíg ti itt üléseztek, vitatkoztok, olyan fölösleges dolgokról fecsegtok, mint az egyetemi autonómia, meg hogy egységes legyen a szervezet, meg hogy hányféle érdekszervezet legyen, ez alatt az idő alatt a szovjet csapatok körülzárták Varsót.

Egy nyakigláb, szélesen gesztikuláló alak következett:

– Kuczka Péter költő vagyok. Nem értek egyet a párttitkárokkal. Nem a tanulás a legfontosabb dolgatok ma, annál fontosabb feladatotok van.

Poznańban sztrájkolnak a dolgozók. Varsót tankok veszik körül. Ma ki kell mutatnotok szolidaritásotokat a lengyel dolgozókkal, akik mindannyiunkért küzdenek. Kettős gyűrű van Varsó körül. Az oroszok körülvették tankokkal a várost, az oroszokat pedig körülvették a lengyelek. A lengyelek ugyanezt akarják, amit mi akarunk, és azt javaslom, mindenképpen fejezzük ki, hogy egyetértünk a lengyelekkel, egyet akarunk. Tehát hogy valamiféle szolidáris megnyilvánulás legyen.

Ekkor már izgatottan valamiféle követeléslistát akartak összeállítani, amúgy 1848 mintájára.

Hét óra lehetett, amikor egy félénk, dadogós diák lépett a mikrofonhoz, alig hallhatóan csak ennyit mondott:

– M-m-mi lenne, ha k-k-kimennének az oroszok?

A hatás leírhatatlan volt. Pillanatnyi halálos csend után a tömeg egy emberként ugrott fel a helyéről, és egetverő, véget nem érő ovációval fogadta a kijelentést. Hihetetlen volt! Végre valaki ki merte mondani azt, amit mindnyájan gondoltak, de senkinek nem volt bátorsága hangosan kimondani. S ekkor, az üdvívalgással vegyesen, de végül azt kiszorítva, egyre hangosabban, orkánszerűen harsozott a skandált jelszó: „Ruszkik, haza! Ruszkik, haza!”

Ekkor a párttitkárnő lépett a mikrofonhoz, és ominózus hangnemben fenyegette meg a résztvevőket. Kijelentette, hogy a gyűlés be van rekesztve, aki nem távozik, az illegális gyűlekezésen vesz részt, aminek súlyos következményei lehetnek, beleértve az egyetemről való kitiltást. Ezzel fogta magát és kivonult a teremből, nyomában a DISZ-esekkel és a párteberekkel. A sajtó képviselői is velük mentek,

kivéve egy vörös hajú fiatalembert, a Szabad Ifjúság munkatársát.

A legnagyobb meglepetésre a katonai tanszék tanárai, élükön parancsnokokkal, Marián Istvánnal a helyükön maradtak. Ugyancsak ott maradt Cholnoky Tibor rektor és néhány professzor. De talán a legmeglepőbb az volt, hogy a kicsapással való fenyegetőzés ellenére egyetlen diák sem hagyta el a termet.

Most új szónok lépett a mikrofonhoz. Azt javasolta, hogy menjenek a Rádióhoz, és olvastassák be a követeléseket. Az egyik tanársegéd, Jankovich István felajánlotta, hogy kisolasz Topolino autójával átviszi a delegációt Pestre. Este 9 óra tájban el is mentek, de hamarosan vissza is érkeztek, eredménytelenül. Mint mondták, a Rádió illetékesei csak úgy lettek volna hajlandók a hírekben leköszölni a „Topolino-pontokat”, ha kimaradnak a radikális követelések, tehát a Szovjetunió, Lengyelország, szabad választások, sajtószabadság vagy Nagy Imre említése. Mivel alkudozni nem akartak, így inkább visszajöttek.

Eközben teherautószámra érkeztek a budapesti gyárak küldöttségei, és az aulában a szónoklatok hangvétele egyre radikálisabb lett, már valóságos forradalmi hangulat kezdett úrrá lenni a teremben.

Egy újabb szónok azt ajánlotta, hogy vonuljanak testületileg a Rádióhoz:

– A háromtagú delegációnkat elutasították, majd meglátjuk, mit szólnak egy háromezer tagú delegációhoz!

Az ováció, ami ezt a felvetést fogadta, fölöslegessé tette a további vitát. Mindenki szedelődzködni kezdett, s a tömeg megindult kifelé, amikor a katonai tanszék tanárai, akikről eddig

megfeledeztek, megindultak a mikrofon felé. A mozgás leállt, s minden szem a tanszék vezetője, Marián István felé fordult.

Marián harmincöt év körüli, alacsony, sötét hajú ember volt. Természetesen párttag volt, ráadásul zsidó is, mint számos fontos beosztású ember ezekben az időkben. Bár kommunista volt, nem a fanatikus, sztálinista fajtából, inkább a Nagy Imre-féle reformkommunistákhoz tartozott. Erdélyi származása folytán olyan környezetben nőtt fel, ahol nem volt különbség zsidó és nem zsidó között, magyaroknak vallották magukat, felekezetre való tekintet nélkül.

A mikrofonhoz lépett:

– Fiaim! – kezdte. – A ti életek ugyanolyan értékes, mint az enyém. Én is ugyanolyan magyar vagyok, mint ti, minden egyéb szempont másodlagos. De idősebb vagyok nálatok, és jobban ismerem a rendszert. Nem engedhetlek az ÁVO karmaiba éjnek idején. De holnap, fényes nappal, hivatalos engedéllyel fogunk felvonulni. Semmi törvényteleniséget nem fogunk elkövetni. S ha jól végezzük a dolgunkat, holnap velünk lesz az egész város. Én az első sorban megyek veletek.

Végtelen megkönnyebbülést éreztek Marián szavait hallgatva. Erre volt szükségük, egy tapasztalt ember józan tanácsaira, olyan valakire, akiben megbízhatnak, akit nyugodtan követhetnek.

Tizenegy óra után eljuttatták a követeléseket Sándor Ivánhoz, a Jövő Mérnöke főszerkesztőjéhez, aki bizonyára megtalálja a módját, hogy másnap reggelre kinyomtassa a listát. Utána a rektorhoz, Cholnoky Tiborhoz fordultak, engedje meg az egyetem stencilgépén a 14 pont sokszorosítását, amely végül 16-ra növekedett.

Ő az engedélyt megtagadta, nem mervén vállalni az ezzel járó felelősséget. Végül éjjélre mégis elkészült a röplap és a pontok sokszorosítása, amelyet az éjszaka folyamán már terjesztetni is kezdtek. Csepelre, a gödöllői Agrár egyetemre motorral szállították, fölhasználták Jankovich kis zöld Topolinóját is.

A műegyetemisták 16 pontja.

1956. október 22. hétfő. Másold le, és terjeszd a magyar dolgozók között!

A MEFESZ építőip. műszaki egyetemi diáknagygyűlés határozatának főbb politikai, gazdasági és eszmei pontjai:

Az összes szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük Magyarországról a békeszerződés határozatai alapján.

A Magyar Dolgozók Pártjában alulról felfelé, titkos alapon új alap-, közép- és központi vezetők választását követeljük, ezek a legrövidebb időn belül hívják össze a pártkongresszust és válasszanak új Központi Vezetőséget.

A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével, a sztálinista Rákosi-korszak minden bűnös vezetőjét azonnal váltsák le.

Nyilvános tárgyalást követelünk Farkas Mihály és társai bűnügyében. Rákosi Mátyást, aki első fokon felelős a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkretételéért, hozzák haza és állítsák a nép ítélszéke elé.

Általános, egyenlő és titkos választásokat követelünk az országban több párt részvételével, új nemzetgyűlés megválasztása céljából. Követeljük a munkásság sztrájkjogának biztosítását.

Követeljük a magyar-szovjet és magyar-jugoszláv politikai, gazdasági és szellemi kapcsolatok felülvizsgá-

latát és új rendezését a politikai és gazdasági teljes egyenrangúság és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján.

Követeljük az egész magyar gazdasági élet átszervezését szakembereink bevonásával. Vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló egész gazdasági rendszerünket, a hazai adottságoknak és magyar népünk létérdekeinek szem előtt tartásával.

Hozzák nyilvánosságra külkereskedelmi szerződéseinket és a soha ki nem fizethető jóvátételek tényleges adatait. Nyílt és őszinte tájékoztatást követelünk az ország uránérckészleteiről, kiaknázásáról, az orosz koncesszióról. Követeljük, hogy az uránércet világpiacon, nemes valutáért Magyarország szabadon értékesíthesse.

Követeljük az iparban alkalmazott normák teljes revízióját, a munkások és értelmiség bérköveteléseinek sürgős és alapvető rendezését. Kérjük a munkások létminimumának megállapítását.

Követeljük a beszolgáltatási rendszer új alapokra fektetését és a termények okszerű felhasználását. Követeljük az egyénileg gazdálkodó parasztok egyenrangú támogatását.

Követeljük az összes politikai és gazdasági pereknek független bíróságon való felülvizsgálatát, az ártatlanul elítéltek szabadon bocsátását, rehabilitálását. Követeljük a Szovjetunióba kihurcolt hadifoglyok és polgári személyek azonnali hazaszállítását, beleértve a határon kívül elítélt foglyokat is.

Teljes vélemény-, szólás- és sajtószabadságot, szabad rádiót követelünk, és a MEFESZ-szervezet számára nagy példányszámú új napilapot. Követeljük a meglévő káderanyag nyilvánosságra hozatalát és megsemmisítését.

Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin-szobrot a leggyorsabban bontsák le, és helyébe az 1848–49-es szabadságharc hőseinek és mártírjainak méltó emlékművet emeljenek.

A meglévő, magyar népnek idegen címer helyett kívánjuk a régi magyar Kossuth-címer visszaállítását. A magyar honvédségnek a nemzeti hagyományokhoz méltó új egyenruhát követelünk. Követeljük, hogy március 15. és október 6. nemzeti ünnep és munkaszüneti nap legyen.

A Budapesti Műszaki Egyetem ifjúsága egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki teljes szolidaritását a lengyel és varsói munkásság és fiatalság felé a lengyel nemzeti, függetlenségi mozgalommal kapcsolatban.

Az Építőipari Műszaki Egyetem diáksága a leggyorsabban felállítja a MEFESZ helyi szervezeteit, és elhatározta, hogy folyó hó 27-ére (szombat) Budapesten Ifjúsági Parlamentet hív össze, melyen küldöttségekkel részt vesz az ország egész ifjúsága. Holnap, folyó hó 23-án délután fél három órakor a műszaki és egyéb egyetemek ifjúsága a Műegyetem előtti téren gyülekezik, onnan a Pálffy térre (Bem tér) a Bem-szoborhoz vonul, és megkoszorúzásával fejezi ki együttérzését a lengyel szabadságmozgalommal. E felvonuláshoz az üzemek dolgozói szabadon csatlakozhatnak.

Fenti határozat teljes, betű szerinti közlését ma este a rádió is, a magyar sajtó is visszautasította, a Szabad Ifjúság csak részleges közlését ígérte meg, főleg az első pont miatt. A határozat szövegének stencilen való azonnali sokszorosítását viharosan követeltük, de az arra vonatkozó utasítást Cholnoky rektor nem merte megadni. A nagygyűlés kb. 2000 résztvevőjének spontán felvonulása még ma este

folyamán az egyik nyomda elé és a határozat azonnali kinyomtatása – a résztvevők viharos lelkesedése ellenére a megmozdulásnak nemkívánatos eltorzítása, illetve az esetleges összeecsapás miatt – elmaradt. Javaslatunkra a határozat végleges szövegét a plénum előtt mikrofonba diktálták, a résztvevők lejegyezték, és egyelőre kézi-gépi másolását a főváros széles rétegeiben hólabda-rendszerrel fogják terjeszteni.

A magyar sajtóban való teljes közléstől nem tágtunk.

*

A híd közepére érve meglátták a pesti hídfőnél álló tankokat. Az első teherautót telitalálat érte, s nyomban kigyulladt. Ekkor megpróbált visszafordulni, de egy oszlopba ütközött. A kialakult pánikban egymás hegyén-hátán menekültek az emberek a biztonságot nyújtó budai oldal felé.

Kende 14. földszint. Ritkán jöttünk haza éjjel. Utáltam, pedig ha kimentünk Schaubékhoz Rákospalotára, akkor éjfélre vergődtünk haza. Tisztára vidék volt, amikor odaértünk, elkezdtem ugatni, és a környék összes kutyája valóságos ugatóláncot alkotott, mint nálunk az osztályban a riadólánc, és még akkor is ugattak – jött vissza a jelzés, amikor elindultunk hazafelé. Ez tetszett, persze Mackó kutyájukkal birkóztam, ami ugyancsak jólesett; utána Kató néni csodálatos süteményeiből raktároztam minden sejtembe; de a legjobban az izgatott, hogy tudtam a Schaub bácsi *üzelmeiről*. A családi ékszerből szerzett pénzből jutott dugi italhoz, Kató néni meg észre sem vette. A perzsaszőnyegeiket a patkány rágtta meg, állítólag a valutájukat is a pincében. Nem igazi rokonaink, csak úgy apám

révén, de az számomra érthetetlen. Nekem onnét egy félnagyamám van, nagyapám nincsen. A másik ágról egy minket kitagadó nagyapa van valahol, a nagyanyámat elvitte a tbc, *pedig mennyire szerettem volna.*

Hazafelé mindig a sofőr mögé ügyeskedtem magam. Nézem-nézem a buszvezetőt, aztán az egyhangú zajra egyszer csak megszűnik a világ. A házkapunknál ébredek fel, apám cipel. Becsöngetnek a házmesteréknek. Borzasztóan álmosak. Férfiüvöltés: – *Hagyd a fiúkat!*

Már csoszog Gyarmatiné Erzsike, aki kislányos természetű, férje, Józsi bácsi régóta halálosan beteg, de azt nem jelzem nekik, hogy én tudom. Slafrok, papucs, negyven fillér, ami helyett legalább két forintot adunk. Liften föl a másodikra.

Mi van, ha a születésem is ilyen félálomban történt, nem is a szüleim gyereke vagyok. És mi van, ha engem félálomban valakik elvittek máshová, mint ahová való vagyok?

Apám szerint az egész magyar nép félálomban van, most ébredezik. Akkor most valami baromi nagy kapu jön, ahol fizethetjük a kapupénzt a házmesternek. De akkor ki a házmester? Ezek a házmesterek mindeért kiabálnak. Puska poros patront vettünk mégis, irány a Kende 12., sarkunkkal a lépcsőház kövén hirtelen mozdulattal széttaposni, hadd tojjanak be a kedves lakók. De aztán futás!

Egyszer egy ilyen akciónál valamilyen házban elkapták a Lakatos Gyurit meg az Arnóty Attilát. Egy nyugdíjas katonatiszt fogta a fülüket, úgy vallatta őket:

– Hogy hívnak, te kis szaros, hol laksz?! – vicsorgott Arnótyra.

Szegény Attila bevallotta, *hogy ő Tóth Józsi*, a Lágymányosi 17.-ből,

viszont Latyi fapofával közölte, *hogy ő Arnóty Attila*, és megmondta Attiláék Budafoki úti lakásának címét.

Ezen később neveltünk, mert jópofa volt, de azért szemétségnek véltük inkább. Ilyet velünk még a Latyi se tegyen. Hazudni is csak becsületesen szabad, nem egymás kárára.

Nem tudni, hogyan is lesznek a házmesterek. Kiutalják nekik a szolgálati lakást, amiért szolgálniuk kell. Ez az ára. Náluk fizetünk lakbért, tőlük kérünk ezt-azt. Van olyan dolog, amihez az ő aláírásuk kell, mert mi nem vagyunk elég megbízhatóak. Aztán van háztömbmegbízott is, az még nagyobb hatalom. Azt tudom, hogy van lakónyilvántartás. Nyilván *tartják* a lakókat, nehogy elkeveredjenek.

A Gyurkovits Mária a földszint-ről például nincs már beírva a nagy könyvbe, mert neki piszkosul megszaladt. Kossuth-díj, semmi politika, pedig csak énekel és dagadt. Anyukája az átjáró felőli szobában lakik. A szobája hűvös, sötét, nedves, csak nyáron jó. Ha ott lakna az énekesnő, be lenne gyulladva a hangszála. Majd bolond lesz ott lakni!

Ugyanabban a társbérletben laknak a doktor Szecsődyék, de azokat valami titok lengi körül. Mert a Szecsődy bácsi több évre eltűnt, és amikor előkerült, szinte átlátszóan sovány lett. Először örültek neki, nemcsak a felesége, de a társbérlők is, de aztán nem tudtak kihúzni belőle egy szót sem, hogy hol volt évekig, és ezért megharagudtak rá. A felesége azóta mindent ráhagy. Szecsődy úrnak egy rossz ballonja van, beleburkolózik, felölti kalapját, és minden üggetős napon eltűnik, mert az a rossz szokása, hogy *lovizik*. Olyan halkán szokott köszönni, hogy én kétszer szoktam neki, mert azt hiszem, nem hallotta.

Barna az ujjá a bagótól. Amikor az orvos szólt neki – mert ő nem orvos, pedig doktor –, hogy ne cigizzen olyan sokat, arra azt mondta:

– *Na bumm, legföljebb tovább lesznek halott.*

A földszint végében laknak a Várhegyiek, Péter meg a mamája, de azokról már szóltam. Az anyukája nem érdekes, az olyan csendes, papája nincsen, mert zsidó volt, ő is csendes általában, de amikor kirohan a lépcsőházba, akkor szokott üvölni. Hogy miért teszi, azt nem tudom, hiszen nem fáj neki semmi, a táborokra sem emlékezhet. Bizonyára azért, mert kamasz, azért üvölt a Várhegyi Peti. A fölöttük lakó másik Péterrel, a Reitterrel állítólag fontos dolgokat szokott megbeszélni, az kicsit olyan, mintha a bátyja lenne. Ők már nagyok, meg az alsó Péter hallotta éjjel, ahogy Reitter az apjával vitázott:

– Jó-jó, fiam, lehet, hogy nem tüntetés lesz holnap, hanem letartóztatások. De azért a kocsit viheted. Én is voltam valamikor egyetemista.

– Apa, itt erkölcsi kérdések vannak, nem számít a pusztá erő. Sztálin is tévedett, mikor a Vatikán erkölcsi súlyát lebecsülve gúnyosan kérdezte, hogy a pápa hány hadosztállyal rendelkezik. A mi eszméink erősebbek, mint a megszállók fegyverei, és én hiszem, hogy minden gyarmat előbb-utóbb lerázza a zsarnokságot. Egy hazugságra épült rendszer előbb-utóbb magától összeomlik.

– Persze fiam, idézhetem én is Eisenhower-t, hogy a szabadságot csak azok érdemlik ki, akik áldozatot tudnak érte hozni.

– Miért? Nem gondolod, hogy ha kell, az amerikaiak a segítségünkre sietnek?

– Persze, ha több olajunk lenne, talán akkor igen. Már Roosevel-t ki-

szolgáltatta Jaltában Magyarországot Sztálinnak. Szerintem a gazdag országok nem törődnek a szegényekkel, csak saját gazdagságuk növelésével.

– Apa, a gazdagoknak is van lelkiismerete. Amerika hozta létre a Marshall-tervet, és amerikai önkéntesek is harcoltak Franco ellen a spanyol polgárháborúban. Különben sem kérünk tőlük semmit, hiszen holnap békés tüntetést fogunk rendezni, engedéllyel, s egy kommunista órnagy vezetésével.

1956. október 23. kedd. Reggel az egyetemen már az újonnan alakult MEFESZ-gárda tagjai őrizték a bejáratokat.

Reitter Péter 23-án reggel bement az egyetemre, ami a Kende utcai lakhelyétől talán ha tízpercnyi séta. A kari bizottsági szobában már készen volt stencilezve egy csomó felhívási szöveg a délutáni felvonulásra. Dél körül a diákok megebédeltek a menzán. A professzorok zöme a sötétkék ünneplőruhában érkezett. Némelyiknek kokárdája is volt. Egyöntetűen állást foglaltak a diákság mellett, rendkívül lelkesek és kedvesek voltak.

Péternek egy tanársegéd megmutatta, hogy a Szabad Nép *Új, tavaszi seregszemle* című vezércikke üdvözlí az ifjúság követeléseit.

– Ezt csakis Tánczos Gábor írhatta – mondta.

Útközben találkozott Sándor Ivánnal, a Jövő Mérnöke szerkesztőjével, aki éppen akkor jött a nyomdából, hóna alatt egy nagy csomag friss példánnyal, melyeken még meg sem száradt a nyomdafesték. A követelések az első oldalon voltak. Péter egy csomó példányt szétosztott az évfolyamának, a többi-t átvitték a pesti egyetemekre.

Az egyetem udvarán amolyan márciusi hangulat uralkodott. A két nagy udvar teli volt, és a tömeg kitüremkedett a Budafoki útra, illetve a Kruspér utcába. Ami szabad közlekedőfelület volt a Műegyetemen, tehát leszámítva az épület területét, az teli volt. Körülbelül negyven-negyvenötezren lehetnek. Mindenki izgatottan várta, hogy elindulhassanak. Egy kis alkalmi pódiumon felváltva Marián István meg egy-két fiatal szerepelt. Időnként futár jött, hogy most éppen engedik, most éppen nem engedélyezik a felvonulást.

12.53-kor a Kossuth rádió ismertette Piros László belügyminiszter közleményét, amely a tervezett tüntetést betiltja. A feszültség és türelmetlenség kibírhatatlanra növekedett a további másfél órás várakozásban.

Ekkor egy rendkívül vékony embert toltak föl az emelvényre.

– A Piros elvtársat vártuk, és maga helyett Feketét küldött – jegyezte meg Marián gúnyosan. És akkor bemutatkozott az illető, hogy Fekete vagyok, a belügyminiszter helyettese. Azt mondta, hadd ragadja meg az alkalmat, hogy a Belügyminisztérium kollégiuma nevében együttérzésüket fejezze ki, és ők is régóta meg akarják javítani a dolgokat stb. Ennek szellemében hozzájárulnak a tüntetés megtartásához.

Ekkor már a Budafoki úton végig álltak az egyetemisták, a Beloiannis és a Kismotor- és Gépgyár dolgozói nyolcas-tízes sorokban, karonfogva, zömében ünnepi ruhába vagy tiszta munkaruhába öltözve, és várták a startjelet.

15 órakor elindult a diáktüntetés. A Petőfi-szobornál Sinkovits Imre, a Nemzeti Színház színésze tízezres tömeg előtt elszavalta a *Nemzeti dalt*. Egy diák felolvasta a *16 pontot*. A Pe-

tőfi-szobortól a pesti egyetemisták a Margit hídon át, a budaiak a Duna-parton vonultak végig, el a Bem-szoborig. Ugyanúgy vonultak fel, mint a honvédelmi gyakorlatokon. Tízes sorokban, de kart karba fűzve, hogy provokátorok ne tudjanak soraikba furakodni. A Döbrentei téren egy fehér köpenyes nő egy erkélyről nemzetiszínnű zászlót lengetett, amelyből ki volt vágva a gyűlölt kommunista címer. Pillanatnyilag megfélemeztek róla, hogy csendesen tüntetnek, s hangoosan megéljenezték a lyukas zászlót lengető nőt. A tüntetők a Bem-szobornál egyesültek. Egyesek kivágták a sarló-kalapácsos címet a zászlókból. Veres Péter felolvasta az írók kiáltványát, Bessenyei Ferenc elszavalta a *Szózatot*, majd a Budapesten tartózkodó lengyel író, Zbigniew Herbert üdvözölte a tüntetőket.

17 óra körül érkeztek az első tüntetők a Kossuth Lajos térre. Egy óra múlva már betöltötte a teret a mintegy kétszázezres tömeg. 18 óra körül a tüntetők néhány kisebb csoportja a Dózsa György úti Sztálin-szoborhoz indult, hogy ledöntsék a zsarnokság jelképét. 21 órakor a tömeg követelésére Nagy Imre beszédet mondott a Parlament erkélyéről.

20 órakor a Szent István körúton haladtak az Országház felé. A házak ablakaiban ki volt téve a rádió, azon hallották a Jugoszláviából visszatért Gerő Ernő gyűlöletteljes hangját: „Elítéljük azokat, akik ifjúságunk körében a sovinizmus mételjét igyekeznek terjeszteni, s a demokratikus szabadságot, melyet államunk a dolgozó népnek biztosít, nacionalista jellegű tüntetésre használták fel.” Ez megváltoztatta a felvonulók hangulatát. Most már nem volt csendes a tüntetés. Valaki kiabált: „Vesszen Gerő!” A tömeg átvette, s most már egymást váltották a skan-

dált jelszavak: „Lengyel, magyar egyet akar!” „Aki magyar, velünk tart!”, végül a legnépszerűbb: „Ruszkik, haza!”

Az Országháznál egyszer csak elsötétült a tér, minden lámpa kialudt. Nyilvánvalóan azt remélték a hatóságok, hogy a tömeg megunja a várokozást és hazamegy. Helyette valaki meggyújtott egy újságot, így teremtve maga körül világosságot. Példáját mások is követték, s percekben belül a teret a sokezernyi rögtönzött fáklya fénye világította be. Valaki elkezdte énekelni a *Himnusz*t, s az összegyűlt tízezrek együtt énekelték a nemzeti imát. Utána a *Szózat*, majd a *Kossuth-nóta* hangjai visszhangoztak a téren.

Közben újra kigyulladtak a lámpák, a Parlament egyik erkélyén megjelent Erdei Ferenc, és bejelentette, hogy Nagy Imre megérkezett, és beszédet fog mondani. A tömeg óriási ovációval fogadta a bejelentést.

– Elvtársak! – Nagy Imre első szava osztatlan nemtetszést váltott ki a tömegből. Szinte egy emberként jött a válasz: – Nem vagyunk mi elvtársak! – Fel voltak háborodva. A sablonos kommunista megszólítás, amely egy-két nappal korábban még általánosan, ha el nem is fogadott, de használt volt, mára elvesztette szalonképességét. Nagy nem szerette sosem a rögtönzést, láthatóan megütközött a tömeg reagálásán, s a megszólítást valamelyest módosítva, rövid, semmitmondó beszédet mondott, melyet valahogy úgy fejezett be, hogy most énekeljük el a *Himnusz*t, aztán mindenki menjen haza.

17 óra tájban a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai épületénél is tüntetők jelentek meg, hogy beolvastassák a diákok 16 pontját. A Rádió vezetői ezt megtagadták.

A tüntetőket a Gerő-beszéd felháborította, választ kívántak adni, de

nem léphettek a Rádió épületébe, az ÁVH tüzet nyitott rájuk. Az erőszak híre futótűzként terjedt, s vele párhuzamosan megindult a tüntetők forradalmárokká változása: az erőszakra fegyveres választ adtak.

A Rádió épületének ÁVH-s védelmét hiába erősítették meg, a katonák egy része a tüntetők mellé állt. A HM a piliscsabai 8. gépesített ezredet rendelte a rádióhoz a tüntetők feloszlatására. A parancsnok, Solymosi János alezredes, látva a helyzetet, kijelentette: – Nem lövünk a népre! – A kijelentést a tüntetők és a katonák lelkesen fogadták. Ez volt az első barátkozás katonák és tüntetők között, ami a következő napokban is jellemző maradt.

22 óra körül megkezdődött a Rádió hajnalig tartó ostroma. Az ávósok a tömegbe lőttek, s több ember meghalt. Reitter Péterék éjfél körül értek a Bródy Sándor utca környékére. Már messziről hallották a fegyverropogást. Közelebb érve megütötte orrukát a puskapor szaga. A szívét a torkában érezte, de már nem fordulhatott vissza. A Múzeum körút és a Bródy Sándor utca sarkán meglátott három magyar tankot. Az emberek körülvették, és beszélgettek a tisztekkel. Nyilvánvaló volt, hogy ezek nem fognak magyarokra lőni. Akkor miféle magyarok lőnek? Az ávósok. A kékek biztosan, de a zöldek is? A sarkon egy teherautó állt, amelyet nagy tömeg vett körül. – Mi történik itt? – kérdezte Péter. Egy férfi felvilágosította:

– A Lámpagyárból jöttek, tudja, a Soroksári úton, puskát és löszert hoztak.

Péter is tudta, hogy a Lámpagyárban nem lámpát, hanem lőfegyvereket gyártottak. Odafurakodott a teherautóhoz, és megkaparintott egy puskát és egy marék löszert.

21.37-kor a tüntetők a negyedik kísérletre, lángvágók és traktor segítségével – legalábbis a csizmájától fölfelé – ledöntötték a Dózsa György úti Sztálin-szobrot, amely 1951 óta magasodott a halandók fölé.

– *Meghalt a cselszövő...* – idézte az V. Lászlóból az istenadta.

– *Tarts ki, Jóska!* – a város népét nem hagyta el a humorérzéke, még a

diktátor bronztitánjának is adtak egy szemernyi esélyt, jóllehet tudjuk, hogy a diktátorok halhatatlanok – amíg élnek. Azután a csepeliek segedelmével bevontatták a Blaha Lujza térre. A Kende utcából a Mezei fiúk szerencséjükre itt voltak. Valami töredék darabhoz sikerült hozzájutniuk „Jóska” bronzából. Még sosem röhögtek ennyit. *Piszkosul élvezték* a forradalmat.

HAUSER BEÁTA

Szesztay András

Az Ügy

Ez a könyv is az életrajzom egy része. Nem volt könnyű megírni, már ha az ember ragaszkodik az átélhető valóságához.

Az a szándékom, hogy több életrajzot is írok, és mindegyik más lesz, és mindegyik igaz. Ha az Isten is megsegít.

Minthogy az utóbbi évtizedekben önálló voltam, nincs a flókomban adminisztratív adathalmaz, bizonyítandó, hogy én vagyok a legalkalmasabb a meghirdetett állásra.

Máshoz pedig nincs kedvem, mert nem mond semmit.

Ez természetesen nem udvariatlan, elutasító gesztus, hanem így érzem.

De hogy mégis mivel foglalkoztam az íráson kívül?

Aki kézbe veszi a *Magyar design 92* című könyvet, melyet A Magyar Design Kulturális Alapítvány adott ki Budapesten magyar és angol nyelven, 1992-ben, a bemutatott műveim mellett a következőket olvashatja:

1943-ban született Szombathelyen.

1961-ben érettségizett.

1968–75 között modellező a Képzőművészeti Kivitelező Vállalatnál.

1982-ben elvégzi az Iparművészeti Főiskola Továbbképző Intézetének ipar-estétikai szakát.

1989 óta a Művészeti alap tagja.

Itt látható művei 1990-ben, a Design Centerben voltak kiállítva.

Azt hiszem, elég sokat hallottunk már az '56 utáni terrorról, a példátlan megtorlásról, de nem sok embernek van igazi elképzelése ezekről az időkről, mert hála Istennek, nem voltak a rézszesei.

Én benne voltam.

Benne voltam, és most és így, megpróbálom

visszaadni ennek a világnak a hangulatát, a meggyötört lélek mélyrepülését, a remény kifulladását, az apró győzelmeket a Gonosz fölött, ami által emberek tudtunk maradni.

Izgalmas és igazi történetekről, tipikus huszadik századi sorsokról és a rendszer sunyi és gonosz titkairól szól ez a könyv.

De mégsem sötét, és mégsem peszsimista!

Mert!

Mert meggyőződtem arról, hogy ami az embert emberré teszi, azt nem lehet börtönbe zárni.

Ez még egyetlen hatalomnak sem sikerült.

Sem akkor, sem a jelenben, sem a jövőben.

Kitartóan nyűszít a csönd, és sebeimből lassan elfolyik a remény.

Hogyan kerültem ide?... És mi ez?... Az élet valóban hajnalra véget ér?... Kik ezek egyáltalán?... Civilben vannak. Nem! Sajnos ezt nem értettem félre!!!

Meghallottam.

Még jóformán el sem kezdődött a kihallgatás, amikor valaki kihívta ŐT az ajtó elé. Nem láttam az illetőt, nagyon halkán beszélt, talán kicsit szánakozóan, de minden szavát értettem.

– Fejezd be, nincs értelme. Reggel úgyis felakasztják.

„Ő” visszajött, az asztalán hosszan megnyomott egy gombot, összecuska a dossziét, és fáradt hangon azt mondta: – Egyelőre végeztünk.

Kopogtak. Bejött egy egyenruhás.

– Jelentkezem, százados elvtárs!

– Vigye vissza az őrizetést a celájába.

Az egyenruhás szinte gyengéden rakta rám a bilincset, lazán, és majdhogynem kedvesen mondta:

– Jöjjön.

Lépcsők, ajtók, kulcsok, rácsok, belső függőfolyosó, középen kerítésdrót-fonattal lezárva, hogy ne lehessen leugrani, és újra itt vagyok, egyedül.

Természetes fényt idáig nem láttam, de az is lehet, hogy már este van.

Hallottam már rögtönítélő katonai bíróságról, de mit követtem el? Tudtom nélkül hadititkokat árultam volna el? De kinek, és mikor? Különben is, csak egy kiskatona vagyok, aki nem is tudhat ilyenekről.

Közben lenyitották a cella egyetlen bútorát, egy priccset, amely előzőleg a falra volt fölhajtván és lelakatolva. Volt rajta egy pokróc is, leültem.

Becsukott szemel, tenyérbe temetett arccal vártam, hogy elmúljon az egész, végre fölébredjek, vagy va-

lahogy kiderüljön, hogy ez nem a valóság.

De valahol a sötét háttérben tudtam, hogy az. Mint amikor a füled mellett eldördül a startpisztoly, és lassan térnek vissza a hangok, úgy lopakodott egyre közelebb a valóság, mint mocsárba ragadt zebra felé az oroszlán.

Minden fájt. Fájtak a szürke falak, amelyek, ha felnéztem, mintha mindig közelebb jöttek volna, fájt a kívülről acéllemezzel burkolt valamikori ablak, fájt az ajtó fölötti, hálóval bevont lyukban magasan pislákoló fény, ami oly gyenge volt, hogy nem adhatott reményt, még a levegő is fájt, amit belélegeztem.

És akkor, mint egy gátját bontó áradás, megindultak a könnyeim. Vég nélkül, hosszan, minden egyes cseppel kisebb lettem, zsugorodtam össze, folyt el belőlem a **majd**, és fogytak tizenkilenc rövid évem tervei, örömei, vágyai, szerelmei, míg végül teljesen üres lettem.

Még a könnyek is elapadtak, kiszáradtam.

Semmim sem maradt.

Imádkozni kezdtem. Lassan feloldódtam valami átlátszó semmiben, mint a só a vízben, és egy végtelenül szelíd hanggá változtam át.

Én itt vagyok. És te is. Ezt senki nem tudja tőled elvenni.

Igen! Maradt valamim. Az emberi méltóságom, és a bennem élő Teremtő: a lélek.

És ha majd értem jönnek, meg fogom mutatni, hogy valóban, földi hatalom ezt soha senkitől nem tudja elvenni.

Ebben a feloldott állapotban, énem lassan átszivárgott valami álomtalan álomba, ami egyáltalán nem hasonlított az ájuláshoz, mert mindenholonnan körülölelt a fény.

Ajándékba kapott élet. Ismeretlen zajra riadtam fel. Nem tudtam, hol vagyok. Azután egy hang is beszívárgott a tudatomba:

– Ébresztő!

Rájöttem, hogy a zaj forrása egy ajtótól származik, amelyet valaki kívülről kulcsosomóval ütöget. Az egész hangos volt, de nem éreztem benne fenyegetést. Körülnéztem.

Lassan, mint amikor a ködöt félrehajtja egy fuvallat, és mögötte valami sötét, ijesztő dolog tűnik föl, rádöbentem, hol is vagyok. Hiába csuktam be a szemem és nyitottam ki újra, a kép maradt. Túl valóságos volt ahhoz, hogy álom legyen.

Kulcs vágott fémesen a zárba, nyílt az ajtó.

Egyenruhás őr állt félig kint a keletben, de nem az, aki tegnap idekísért. Egyik kezében alumíniumbögre, a másikban egy darab kenyér.

– Reggeli. A kávé igya meg, de a kenyér egész napra van. A bögréért visszajövök.

Az arca közömbös volt, nem volt rajta rosszindulat.

– Mikor visznek? – kérdeztem.

– Hova?

– Felakasztani.

Döböntem nézett rám. A csend fakasztotta szünet alatt érzéshullámok felhőztek az arcán, azután lassan, tagoltan, mintha egy gyerekekhez beszélt volna, azt mondta:

– Nyugodjon meg, ember. Itt magát senki nem fogja felakasztani. Még tárgyalása sem volt. Itt maga csak előzetesben van. – Fejcsóválva húzta be az ajtót, elment.

Egész életemben ezek voltak a legszebb szavak, amiket hallottam.

Egy börtönőr, ellopott szabadságom őrzőjének a szavai.

Álltam a sötét, hideg zárkában egyedül, kezemben egy ütött-kopott

alumíniumbögrével, miközben létezésem legszebb perceit éltem át.

A kávé sötét volt, meleg és édes. A kenyér a bibliát idézte. A cella ellenséges, rideg fenyegetése átúszott az otthon édességébe.

Úgy ettem, mintha először ennék életemben, belülről átjárt a meleg.

A kezemben tartott bögre anyagába fémes mintákat vésett az idő, ami most olyan volt, mint egy lélek lenyomata, tiszta és éles.

Úgy éreztem, mindenre képes vagyok. Ezek után mi lehet, ami megroppanthat?

Mi az, amit ne tudnék kibírni?

Ismét imába fogtam, hosszan, kötetlenül beszélgettem Vele.

Megszűnt a külvilág, kiteljesült a létezés, és itt, a szűk cellában, mely arra volt hivatva, hogy rabbá tegyen, olyan szabad voltam, mint még eddig soha.

Rájöttem, hogy a boldogsághoz hasonlóan, a szabadság is belső állapot.

Fogadalmat tettem. Soha nem fogok gyűlölni, bántani senkit. Az *élet önmagában kiváltság*.

Tisztának és szabadnak születünk. Álomba egy felnőtt szeretete ringatott.

És hiszünk.

Hiszünk a szüleinknek, a tanítóinknak, hiszünk a meséknek, a Jézusának, mert a hit is velünk született.

Ha később énünket vesztett kajánok a naivság bélyegét szeretnék a homlokodra sütni, állj félre. Nem ilyen a világ?

Valóban nem, ezt te is tudod, mert sem naiv, sem bolond nem vagy. De az élet ilyen! És a világot csak életekkel lehet jobbra tenni.

Egyedül vagy a világ ellen? Nem! A társaidat hallod minden zenében, minden versben, minden színpadon,

minden képben, minden művészetben.

Ne tévesszen meg, ha a tó felszínén csak a hordalékot látod.

Alatta tiszta és mély a víz.

Tétova idő. A napok kezdtek rutinná válni. Ébresztő, reggeli, ebéd, vacsora, lefekvés, közöttük a semmi. Egy héten egyszer séta, egyszer zuhanyozás, egyszer borotválkozás.

Aludni csak hanyatt fekvé volt szabad, a pokróc fölött kétoldalt kinyújtott kézzel.

A villany állandóan égett. Ha ettől eltérő pózba vetett az álom, fölébresztettek.

A megfigyelés a „cirklin” keresztül történt.

A cirkli egy fél teniszlabda formájú, kifelé domborodó, perforált acéllemez, mely a sötét folyosóról befelé történő észrevétlen megfigyelésen kívül a cigaretta meggyújtására szolgált. (Belülről nekinyomta a cigarettát, kívülről gyufával meggyújtották.)

A cigarettával motiválni lehetett a rabokat. Jó magatartás esetén napi öt darabot kaphattál, ami a legkisebb vétség esetén megvonásra került.

Jött a nyilvántartásba vétel, a kihallgatások, de még így is rengeteg időm maradt.

Föl-alá sétáltam, hogy lépteim zaja elnyomja az üveghangú csendet. Négy lépés, ablak, négy lépés, ajtó. Négy lépés, ablak, négy lépés, ajtó.

Rászoktam az állandó reggeli tornákra. Légzőgyakorlat, benn tartott levegő, gimnasztika, erőgyakorlatok.

A csenden és a fűtetlen zárka hidegén kívül újabb társ szegődött mellém. Kezdtém állandóan éhes lenni.

Az étel egyébként jó volt. Azt kaptuk, amit az irodai és az őrszemélyzet. Néhány fogolyra nem érte meg külön főzni. Nem volt ugyan kevés, de

a rendszeres tornázás miatt nekem nem volt elég. A rendszerbe való „beiktatásom” különös volt, és elgondolkodtató.

Egy fekete Volga hátsó ülésén utaztam két ismeretlen civil ruhás között, ahogy én tudtam, útban a Nyugati pályaudvarra. Határőr kiskatona voltam, ide soroztak be.

Zsebemben az Országos Parancsnokság által kiállított nyílt parancs, melynek értelmében részt veszek egy szolnoki kulturális rendezvényen.

A seregnél eltöltött rövid előéletem tükrében ez teljesen hihetően hangzott.

Amikor az autó két, hatalmas acélkapu zsilipjén keresztül, melyek távoli, baljós mennydörgés hangját idézték, megállt egy szűk belső udvaron, azt hittem, hogy rajtam és a sofőrön kívül, a többieknek biztos itt van dolguk. Mikor a mellettem ülő „Ő” megszólalt, hogy „viselkedjen nyugodtan, le van tartóztatva”, még mindig nem értettem.

A valóság akkor harapott az agyamba, amikor egy rosszul világított, szűk helyen meztelenre vetkőztettek. Odaadtak egy fűző nélküli bakancsot, amelyet zokni nélkül kellett felvennem, meg egy középkek, rám meglehetősen nagy, vékony anyagú, egykori öltönyt.

Ezt viseltem fél évig. Kedélyesen közölték, hogy nyugodtan elfogadhatom, hiszen a tulajdonosának többé már nem lesz rá szüksége.

– Túl szűkre kötötte a nyakkendőjét, és ez megártott az egészségének.

Ezen a szellemes megjegyzésen mindketten nagyon jól mulattak. Én nem.

Később viszont, amikor egy irodába kísérték fotózni, ujjlenyomatot venni és az adataimat, „személyleírásomat” rögzíteni, egészen más benyomások értek.

Egy fiatal, magas, jó arcú egyenruhás ment előttem nyitni-zárni, miközben halkán, feldúlt hangon, mintegy magában beszélve, a következőket mormogta:

– Ezek a rohadt szemetek. Már nem tudják, hogy mit csináljanak. Ott tartunk, hogy már a gyerekeket is ide hozzák? – Dühösen, vállait dobálva ment előre, mintha egy láthatatlan ellenséget akarna elsodorni, térdig érő iszapban.

Érzésvallatok kódosították el a bennem felgyülemelő, fenyegető sötétséget.

Ez az ember kiadta magát nekem, tehát megbízik bennem. Ez erő adott.

Láthatatlan, szótlán kapcsolat kelt életre a létezés két sarka között, tagadva az embertelenséget.

Mintha megrendezték volna, kijutottunk egy napfényes folyosóra. Törtfehérre festett falak, fényes fehér ajtók. A nagyméretű ablakokon át a nap fénylő, ferdeire húzott, éles kontúrú négyszögeket rajzolt a szemközti falakra.

Pincehomályhoz szokott szemem előtt ez volt a távoli, elérhetetlen szabadság vetítővászna. A normális, civil élet szelleme. Egy napsütötte fal mindössze, de az előző történéssel együtt már kinyilatkoztatás.

Beléptünk egy kisebb szobába. Ott egy másik egyenruhás vett át. Soha többé nem láttam azt, aki idekísért, de még több mint negyven év távlatában is úgy érzem, hogy ez a láthatatlan kötelék ma is létezik.

A szoba a semleges célszerűséget mutatta. Egy asztal, rajta nyitott, fekete bélyegzőpárna, fehér papírok, töröliszalvéta. Az egyik fallal szemközt egy állványon álló fényképezőgép. A technikus kíváncsian végigmért, a falon lévő fogasról felvett egy fehér

köpenyt, és közömbösen, rutinosan végezte a dolgát.

Bekerültem a bűnügyi nyilvántartásba fotókkal, ujjlenyomatokkal. Ha eddig még reménykedhettem valamin, most már ennek vége.

A következő irodában vették fel az adataimat.

Odáig emlékszem rá, hogy körülnéztem. Nagy, tágas iroda, tele asztalokkal, mindegyiknél ült valaki.

Ahogy, inkább megszokásból, mint kíváncsiságból, végigfuttattam a szemem, történt valami.

Elhalkult a csendes beszélgetés zaja. Mindenki rám nézett. Ki csak alulról, mintegy véletlenül, ki leplezetlen, szinte szemtelen kíváncsisággal, azután megláttam őt.

Középkorú, inkább fiatal, kulturált kinézetű nő volt. Semmi különös. Mint akkor, ma sem tudnám felidézni, hogy nézett ki.

Csak a szeme! Nagy, tágra nyíló, tiszta és döbbszent. Kimerevedett a kép, szünetet tartott az idő. Minden eltűnt. Az iroda, az épület, az emberek, a valóság, csak a szemek maradtak.

Fényük lassan úszni kezdett, nagy erővel igyekezett visszatartani. Végül, mint aki szűrős bokor öleléséből szabadul, kissé rekedten megszólalt:

– Azért sem sajnálom magát... Csak az édesanyját.

A ceremónia többi részére nem emlékszem. Nyilván válaszoltam a feltett kérdésekre, de közben csak ezt a képet láttam. Ezzel a képpel érkeztem vissza a zárkába.

Egy bennem parázsló, lüktető képpel. Az örök Nő jelképével.

Az óvó, melengető, szerelmet és életet adó, önmagát táplálékkul kínál csoda képével.

Megláttam az örök embert, az örök jószágot, létünk jobbik felét. A bibliai jelenést.

És azon az estén, a cella hidegében, meleg, reményszóttos takaró alatt aludtam el.

Az Ügy. Végre azt is megtudtam, miért vagyok itt.

Először nem akartam elhinni. Rossz viccnek tűnt.

Érettségi után nem sokkal, egyik barátom megkérdezte, nem akarok-e vele külföldre szökni, mert a családját ért sérelmek miatt nehezen tudja elviselni, ami itt folyik.

Elgondolkoztam. Eszembe jutott katonatiszt nagybátyám zokogása, amikor a rádió bementa, hogy „Szilágyi Józsefen ma reggel végrehajtották a halálos ítéletet”.

Együtt jártak egyetemre. A legjobb barátja volt. Tiszta szándékú, okos, alulról jött „káder”, aki saját perében, kristálytiszt logikával, a vádló szerepében kritizálta a bírait. Megszégyenített, tomboló indulattal vetették rá magukat.

Nevelőapámat, Szabó Lászlót minden szocialista ünnep előtt néhány napra „a saját érdekében” begyűjtötték, hogy „megvédjék a nép jogos haragjától”.

Ugyanis nagy bűnt követett el. 1956-ban, a Kőbányai Téglagyárban, mint az egyik legnagyobb tekintélyű embert, aki a főmérnökük és egyetemi tanszékvezető volt, felkérték a munkástanács elnökének. Feladata abban állt, hogy a szűken és nehezen megszerezhető kenyéradagok igazságos elosztására felügyeljen.

Örülhetett, hogy csak az állásától és a katedrájától fosztották meg. Egyszóval, nekem sem tetszett sok minden, de a gondolat új volt, nem döntöttem.

A barátom ismert valakit, aki valami hajós ismerősen keresztül segíteni tud a kijutásban. Beleegyeztem, hogy találkozunk.

Így ismertem meg Mészáros Istvánt. Nálam talán egy-két évvel idősebb fiú volt. Laboránsként dolgozott valahol, de meg volt róla győződve, hogy sokkal többre hivatott.

Közölte, hogy segít, de lépjek be a pártjába, és ha „kikerülök”, meséljem el az illetékes szerveknek, hogy létezik Magyarországon egy illegális párt, amelynek ő az elnöke, és ha lehet, kapjon valami anyagi támogatást ehhez.

– Természetesen – mondtam –, ez a legkevesebb. – Igazából fogalmam sem volt, mennyire komoly ez az egész, de gyanakodni kezdtem.

Először is a biztonság miatt. Ha én ilyesmibe fognék, nem bíznék meg minden utamba kerülő emberben. Honnan tudhatja, hogy holnap nem jelentem fel? Hiszen nem is ismer.

Aztán megtudtam mindent. A párt nevét, programját, felépítését, célkitűzését. Minél több volt az információ, annál jobban elképedtem. Már a név is zavarra utalt: Nemzeti Keresztény Demokrata Munkáspárt. Természetesen zenéje is volt. Az Internacionálé, de mellé felvette még a „Márszejezt” is. Pista barátomat egyáltalán nem zavarta, hogy ez Franciaország nemzeti himnusza. Ő ilyen volt.

Még a „tizenkét pont”-ban összegyűjtött program volt a legtisztább.

Például: legyünk szuverén állam, lépünk ki a Varsói Szerződésből és a KGST-ből, egymillió forint erejéig alakuljanak magánvállalatok (akkoriban százezer forintért családi házat lehetett venni), sajtószabadságot, többpártrendszert stb.

Én rögtön a legjobb barátja lettem, kinevezett a helyettesének és a haderők főparancsnokának (!).

A párt létszáma velem együtt kb. hét főből állt. Nem ismertem mindenkiket. Lovas Istvánról és Sztranyovszki

Zsoltról csak jóval később szereztem tudomást.

Aztán minden a helyére ugrott.

Ez tulajdonképpen egy játék volt. Kissé egzaltált Pista barátom játéka, amelyben a valóság elől saját álomvilágába menekült. Rossz anyagi körülmények között, egy budafoki albérletben élt, és mindezért a világot hibáztatta.

Kedves, lelkes bolond volt, egy álomvilágban élt, ahol lehetett valaki.

Azután eldöntöttem, hogy nekem itthon a helyem, és finoman, nehogy Pistát megbántsam, visszahúzódtam a magam világába.

A biztonságért sem kellett aggódnom többé.

Hiszen, ha ez bárki tudomására kerül, minden bizonnyal habosra kacagja magát.

De nem így történt.

Ez lett a „Mészáros-féle összeesküvés”.

Nem csodálom, hogy szigorúan titkos, úgynevezett dupla nullás ügyként kezelték.

Ha bármikor, bárkinek, bármit elmondok, azonnal visszakerülök a börtönbe.

A későbbiekben ez többek között azt eredményezte, hogy a felkapaszkodás kemény éveiben mindenki úgy tekintett rám, mint aki „nagyon csúnya politikai ügybe keveredett”. Akitől jobb óvakodni, mint bármilyen formában segíteni.

Üldözni viszont kimondottan jó pont.

„Bravúros nyomozással és óriási szakértelemmel göngyölítették fel az ügyet”:

Sztranyovszki jelentette fel a társaságot, már akit ismert, állítólag valami kisebb, közbüntényes vétségért cserébe. A tárgyaláson ő volt az „egyedüli tisztességes hazafi”.

A szakértelemről meg csak annyit: Az egyik kihallgatáson élém tettem egy füzetet, hogy tudom-e, mi van benne, mert a titkosírás-szakértőjüknek nem sikerült megfejteni.

Íme a megfejtés:

Pista cirill betűkkel írta fel a naptárába a párttal kapcsolatos bejegyzéseket, nehogy a házínéni kíváncsiszkodjon.

Az országban nagyon kevés olyan védőügyvéd volt, aki ilyen ügyeket védhetett. Mivel Magyarországon „szabad ügyvédválasztás” volt, választhatam közülük. Természetesen egyiket sem ismertem, így hagytam, hogy kirendeljenek valakit.

Később sok mindent megtudtam az ügy háttéréről.

Például azt, hogy sok vita előzte meg az „ügygé válást”. Nem csodálom. Nehéz munka lehetett indokolni.

Fél évig tartott. Ameddig a magánzárkám.

De az ügyek kellettek. A Nyugat felé nyitás áraként, amit a szalonképesség és a gazdasági szükség kényszerített ki, 1963-ban amnesztiát adtak az ötvenhatos elítélteknek.

A közvélemény úgy tudta, hogy mindenkinék.

Nem így volt, de erről majd később.

Fent úgy döntöttek, hogy ezzel feleslegessé vált a nagy létszámra duzzasztott, jól fizetett politikai rendőrség, és elhatározták a minimálisra való leépítését.

Ezzel pánikot keltettek a cégben. Bizonyítani kellett a létjogosultságukat.

Ez volt a magyarországi kommunizmus történetében a második „konceptiós perek” időszaka. Soha annyira kémkedés, hazaárulás, összeesküvés, izgatás nem volt, mint akkor. Természetesen mind hasonló komolyságú.

A Rákosi-időket még csak értem.
De hogy a kádári, konszolidációs
időszakban ez hogy történhetett meg,
azt nem.

Talán mégsem voltak azok olyan
boldog évek, mint azt ma sokan hinni
vélik.

Végül a leépítések mégis meg-
történtek, fent sem voltak teljesen
hülyék. A sors iróniája az, hogy az
érintettek sokkal jobban jártak a mű-
vészeti élet területén cserébe kapott,
magas beosztásokkal.

Kevesebb stressz, szalonképes
egzisztencia, magas jövedelem. Ipar-
művészként rálátásom volt minderre,
a nevek jó részét ismertem.

Elgondolkoztató, vajon hány em-
bernek nem teszik gátlástalanul tönk-
re az életét, ha ezt előbb tudják?

A krízis. Egyik nap furcsa, ijesztő,
valószínűtlen élményben volt részem.

Végeztem a tornával, fogyasztot-
tam a megszokott lépéseket oda-
vissza.

A gondolatok egyre messzebb ke-
rültek, cserbenhagytak.

Egyszer, mintha kiesett volna a
folytonosság, ott találtam magam
valahol, a meghatározhatatlan sem-
miben.

Mint amikor egy felhúzott játék ba-
lerina egyre lassuló forgása a menüett
utolsó pendülésével áttűnik egy másik
létbe, a tudatom visszahúzódott egy
távoli helyre. Messziről, halványuló
kép formájában láttam az üres zárkát.

Senki nem volt ott. Ijesztő, ful-
dokló pánik tört rám. Kiléptem a saját
énemből.

Egy kóbor lélek, aki hiába döröm-
ből a lét kapuján, tudja, hogy nem
térhet vissza.

Mint mikor egy lidérces álomból,
valós tudatod maradékával, óriási
erőfeszítéssel törsz az oxigént adó

felszínre, száguldó pulzussal tértem
magamhoz.

Nem tudom, hogy a valóságban ez
meddig tarthatott, mert itt, a csönd-
ben és a halvány, pesszimista világí-
tásban, az idő múlását semmi nem
jelezte.

Dörömböltem az ajtón. Végre
meghallottam a közeledő lépéseket.

– Mit akar?

– Vécére kell mennem.

Megnyugtató, a valós élethez tar-
tozó kulcsok zajával nyílt az ajtó. Már
ismertem a váltásokat.

Az volt szolgálatban, akinek fáradt,
„nekem ez a munka jutott” megjele-
nése együttérzést váltott ki bennem.
Ebben a környezetben olyan volt, mint
egy családtag.

A magára húzott közömbösséget
néha áttörte az együttérzés lopott
pillantása.

– Menjen, megvárom.

Ő soha nem kísért el, nem állt
az ajtó előtt. Nem ébresztett fel, ha
álomban oldalra fordultam, hagyott
reggelig aludni, megszegve ezzel a
szabályzatot.

Tiszteletben tartotta azt az inti-
mitást, amitől embernek érezhettem
magam.

A mosdó a belső folyosó egyik
sarkában volt, közönséges, barnára
festett, kopott, kissé lötyögős alumí-
niumkilincsű ajtó mögött.

Tudtam, hogy az előtérben van
egy söprű, egy vödör és egy felmosó.

Nekem most erre volt szükségem.
A söprűből letörtem egy cirokszálát,
a kabátom ujjába dugtam, alibiből
lehúztam a vécét, és visszamentem.

Amikor egyedül maradtam, a szá-
lacsok rövid, egy-két centis darabokra
törtem, és elszórtam a cellában.

Megszűnt a személytelen sterilitás,
az apró rendetlenség visszahozta az
életet.

Megmenekültem. Átmenetileg.

Tudtam, hogy tennem kell valamit, ha nem akarom, hogy a téboly még egyszer gonoszul megpiszkáljon egy hegyes bottal, a szűk ketrec védtelenségén keresztül.

Valahogyan le kell küzdeni a fényhiányt, a csöndet, a tétlenséget, de legfőképpen a nem mérhető, állandó, kiszámíthatatlan időt, amiből most olyan sok volt, amilyen kevés későbbi életem folyamán.

Ismét Hozzá fordultam, mint minden krízisben.

És, mint mindenkor, most is segített. Nem véletlenül kaptam a léttel a szikrát, egy darabot a végtelenből.

Hiszen itt vagyok én, a forrás, amelyből bármikor, korlátlanul méríthetek. Csak hinni kell. Hinni az ártatlan gyerekekben, aki voltam, és akit soha nem szabad elveszítenünk.

Kilencéves koromtól állandóan olvastam. Boldogan azonosultam minden hőssel, minden alkalommal elhatároztam, hogy én is ilyen leszek.

A verseket is szerettem. A szép szavakkal alkotott, élő, varázslatos képeket lassan rágtam meg, vissza-visszatérve, hogy kiélvezzem az ízüket.

A versszeretetem mentett meg.

Egyszer, valamikor, egy éjszakába nyúló baráti beszélgetés alatt, megint felmerült a misztikum mint kedvelt téma.

Hogy lehet az, hogy valaki, hipnózis hatása alatt, egyébként számára ismeretlen, idegen nyelven szólal meg? Hogy lehet az, hogy a feledésbe merült, korai gyerekkor egyes emlékei tisztán és képszerűen, újra megjelennek?

Valaki akkor azt mondta, hogy nincs ebben semmi misztikus, hiszen ilyen az agyunk. Minden kép, minden élmény, minden elolvasott írás örökre bennünk marad.

A túl sok információ ellen az agy úgy védekezik, hogy ezek nagy részét egy tudat alatti zsákba gyűjti.

Bizonyos körülmények között viszont ezek előhívhatók.

Ha mindez igaz, akkor mától kezdve verseket fogok tanulni. Hiszen nagyon sokat olvastam belőlük.

A kérdés csak az, hogy tudom-e magamat hipnotizálni. Ezt még másokon sem próbáltam soha, és nem is tudtam, hogy kell.

De volt célom, volt akaratom, és rengeteg időm.

Eleinte becsuktam a szemem, ujjaimmal görcsösen nyomtam a homlokom, erősen próbáltam koncentrálni, de nem ment.

Sok időbe telt, amíg beindult. Többször feladtam, többször újra kezdtem.

De egy idő után működni kezdett. Csodálatos érzés volt.

Úgy kezdődött, hogy egy bizonyos versre próbáltam koncentrálni óriási erőfeszítéssel és semmi sikerrel.

Elfáradtam. Akkor vettem észre, hogy minden izmom megfeszült, szinte fájt. Ellazultam, pihentem.

Felidéztem a vers hangulatát, amit keltett bennem, elandalodtam, majdnem elaludtam. Ekkor, mintha villogna, beugrott egy sor, anélkül hogy akartam volna.

Végül is rájöttem.

Először is, nem mindig működött. Ha feszült voltam, bosszús vagy levert, nem jött közelebb.

Olyan volt, mint egy félénk állat. Minél türelmetlenebbül szeretted volna megszimogatni, annál messzebbre ment.

Rá kellett hangolódni, hogy adja magát.

El kellett lazulnom. Ebben a tudatos, lassú levegővétel általában segített.

Bele kellett mászni a versbe. Hangulatába, világába.

Mikor minden más megszűnt, felidéztam a ritmusát. Minden versnek ritmusa van.

Ha ez sikerült, jó úton voltam.

Szavak jöttek elő.

A szavakból előbukkant egy sor. Ha idáig eljutottam, már rá lehetett építeni a többi. Olyan volt, mint az első sókristály a túltelített oldatban. Hízni kezdett.

Ha volt, sokat segített a rím vagy az időmérték.

Zakatolt a háttérben, ugráltak rá a szavak, amelyik nem passzolt, leesett.

Sokkal jobban ment, ha hangosan mondtam.

Ekkor terjedt el rólam, hogy bediliztem, mert magamban beszélek.

„Ő” följánlotta, hogy betesz melém valakit. Nagyon határozottan tiltakoztam, mondván, hogy nincsen semmi bajom, csak a versmondást gyakorolom.

Ez végül is, ha nem is szó szerint, de igaz volt.

Végre sikerült felépítenem a saját világomat, amibe akkor, és ott, senki más nem fért volna bele.

A katicabogár. Végre zokni került a lábamra. Meleg, vastag, édes, otthoni zokni. Úgy simult rám, mint kenyérre a vaj.

Édesanyámmal hozatták be, orvosi utasításra.

Télen tartóztattak le, a zárkában nem volt fűtés, a nyitott bakancsban, az állandó hidegtől begyulladtak a talpízületeim. Már alig tudtam járni.

Levittek az orvosiba. Klasszikus, megnyugtató hangú „doktor bácsi” fogadott. Kedvesen leültetett, megmérte a vérnyomásomat, közben megkér-

dezte, van-e valami más panaszsom. – Semmi. – Kicsit szipogtam, de nem volt vészes.

– Van zsebkendője?

– Nincs

Megpaskolta a kezemet.

– Ki fogja bírni, jó anyagból van. Na nézzük a lábacsját.

Megtapogatta, kérdezte, hol fáj, csóválta a fejét.

– Nem adtak magának zoknit?

– Nem.

– Ízületi gyulladása van, de rendbe fog jönni. Rövidhullámú kezelést adok. Ez nem fog fájni, két elektródát helyezek a lábára, csak enyhe vibrálást és meleget fog érezni. A kezelést mindennap megismételjük, amíg rendbe nem jön.

Nem tudom, hogyan érte el, de másnap „Ő” felhívott az irodájába.

Az asztalán ott feküdt három pár meleg zokni, három élére vasalt zsebkendő meg egy tábla csokoládé.

– Az előbb itt volt az édesanyja. Kemény nő. Nem sírt.

Az egyedülletben kifinomult érzékeimmel még éreztem az illatát.

– Zoknit kell hordania, a zsebkendő zárkában való tartását is engedélyezem. A mosást magának kell megoldani. Már intézkedtem. Ha szól, fog kapni egy lavór vizet meg mosószappant.

Élelmiszert sajnos nem vihet magával, de nekem most tíz percre ki kell mennem... Azalatt... ugye... nem láthatom, hogy mit csinál...

Nagyon meglepődtem. Ezt biztosan gyönyörű édesanyám csodálatos, női varázsának köszönhettem.

Kiment. Én fölvettem a csokoládét, hogy kibontsam és megegyem, de ahogy a kezembe vettem, a torokomra gyűlt a megihatottság.

A csomagolásra, tintával, a következő volt írva:

„Boldog Születésnapot Kicsikém.”

Tényleg. Valamikor most lesz a születésnapom. Húszéves leszek. Vagy már vagyok? A zárkában azt sem tudom, hogy milyen hónap van, nem, hogy hányadika.

Aznap sétára vittek. A heti húsz percet fájós lábbal sem hagytam ki, mert ilyenkor legalább láthattam az ég egy négyzetbe zárt részét. Most végre a lábam sem fázott, a fájdalom is enyhült valamit.

A séta-„udvar” kb. 5×5 m-es, felül nyitott betondoboz volt. Magassága cirka nyolc méter. Semmilyen épület-részlet vagy fal nem látszott alulról, csak az ég egy darabja, de ha sütt a nap, és felhők úsztak fölöttem, a szabadságból kaptam egy részt ajándékba.

A fal tetején korláttal ellátott acél-rács járda, ahol fényes csizmás, géppisztolyos őr sétált unottan. Alulról beleláttam a vállra vetett fegyver hideg csövébe.

A néma beton nedves, zöldes felületét csak a ki-be járásra szolgáló szürke acélajtó törte meg.

A csendet csak a lépéseink zaja.

Alul, közepén, rozsdás lefolyórács. A levegő dohos volt.

Állandóan fölfelé néztem.

Egyszer csak a magasban észrevettem egy kis, tétova pöttyöcskét, amint egyre lejjebb ereszkedik, míg szemmagasságban kikötött az egyik falon.

Egy eltévedt katicabogár volt. Mintha anyám küldte volna születésnapomra.

Egy vércsepp a piszkosszürke betonon.

Odamentem, egészen közel. Néztem aprócska lábait, a piros mezőben a fekete pöttyöket, a kicsi, zászlós, izgatottan mozgó csápokot.

Néztem.

Néztük.

Néztük, amint felmászik feltartott ujjunk hegyére, körbetekint, látja, hogy nincs tovább, és szárnyait kinyitva elrepül.

Énekeltünk neki.

Katicabogárka,
Szállj a mennyországba,
Hozzál nekem aranycipőt,
Aranykatulyába’.

Ültünk az árokparton. Boldogan mutattuk, hogy ki mekkora papsajtót talált.

A leckét megírtuk, miénk volt a világ. Az akácfák kérgén a bíbor és smaragdpöttyös hernyók mint élő ékszerék húzták meg magukat a rájuk leselkedő veszélyek elől.

Koronájuk, mintha hó lepte volna, tele volt édes illatú és jóízű virágokkal.

A fecskék alacsonyan suhantak a nehéz századok terhétől keményre égett út fölött, gyors hullámokat rajzolva az útjukba kerülő emberek feje fölé.

Öreg, fejkendő, fekete ruhás néni tolta óvatosan, félig támaszkodva, félig magára döntve, kopott, derékfájós biciklijét, nehogy széthulljon a madzaggal átkötött, hatalmas fűkupac, a tetejébe tűzött, kézhez szokott sarlóval.

Valaki ugrálókötelet hozott.

Beálltunk, először egyedül, majd párban, egyre gyorsabban, duplákat dobbanva, és fürgén kiugorva, hogy a következő beszállhasson.

A kötél nem állt meg, átvettük egymástól a fanyelet, tartva a ritmust.

Távoli ostorcsattanások, kutyaugatás és sűrű bőgések között jöttek hazafelé a tehenek. Ahogy felverték a port, hátuk mögött a lefelé tartó nappal úgy néztek ki, mint rőt ködből előbukkanó elátkozott lelkek.

Nyíltak a nagykapuk, készítették elő a fejőszékeket.

Bégettek a birkák, disznók visítotak a moslékért.

Elkésett, megrakott szekerek fordultak be az udvarokba, fogták ki a lovakat, és vitték be a szénaillatú, fecskefészkes istállókba.

Bólogattak a kutak gémjei, gyűlt a tiszta víz az itatóvályókban.

Életre keltek a nyári konyhák kéményei, készült a vacsora.

Tyúkok, csirkék, kacsák rohantak a baromfiudvar kiskapuja felé, a szakajtóban rázogató kukorica mézédés hangjára.

Gólyák köröztek a fészkek fölött, hatalmas szárnyukat széttárva, kis pukedlivel, óvatosan és kecsesen ereszkedve a kicsik közé a mai utolsó élelemadaggal.

És hangos, idegen zajjal kinyílt az acélajtó:

– Vége a sétának.

SOMOGYI GYÖZŐ

Lajos Béla

1957

(részlet)

Lajos Béla (1929–2016) fuvolaművész és tanár volt. Szegeden született, tanult, és a Szegedi Nemzeti Színház zenekarának volt szólófuvolása.

1956-ban menekült el Magyarországról. Egyik alapító tagja volt annak a magyar emigráns muzsikusból Ausztriában alakult Philharmonia Hungarica zenekarnak, mely később bejárta az egész világot világhírű karmesterekkel, hangszeres és énekes szólistákkal.

1976-tól a németországi Kleve város zenei életének lett meghatározó alakja. 82 éves koráig tanított az itteni zeneiskolában. A városi zenekarral hangversenyeket szervezett bel- és külföldön. Mindezek mellett festőként és zeneszerzőként ért el sikereket.

Elkövetkezett a *Lakmé* bemutatója, utána úgy látszott, kezd menni megint az élet a rendes kerékvágásban. Ez talán nálunk, a színházban úgy is volt, de kint a életben bizony más szelek fújtak. Erre itt nem térek ki különösen. Mindenkinek megvan a maga véleménye erről az időszakról, a forradalom utáni „számunkérésről”.

Január 11-én egy ismerős rendőr figyelmeztetett többünket a színházban, „jó lesz, fiúk, ha egyesek eltűnnek a színházból, mert 2-3 nap múlva be lesznek hozva”. Pár nevet mondott, abban többek között én is benne voltam, meg Apor László is, és egyes műszakiak, köztük a Cseh család férfi tagjai.

Nem volt mit tenni, inkább a menekülés, mint a börtön.

A műszakiaknak volt egy ismerősük Röszkén. Ővele megbeszélték, hogy mindnyájan odamegyünk hozzájuk, és amikor lehetséges, a határon átjutni, akkor elindulunk tőlük.

A házigazda megtudakolta a határőröktől, mikor nem lehet járőr a vasúti síneknél a határon.

Ott volt ugyanis két járőr találkozási pontja, amelynek előre meghatározott időpontja volt.

Ez éjfél után, 0 óra 15 percre lett megadva. Időben elindultunk, közben a hó is elkezdett esni. A röszei vasútállomástól már a sínek mentén mentünk, nem lehetett eltévedni. Minél közelebb értünk a határhoz, annál jobban lehetett jobbról-balról lövéseket hallani, de minket megnyugtató távolságból.

Pontosan 0.30-kor odaértünk a vasúti sín mellett felállított magas őrtoronyhoz. Apor Laci még felköszönt az őrtoronyba, szép jó estét kívánt. Tudtuk, nincs ott senki, így vidáman átmertünk a határon. Addig meneteltünk tovább, amíg a sín mellett egy táblát meg nem láttunk, amelyre valami szerb nyelven volt írva.

Ebből megtudtuk, most már biztosan szerb területen vagyunk. Egy lépést sem tettünk tovább. Tudtuk, hogy előbb-utóbb meg fognak jelenni a szerb határőrök. Így is lett.

Bekísértek bennünket a horgosi rendőrségre. Ott már elég sok más magyar menekült is volt. Rövid kihallgatás, utána a Horgosi Vadásztársaság megvendégelt bennünket finom őzpörkölttel, amit az előző esti vadászösszejövetelre főztek. Jó homoki bor is volt hozzá bőven.

Reggel aránylag korán, úgy 7 óra tájban jött egy teherautó, amelyen padok voltak. Ezeket helyet foglaltunk, és elvittek bennünket Magyararkanizsára a Tisza partjára.

Ott az idősek otthonában helyeztek el bennünket. Az otthon egyik felében az idősek laktak, mi pedig két nagy teremben az otthon másik felében. Bizony elég érdekes volt az első este, amikor a teremben lévő 40 személy, nők, férfiak, gyerekek vegyesen, a lefekvéshez készülődött.

Természetesen nem volt 40 ágy. Egy család 1 vagy 2 vagy 3 gyerekkel két ágyat kapott. Egyedülálló másik egyedülállóval osztott meg egy ágyat. Nem volt semmi probléma sem. Mindenki örült és boldog volt a sikeres menekülés miatt.

Az ellátásunkat amit ott kaptunk, sose felejttem el. Igazi magyar konyha, a legfinomabb ételekkel. Az otthon szakácsai főztek nekünk is, csodálatos finom ételeket óriási mennyiségben. Senki nem panaszkodott, hogy éhen maradt. Két hétig, míg ott voltunk, igazi Kánaánban éltünk.

Ott tanultam meg bridzsezni is. Egy szegedi születésű férfi volt ott, Máriaöldi Péter Budapestről a családjával, feleséggel, Kati, Péter fia és Kati lánya, valamint testvére, Kunigunda. Mivel egész nap nem volt mit csinálni, a kártyajátékok nagy kedveltségnek örvendtek Máriaöldiék bridzseztek. Mindig volt még egyvalaki, aki beugrott negyediknek. Én több napon keresztül ott ültem, figyeltem a játékukat, mivel

elég jó ultis és kanasztázó voltam, elég gyorsan rájöttem egyes dolgokra, ami igen lényeges volt a bridzsjátékban. A negyedik-ötödik napon bekérekedtem egy menetbe. Elég jól sikerült a premierem, így azután lassan állandó partner lettem Máriaöldiéké. Persze a bridzs is egy olyan játék, ahol mindig tanulni lehet és kell. Mint ahogy a jó pap is holtig tanul!

Magyararkanizsán két hétig voltunk. Onnan szintén teherautókon elszállítottak bennünket Indijára. Újvidék után, Belgrád irányában van ez a kisváros. Egy régi börtönépületben helyeztek el bennünket. Az egész épület rettenetesen nedves volt. Azt lehet mondani, szinte csöpögött a víz a falakból. Minden szoba zsúfolásig volt emeletes ágyakkal, ott kellett helyet foglalnunk. Rengetegen betegek lettek. Szerencsénk volt, a makói kórház egyik orvosa szintén a menekültek között volt, így volt valamirevaló orvosi ellátásunk. Tél volt, hideg volt, a szobák vizesek voltak, az ellátás nagyon, nagyon rossz volt.

Fűtőanyagot, fát vagy szenet alig-alig kaptunk a fűtéshez, így hideg szobákban dideregtünk.

Február 10-e körül kiválogatták a magasabb képzettségűeket, orvosokat, mérnököket stb.

Így én is beleestem a csoportba. Még aznap elvittek bennünket Stari Slankamentbe.

Ez a kis helység pontosan szemben van a Duna-Tisza találkozásával, tehát ahol a Tisza beleömlik a Dunába. Ott volt a Duna Hotel tiszta, fűtött szobákkal. Az egész úgy tűnt, mintha a mennyeekben lennénk a borzasztó indijai napok után. Az ellátás, a koszt elsőrangú volt.

Sőt az ebédlő egy asztalán mindig volt egy nagy fehér kenyér, mindenki vágthatott, ehetett belőle, amennyit

akart... Én egy négyágyas szobába kerültem a feleségemmel és lányommal.

Mi kaptunk két ágyat, a másik két ágyat a zeneszerző Szerdahelyi családja kapta, szintén hárman voltak.

A Máriaföldi család is jött a csoporttal. Péter postamérnök volt, testvére, Kunigunda tanárnő.

Így azután semmi akadálya nem volt a bridzsnek. Nagyon jól éreztük magunkat.

Nemsokára megtudtuk, miért is vagyunk ott. Egy szép napon jött egy jugoszláv bizottság, amely arra akart rábírn bennünket, maradjunk ott Jugoszláviában, mindenki kap képesítése szerint megfelelő állást. Adtak pár nap időt a döntésre.

Három nap múlva újra ott volt a bizottság. Csak ketten döntöttek az ottmaradás mellett.

Mi, a többiek, kb. 40 fő a továbbvándorlás mellett döntöttünk.

Ennek meg is ittuk a levét. Másnap jöttek a teherautók, mentünk vissza Indijára.

Amint megérkeztünk, kérdezték tőlünk, ki német származású, vagy kinek vannak rokonai Dániában vagy Svédországban. Ugyanis Gerovóban volt egy német, egy svéd és egy dán bizottság, akik a németeket és a Dániában-Svédországban élő rokonok menekültjeit szedték össze és vitték el Jugoszláviából. Máriaföldiek azonnal jelentkeztek, sőt őket már keresték is a svédek, ugyanis Máriaföldiné nagynyja és a svéd anyakirályné, fiatal lány korukban egy internátusban, együtt voltak, jó barátságban. Ez a barátság a későbbiekben is megmaradt.

Én is jelentkeztem, hogy Svédországban van egy rokonom. Nem kellett bizonyítanom, mivel a lágerparancsnokkal találtam egy közös ismerőst a Délvidéken, Horkainak hívták.

Szegeden a katonazenekarban játszott klarinéton bátyáimmal és sógorommal együtt. Így megvolt számomra az összeköttetés.

Még aznap este elindultunk, irány Gerovo. Kis falucska, magas hegyek között, igazi zord vidék. Amikor megérkeztünk a lágerhez, nem akartunk hinni a szemünknek, 3 többemeletes épület, az egész tábor 2 dupla, 4 méter magas drótkerítéssel körülvéve, ami benyúlt még a házak közé is. E kerítés előtt kb. 10 méterre egy szögesdrót kifeszítve, azon túl nem lehetett menni. Az egész láger 1956-ig internálótábor volt, amin semmit sem változtattak, még az őrzés is megmaradt, csak most magyar menekültekkel töltötték fel. Csöbörből vödörbe estünk.

Másnap már hívtak bennünket a bizottság elé. Máriaföldiékkel nem volt semmi probléma, csak talán annyi, ők nem Svédországba akartak menni, hanem Dániába, mert egy rokonuk már, mint menekült, ott volt, így azután ők is oda akartak kerülni. Ez el is intéződött simán. Én is mentem a bizottság elé. Természetesen elmondtam mindent, az indijai helyzetet stb.

Megértéssel voltak, de nem tehetek semmit sem abban az irányban, hogy mi is elmehessünk Svédországba vagy Dániába.

Egy kevés kis pénzem volt, amit azután levélírássra, ill. levelek elküldésére használtam fel. Mentek a levelek az amerikai, angol, kanadai, francia követségekre.

Úgyisintén az osztrák követségre is. E levelemben közöltem velük, hogy zenész vagyok, és az időközben Bécsben megalakulófélben lévő Philharmonia Hungaricához mennék, ahol biztos szükség lenne rám mint fuvalás, így nem esnék az osztrák állam terhére.

A Szabad Európa Rádióban hallottuk a zenekar megalakulásáról szóló

híreket, amelyben zenészeket is kerestek a menekültek közül-között.

A napok teltek, nem történt semmi sem. Az ellátás sem volt jobb, mint Indiján, sőt itt még az tetőzte az egészet, hogy erősen klóros vízzel főztek mindent. Semmilyen fűszer nem tudta közömbösíteni a klórt.

A reggeli kávénak klóríze volt, a déli ebédnek (majdnem mindig valamifajta rizst kaptunk), a levesnek, szóval mindennek. Minden menekült után az ENSZ 3 dollárt fizetett a befogadó államnak. Kiszámítottuk, hogy a napi étkezésre 65 centet fordítottak. Hol maradt a többi pénz?

Rengeteg ruhaadomány érkezett a menekültek részére. Ez sem lett kiosztva, az egyik melléképületben tornyosultak a ruhabálák.

Az ott lévő szépszámú menekült, 1000 körül voltunk, bizony elég nagy, mondhatni, nyomor között élt. Hatalmas szobák voltak, minden szobában kb. 70 személy volt elszállásolva, szintén megosztott ágyakkal.

Elkezdtünk egy kicsit szervezkedni, minden szoba választott egy bizalmi. A mi szobánkban én lettem ez. Felvettük a kapcsolatot a láger vezetőjével, egy őrnaggyal, aki perfekt beszélt magyarul. Elértük a szögesdrót kerítés előtti szögesdrót eltávolítását, megkezdtük a ruhák kiosztását, csoportosan, rendőri kísérettel kimehettünk a falucskába.

Ekkor jócskán benne voltunk az áprilisban, fönn a magasban a hegyek között éjjelre mindig nagyon lehűlt a levegő, fűtés nem volt, így azután dideregtünk egy keveset.

Máriaöldiek még mindig ott voltak, habár már legalább 3 hét is eltelt, mióta a bizottság előtt voltak. Eljött május elseje. Előtte való éjszaka nagy villámlás és dörgés volt, majdnem mindenki felébredt a nagy zenebo-

nára. Reggel félméteres hó fogadott bennünket. Május elseje, és ennyi hó. Ez is csak magas hegyvidéken fordulhat elő, mint ahol mi is voltunk.

Reggel 9-kor jött a felhívás: a Dániába és Svédországba menő menekültek készülődjenek, mert amint járható lesz az út, mennek. 10 óra felé indulás, a gyerekeket ölbe vittük a buszig a nagy hó miatt. Elmentek a barátok, vajon minekünk még mennyi ideig kell itt sýnylődni?

Május elsejére beharangoztak ünnepi ebédet: húslevest, disznópörköltet galuskával, egy darab süteményt és 2 deci bort. Nagyon kíváncsiak voltunk, fog-e minden stimmelni, ahogy beígérték. Különösen a borra voltunk kíváncsiak, mert előző este a szakácsok igen hangosan ünnepelték előre a május 1-jét. A beígért ételek meg is voltak, majd jött a bornak a kiosztása.

A nagy tartály, amelyben a bor volt, ott volt előttünk. A bizottság megkóstolhatta, nincs-e esetleg felvizezve. Nem volt felvizezve. Elkezdődött a kiosztás. Kétdecis hitelesített kanállal. Mindenki megkapta a maga adagját, árgus szemekkel figyelve, hogy tele legyen a kanál.

Nem értettük, hogyan lehet az, hogy itt minden stimmet, pedig a szakácsok tegnap alaposan felöntöttek a garatra. Pár nappal később kiderült a turpisság. Ugyanis a kanál alján apró lyukakat lyukasztottak, és míg a kanál odaért a boros edényhez, addig vígan folyt belőle a bor vissza a tartályba. A kimerítés pillanatában tele is volt a kanál, de míg az edényhez ért, kifolyt belőle a szakácsok borozgatásához szükséges mennyiség. Hiába, a magyarok leleményességének nincsen határa.

Amikor csak tehettem, fogtam a fuvolámat és elmentem egy helyiségbe gyakorolni. Azt lehet mondani, november óta nem nagyon gyakoroltam

az események és a későbbi lehetőségek miatt.

Így bizony rám fért a gyakorlás, főleg azt szem előtt tartva, hogy talán sikerül eljutni Bécsbe a Philharmonia Hungaricához. Naponta gyakoroltam kb. 2-3 órát. Sokan az ott lévők közül nem értették, miért kell olyan sokat gyakorolni, ha valaki már olyan sokat tud, mint én.

Elérkezett május 27-e. Délelőtt hívtak az irodába. Közölték velem. Ausztria befogadott mint menekültet, és azonnal elhagyhatom családotul a tábort. Nagy port vert fel utazásunk. Minden menekült Ausztriába vágyott, mert onnan az általa választott ország minden nehézség nélkül befogadta.

Estefelé jött egy kis VW busz, amely elvitt a legközelebbi pályaudvarra. Ott felraktak a vonatra, amely Zágrábba tartott, ideadtak különböző igazoló papírokat, majd a vonat elindult, minden kísérő nélkül ott ültünk, és egy kis szabadságot éreztünk, ami után annyira vágytunk.

Reggelre értünk Zágrábba, ott a vasúti misszió fogadott. Egy szobát biztosítottak számunkra.

Kicsit lepihentünk, majd kísértünk egy kis városnézésre. Mit ad isten, a főutcán összetalálkoztunk a lágerparancsnokkal. Először azt hitte, megszőktünk a lágerből (ami szinte lehetetlen volt), úgy is viselkedett. Miután megmutattam neki papírjainkat, minden rendben lett. Az őrnagy úr nem volt egy igazi nagy magyarbarát.

Késő délután indult a vonatunk Bécsbe. Grazba érkeztünk, ott le kellett szállnunk, mert nem volt jegyünk a vonatra. A Bahnhofsmisson igen kedvesen fogadott, és megpróbáltak megadni minden lehetőséget a továbbutazásunkra. A vonatunk közben elment, így az ő vendégük lettünk, ott aludtunk a szállásukon.

1957. május 29-én reggel közölték velünk a jó hírt, a Caritas megvásárolta a vonatjegyünket. Indulhatunk Baden bei Wienbe, ugyanis a zenekar már ott volt, és ott lakott a Hotel Esplanadában

Megérkezésünk után az állomásról irány a Hotel Esplanade.

Amikor beléptünk a hotelbe, azonnal több ismerős arcot láttam. Hernád Feri, Ramor Ervin, Pázmándi Pali, mind még Magyarországról ismertem, operai és rádiózenekari tagok voltak. Nagy örömmel fogadtak, azonnal bevitték egy nagyobb terembe, ahol azt lehet mondani, az egész zenekar jelen volt. Ünnepezték az előző esti igen jól sikerült koncertet, mely Bécsben a Konzerthausban volt. Ez volt a zenekar első nagy nyilvános koncertje.

Nagyon sok ismerőst találtam az ott lévő zenekari tagok között. Természetesen mindent el kellett mondani, mi történt, merre jártunk, most honnan jövünk, stb., stb.

Vacsorára, sohasem felejttem el, krumplisaláta volt virslivel, ki mennyit akart. Mondani sem kell, a szörnyű gerovói konyha után újból a mennyben éreztük magunkat vacsora közben és után.

Miután a zenekar május 31-én kiköltözöbén volt a hotelből (indult a fürdőszezon), bennünket a hotel főszakácsa vitt el a házába, a Helenentalba. Ott voltunk, míg egy albéletti lakást nem találtam.

Másnap reggel 10 órakor próba volt. Időben ott voltam, a kollégák túlnyomó többsége már ült a helyén. A fuvolások, András Tibi, Pázmándi Pali, Pasek József is ültek-álltak, de az első fuvalás széke még üres volt.

Megérkezésemmel avval fogadtak, mivel én Magyarországon első fúvós voltam, ők meg második-harmadik

fuvalások, engem illet meg az első fuvalás helye.

Nagyon meghatódtam és megköszöntem a kitüntetést, de közöltem velük, én a magyar éveim után csak második fuvalát akarok játszani. Ha kedvem támadna első játszani, akkor majd szólok. Ezzel a szólamban minden el lett intézve. Pázmándi Pali lett első fuvalás, András Tibi váltó első és piccolo, Pasek öcsi és én második-harmadik fuvalás és piccolo.

Soha semmi probléma nem volt közöttünk, úgy éltünk, mint a testvérek. Mi voltunk az egyetlen szólam, amelynek munkájában, és szólambeli összetételébe nem szólt bele soha senki sem.

Néha, ha nagyon fontos vagy néhez koncert volt, a vezetőség részéről meg volt adva, ki játsszon az egyes szólamokban. Pasek öcsi nem sokkal később elment a zenekarból a baden-badeni rádiózenekarba, ott is volt egészen nyugdíjba meneteléig.

Elkövetkezett a június 1-je a Baden bei Wien-i Konzerthausban, ott a „Gelbe Saal”-ban gyűlt össze a zenekar, a vezetőség megválasztása érdekében. Tíztagú elnökséget választottunk a zenekar tagjai közül, ezenkívül Rozsnyai Zoltán a művészeti vezetőnek lett megválasztva egyhangúan. Úgyszintén megválasztottuk Csobádi Pétert intendánsnak.

Ezek után, a következő napokban elindult az igazi nagy munka, hisz június 21-én koncertünk lesz a Bécsi Musikverein Hausban, amelyet az Osztrák Televízió is közvetít egyenesben. A koncertet Doráti Antal fogja vezényelni, a szólista pedig Yehudi Menuhin, aki Bartók hegedűversenyét fogja játszani. Szünet után pedig Kodály Zoltán: Psalmus Hungaricus műve lesz előadva Kapossy Andor, a külföldön élő magyar tenorista köz-

reműködésével, valamint az Osztrák Rádió vegyeskarával.

Lassan közelgett a június 21-e, nekem pedig még nem volt frakkom. Ezt közöltem is a zenekar gazdasági vezetőjével, Bocsánszki Józseffel. Ő hogy, hogy nem, elintézte: valamilyen adományból biztosítottak a frakkom megvásárlására pénzt.

A zenekar minden tagjának volt már frakkja, hisz egy amerikai üzletember, Doráti Antal közreműködésére, pénzt adományozott a frakkok vásárlására.

Be Bécsbe, akkor még villamos járt Bécs és Baden bei Wien között, a frakkom megvásárlására. A híres Kärntner Straßén bementem az egyik férfiszalonba.

A frakkok próbálása nem tartott sokáig, megtaláltam a nekem megfelelő nagyságot. Megvettem. Később derült ki, hogy nem fekete volt a frakk, hanem mélykék, amely a színpadon feketének mutat, míg a fekete frakk a színpadon kissé fénylik. A színpadon a mélykék a reflektorfényben feketének látszik. Dorátinak is mélykék volt a frakkja.

Elkövetkezett a június 21-e, első koncertem, amelyet külföldön játszok. Nagyszerű érzés volt.

A koncert óriási sikert aratott a zsúfolásig megtelt Musikverein közönsége előtt. Az újságok másnap kivétel nélkül dicshimnuszokat zengtek a Philharmoni Hungaricáról, annak művészi teljesítményéről. Természetesen Dorátinak, Menuhinnek és Kapossynak is kijutott a dicséretből.

A koncert után Menuhin kijelentette, honoráriumát felajánlja, adakozza a zenekarnak egy hárfa megvásárlására. Hárfásunk volt, Szenté Klári személyében, de hárfánk az nem. Így azután Menuhin jóvoltából a hárfaprobléma is megoldódott a zenekarban.

Objektívvel szubjektíven

Jajesnica Róbert 1956-ban 22 éves volt. Az Iparművészeti Főiskolán Borsos Miklós szobrászművész osztályába járt; ösztöndíjból tartotta fenn magát. A forradalom idején mindvégig nyakában lógott a fényképezőgép, amellyel folyamatosan fotózta a budapesti eseményeket. A Munkácsy-díjas idős ötvösművészt néhány héttel ezelőtt kőbányai műhelyében látogattuk meg.

A mester régóta várta a beszélgetést, apró műtermében mindent jól előkészített, hogy visszaröpülhessünk az időben hatvan esztendőre. Mielőtt leülne az asztal mellé, bekapcsolja a magnetofont, amelyből a Szabad Európa Rádió korabeli adása szólal meg. Együtt hallgatjuk a tudósítást Gerő Ernő leváltásáról. A hangos közlemény után kikapcsolja a recsegő felvételt, és a szekrény mélyéről elővesz egy rejtegetett dobozt, fedelén színes drótokból hajlított magyar kokárdával. A dobozból néhány rajz és egy fotókkal illusztrált napló kerül elő. A könyvbe ragasztott 6×9-es fekete-fehér képek alatt kézzel írt feliratok mesélnek arról, hogy a felvételek hol és mikor készültek. – Október 23-án minden évben elővettem ezt a naplót, és együtt lapoztuk végig a gyerekekkel. A feleségem az Orionban dolgozott, a kokárdát annak idején ő készítette – mondja az ősz hajú művész.

A doboz mellett még egy relikvia várja, hogy bemutassák. A bőrtokban lévő apró német fényképezőgép ma is használható állapotban igazolja, hogy gazdája igyekezett megőrizni a forradalom napjainak tárgyi emlékeit. – Bár ételre alig volt pénzem, film mindig volt nálam a főiskoláról. 17 DIN-es filmgyári maradékra dolgoztunk, a negatívokat magam hívtam elő – magyarázza, majd mesélni kezdi a hatvan évvel ezelőtt történeteket. Emlékei – akár egy profi fotóriporternek – beégett pillanatképekből, bevésozott mozzanatokból állnak össze.

Kőbánya blues. Az egész életem Kőbányán zajlott. Ide születtem, és ha költöztem is, mindössze hárommegállónyi távolságot változott a lakhelyem. A háború idején kétszer kibombáztak minket, a második után, amikor ránk omlott egy négyemeletes ház és mindenünk elveszett, idekerültünk, a Kisbacon utcába. 1956-ban már elváltak a szüleim, de én ugyanebben a házban laktam az édesanyámmal. Október 23-án innen indultunk a Petőfi térre. Ha jól emlékszem, a bátyámmal és egy barátommal hárman vittünk egy táblát, amelyre az volt ráírva, hogy „Egyenlőségen alapuló magyar-szovjet barátság”. Utólag végiggondolva, ez a felirat teljesen értelmetlen volt, mert a barátság az barátság, semmi értelme melléírni, hogy „egyenlőségen alapuló”. Akkoriban ezen nem gondolkoztunk. A táblával részt vettünk a belvárosi vonuláson, és este a Baross utcán keresztül tértünk haza. Hallottuk a csatazajt, hogy lövik a Magyar Rádió épületét. Hazamentem, és egyszerűen lebénuultam. Lehet, hogy ez azért történt, mert a lövések és robbanások hatására újra átéltem az 1944-es kibombázást, amikor sokkot kaptam. Anyám kihívta Hárs doktor urat. Az orvos tanácstalan volt, nem tudta, mit csináljon velem, mindenesetre aznapra adott egy orvosi igazolást. Mint kiderült, óriási szerencsém volt ezzel az igazolással. Édesapám

a szomszédunkban lakott a feleségével. Az asszony rendkívül rosszindulatú volt. Minden reggel kiállt a ház elé, és amikor meglátott, felém mutogatott: „ezek csinálják a forradalmat!” Többször följelentett, és megkérdezte anyámtól, hogy hol voltam napközben, mert nem látott. Anyám megmutatta neki az orvosi igazolást. A papír később a szabadságot jelentette, mert az utcánkban lakott bizonyos Kántor elvtárs, aki, amikor rendeződött a helyzet, munkásör-egyenruhában irányította a helyi rendőröket.

Október 23-án egész éjjel meg sem tudtam mozdulni. Reggelre valahogy jobban lettem. Amikor magamhoz tértem, mindjárt kimentem az utcára, ahol óriási felbolydulás volt. Teherautókról itt is fegyvereket osztottak a gyári munkásoknak, akik dömperekkel indultak a Belváros felé. Mi gyalog követtük őket.

Reménysugár és árnyék. Visszatérve az első napra, a környékbeli munkásokkal és fiatalokkal Kőbányáról végigvonultunk a Március 15. térre. A felvonulásnak fantasztikus hangulata volt. Elég későn érkeztünk meg, addigra már elhangzott Sinkovits szavai. A Kossuth Lajos utcán, majd a Bajcsy-Zsilinszky úton, a Nagykörúton és a Margit hídon át továbbmentünk a Bem-szoborhoz, majd át a Kossuth térre, hogy meghallgassuk Nagy Imrét. Kora este megtelt a tér. Gerőék utasítására az Országház előtt kikapcsolták a világítást, hogy feloszlassák a tömeget. Erre az emberek százai meggyújtották a náluk lévő újságokat, és nem mozdultak semerre. Akik ott voltunk, mindannyian abban reménykedtünk, hogy ez a csodálatos hangulat vér nélkül is változást hozhat. Végül visszakapcsolták a fényeket, és Nagy Imre kiállt a Parlament elé.

A Múzeum körúton indultunk hazafelé, amikor észrevettem egy járda mellett álló teherautót. A kocsiról fegyvert osztottak. Azon a nyáron Mezőtúron voltam katona, volt némi tapasztalatom a fegyverek tájékán. Most azt láttam, hogy olyan puskákat osztogatnak a fiataloknak, amelyeket az első világháborúban használtak. Egytől-egy, ócska, használhatatlan mordályok voltak. Tudtam, hogy ebből baj lesz. Sosem felejttem el ezt a jelenetet, mert ettől kezdve nem hihettem a győzelemben. Azt hiszem, ez a felismerés is hozzájárult ahhoz, hogy hazatérve teljesen lebénultam.

Kenyérosztás tűzveszélyben. A forradalom alatt egyetlenegyszer ragadtam fegyvert. A Bródy Sándor utcában kenyeret osztottak a sorban állóknak, le is fényképeztem főnről, az emeletről. Valaki észrevette, hogy egy közeli ház ablakából a tömegre célozva kidugtak egy golyószórót. Az ilyen fegyvernek jellegzetesen lyukacsos a csöve. Rettenetesen mérges lettem, mert oda-fönn egy civil ember lehetett, és nem egy szovjet katona. Nekem ez a helyzet nagyon zűrzavarosnak tűnt. Azóta sem derült ki, de elképzelhető, hogy egy ávós foglalta el a lakást. Három-négy fiatal azonnal elkezdett rohanni, én is rohantam velük. Ma sem tudom, hogy miért, de a környékbeli kapualjak tele voltak elhagyott fegyverekkel. Megragadtam egy dobtáras golyószórót, futottam tovább, de futás közben a súlyáról megéreztem, hogy üres. Mire bármit tehettem volna, a fiúk fölértek az emeletre, és a lakásba bedobtak egy kézigránátot. Ez volt az egyetlen eset, amikor fegyver volt a kezemben, többé soha. Ez az igazság.

RÁKÓCZI ÚT

Ahol nincs helye a fotósnek. A forradalom napjaiban létszükséglet volt számomra, hogy bemenjek a városba. Egyszerűen nem volt mit ennem, elfogyott minden tartalékom. A ferencvárosi Kinizsi utcában működött az Iparművészeti Főiskola ötvösműhelye, oda akartam eljutni. A Mária utcán keresztül gyalog mentem a Kinizsi utcáig, amely igen közel van a Corvin közhöz. Éppen egy hatalmas lövöldözés után értem az Iparművészeti Múzeumhoz. Nálam volt a fényképezőgép, és rengeteg fényképet készítettem a helyszínről, mert azt hittem, hogy ezzel majd segítek valakinek. Otthon előhívtam a negatívot, és akkor szembesültem vele, hogy a képeken 25-30 fiatal holtteste látható. Természetesen a filmen nagyon sok más témájú kép is volt. Emlékszem, megörökítettem egy jelenetet, amely az Üllői út végén lévő villamos-végállomásnál zajlott. A bódénak nekiment egy tank, és vele együtt felborult a mellette álló cigarettaautomata. A sok cigaretta kiborult a földre, a gép maradékán ott ült egy forradalmárgyerek. Odament egy másik, aki föl akarta szedni a szétszóródott cigiket. Erre az önjelölt őr elzavarta, hogy menjen a trafikba és vegyen magának. Az itt készült képek is rajta voltak azon a filmen, amelyiken a halott fiatalok. Amikor az előhívás után megláttam az agyonlőtt testeket, nagyon rossz érzésem támadt. Darabokra vagdostam az egész filmet, és kidobtam a szemétkébe. Ha a televízióban hasonló látok, ma is ugyanaz a rossz érzés fog el, mert ilyen rohadt helyzetben nincs helye a fotósnek.

Átkelés életveszélyben. A szerelmem – a későbbi feleségem – és a testvérem a ferencvárosi Lenhossék utcában laktak a szüleikkel, de a szülők a forradalom idején valahol vidéken ragadtak. Semmi hír nem jött a lányoktól, ezért szerettem volna eljutni hozzájuk. Kőbánya felől érkezve, ehhez a Nagyvárad téren vagy az Üllői úton kellett átkelnem. Azt a részt elég jól ismertem, nagyanyám is arra lakott, a Kálvária utcában. Azokban a napokban a legnagyobb harcok már az Üllői út környékén folytak. Amikor először próbálkoztam, nem tudtam átmenni, mert a Nagyvárad téren – a mai Heim Pál Kórház környékén – oroszok állomásoztak. A mai kőmadár-szobor és az egyetem magas épületének helyét akkoriban még egy faiskola foglalta el. Egy szuterénben lévő trafik mögött kuporogtunk vagy harmincan, és vártuk a kedvező alkalmat, hogy átvághassunk a másik oldalra. Egyszer csak az Üllői úton megindult három harckocsi a Kilián laktanya felé. Ma is hallom azt az iszonyú zajt! Elértek a klinikák magasságába, és egyszerre kezdtek el löni. Ha egy mai fiatal látja a korabeli híradófelvételeket, föl sem tudja fogni, hogy itt mi történt, hogy ez mivel járt a valóságban. Bár tudtam, hogy tőlem mindez 100-150 méterre zajlik, úgy összerándultam, mintha rám céloztak volna. Aznap nem jutottam át az út túloldalára, csak azt láttam, hogy a környékbeli utcákon halottak hevernek.

Másnap vagy harmadnap a klinikák magasságában újra megpróbáltam átszaladni. Ahhoz, hogy a Lenhossék utcához jussak, ferdén kellett rohannom. Végül sikerült. Aztán ezt az utat később is megtettem, amikor már csendesebb lett a helyzet. Az a bizonyos három harckocsi látható nyomokat hagyott az úttesten: négy szovjet katona holttestét, amelyeken oda-vissza átmentek. Napokig ott voltak. Csak a csizmaik sarkát, a patkó alakú betéteket lehetett megszámolni: nyolc darab csizmamaradék a négy darab halott fiatalon. Az egyiküket kidobta oldalra a légnyomás. A háború mindig rettenetes, de ez

KILIÁN LAKTANYA | ORCZY TÉR

egy olyan hatalom volt, amelyik eltiporta a forradalmat, és a saját embereit sem kímélte.

Őrségben. Október 25-én délután fölmentünk a főiskola zugligeti kollégiumába, mert aznap volt az ösztöndíj-kifizetés. A szüleimtől nem kaptam semmilyen támogatást, az ösztöndíj a fennmaradást jelentette. Hamarosan kiderült, hogy valaki fölvette az ösztöndíjamat, nemcsak az enyémet, egy társamét is. Úgy döntöttem, hogy egyelőre ott maradok a kollégiumban. A hallgatók szereztek fegyvereket, őrségbe küldtek, és leraktak mellém egy golyószórót. Egyszer csak odajött hozzám egy fiatal lány, és megkérdezte, hozhat-e nekem meleg teát. Megköszöntem szépen. Ezután azt kérdezte, megengedem-e, hogy az édesapja hazamenjen. Mondom, persze! Nem tudtam, hogy kik laknak a környéken, ezért igencsak csodálkoztam, amikor a bokrok közül előjött három-négy melegítőbe öltözött férfi. Azt mondták, hogy hazamennek. Én elengedtem őket, de másnapra kiderült, hogy ávós biztonsági őrök voltak. Nagyon sok politikus lakott a Zugligetben, őket védték ezek az emberek. Végül a bátyám intézkedett, összegyűjtötték őket, majd teherautóval egy Széna téri iskolában vigyázott rájuk egy csapat. A forradalom idején nem lett más bántódásuk.

„Igyekeztem a legjobbnak lenni.” 1956 után, amikor leverték a forradalmat, nemcsak azok szenvedtek, akik börtönbe kerültek, hanem azok is, akik csak gyanúba keveredtek. Én folytathattam a tanulmányaimat, 1959-ben szereztem diplomát. A hatvanas évek elején elkezdtem a saját életemet, családot alapítottam, és nagy nehezen összeszedtem egy szövetkezeti lakásra valót. Mindent a magam erejéből teremtettem elő. A forradalmi emlékeimről nem beszélhettem, fotóimról csak a családom tudott. Látszólag nem volt következménye az októberi eseményekben való jelenlétemnek, a szakmai pályámon sajnos mégis tudomásul kellett vennem, hogy engem a művészeti zsűrikben folyamatosan nyomorítanak. Óriási szerencsém volt, hogy az ARTEX Kereskedelmi Vállalat révén, amely devizáért műtárgyakat is szállított külföldre, rengeteg helyre elkerültek a munkáim. Többek között ennek köszönhetem, hogy Mexico Cityben, az Ezüst Világkiállításon diplomát nyertem. Itthon pedig tudomásul vettem, hogy – ahogy Illyés Gyula az *Ars poetica* című versében mondja – „Minden jó mű egy-egy szabadságharcos.” Ehhez tartottam magam, és minden időben igyekeztem a legjobb lenni.

Rojkó Annamária

Fenyvesi Félix Lajos

Az új Tamás

Vas István beszélget 1956-os verséről

Budapest. Várkert rakpart 17. Ős-
arany szeptember köröttem, sétálok
a kis téren, benézek a közeli temp-
lomba, pihenek és összeszedem gon-
dolataimat. Mintha a költő verseiben
járnék, a főváros nagy kőszívét hall-
gatnám, a sirályok vijjogását. Nézem a
kikötött hajókat, a kirándulóbárkákat,
ahogy suhannak Szentendre felé.

Vas István szülővárosa ez, a zava-
ros, szürke Dunával. A mindig siető
emberekkel, a rohanó autókkal, zörgő
villamosokkal. Pesti ő a szó szoros
értelmében, bár az utóbbi időben Bu-
dán lakik. Innen néz a magas ablakon
át szülőföldjére, mennyit változott,
hangosabb lett, és fém-üveg szálló-
dák sorát építették föl a közeli parton.

A délelőtti bomló fényében erről
kérdeztem először.

– Nehezen sikerült megszoknom
a tágas budai lakást. Fiatalságom
idején Pest és Buda két külön város
volt. Nekem mindig Pest volt a szű-
kebb hazám, nemcsak abban az ér-
telemben, ahogy a régiek említették.
Látom Illyés újabb írásaiban, ő is, ha
a fővárosról beszél, mindig azt írja,
Pesten. Én is ennek tartom, mert itt
van a Duna-parton; itt ért véget az
a bizonyos római castrum. Itt volt a
híd, amelyik átvezetett a szomszédos
Petőfi térre, ahol állt egy kis torony,
és onnan ellenőrizték a barbárokkal
folyó vásárt.

– Könyvek, képek a falon. El tudsz
igazodni?

– A könyvek lassan gyűltek össze.
Ami a legérdekesebb, mindegyik áb-
-

césorrendben van, nincs külön ma-
gyar irodalom, vers és próza, és nincs
világirodalom, költők és írók. Ha vég-
leg meg kell válnom tőlük, valamelyik
egyetemnek fogom följánlani. Ez a
szék, a fehér terítős asztal és a szép
kancsó a két arcképpel, húgomnak,
Évának a művei. Meghalt 29 évesen
korában tüdőbajban. A többi gyönyö-
rű festményt Szántó Piroska festette.
A hatalmas íróasztal mindig zsúfolt,
sokszor csak annyi hely van, hogy
elfér egy írólap. Mikor Kosztolányi-
nál először jártam, azt mondta: egy
költőnek mindennap dolgoznia kell
egy órát. Verset írni, de ha nem tud,
akkor prózát. És ha azt se tud, akkor
fordítani, és ha semmit se tud, akkor
gondolkozzon.

– *A Nehéz szerelemben írod, hogy
neked vigasz és kárpótlás a vers.*

– Te is tudod, a vers minden kor-
ban más. De az én időmben tényleg
volt ilyen kárpótlásjellege. Amikor
megjött a váratlan boldogság, az
első szerelem, akkor megszűnt ez a
vigasz. És akkor kiderült, hogy nem
tudom, mire is kell. Azt hiszem, te
sem tudod, hogy minek írunk verset,
regényt, és mi az értelme. Sokféle
lehet. Majdnem azt mondtam, hogy
a vers a minden, de szerényebben
fogalmazva: élni segítő!

– *Irodalmunk egyik legnagyobb
vállalkozása a Nehéz szerelem re-
gényfolyamod. Hogyan kezdődött?*

– Eredetileg azt terveztem, hogy
önéletrajzomat – 1942-től – nem kro-
nologikus sorrendben írom meg, ha-

nem témakörökbe csoportosítva. Az első kötet a környezet, az elveszett otthonok megidézése. 1939-ig, mert ez égető határkő volt az életemben: feleségem, Eti halála és a háború kitörése... A második lett volna a pénz, az anyagi világ; a harmadik a vallás, a kereszténység... A negyedik a szerelemről, az ötödik a költőkről szól. Azt terveztem, hogy a történet 1956. november 2-án ér véget, a találkozással és a búcsúzással.

– *A közeli alakokat nehéz volt föl-
támasztani: Radnóti Miklóst, József
Attilát, Ottlik Gézát?*

– Radnóti nagyon jó barátom volt. Nem a halott barátom, mert olyan nincs, és az, hogy valaki meghalt, nem változtat a testvéri kapcsolaton. Egyszer egy angol költő kérdezte tőlem, hogy milyen ember volt? Azt feleltem, mint egy jó cserkész; volt benne valami ebből az alakból. Kisfiúsan tudott szeretni, meg gyűlölni is. A költőtárs alapképlete volt a mienk, a műhely közelléte, nemcsak azért, mert együtt csináltuk az Apollinaire-t, és együtt az antológiákat, azért is, mert fizikai módon is szomszédok voltunk.

– *A másik név?*

– A másik név, ha legjobb barátaimról kérdezel: Ottlik Géza. Jött Szálasi rémuralma, és akkor mitévő legyek? És ő volt az, aki habozás nélkül, majdnem léha könnyedséggel ajánlotta föl, hogy hozzá menjek. Ehhez tudni kell, hogy nekem nem voltak papírjaim. Ti már el se tudjátok képzelni, ez micsoda kockázatot jelentett; a legkevesebb, amit mondhatok róla, hogy megmentette az életemet!

– *Játszva a gondolattal, vissza-
pergetve az időt, te kivel találkoznál
szívesen?*

– A legnagyobb költővel, Arany Jánossal szeretnék leülni egy forró kávéra. Régóta ott áll a fényképe az íróasz-

talomon. Volt egy kedves takarítónő, megkérdezte Etitől, hogy biztosan a nagyapám. És ezt gondoltam mindig, igen, én Aranynak vagyok a dekadens unokája. És volna mit kérdezniem tőle, mert ő a legrejtelmesebb poétánk.

– *Ha kérdezne mai világunkról,
mit felelnél?*

– Ami most történik, az már nem nekem készül. Ezzel nem tudok úgy azonosulni, nincs róla olyan határozott véleményem, mint ötvenhatról. Persze örültem a változásnak, de a kapitalizmus visszaállításáért nem tudok rajongani. Magyar kapitalizmus. Kíméletlen és harácsoló. Már a kezdetén, a 16. században is az volt. Mindig rajtaütött valaki: a török, a hajdú, a labanc, mikor ki, de itt mindig futni kellett, menekülve szedelőzködni. Talán ez ellen írtam *Az Internacionálé a Signoria téren* című versemet. Ott álltam 1968-ban Firenze főterén, és hallgattam: „Lesz valahol mindig új nemzedék, / Amelynek nem lesz soha késő / A győzelem, a kicsikart.” Sajnos, már nem tudnám úgy énekelni; valószínűleg az volt az utolsó pillanat, amikor őszintén lehetett hinni.

– *Kevés szó esik egyik gyönyörű
könyvedről: A názareti Jézus törté-
netéről.*

– Jézus a nagy reneszánsz festőnek, Fra Angelicónak a képsorozatával jelent meg. A Helikon Kiadó igazgatója adott egy csomó papírt, hogy írjam tele versekkel, prózával. Nem tudok ilyen feladatot teljesíteni. Akkor jutott eszembe, hogy a négy evangéliumból kellene egy karcsú összefoglalást csinálni. Az ünnep, a szigorúság, sőt az embertelenség is benne van. Ennek feloldására nincs más, csak a hit és a szeretet.

– *Az elmúlt évtizedek alatt sokat
beszélgettünk. Miért nem említetted
az 1956-os forradalmat?*

– Senkinek nem akartam rosszat, hogy esetleg meghurcolják ezért. A nagyregényem záró kötetének az lesz a címe, hogy *Feloldozás*. Mert hát nem csupán nemzeti ügy volt 1956, valahogy több, hiszen egész egyéni életemet visszafelé is átszellemítette.

– Az új Tamás című fájo-szép versedben azt írtad 1956. november 1-jén: „És szólni nem tudok, csak dadogok: / Magyar vagyok.”

– A forradalom alatt valószínűtlenül azonosultam mindennel. Magyarországon valami olyan csodát tett, amit nem vártam. Az egész, nem tudom, miért, ünnepélyes volt és felemelő. Vidám arcokat láttam. Az idő is gyönyörű volt, mintha be akarta volna

aranyozni az önfeláldozó életeteket. És mindenki énekelt, népdalokat és a bátorító Himnuszot. Az Astoriánál láttam, hogy egy nagy ládában pénzt gyűjtöttek az elesettek hozzátartozói-nak, és senki nem nyúlt hozzá, egy fillér nem hiányzott. Késő esti fénybe borult Budapest, minden ablakban gyertya égett. Nem tudtuk, hogy mi lesz másnap, s azt követően hetekig, hónapokig. És évekig a kivégzések! Kibírtuk. Feloldozást kaptunk, mert nem csupán nemzeti ügy volt 1956, több is, egész életemnek világló fénye.

– Végezetül arra kérlek, olvasd föl Az új Tamás című versedet.

– Ennél szebb kérést nem is mondhattál volna:

Az új Tamás

1
És a Tizenkettő között vala egy,
Akit Tamásnak, a Kettősnek hívtanak,
És mikor azt mondta Jézus: „Ahova én megyek,
Ott legyetek ti is – tudjátok az utat”,
Így felelt: „Hová mégy, nem tudhatjuk, Uram.
Mi módon tudhatjuk, hogy az út merre van?”
És monda Jézus a Kettősnek, a szegénynek:
„Én vagyok az út, az igazság, az élet.”

És majdan, mikor a feltámadás
Után a tanítványok újra látták,
Nem volt közöttük a szegény Tamás,
Csak hallotta a test feltámadását.
És mondták akkor neki: „Mi láttuk az Urat.”
S ő felelé: „Ha kezén a szögverte sebet
az én szemem nem maga látja,
Ha be nem bocsátom az ujjaimat
A vérző oldalába,
Ha hozzá nem érhetek,
Ha hét sebet meg nem tapintja kezem –
Én nem hiszem, én nem hiszem.”

És nyolc nap múlva együtt ültek tizenketten,
És közöttük Tamás, a Kettős, a hitetlen.
És a zárt ajtón Jézus belépett
És szólt hozzájuk: „Békesség tinéktek!”
És monda Tamásnak: „Hozd ide ujjadat,
Bocsásd oldalamba, érintsd meg te magad,
A szögeknek helyét szemeddel nézheted,
Elhoztam kezemet, hozd ide kezedet,
Sóvárgó kezedet mártsd meg hét sebemben,
Légy immár hívő, ne légy hitetlen.”

És szólala Tamás: „Megjelentél nekem,
Te vagy az én Úram, te az én Istenem!”

„Mivel láttál engem, hiszed, hogy én vagyok:
Akik nem látnak és hisznek, azok a boldogok” –
Felelte Jézus Tamásnak.

2

De én, új Tamás, azt mondom. Boldogok, akik látnak.
És boldog vagyok én, hogy láthatok,
S elmondhatom, hogy „Feltámadott!”
Feltámadtál, sírbatett nemzetem,
A hét sebedet látta két szemem,
És kezeden a vasszögek nyomával
Megjelentél a zárt ajtókon által.
A nyűvek között megmozdult a tested,
A sziklakövet félregördítetted,
És eljött közénk a pünkösdi lélek,
S értelme lett értelmetlen ígéknek.

Mert én voltam az a Kettős, hitetlen:
Azt hittem, nem vagy, csak a képzeletemben,
S hitetlen ujjamat sebedbe mártva
Tudom csak, mi a test feltámadása,
És szólni nem tudok, csak dadogok:
Magyar vagyok.

És köszönöm, hogy szent sebed előtt
Életem tornya összedőlt,
S kiárad bennem boldog szégyenem,
S minden szenvedve hordott kételyem
S a szenvedélyes értelem
Érvénytelen, érvénytelen.

Halottak napja. A határon át
Özönlenek idegen katonák.

Jönnek a hódítók s a gyilkosok –
Magyar vagyok.
És nem vagyok többé Kettős, csak egy,
Bizonyosság dobbantja szívemet,
S értelme lett a nem-értett igéknek:
Te vagy az út, az igazság, az élet.

1956

(1990)

Forradalmi szvit

Szántó Piroskával a késő őszi kertben

Szentendre. Hold utca. Vaskapu, drótkerítés, az út mellett elhagyott öreg temető. Nézek a kis kőház felé, a vasárnapi kertben már ott vannak a terített asztalok. A házigazda várja a barátokat: jönnek az írók, a művészek, a tudósok éjfélig tartó beszélgetésre.

Szántó Piroska a műterem előtt áll, integet, körötte az őszi kert: bíbor kaktuszdáliák, piros rózsák, megdőlt napraforgók. A két magas fenyőfa, mint sötét felkiáltójel. Az alig rezdülő bokrokon madarak; van idő, messze még az északi szél.

Sötét tea, izes gyümölcsök a tálcán, így idézzük a régi évtizedeket.

– Én már mindent elmondtam Szentendréről. Milyen gyönyörű, varázslatos; keskeny utcáin a reggeli csöndben jó bolyongani. Valóban a templomok és művészek városa. A déli nap bearanyoz mindent, nem véletlen, hogy Pista itt írta legszebb verseit. Hogy az ittenieknek mit jelentünk, nem tudom, de azt igen, hogy hatalmas életműveket szereztek meg. Állandó kiállításokon láthatjuk őket.

– Az itt élőkkal sikerült kapcsolatot teremteni?

– Szeretjük az itteni embereket, szeretjük az elevenen élő hagyományokat. A szerbek búcsúján a kezde-

tek óta ott vagyunk. Állnak a festők, az öreg Barcsayval az élen, mikor kijön a pápa a templom elé, és elkezdődik a körtánc. Ebbe mindenki bekapcsolódik. A régi világban is együtt táncoltak a kötényes mesteremberek a selyemharisnyás „nagyságakkal”. Emlékszem egy tragikus napra, amikor erős közösséggé formálódtunk. 1941-ben történt, amikor a németek Horthyék közreműködésével megtámadták Jugoszláviát.

– Szorosabb barátság szövődött?

– Nem vagyunk fiatalok. Keményen dolgozunk egész héten, hogy a sok „adósságot” törlesszük a kiadók és múzeumok felé. A hosszú hét egyetlen napján tartjuk nyitva a kaput: vasárnap jönnek a barátok, tanítványok. Az „őslakosság” köréből, amikor még élt, Vujicsics Tihamér a szeptemberi kertben szívesen furulyázott.

– Szinte mindegyik képen fölismerhetők a szentendrei motívumok: templomok, utcák, kapuk, kutak, fészületek és sírkeresztek.

– Soha nem tagadtam. Vajda Lajos, Bálint Endre, Anna Margit hatása mindig ott van az ecsetemben, az én egyéni hangommal ötvözve. De itt nem akarok legyökerezni, mert akkor reggelig beszélgetnénk... Szentendre

lassan nem lesz egyéb idegenforgalmi látványosságnál. Ebben a zajban, rohanásban nem látják meg az emberek, hogy mi a lényeges. Én a mulandó dolgok ábrázolásával folytonosan az élők tiszteletére, az élet megbecsülésére akarom figyelmeztetni az embereket. Mi nem figyelünk egymásra. Pedig ha látnánk, kevesebb közöny, bántás és szenvedés lenne a földön. Ha több lenne bennünk a részvétel és a szeretet, sokkal boldogabban élnénk.

– *A festő feladata, hogy látni tanítson?*

– Ó, dehogy. Legföljebb megszólítja, figyelmezteti őket. Megajándékozta egy mezei virágcsokorral, útszéli Krisztussal, szál íriszsel, egy fáradt, öregedő arccal...

– *Emlékszik első rajzaira?*

– Kukoricák, kórók; az ég és föld határán guruló hold. Este a pusztán. Ugyanis soha nem titkoltam, hogy a legsötétebb Alföldről, Kiskunfélegyházáról jöttem, ahol igazán kevés a hegyekhez, dombokhoz szokott szem élménye. Én nagyon szerettem, mert mindennek különleges jelentősége volt, a kopárság és a tágasság miatt. Mióta élek, festő vagyok, még nem tudtam beszélni, amikor már rajzolgattam. Ami a kezem ügyébe került, homokba az ujjammal, szénrel a falra.

– *A főváros milyen hatással volt?*

– Budapest elbűvölt, és kétségbe is ejtett. Nem tudtam megszokni, hogy minden csupa kő. Furcsa volt, hogy Pesten hideg van a forró alföldi naphoz képest; mindig fáztam, még nyáron is. Vidéken két oldal van, a napos és a hűvös. Az is kétségbe ejtett, hogy Pesten a fák, szegények, börtönben vannak. Vaskeret vonja körül, és tele van dobva cigarettacsikkal. Később szegyenkezve fedeztem föl, hogy a nyomorult fák helyett a fáradt,

törődött embereket kellene festenem. Az ötvenes évek nagyon nehezek voltak, nem tudtam megfelelni a szocreál elvárásoknak.

– *Mi hiányzott a sok motívum közül?*

– Nem festettem traktorokat, munkásokat nagykalapáccsal. Szorgos parasztokat, ahogy boldogan ölelik a kévéket; holott én tudtam, milyen nehéz a kévét ölelni, ugyanis arattam a feltört két kezemmel.

– *Milyen irányzathoz tartozik?*

– Nehéz megmondani. Én inkább csoporthoz tartozónak érzem magam: az Európai Iskolához. Semmi egyebet nem alkotunk, mint mást, újat, olyat festünk, amit eddig nem volt szabad vagy nem volt kívánatos. Könyvillusztrációt is azért kaptam nehezen, mert egyes igazgatók rám ordítottak, hogy itt nincs szükség absztraktra... Nekem szerencsém van, mert tudok modell nélkül rajzolni. Isten nagy ajándéka érzem, hogy bármit meg tudok örökíteni, amit valahol láttam. A nehéz időkben illusztrációból éltem, hiszen nyolc évig nem állíthattam ki. De ettől eltekintve, mindennap leülök az állvány elé. Olyan képeket szeretnék festeni, amelyek megállítják az embereket, elgondolkoznak az életükről. Nem hiszem, hogy a világ annyira elsivárosodik, hogy az érzelmeket nélkülözni tudjuk.

– *A bajóti asszonyokról készült képek vannak mellettünk. Miért olyan fontos ez a gerecsei falu?*

– Olyan tömény emberi becsületességgel találkoztam, amit előtte és utána nem láttam. Csodálatos, sajátos nyelvet hallottam, amelynek nyomai ma is megvannak, de akkor még teljesen érintetlen volt. Szerettem őket. Az egész falut, úgy, ahogy van. Elsősorban a háborúban életem megmentőjét, Hergét Józsefnét, Lukács

Boris nénit, akinek az asszonyi öntudat, méltóság, jóság és alázat szobrát emelném. Megtanultam tőlük, hogyan lehet iszonyatos, ma már elképzelhetetlen szegénységet jókedvvel és méltósággal elviselni.

– *Nagy meglepetés volt, hogy könyvet jelentetett meg. Miért ír a festő?*

– Nézze, minden festő mesél, csak van, aki nem veti papírra. Én mindig írtam, ha mást nem, akkor hosszú leveleket. Azután van még oka, hogy krónikás lettem. Juhász Ferenc kérte, hogy írjam meg a pályám emlékeit. Teljesítettem kérését, és annak komoly sikere lett. Folytattam tovább, ha időm engedte, lejegyeztem a gondolataimat. Írni könnyű volt.

– *Festészet: mit jelent ez a szó?*

– Azt, hogy nem tudnék nélküle élni. Fuldokolnék. Lázás betegnek, félelbernek, bénának érezném magamat. Ez adottság és tehetség, ami ellen nincs mit tenni, és nem is érdemes küzdeni. Kell, mint a levegő. Kell, mint Pistának a versírás. Ő írás nélkül nem tudna élni, én a mindennapi festés nélkül.

– *Egy dolgot még nem említettem. A Forradalmi szvit című kötetét 1956-ról.*

– A forradalom leverése után, öt órától kezdve kijárási tilalom volt. A világítás már részben helyreállt a városban. Én rajzoltam minden este azt, amit láttam a tizenegy nap alatt. Arra szántam, hogy kibírjam valahogy, mert rettenetes érzés volt. A város haldokolt, alig vert a szíve, szétrombolt házak, friss sírok, este senki nem járt az utcán.

– *Mi lett a kész rajzokkal?*

– Tavasz lett, és kimentünk Szentendrére. A félelemtől majdnem meghaltam: húsvétkor kezdték letartóztatni a barátainkat. Hála Istennek, csak féltünk: a férjemet, Vas Istvánt nem

kapták el, és azt a felhívást se írta alá, hogy jöjjenek be és verjék le az oroszok a forradalmat. A rajzokat befejeztem, a képkeretezőm csinált egy bélelt ládát, és elástam a kertben. Ha jól emlékszem, mikor már szabadabb szelek fújtak, a hetvenes évek végén került napvilágra.

– *Gondolta, hogy életében még megjelenik?*

– Nem hittem, hogy olyan körülmények lesznek Magyarországon, hogy kiadható lesz. Azt akartam, hogy valaki más is tudja, hol van. Régi, kedves barátomnak adtam oda. Katona Tamásnak is ugyanabból a célból egy másolatot.

– *A szövegről mit kell tudni?*

– Szerettem volna objektíven írni a forradalomról. De nem tudtam, mert nem láttam az egész Budapestet. Amit láttam személyesen, megírtam. És azt gondoltam, hogy van átütő ereje az igazságnak, amire férjem mindig biztatott. A krónikás a tények rögzítésére törekszik. Ottlik Géza fogalmazta meg a legjobban: tizenegy év tizenegy napja.

– *Hogyan hatott a forradalom későbbi munkáira?*

– Mikor a barátaimat tartóztatták le, elkezdtem temetőket festeni. Szigliget környékén felfedeztem az útszéli Krisztusokat, ezek összecsengtek a forradalom mártíromságával, a nem szűnő szenvedéssel... A Corvina Kiadó szerkesztője előbb nem akarta vállalni a rajzokat, a könyv mégiscsak megjelent, de valami furcsa akadálya volt a terjesztésének. Nem tudom, miért, milyen kezek működtek abban, hogy eltűntek az ilyenféle kiadványok. De engem nem keserítettek el: az 1956-os forradalom mindig ott volt a szívemben mint kiapadhatatlan forrás.

(1993)

Pomogáts Béla

Déry Tibor ötvenhatban

Déry Tibor ötvenhatos szerepvállalása, midőn a magyar irodalmi élet egyik vezető személyiségeként bátran állott a népi forradalom és a nemzeti szabadságharc mellé, nem ötvenhat őszén kezdődött. A két világháború közötti korszakban baloldali eszméket követett, mi több, hirdetett, és a háborús évek után egyike volt azoknak az íróknak, akik a kommunista mozgalomban látták az ország újjáépítésének és demokratikus átalakításának vezető erejét. Köznapi tapasztalatai és azok a drámai események, amelyekről bizalmas körben szerzett értesüléseket, például a konstruált perekre, az ipari munkásság nyomorba döntésére, a paraszti társadalom kifosztására – és az egész ország rendőri megfélemlítésére gondolok, igen hamar szembefordították a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett terrorista zsarnoksággal. Súlyosan csalódott, de nem a visszavonulást (a néma emigrációt) választotta, hanem a hangos tiltakozást: a küzdelmet a zsarnoki rendszerrel szemben.

Ezért keresett szerepet abban az 1953 júniusa után kibontakozó írómozgalomban, amely a közélet valóságos konfliktusainak felfedezésére és ábrázolására törekedett. Már az írószövetség első kongresszusán, 1951-ben, a valóság meghamisítása ellen tiltakozott, majd újra és újra az igazmondásban jelölte meg az írói tisztesség feltételét. „Aki a tisztesség ellen vét – hangoztatta egy irodalmi esten –, az a tehetsége ellen is vét, s előbb-utóbb nemcsak az ország megbecsüléséből, de az irodalomból is ki fog hullani. A nép csak azt szereti, aki az igazságot szolgálja, s bámulatosan rövid idő alatt észreveszi, hogy ki az, aki hazudik neki. A művész tévedhet, mint minden más ember, de egyben nem véthet: a tisztesség ellen.”

Éppen az írói szó tisztességének és hitelének helyreállítása kedvéért javasolta 1954 őszén az írószövetség pártszervezetének, hogy induljon meg újra az ország szociográfiai feltérképezése. Ez a javaslata vitát váltott ki, néhányan visszautasították a kezdeményezést. Déry mindenesetre nagy lendülettel látott hozzá, hogy információkat szerezzen az ország állapotáról, az emberek gondjairól és kívánságairól. Érdeklődésének és munkájának ezt a szakaszát a *Simon Menyhért születése* című kisregényében olvasható ars poetica foglalta össze: „szeresd a valóságot mindig s mindenütt, bármily nemes ügyért hevülsz, s ha a legmagasabb hőfokon is: ügyed csak akkor lesz diadalmas – bár a csillagokig emelje fejét! –, ha egészséges, ép lábával a földön jár.”

Még 1952 nyarán négy hónapos utazást tett az országban: a bükki erdőgazdaságot, a miskolci műgyétemet, a borsodnádasi lemezgyárat, a diósgyőri nagykohót, egy kisújszállási termelőszövetkezetet, a balatonszabadi úttörőtábor és az Ormánságot kereste fel. Utazásának eredményét: riportsorozatot *Hazáról, emberekről* című könyvében adta ki. Országjáró útja során változatos tapasztalatokat szerzett, benyomásaiból általános képet alakíthatott ki, megismerte az ország életének köznapijait, találkozott a dolgozó emberek gond-

jaival. És néhány jelzésben, megjegyzésben e gondokról is beszámolót adott: a munkaszervezés elégtelenségéről, az életszínvonal süllyedéséről, a kulturális közönyről, azokról a kisebb-nagyobb bajokról, amelyek nem engedték, hogy a gazdasági fejlődésnek kézzelfogható eredményei legyenek az egyszerű emberek mindennapjaiban. Ám nemcsak a problémákat ismerte meg, hanem az emberek munkaszeretét, kezdeményezőkedvét és őszinteségét is, s ebben új erőt, új bizalmat talált. Ebben az időben már érezkelni lehetett az országos megtisztulásnak azt a vágyát, amely néhány hónap múltán a magyar forradalom kirobbanásához vezetett.

Az író megváltozott szemlélete, amely a kendőzetlen igazmondás morális követelményét írta elő, számos akkoriban (azaz az ötvenes évek közepén) keletkezett írásában tetten érhető. A megváltozott szemlélet legjobb művészi eredményei azokban az elbeszélésekben öltönek testet, amelyek a bekövetkezett tragédiákra vetettek fényt, s a katarzis lehetőségét keresték.

Az 1955-ben írott, *Vidám temetés* című nagyobb elbeszélése haldokló írójának töprengésében előszörre és nagyobb hangsúllyal a csalódás szólal meg, s ez a csalódás nemcsak a társadalmi lét körében érvényesül, hanem az emberi élet értelmét, célját is érinti. Olyan világnézeti meditáció tanúi vagyunk, amely majd Déry 1956 után készült írásaiban kap határozottabb szerepet. Az elbeszélés hőse gyógyíthatatlan beteg, aki egy tevékeny, alkotó élet után fájdalmas önbírálattal vet számot ifjúságának eszményeivel, és csalódottan búcsúzik a munkától, a természettől, a szerelemtől. Halálos ágyát közben groteszk elevelességgel táncolják körül az „ancien régime” avított alakjai. Ezek a figurák emberteremtő erőről és szatirikus hajlamról tanúskodnak, ahogy a „nemzet özvegyének” szerepére készülő feleség ábrázolása is. A beteg gyötrelmeit enyhítő fiatal lány alakja képviseli velük szemben a humánus eszményeit.

Déry a kommunista munkásmozgalomhoz történt csatlakozás nagy önmegváltó gesztusa óta a jövő ígéreteinek vonzásában élt, társadalomjavító feladatainak szentelte munkásságát. Most rá kellett döbbsennie arra, hogy az ügy letéteményesei, akiknek irányítását feltétlen bizalommal fogadta, visszaéltek bizalmával, kijátszották hitét. Csalódottan beszélt hát arról az emberről: önmagáról, aki vakhittel cserélte fel a mérlegelő józanságot, méltatlan szolgálatra váltotta a szabad elkötelezettséget. Az ilyen emberről írja: „Nem hallgat természetes hajlamaira, amelyek idejében figyelmeztetnék, mielőtt a jövő morfinistájává válik. Eszi, falja a jelenét, az egyetlen valóságot. Azt hazudja magának, hogy az emberiséget szolgálja. Lassanként minden perce, minden mozdulata hazugsággá válik. S ha önmagának hazudik, mi sem természetesebb, mint hogy másoknak is. Hazudik, hazudik, végeláthatatlanul.” Ezekkel a szavakkal egyszerre utasította el a hitelét vesztett politikai vezetést és a szektáriánus írói magatartást.

Az ötvenes évek közepén született nagyobb elbeszélések, legalábbis az én meggyőződésem szerint, Déry Tibor írói pályájának magaslati pontjai. Még egyetlen művéről szeretnék részletesebben szólni: az 1955-ben az olvasó elé került *Niki* című regényéről: ebben mutatta be összefoglaló módon, az ábrázolás intenzitásában fejezve ki egy különösen kegyetlen történelmi szituáció lényegét. Látszólag egy foxikutya élettörténetét mesélte el, attól kezdve, hogy ez a kutya gazdára talált, egészen keserves és korai pusztulásáig. Az állat sor-

sának fordulatai mögött azonban ott pereg egy család, sőt az ország története. Ancsa mérnök, Niki gazdája, régi kommunista, aki önfeláldozó lelkesedéssel vesz részt az országépítés nagy művében. Tisztessége, elvi kérlelhetetlensége azonban nem bizonyult jó tőkének, személyi bosszú következtében méltatlan munkakörbe, végül börtönbe kerül, s csak hosszú évek szenvedései után szabadul, éppen kutyájának elpusztulásakor.

A kutya sorsából, valamint a regény mellékszereplőinek: az Ancsáné lakásába beköltöztetett munkásnak vagy a mérnök régi kommunista barátjának történetéből a szektás-dogmatikus korszak alapvető konfliktusai bontakoznak ki. Elsősorban a fokozódó önkény példái, az országos némaság és képmutatás, a vezetés körében meghonosodott cinikus közöny, amely nem vesz tudomást az egyszerű emberek, a tömegek megpróbáltatásairól. A feszültségek között vergődő, válságos társadalmat Déry úgy ábrázolja, hogy elkerüli a harsány színeket, a „leleplező” publicisztika közhelyeit. A regény művészi hitelét a tartózkodás, az ironia és a tragikus érzés szerves egysége, az ábrázolás arányossága és ökonómiája teremti meg.

Niki szomorú pusztulásának példázatos értelme van: arra utal, hogy egyszerű és védtelen élete miként sorvad el a föléje növvő hatalom értelmetlen nyomása alatt, s hogy ez a pusztulás jóvátehetetlen marad. Niki sorsa tragikus emberi tragédiákra utal. Az Ancsáné körül szövődő emberi közösség (a mérnök barátja, a társbérloők) azonban a szolidaritás és az emberség szép példáit mutatja fel, s ezek a példák azt tanúsítják, hogy a humanizmus eszménye töretlen maradt. És az újrakezdés, a bizalom lehetőségét sugalmazza a kisregény befejezése is: az asszony megőrizte hűségét, életelveit, a mérnök hazatér, az élet új fejezetet kezd a szenvedések és megpróbáltatások után. Igaz, ebben az újrakezdésben ott rejlik a tragédiák, a jóvátehetetlen sérülések nyoma és emléke, mégis az újrakezdés lehet a jövő és a remény záloga. Déry fájdalommal ábrázolta a szenvedést és pusztulást, de még őrizte a reményt.

Fájdalom és reménykedés katarzist sugalmazó egysége öltött alakot a korszak legjobb novellájában: az 1956-ban írott *Szerelemben* is. Ez a lírai gyengédséggel formált történet az ártatlanul meghurcolt és börtönbe vetett áldozatok sorsát sűríti egyetlen drámai és költői jelenetbe. Klasszikus tisztasággal mutatja fel a személyes és közéleti válságokban kiküzdött új eszményeket: az emberi személyiség következetességének, integritásának elvét, és a szolidaritás etikáját, amely a hűségben és a szeretetben hozza létre a maga legigazabb értékeit. A *Niki*ben és a *Szerelemben* Déry fenntartotta az újrakezdés lehetőségébe vetett hitét, noha intonációja a fájdalom volt.

Déry ezekkel az írásokkal vált a korszak vezető írójává, aki klasszikus formában ábrázolta a társadalom feszültségeit, konfliktusait. Az írói munka mellett azonban egyre többet szerepelt a közélet fórumain, az ún. „írói ellenzék” mozgalmaiban. Felszólalásaiban egyre szenvedélyesebb ítéletekig jutott, a Petőfi Kör 1956 júniusában tartott újságíró-vitájában már arra figyelmeztetett, hogy nem elég az, ha szóvá tesszük a politikai vezetésben szerepet betöltő személyek tévedéseit és bűneit, magának a politikai rendszernek a torzulásait kell vizsgálni és felszámolni. Vagyis a demokratikus átalakulás mellett tett hitet. A következőket jelentette ki: „Amíg bírálatusunk szinte fő súlyával személyek ellen, a hibás politikai gyakorlat ellen fordul, és nem vizsgálja meg azt szigorúan

marxista-leninista módszerrel, vajon nincsenek-e eszméink rendszerében is bizonyos tévedések, addig óhatatlanul csak azt az egy sovány eredményt fogjuk elérhetni, hogy a rosszat egy kisebb rosszal cseréljük fel, és az ország szekerét sánta versenyparipák helyett sánta számarak fogják húzni.”

Ugyanitt arra figyelmeztetett, hogy nem lehet elegendő az, ha pusztán szónoklatokban vet valaki számot a szomorú tapasztalatokkal: cselekedni kell, vagyis át kell alakítani, demokratizálni kell a magyar társadalom szerkezetét. A következőket jelentette ki: „...ha a kazánban túlságosan megnőtt a gőz nyomása, akkor ki kell nyitni egy szelepet. Megkaptuk a szólásszabadságot egy-egy óvatosan elhelyezett fék segítségével, és most már lecsillapulva, sőt tetszelegve hallgatjuk a saját hangunkat, körös-körül az országban azonban nagyjából minden marad a régiben. Nem hozok fel példákat, erről a jelenlevők mindegyike a maga szakmájában többet tudna, de mi lehet ennek mégis az eredménye? Az, hogy a cselekvés elsőszülöttségi jogát eladjuk egy-egy jó szónoklat lehetőségéért.”

Valójában ezekkel az elbeszélésekkel és nyilvános felszólalásokkal érkezett el Déry Tibor az ötvenhatos forradalom napjaihoz. Mint a korábbi szabadságküzdelem országosan ismert és tisztelt harcosának igen nagy tekintélye volt a forradalom hívei között, mondhatom, az egész országban. Természetesen továbbra is hallatta hangját, ezúttal még két fontos írására szeretném felhívni az olvasók figyelmét. Az első az a *Barátaim* című nyílt levél, amely az írószövetség lapjában: az Irodalmi Újságban (ennek forradalmi számában) jelent meg 1956. november 2-án. Itt a következők olvashatók: „A magyar történelemnek ez a legnagyobb forradalma egyúttal az első győzelmes forradalom, amióta a magyar történelmet jegyzik. Ezt nem egyes emberek, nem politikai csoportok, nem nézetek és vélemények szították és hajtották végre, hanem a népakarat. Iszonyodva ébredtek rá, amit hosszú évek óta csak homályosan éreztünk, sejtettünk, amiről csak félszavakat tudtunk mondani, a csontom velejéig megrendülve csak most tudom lemérni, milyen halálosan kegyetlen volt az a nyomás, amely a népre nehezedett, hogy ilyen egységesen felelt rá, egyetemleges egészében, puszta kézzel a tankok ellen. A suhancok forradalma, mondták! Mától kezdve a »suhanc« szó szent előttem. Évek óta kétségbeesve figyeltem a magyar ifjúságot: ájultan hallgatott. Október 23-án felállt és helyreütötte a nemzet becsületét. Megrendülten és tisztelettel megemelem a kalapomat előtted. Úgy, ahogy kívántam és kértem és reméltem: 48 ifjúsága után most támadt a hazának egy 56-os ifjúsága is.”

A másik fontos megnyilvánulása az a beszéd volt, amelyet az írószövetség 1956. december 28-i közgyűlésén tartott az akkor már levert és számos helyen gyalázott magyar forradalom védelmében. (Magam akkor ismerkedtem össze személyesen Déry Tiborral és az írószövetség más vezetőivel, így Veres Péterrel, a szövetség akkori elnökével, Illyés Gyulával, Tamási Áronnal, aki a szövetség *Gond és hitvallás* című nyilatkozatának szövegezője volt, és másokkal.) Déry beszédéből csak néhány mondatot idézek fel, ebben a neves orosz író: Mihail Solohov rágalmait utasította el, a neves (később irodalmi Nobel-díjban részesült), valóban kiváló író ugyanis (gondolom, Hruscsov pártfőtítkár kezdeményezésére) azzal vádolta meg a magyar írókat, hogy nem tiltakoztak az „ellenforradalom” ellen. „Az igazságra való törekvés – jelentette ki az író –, az igazság

fáradhatatlan kutatása az író legnemesebb hagyománya. Kértem Solohovtól, vajon nem gondolt-e arra, hogy más oka is lehet annak, ha a magyar írók bátorsága nem vonult hadba az ellenforradalom ellen? Talán egyszerűen az, hogy nem volt ellenforradalom. Ellenforradalom abban az értelemben, ahogy a hivatalos politika megfogalmazta és átminősíti az október 23-án kezdődött népi forradalom jellegét. Senki nem vitatja ebben az országban, hogy volt, aki kihasználta, volt, aki visszaélt a forradalommal, s hogy külföldön is, belföldön is akadtak, akik a maguk üzleteit kötögették a népfelkelés cégére alatt. De az árnak irányát vajon a szenny szabja-e meg, amelyet magával sodor?”

Az írószövetség imént idézett közgyűlése, ma is elmondhatom, hosszúra nyúló életem egyik legnagyobb élménye volt, még úgy is, hogy nem sokkal utána az engem is elérő megtorlás (a letartóztatás, az internálótábor) következett. Ma is büszkén gondolok vissza arra, hogy a magyar irodalom klasszikus alkotó személyiségeit (akikre az imént hivatkoztam) ott ismerhettem meg, s tanúja lehettem az ötvenhatos magyar forradalom mellett tett egyik utolsó hitvallásnak. (Hasonló hitvallással találkoztam a Rácz Sándor által vezetett Nagy-budapesti Munkástanács utolsó nyilatkozatában és a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetségének utolsó közgyűlésén, ennek magam voltam a levezető elnöke.) Történelmi napokra emlékezem vissza most hat évtized távolából, és ma is büszkeséggel tölt el, hogy ott lehettem ezeknek a történelmi napoknak a tragikus, mégis felemelő forgatagában.

HARIS LÁSZLÓ

E számunk szerzői

Aknay János (1946) – festő és szobrász, Szentendre

Árendás József (1946) – grafikustervező, Budapest

Bakonyi Péter (1949) – újságíró, előadóművész, szociológus, dramaturg, Budapest

Bakos István (1941) – tervezőgrafikus, reklámfotós, Budapest

Baráth Ferenc (1946) – festő, Budapest

Benkő T. Sándor (1952) – festő, grafikus, Budapest

Bocskai Vince (1949) – szobrász, Szováta (Románia)

Búzás Huba (1934) – költő, Veszprém

Dávid Géza (1949) – oszmanista történész, egyetemi tanár, Budapest

Dobos Marianne (1942) – közíró, Budapest

Doncsev Toso (1944) – író, műfordító, szociológus, Budapest/Szófia

Fenyvesi Félix Lajos (1946) – költő, újságíró, Budapest

Forintos Kálmán (1940) – formatervező, iparművész, Budapest

Frankovics György (1945–2016) – író, újságíró, néprajzkutató

Haris László (1943) – fotóművész, Budapest

Harsányi Katalin (1953) – tanár, Budapest

Hauser Beáta (1956) – gobelinművész, grafikus, Budapest

Jajnesnica Róbert (1934) – festő- és szobrászművész, Budapest

Jovián György (1951) – festő és grafikus, Budapest

Kabdebó Lóránt (1936) – irodalomtörténész, professor emeritus, Budapest

Lajos Béla (1929–2016) – fuvolaművész, tanár

Makkai Ádám (1935) – költő, nyelvész, műfordító, Budapest

Miklóssy Endre (1942) – urbanista, esztéta, író, Budapest

Petz György (1955) – író, költő, tanár, szerkesztő, Budapest

Pomogáts Béla (1934) – irodalomtörténész, Budapest

Prutkay Péter (1947) – grafikus, Budapest

Rojkó Annamária (1962) – újságíró, szerkesztő, Budapest

Sára Ernő (1947) – tervezőgrafikus, Budapest

Sárándi József (1945) – költő, író, újságíró, Leányvár

Somogyi Győző (1942) – festőművész, gazdálkodó, Salföld

Stefanovits Péter (1947) – festő- és grafikusművész, Budapest

Szabó Palócz Attila (1971) – író, költő, újságíró, Budapest

Szántó Piroska (1913–1998)

Szegedi Kovács György (1959) – költő, Sárszentmihály

Szemadám György (1947) – festőművész, író, Budapest

Szesztay András (1943) – iparművész, Budapest

Szondi György (1946) – bolgarista, műfordító, főszerkesztő, Budapest

Temesi János (1949) – újságíró, Budapest

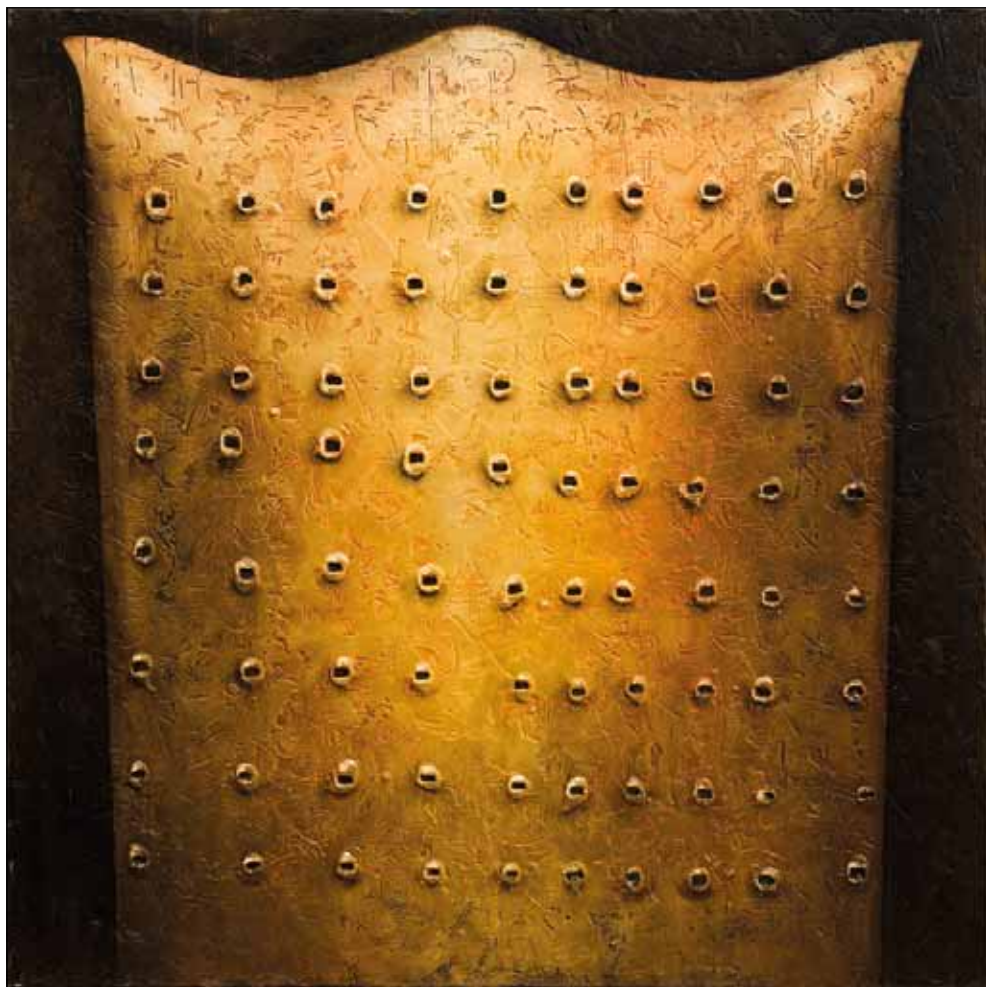
Tiszay Andor (1900–1986) – író, színházi rendező, műfordító, műgyűjtő

Vas István (1910–1991)

Végvári Vazul (1929–2011) ferences szerzetes

Véssey Gábor (1948) – festő, Budapest

Vinceffy László (1946) – festő, Sepsi-szentgyörgy (Románia)

Ha küzd ellenséggel

„Ezt láttuk mind, sebzett útszéli fák: / a megittasodott hancúrozásban / új tudományotok, a meghalástan / kevély kivételét úgy méri ránk / élőkre, hogy a szenvedélyes játék / (játék-tudatra robbanó palack, / melyben tízmillió szellem a rab) / felhördülő történelemnek lássék.” (Makkai Ádám)

„A kommunista közhatalom páratlanul gyors összeomlása után a társadalom éppily páratlan gyorsasággal szervezte meg magát. Hozzátenném ehhez, a közbizalom alapján megválasztott vezetők tudták, hogy most nem krumpliföldet osztanak, hanem egész mást, netán akár kötelet is – mégis elvállalták.” (Miklóssy Endre)

„Richard Speaight, Nagy-Britannia szófiai nagykövete nagyon pontosan határozta meg a helyzetet egy jelentésében '56 végén: »...a hatalmon lévők attól félnek, hogy Magyarország hatással lesz majd Bulgáriára is, a társadalom pedig a terror újabb elterjedésétől retteg. Végül is szinte semmi sem történt, mert a bolgár nem könnyen áll reménytelen ügyek mellé, s egy ilyen bebetonozott rendszer esetében (ahol még alternatív vezetők sincsenek) még a magyarokkal szimpatizálók sem kockáztatták, hogy tüntetést, még kevésbé, hogy lázadást szervezzenek: nem merészkedtek tovább annál, hogy a BBC-t hallgassák.«” (Plamen Dojnov – Temesi János fordítása)

„A pulai beszéd után nem bízunk többé Titóban, rájöttünk, hogy nincs sok különbség közte és a primitív Hruscsov között. Úgy látszott, hogy a követ és az alkalmazottak csak sejtettek valamit Hruscsov és Tito galád egyezkedéséről, mert a követ hosszú időn keresztül kérlette Nagy Imrét, hogy a csoport ne hagyja el a követséget: attól fél, nem jutunk haza.” (Frankovics György kutatásai után: jugoszláv diplomáciai dokumentumok)

Ára: 1200 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

